ВИДАВНИЦТВО
ТзОВ АСТОН

Олеся Калинич, Світлана Дячок

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

6

Олеся Калинич, Світлана Дячок

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти

За редакцією проф. Юрія Ковбасенка

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Тернопіль
Видавництво Астон
2023

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)
К17

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 08.03.2023 № 254)

За редакцією проф. Юрія Ковбасенка

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено.

У підручнику подано навчальний матеріал за модельною навчальною програмою «Українська література. 5–6 класи»
(автори Т. О. Яценко, Т. Б. Качак, В. В. Кизилова, В. І. Пахаренко, С. О. Дячок, Л. М. Овдійчук, О. А. Слижук, В. М. Макаренко, І. А. Тригуб).

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ

Микита
Інформація про письменника / письменницю

Іва
Поміркуй і дай відповідь

Рисик
Запам'ятай! Пригадай!

Світлячок
QR-коди, інтернет-джерела

Цапелін
Теорія літератури

Троль Тать
Домашнє завдання

Калинич О.
К17 Українська література : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти / *Олеся Калинич, Світлана Дячок;* за редакцією проф. *Юрія Ковбасенка.* — Тернопіль : Астон, 2023. — 304 с.: іл.

ISBN 978-966-308-880-8

Підручник містить теоретичний матеріал, тексти творів і завдання різного рівня складності з української літератури, зорієнтовані на вікові особливості шестикласників і шестикласниць.

Для учнів / учениць 6 класу, педагогів закладів загальної середньої освіти.

УДК 811.161.2+821.161.2](079.1)

ISBN 978-966-308-880-8

© Калинич О., Дячок С., Ковбасенко Ю., 2023
© ТзОВ «Видавництво Астон», 2023

ЗМІСТ

ВСТУП ... 6

МІФИ ПРАДАВНЬОЇ УКРАЇНИ ... 11

Міф як найдавніша форма світогляду людини ... 12

Види міфів. Космогонічні міфи народів світу ... 13

Праукраїнські міфи про створення світу ... 15

Сокіл-Род ... 16

Антропогонічні міфи ... 18

Дажбог і Жива ... 19

Дерево Життя ... 21

Дара Корній ... 22

Лісовик ... 24

НАРОДНІ ПІСНІ. КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ ... 28

Народні календарно-обрядові пісні ... 29

Різновиди календарно-обрядових пісень ... 31

Зимова обрядовість українців. Українські колядки й щедрівки ... 31

Нова радість стала… ... 32

Щедрик, щедрик, щедрівочка… ... 33

Весняні й літні обрядові пісні ... 35

Веснянки. Закликання весни ... 36

Благослови, мати, весну закликати… ... 37

Кривий танець ... 38

Купальські пісні, їх походження, тематика ... 39

Купайло, Купайло, де ти зимувало? ... 41

МУДРІСТЬ БАЙКИ ... 42

Григорій Сковорода ... 43

Бджола та Шершень ... 45

Леонід Глібов ... 48

Вовк і Кіт ... 49

Микита Годованець ... 52

Голуб і Лелека ... 53

ЛІРИЧНІ ПОСЛАННЯ УКРАЇНІ ... 56

Павло Чубинський ... 57

Ще не вмерла Україна… ... 59

Тарас Шевченко ... 62

І досі сниться: під горою… ... 63

Іван Франко ... 65

Розвивайся ти, високий дубе… ... 66

Микола Вороний ... 69

Євшан-зілля ... 71

Михайло Ткач ... 79

Моя Україна ... 80

Дмитро Кремінь ... 82

Літа мої і зими… ... 83

РІЗДВЯНІ ДИВА ... 85

Ігор Калинець ... 86

Вертеп Маленького Хлопчика ... 88

Богдана Матіяш 100
Єва і білосніжна квітка лілії 101
Олександр Гаврош 109
Різдвяна історія ослика Хвостика 110
НАЙЦІКАВІШЕ З ЛІТЕРАТУРНИХ НОВИНОК 116
Мирослав Дочинець 116
Подарунок від Миколая 117
Перша книжка 118
РОМАНТИКА ПРИГОД І ФАНТАСТИКИ 120
Леся Воронина 121
Таємне товариство боягузів, або Засіб від переляку № 9 122
Володимир Арєнєв 160
Сапієнси 161
Неда Неждана 226
Зоряна мандрівка 227
ПОЕТИЧНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ 244
Леся Українка 245
Тиша морська 246
Микола Вінграновський 249
Вже неминуче буде сніг… 250
Ліна Костенко 252
Осінній день, осінній день, осінній! … 252
Ірина Жиленко 254
Підкова 255
Оксана Радушинська 257
Як дивно пахне перший сніг… 258
ДИТИНСТВО ВИДАТНИХ УКРАЇНЦІВ 260
Марина Павленко 261
Янголи для Павлуся Тичини 262
ГУМОР І САТИРА 269
Остап Вишня 270
Перший диктант 272
Олександр Виженко. Велике Цабе 276
Іван Андрусяк 280
Вісім днів із життя Бурундука 281
АВТОРИ НАЙЦІКАВІШИХ ЛІТЕРАТУРНИХ НОВИНОК 298
Додаток. Літературознавчий словничок 300
Алгоритм написання проєктної роботи ..... на форзаці
Алгоритм створення власного висловлення ..... на форзаці
Алгоритм створення відеоролика ..... на форзаці
Роди та жанри художньої літератури *(схема)* ..... на форзаці
Сюжет твору *(схема)* ..... на форзаці
Засоби художньої виразності *(таблиця)* ..... на форзаці
Алгоритм пошуку інформації в інтернеті ..... на форзаці

Любий шестикласнику /
люба шестикласнице!

За допомогою підручника, який ти гортаєш, продовжмо захопливу подорож у світ невичерпних скарбів українського слова.

Упродовж століть українські письменники і письменниці долали чимало перешкод та заборон, аби їхні твори побачили світ. Від першопочатків і до сьогодні наша історія тісно пов'язана з боротьбою за правду та свободу. Її відлуння завжди потужно й талановито лунало у творах українських майстрів слова. Жодні переслідування та заборони не здолали живого духу й волі українського народу, частиною якого є нині й ти.

Читання — це чудова можливість пізнати нашу історію й самих себе, долучитися до європейської та світової культури.

Допомагатимуть тобі навчатися персонажі мультфільму «Микита Кожум'яка», який створили Манук Депоян та художниця Вікторія Протас за мотивами казки Антона Сіяніки (www.antonsiyanika.com)

Аватарки цих героїв мультфільму будуть дороговказом у підручнику.

Тож успіхів тобі в опануванні здобутків українського письменства!

Із повагою — авторки підручника!

ВСТУП

♦ Художня література як вид мистецтва

♦ Своєрідність мистецького світосприймання

♦ Художній образ у літературі та інших видах мистецтва

Фрагмент петриківського рушника Тамари й Олександра Вакуленків. Уперше робота оприлюднена на виставці «Петриківський рушник» у Софії Київській у 2016 році

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ВИД МИСТЕЦТВА

Мистецтво має людину
підтягувати й піднімати,
воно не має її опускати.
Галина Вдовиченко

Будь-який вид мистецтва відтворює дійсність. Цей процес відбувається через художні образи. Як же творяться ці образи?

Розглянь таблицю. Поміркуй, чим можна замінити знаки питання в таблиці. Чому ти так уважаєш?

Види мистецтва: приклади творів і засоби творення художніх образів

Архітектура Форма, декор, колір, матеріал *Університет у Чернівцях. Архітектор Йозеф Главка з Чехії*	Скульптура Матеріал (камінь, бронза, мармур, глина) *Пам'ятник засновникам Києва. Скульптор Василь Бородай, архітектор Микола Фещенко*	Живопис Фарби, олівці, папір, полотно *«Звір гуляє». Художниця Марія Приймаченко. Цей лев став прототипом героя мультфільму «Дивосвіт»*
Музика Звуки, ритм, реп *Гурт «Kalush Orchestra». Пісня «Стефанія»*	Театр і кіно Гра акторів, елементи інших видів мистецтва *Афіша фільму «Сторожова застава». Режисер Юрій Ковальов*	Хореографія Ритмічні рухи тіла: кроки, фігури *Сучасний дитячий балет*
Література 	Засоби творення 	Приклад

Мистецтво — вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів.

ХУДОЖНІЙ ОБРАЗ У ЛІТЕРАТУРІ Й ІНШИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВА

Мистецтво — це відтворення дійсності в **художніх образах**. Наприклад, у вивченій тобою в 5 класі повісті Зірки Мензатюк є художній образ козацької шаблі. Він не лише спонукає персонажів до далекої небезпечної мандрівки, а й підкреслює звитяжність духу українців, який зберігся від доби Козаччини аж до наших днів, коли славні нащадки козаків героїчно боронять Україну від рашистів.

Художній образ — це втілення загального уявлення про життя, природу, людину та людські взаємини в конкретних предметах, явищах, описаних у художньому творі.

Літературні образи змушують працювати творчу уяву читача.

Люди, не здатні до естетичного сприймання мистецького твору, розуміють його спрощено, повністю ототожнюючи з реальним життям, хоча кожен митець усе ж пропонує власну мистецьку модель бачення світу й людини та їх художньо-образне втілення.

Поміркуй, якими органами чуття людина сприймає ті чи ті види мистецтва: кінематограф, музику, образотворче мистецтво тощо.

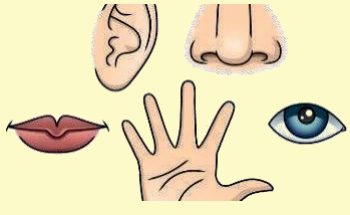

Як ти вважаєш, що ще впливає на сприймання творів мистецтв?

Як ти вже знаєш із попередніх класів, слово «література» походить із латинської мови (від «litera» — «літера») та буквально означає «те, що написане літерами». Отже, **художня література — це мистецтво слова.** Цікаво, що талановитий письменник може відтворити словом і звуки, і барви, і красу танцю. Тому, анітрохи не применшуючи важливої ролі усіх видів мистецтва, художню літературу іноді називають **універсальним видом мистецтва**.

Головним матеріалом літератури є слово, мова. Саме за допомогою слів письменники / письменниці відтворюють усю багатогранність життя, різноманітні людські характери, почуття, конфлікти, красу природи, безліч явищ та предметів. За допомогою словесних художніх образів митець, спираючись на спостереження, досвід, знання, створює власний художній світ.

Пам'ятник першодрукарям міста Коломия — братам Білоусам. Скульптори — Михайло Шкраб'юк і Роман Захарчук. Дизайн — Мирослава Ясінського

Читаючи літературні твори, ми не лише уявляємо собі зовнішність чи поведінку персонажів, місце, де відбуваються події, не тільки знайомимося з побутом та історичним періодом, що знайшли втілення у творі, а й занурюємося в думки й почуття героїв, емоційно переживаємо разом із ними.

Художня література як мистецтво слова розвивалася до появи писемності ще в давнину, взаємодіючи з міфологією та фольклором. Авторство багатьох давніх творів досі не з'ясоване.

Термін **«література»** отримав додатковий імпульс завдяки активному розвиткові книгодрукування й означав «мистецтво слова, призначене для читання».

Перш ніж літературні твори потрапляють до скарбниці світової літератури, вони проходять своєрідну перевірку часом у межах національної літератури та культури.

Такі твори читають і перечитують. Вони продовжують жити та зберігають актуальність для наступних поколінь. Наприклад, твори Тараса Шевченка ми цитуємо й зараз, ними зачитуватиметься ще не одне покоління. Тому такі твори називають ***класичними***.

Література здатна інтелектуально й емоційно впливати на людину!

Літературу вважають універсальним (всеосяжним, різнобічним) видом мистецтва, бо за допомогою слова можна описати звук, колір, запах, передати настрій і почуття.

1. Розглянь хмару слів. Які з них стосуються конкретних видів мистецтва? Відповідь дай за зразком.
Зразок. Звуки, ритм — музика; олівець, …

2. Пригадай літературні твори, вивчені в 5 класі. Які художні образи вимальовуються, коли ти згадуєш прочитане?

3. Виконай інтерактивне завдання за QR-кодом або за покликанням *https://cutt.ly/fwtVYl10* .
Один із крилатих висловів поясни.

4. Згадай різновиди казок та їхні особливості. Виконай інтерактивне завдання. Для цього перейди за покликанням *https://cutt.ly/1wtVzv04* або зіскануй QR-код.
Поміркуй, чи можна вважати всі презентовані в інтерактивному завданні казки — українськими. За якими особливостями ти зрозумів / зрозуміла, що це — українські народні казки?

5. Склади лонгрід *(стаття з інтерактивними елементами: зображеннями, відео, цитатами, інфографікою тощо)* про мистецтво в житті людини. Скористайся алгоритмом на форзаці.

6. Об'єднайтеся в групи. Створіть лепбук чи колаж «Художні образи творів, прочитаних у 5 класі. Утілення їх у різних видах мистецтва».

МІФИ ПРАДАВНЬОЇ УКРАЇНИ

♦ Міф як найдавніша форма світогляду людини

♦ Міфи про створення світу (космогонічні)

«Сокіл-Род» (за Сергієм Плачиндою)

♦ Міфи про створення людини (антропогонічні)

«Дажбог і Жива» (за Сергієм Плачиндою)

♦ Дара Корній *«Лісовик» (із книжки «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи»)*

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

Сергій Плачинда. «Міфи і легенди Давньої України»

Дара Корній. «Зворотний бік світла»

Валерій Войтович. «Міфи та легенди давньої України»

«Дерево Життя» — ручний розпис по тканині текстильним акрилом. Художниця Олеся Вакуленко

МІФ ЯК НАЙДАВНІША ФОРМА СВІТОГЛЯДУ ЛЮДИНИ

І хто це знає, хто про це повіда?
Звідкіль цей Всесвіт народився і виник?

Давньоіндійські Веди

Людина шукала й шукає відповіді на безліч запитань. Зокрема, звідки та як виникли світ і людство?

Як світ створений?

Чому є день і ніч?

До кого звертатися по допомогу, коли задувають вітри?

Як боротися з по́сухою?

Звідки взявся вогонь та інші блага людства?

Ще не знаючи справжньої природи багатьох явищ (чому день змінюється ніччю? чому йде дощ та гримить грім? чому трапляються землетруси та виверження вулканів?..), наші пращури часто зверталися по допомогу до вигаданих істот: духів, божеств і навіть демонів. Первісні люди щиро вірили в те, що надприродні сили перебувають десь поруч і здатні впливати на долі людей. Тому вони й «задобрювали» ці могутні сили, приносячи їм жертви та здійснюючи всілякі магічні обряди.

Так виникали **міфи**, у яких правда поєднувалася з вигадкою, а реальна дійсність — із необмеженою фантазією. Таке первісно-наївне бачення світу називають **міфічним світоглядом**. Воно чудернацьким чином поєднувало, з одного боку, напрочуд влучні спостереження за реальним життям, а, з другого боку, нічим не обмежену вигадку.

Міф *(від грецького слова mythos — розповідь, оповідка)* — це прадавні уявлення про походження та закони життя Всесвіту й людства.

До винаходу писемності наші пращури переважно переказували міфи, зберігаючи їх для нових поколінь. Проте міфи могли втілюватися не лише в оповідках, а й, до прикладу,

у наскельних малюнках, у різних магічних фігурках, ідолах, містичних обрядах тощо.

Саме тому, хоча слово «міф» первісно й означало буквально «розповідь, оповідка», нині поняття «міф» аж ніяк не можна зводити лише до словесності. Бо міфи належать не лише художній літературі, а втілені ще й у музиці, живописі, скульптурі й навіть... в архітектурі! Наприклад, деякі давні поселення з висоти пташиного лету нагадують сліди величезної людської ноги на мокрому піску — давні люди вірили, що така імітація «слідів богів» сприятиме тому, що за це вдячні боги захищатимуть їхні поселення від різних негараздів.

Майже кожен народ світу на ранніх стадіях свого розвитку створив низку міфів, у яких утілив своє уявлення про виникнення, будову та закони життя Всесвіту. Таку систему уявлень називають **міфологією**.

Міфологія народів світу

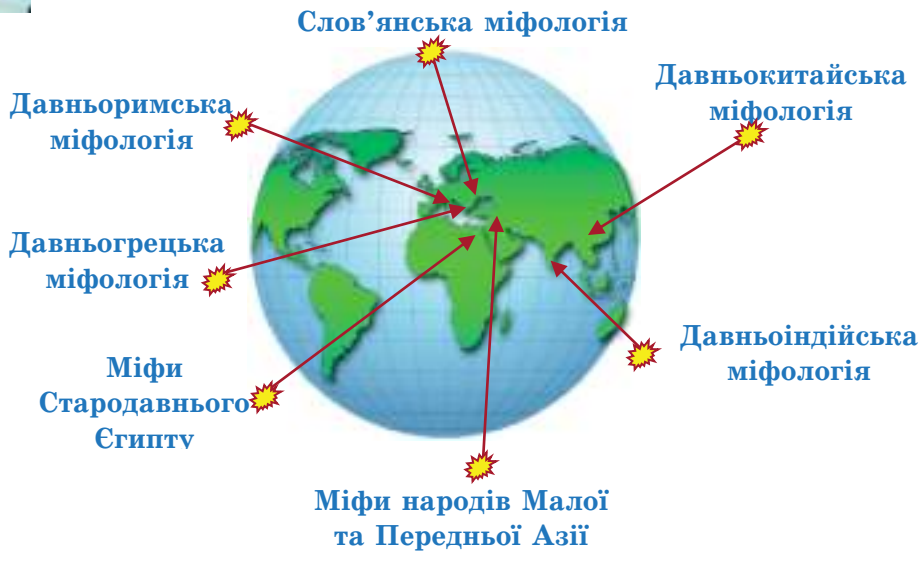

Зіскануй QR-код або перейди за покликанням на канал «Вухо. Книги», що подано нижче, і послухай кілька коротких давньогрецьких міфів (на вибір, бо їх там понад тридцять!) https://cutt.ly/QwtVIp3h

МІФ І КАЗКА

Первісні люди сприймали міфи як ***абсолютну реальність***, щиро в них вірили. Чи ви коли-небудь звертали увагу, що навіть у наш час деякі люди уникають іти дорогою, яку перед ними перебігла чорна кішка? Часто вони чекають, аби цю «міфічну лінію» перетнув хтось інший, бо, за прадавніми уявленнями, їх можуть спіткати якісь негаразди. Отже, хоча в руках таких людей бувають суперсучасні гаджети, на їхню поведінку все ще впливають ті самі прадавні міфи, що в них наші предки вірили беззастережно.

Але, з іншого боку, із плином часу люди починали використовувати міфічні оповідки і задля розваги, і з метою повчання тощо. Так деякі міфи могли перетворюватися на казки, адже казка первісно сприймається як ***вигадка***.

Отже, хоча в міфі та казці є багато спільного (вигадані істоти, «магічні числа» та ін.), ставлення до них було різним: у міф щиро вірили, а казку сприймали як вигадку, міф переважно щось пояснював, а казка — розважала та повчала.

ВИДИ МІФІВ. КОСМОГОНІЧНІ МІФИ НАРОДІВ СВІТУ

З розвитком людства міфів стало так багато, що науковці почали умовно поділяти їх на різні види або групи.

У цій схемі добре видно згадані **різновиди міфів**:

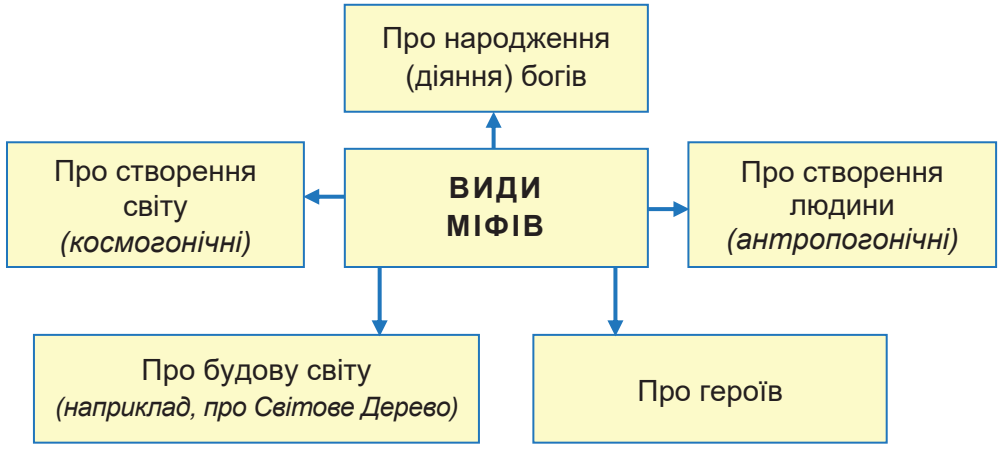

Отже, первісні уявлення про виникнення Всесвіту назвали **космогонічними міфами** (від грецьких слів «космос» — «всесвіт, упорядкованість, краса» + «гонос» — «походження»).

Наприклад, у багатьох народів світу є міфи про якусь «першоподію» чи «першопоштовх», які й започаткували Всесвіт загалом, і світ, у якому ми живемо, зокрема.

Наприклад, давні греки вірили, що **космос виник із** *«хаосу»*, тобто із первісного безладу, невпорядкованості.

Близьким до грецького є уявлення наших пращурів-слов'ян про те, що *споконвіку існував Морок (або Ніч), із якого й виник наш світ* (ви прочитаєте про це нижче у переказі цього міфа Сергієм Плачиндою).

ПРАУКРАЇНСЬКІ МІФИ ПРО СТВОРЕННЯ СВІТУ

Що ж нам було з світа початка?
Не було нічого, їдна водонька,
На той водоньці їдне деревенько.
На тім деревеньку шовкове гніздо

З колядки

Отже, свої уявлення про походження світу давні слов'яни втілили в **космогонічних міфах**, що дійшли до наших днів.

Чимало з них відомі завдяки письменникові *Сергію Плачинді* (1928–2013). Усі міфологічні сюжети, записані ним, об'єднані в книжку «Міфи і легенди Давньої України», яку ілюстрував Віктор Крижанівський. Ці міфи ввійшли до «Словника давньоукраїнської міфології».

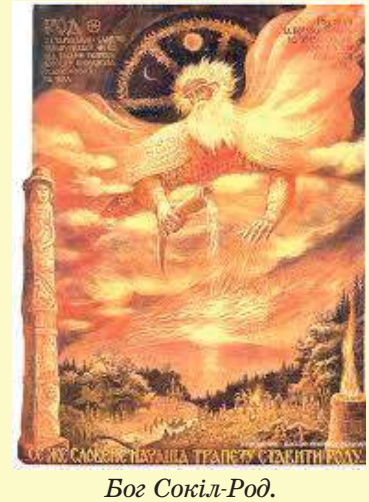

Бог Сокіл-Род.
Худ. Віктор Крижанівський

1. Який твір С. Плачинди ти читав / читала в 5 класі? Яке місто врятував Будимир від печенігів?

2. Прочитай міф «Сокіл-Род» про створення Всесвіту, про дивовижний світ пращурів, їхню єдність із Природою, рідною землею.

СОКІЛ-РОД

На початку була Пітьма — вічна й безмежна. Ні Землі, ні неба, ні Сонця. Тільки — Морок. Густа, холодна й безконечна ніч. А її пронизувало Око *(творець Вирію[1], Всесвіту, Землі і всього сущого на ній)*.

[1] *Вирій (Ирій)* — у слов'янській міфології: острів у Всесвіті, першоземля богів і світу; теплі, південні краї, куди відлітають на зиму перелітні птахи.

[2] *Волхв* — у давніх слов'ян ворожбит, чарівник.

[3] *Сокіл-Род* — Першоптах і Першобог світу.

Род (Рід) — головний бог слов'янської міфології, Творець Усесвіту (й Ирію), зачинатель усього живого, відповідає за долі богів і людей.

Обкладинка книжки «Сокіл-Род. Легенди та міфи стародавніх українців». Худ. Валерій Войтович

Звідки летіло воно? І — куди? Нізвідки і в нікуди? І де взялося воно? Наймудріші волхви[2] казали так: «Око було завжди, воно було вічно. І з Вічності воно летіло і у Вічність».

Око, пролетівши чорне безмежжя впродовж безконечної кількості часу і не знайшовши краю Пітьми, одного разу спинилося.

І пустило Сльозу. Чисту-пречисту Росинку. З неї вродилося диво: Першоптах і Першобог — птиця Сокіл[3].

Його золотаве пір'я осяяло непроникну ніч.

Сокіл розправив крила і кружляв над Оком.

І пустив Сокіл золоту Сльозу-Росинку, що впала на Око. І вмить розрослося воно у великий острів серед мороку.

І пустив Сокіл срібну Сльозинку, і впала вона посередині острова, де утворилося озеро Живої Води.

І пустив Сокіл зелену Сльозу-Росинку, і від неї проросли дивовижні квіти й густі високі трави на острові й берегах озера. Тоді Сокіл сів між квіти й став глибоку думу думати.

3. Прочитай міф «Прадуб», який записав Сергій Плачинда. Для цього перейди за покликанням *https://cutt.ly/OwtVzSoB* або QR-кодом.

Отож творцем Усесвіту слов'яни вважали Сокола-Рода, який живе на небі, літає на хмарах, дарує життя людям, звірам, птахам.

4. Дізнайся про інших героїв міфів прадавньої України. Скористайся інтернетом або друкованими виданнями.

5. Засобами того чи того виду мистецтва відобрази / відтвори один із міфічних образів (на вибір):
а) одного зі слов'янських богів / богинь — Сварога, Перуна, Дажбога, Ладу, Купайла, Коляду, Берегиню;
б) когось із персонажів-демонів. Які ключові деталі вказуватимуть на той чи той художній образ? Поясни чому.

6. Проаналізуй міфи «Сокіл-Род» і «Прадуб» (текст за QR-кодом у завданні 3, сторінка 16). Чи правильно побудовано схему-ланцюжок ключових слів міфів про створення Всесвіту. Відповідь обґрунтуй.

Пітьма → *Морок, ніч* → *Око* → *Сльоза* → → *Першоптах і Першобог — птиця Сокіл* → *сльози — острів, озеро, квіти та трави* → *золотий жолудь* → *Першодерево — Дуб-Стародуб* → *Сокіл-Род* → **ВИРІЙ (ИРІЙ)**

Виконай тестові завдання (7 і 8).

7. Уявлення первісних людей про походження та будову Всесвіту, що містить «таємне знання» і яке вони тоді сприймали як істину, — це

А оповідання **Б** казка **В** міф **Г** легенда

8. Увідповідни види міфів із їхнім змістом.

А	Антропогонічні міфи	**1**	походження людей і людських спільнот
Б	Космогонічні міфи	**2**	створення світу і його будова
		3	життя героїв, їхні подвиги і випробування

9. Порівняй міф і казку. Що спільного і чим вони різняться? Перейди за покликанням або QR-кодом (див. завдання 3, сторінка 16) і скористайся підказкою — колами Вена.

10. Пригадай казки, у яких відтворено образ яйця. Що, на твій погляд, вони успадкували від міфу?

11. Писанка — символ вшанування бога Рода. Що тобі відомо про Музей писанки в Коломиї, який зображено на світлині праворуч?

12. Ознайомся з картинами про народні звичаї. Для цього перейди за покликанням або QR-кодом, що в завданні 3 на сторінці 16. Який художній образ сподобався тобі найбільше?

АНТРОПОГОНІЧНІ МІФИ

Український народ — Дажбожий Внук.
Михайло Грушевський

Не менш важливими за космогонічні міфи були й **антропогонічні міфи** (від грецьких слів «антропос» — «людина» + «гонос» — походження») — **міфи про походження людини та людства.**

Цікаво, що в антропогонічних міфах різних народів світу схожі елементи переплітаються чудернацьким чином. Ви вже знаєте з попередніх класів, що науковці виводять зародження життя від води. Бо й справді, де нема води (чи то на якійсь розжареній планеті, чи то в сухій пустелі) — там нема й життя. А чи помітили ви в попередньому міфі, що й магічне Око, і Сокіл-Род пускали сльози? А хіба сльоза можлива без тієї ж таки води?

А в давньогрецькому міфі про створення Прометеєм людей сказано, що він виліпив їх із глини, а поки ліпив, із його очей капали сльози так само, як і в давньоукраїнському міфі про Сокола-Рода. Так греки пояснювали чуйність, здатність реагувати на чужі сльози та переживання. Отже, уся світова міфологія пов'язана тисячами ледь помітних ниточок.

У дитинстві вечорами матір майбутнього письменника Сергія Плачинди розповідала легенди про таємничий Ирій та його жителів — стародавніх богів і героїв. «Материні розповіді назавжди ввійшли в мою пам'ять і душу, — згадував Сергій Плачинда. — Згодом, уже будучи письменником, я пішов через бібліотеки й архіви на пошуки материного Вирію».

Так з'явилися «Міфи і легенди Давньої України». Цю працю письменник називав книгою свого життя.

1. Прочитай міф «Дажбог і Жива» з книжки Сергія Плачинди «Міфи і легенди Давньої України».

ДАЖБОГ І ЖИВА

А Сокіл-Род сидить на вершечку Дуба-Стародуба, думу думає. І зніс він золотий жолудь і золоте зернятко. І повелів Білобогові[1] посадити їх на Землі та полити Живою Водою. Посадив Білобог золотий жолудь і золоте зернятко, полив Живою Водою.

І диво сталося: з жолудя золотого виріс крислатий зелений дуб, вершиною якого був надзвичайної вроди юнак, що спав міцним сном. А із золотого зернятка виріс великий житній колос, вершиною його була надзвичайної вроди дівчина, що спала міцним сном. І повелів Сокіл-Род побризкати юнака і дівчину Живою Водою та привести їх у Ирій. І зробив так Білобог.

І сказав Сокіл юнакові: «Ти є Дажбог, будеш Землю засаджувати лісами та гаями».

І сказав Сокіл дівчині: «Ти є Жива. Богиня злаків. Тобто — богиня Життя. Будеш Землю засівати житом-пшеницею».

І сказав Сокіл обом, Дажбогові та Живі: «Ви є чоловік і жінка. І зачнете ви рід людський. Вкусіть молодильні яблука і скупайтеся в Живій Воді». Вкусили Дажбог і Жива молодильні яблука і стали безсмертними. Скупалися вони в Живій Воді і стали вічно молодими.

І сказав Сокіл-Род: «Ідіть на Землю і робіть своє». І пішли Дажбог і Жива на Землю, і зачали вони рід людський.

Тоді вкрив Дажбог Землю лісами, гаями, байраками. Тоді засіяла Жива Землю житом, пшеницею та всякою пашницею...

Білобог

[1] *Білобог* — бог Білого дня, син Рода і батько Перуна; творець землі, світла, води. Перевтілювався у священного птаха — Білого лебедя.

Дажбог

Жива

2. Чи можна міф «Дажбог і Жива» віднести до антропогонічних міфів? Чому?

3. Визнач у творі «Дажбог і Жива» художні засоби: епітети, метафори. Випиши їх у зошит. Яку роль вони виконують?

4. Розглянь зображення. Чи чув / чула ти щось про бога *Ярила*? Прочитай про нього короткі відомості, що подані нижче. Чи можна стверджувати про зв'язок Дажбога, Живи та Ярила? Чому ти так уважаєш?

Ярило — це давній слов'янський бог, що уособлював родючу силу весняного сонця.

Ярило-яр, ярий — означає «сильний, завзятий, весняний, гнівний». Згідно зі словниками слов'янських мов, слово ***ярий*** *означає «який народжується навесні; молодий».*

У чеській мові слово ***яро*** *означає «весна». У слов'янській міфології Ярило — бог пробудження природи та родючості, покровитель рослинного світу.*

Ярило

5. Як ти вважаєш, чому деякі підприємства обирають назву «Ярило» для себе й своїх товарів: насіння польових культур, мікродобрив, твердого та рідкого палива, квасу тощо? Чи сприяє це комерційному успіху? Чому?

6. Увідповідни ім'я бога з його функціями та ілюстрацією.

Зразок: **1** → **А** →

1	«Богиня злаків. Тобто — богиня Життя…»	**А**	Жива	
2	«…будеш Землю засаджувати лісами та гаями»	**Б**	Ярило	
3	Творець Усесвіту — Першоптах і Першобог	**В**	Дажбог	
4	Бог пробудження природи і родючості, покровитель рослинного світу	**Г**	Сокіл-Род	

7. А які ще слов'янські боги тобі відомі? За що вони «відповідали»?

8. Чи відомі тобі міфи інших народів про створення світу й людини? Перекажи їх друзям. Відшукай у побутових речах символи, пов'язані з міфологією різних народів світу.

9. Прочитай текст про Дерево Життя і розглянь світлину «Прадуб в урочищі Пилипів Потік». Чи відповідає зображення твоїм уявленням про Прадуб?

ДЕРЕВО ЖИТТЯ

Давня людина жила в єдності з природою. Особливо важливими для неї завжди були тварини і рослини. Людина вважала їх символами здоров'я, урожаю і щастя, носіями магічної сили й оберегами життя.

У будові Всесвіту кожній тварині й рослині відводилося своє місце. Так виник *образ Дерева Життя*, який уособлює єдність усього, що є у світі.

Дерево Життя — символ Всесвіту, його зародження; символ росту, гармонії, безсмертя; невичерпних життєвих сил; вічного оновлення та відродження.

Світовим Деревом українці найчастіше вважають дуб, явір, вербу, липу, калину тощо.

В Україні образ Світового Дерева має важливе значення серед усіх інших символів.

Майстри використовують його в оздобленні рушників, одягу, килимів, у писанках, виробах із дерева, скла та кераміки, у картинах, витинанках тощо.

Створення світу. Худ. Олег Шупляк

Дерево Життя — Світове Дерево. Згідно з віруваннями, воно росте в Ирії та плодоносить молодильними яблуками, які дають богам безсмертя.

Дерево Життя (Прадуб) в урочищі Пилипів Потік (неподалік Ірпеня, що на Київщині)

10. Народ каже: «Без верби та калини нема України». Чи пов'язано це з міфом про Світове Дерево? Чому ти так уважаєш?

11. Перейди за покликанням *https://cutt.ly/dwtVLaKH* чи QR-кодом і дізнайся більше про Дерево Життя, його відображення в мистецтві (художні роботи Олега Шупляка, Олени Мартинової та Дмитра Слепухи, Олесі Вакуленко). Яке зображення тобі сподобалося найбільше? Чому?

ДАРА КОРНІЙ

(Народилася 1970 року)

Найбільше щастя для людини — бути собою. Бути собою найважче, але бути собою якраз і найцікавіше.

Дара Корній. Із книжки «Зірка для тебе»

Дара Корній — це письменницький псевдонім. Справжнє ім'я авторки — Мирослава Замойська.

Народилася майбутня письменниця на Волині в 1970 р. Закінчивши школу в с. Княже на Львівщині, Мирослава вступила на журналістсько-редакторське відділення Української академії друкарства.

Нині письменниця працює у Львівській національній академії мистецтв.

Має двох дітей — дочку Дарину і сина Максима.

Дара Корній писала спочатку для дітей у журналах «Ангелятко», «Ангеляткова наука» та для підлітків (журнали «Крилаті», «Однокласник»).

Перший її великий твір — роман «Гонихмарник» — було опубліковано у 2010 році. Він здобув третю премію літературного конкурсу «Коронація слова» 2010 року. Після публікації цього роману Дара Корній отримала неофіційне звання «української Стефані Маєр[1]».

Більше про Дару Корній можна дізнатися за покликанням *https://cutt.ly/VwtVz5wu* або QR-кодом.

[1] *Сте́фані Ма́єр* — американська письменниця, авторка серій книг про вампірів.

У 2016 році Дару Корній нагороджено почесною відзнакою «Золоті письменники України».

Дара Корній класифікує всіх химерних істот завдяки історіям про них у трьох чудових книжках: це оповіді про духів природи (Лісовик, Польовик, Мавка та ін.), духів-шкідників (Чорт, Перелесник, Страх та ін.) і домашніх духів (Домовик та ін.).

Творчість Дари Корній доступна і цікава як дітям, так і дорослим.

У творах Дари Корній у сучасний світ уплетено елементи слов'янської дохристиянської міфології. Оповіді письменниці нагадують і народні казки, і легенди. Книжки письменниці — це той світ, у якому, блукаючи стежками правічного лісу, можна натрапити на нових вигаданих істот. Це і старенький лісовик, і талановитий чугайстер, що виграє чарівну мелодію на сопілці, і шептунка мавка або поважний цар Ох…

Усе це — культурна спадщина давніх українців, химерний світ чарівних істот праукраїнської міфології, досліджений і опрацьований Дарою Корній.

Якось на запитання «У чому ви вбачаєте основний український інтерес?» письменниця відповіла: «Український інтерес — це розвиток свого, українського. Не залюблюватися у Схід і Захід, а плекати й продукувати своє. Ми станемо цікаві світу тоді, коли будемо оригінальні, автентичні та неповторні. Українцям варто навчитися любити своє».

Чарівні істоти українського міфу. ***Духи природи***

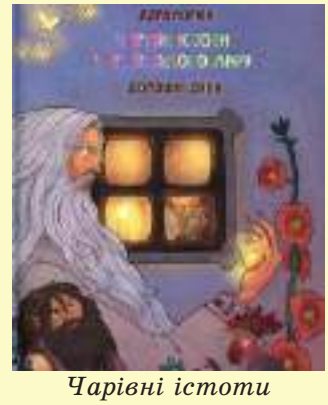

Чарівні істоти українського міфу. ***Домашні духи***

Чарівні істоти українського міфу. ***Духи-шкідники***

Обкладинки книжок Дари Корній про український міфічний світ

ЛІСОВИК

(лісун, полісун, гайовик, боровик, праведний дід, лісовий пан)

Лісовик.
Худ. Ангеліна Канкава

Господар лісового царства, його дух-оборонець, хранитель, захисник.

Наші предки вірили, що коли ліс сягає певного обширу, накопичує достатньо внутрішньої енергії, він отримує щось схоже на свідомість і волю, які матеріалізуються в дух. Що сильніший та здоровіший ліс, то могутніший лісовик.

Це дух-одинак, бездітний і неодружений (не плутайте його з російським *лєшим*, який має жінку-*кікімору* й дітей), тому не зацікавлений у накопичуванні матеріальних благ.

Залежно від обставин, лісовик легко змінює подобу. Може обертатися на велетня, вищого за найбільше в лісі дерево, а може щезнути в траві, наче мурашка. Він легко стає сухим пнем, купиною, грибом чи звичайним мохом: за секунду перетворюється на птаха чи звіра, найчастіше на ведмедя, вовка та пугача.

Може набирати й людської подоби. Тоді це невисокий на зріст дідок. Шкіра в нього сіро-синя чи сіро-зелена та де-не-де поросла мохом. Кажуть, що з віком шкіра лісовика змінює колір: що він старший, то зеленіший. У лісового пана геть відсутні брови та вії. Очі — булькаті й зелені. Коли він гнівається, ті змінюють колір, стають оранжевими. Волосся на голові, вуса й борода сіро-зелені. Лісовик має тільки одне вухо — ліве, і воно велике та всечуюче.

Лісовик — істота справедлива й без причини не карає. Усі лісові духи і звірі скоряються йому. Жодна подія в лісових володіннях не відбувається без його відома та дозволу. Він передбачає небезпеки. Кажуть, що перед початком невід-

воротної пожежі лісовик гучно сурмить у ріг, попереджаючи всіх мешканців лісу про вогняну загрозу.

Мисливці, лісоруби, пастухи, звичайні селяни-збиральники намагалися дотримуватися неписаних правил поведінки в лісі, щоб не розгнівити лісовика. Звіролови не полювали в пору розмноження тварин, не вбивали заради розваги. Першу спійману здобич вони обов'язково залишали в дар шанованому пану лісовику.

Лісорубам рубати деревину можна було тільки взимку. Коли ліс спить. І брати лише дерева, пошкоджені буревієм, старі чи хворі або в тих місцях, де вони росли загусто. «Дерево — то жива істота», — свято вірили наші предки. До того ж це й домівка для дрібного звіра, комах та деяких лісових духів...

За віруванням наших пращурів, якщо ви прийшли в ліс погуляти чи позбирати ягоди-гриби-трави, то насамперед слід попрохати дозволу увійти: «Дух лісу, до тебе з добром прийшов. Дітям твоїм дари приніс. Дозволь у володіння твої ступити, дозволь від щедрот твоїх дещицю[1] отримати. Кошики добром лісовим наповнити. Уклін низький тобі, господарю лісу, кладу і закон твій визнаю». Обов'язково слід принести кусень хліба, покласти його під дерево чи на пеньок — це ваш гостинець лісовику. Тепер можна сміливо заходити.

Якщо раптом заблукали, можете попросити допомоги в лісовика...

Та коли ви накапостили в лісі — начувайтеся!.. Ви обов'язково заблукаєте. Тоді він з'явиться перед вами в подобі діда, пообіцяє вивести з лісу, та вчинить навпаки: заведе в непролазні хащі, щезне, а вас залишить. Або перекинеться на вовка чи розлюченого ведмедя й зачне на вас полювання. Тоді вам точно амінь. Та все одно можна спробувати виплутатися. Є кілька способів.

Лісовик не любить міді. Киньте в нього чимось мідним, і він на деякий час випустить вас із-перед очей.

Лісовик не любить проточної води. Якщо неподалік тече струмочок, то треба через нього перейти, і лісовик загубить ваш слід.

---

[1] *Де́щиця* — незначна кількість чого-небудь.

А ще лісовик не любить солі. Якщо маєте при собі сіль, то щедро посипте довкола себе — станете невидимим для лісовика.

Вибралися? Добре! Та на майбутнє запам'ятайте: відтепер ви особистий ворог лісового пана і вам краще в цьому лісі не з'являтися.

Днем народження всіх лісовиків вважають 4 вересня (за церковним календарем — день Агафона Огуменника).

Лісовик є добрим духом, але якщо хтось нашкодить лісу — лісовики його карали! Ці історії чітко показують, на яке покарання заслуговує людина, якщо не буде поважати духів. Тобто варто дотримуватись простих правил поводження в лісі, полі, на воді, дбайливого ставлення до природи та раціонального використання її ресурсів.

Цікавим є й той момент, що лісовик уміє пробачати!

Якщо не полінуватися і занести в день народження (4 вересня) лісовичку гостинців (смаколики) у ліс, то тобі щаститиме цілий рік! Лісовик пам'ятає і шанує гарне ставлення!

1. Яким ти уявляєш лісовика? Намалюй портрет героя словесно і за допомогою фарб чи олівців.

2. У книжці «Чарівні істоти українського міфу. Духи природи» систематизовано й описано духів природи — *Лісу, Води, Землі, Повітряного простору, Пір року.*

Кожна істота має свій паспорт — короткий виклад основних характеристик:

① *вдача духа;*
② *місце проживання;*
③ *магічні здібності / призначення;*
④ *оберіг (чого не любить);*
⑤ *гостинець (чим задобрити);*
⑥ *чарівний предмет (атрибут);*
⑦ *походження.*

Лісовик — один із міфічних персонажів. Склади паспорт Лісовика.

3. Прочитай цікаві відомості про обряди та звичаї, їх святкування. Для цього звернися до QR-коду або покликанням, що подані на сторінці 22.

4. Розглянь, як художниця Ангеліна Канкава оформила сторінку книжки Дари Корній. Із яким твором, прочитаним у 5 класі, асоціюється це зображення? Чому?

5. Розглянь ілюстрації художниць Ангеліни Канкави та Олени Держак до книжок Дари Корній за QR-кодом чи покликанням, що подані на с. 22. Чи подобаються вони тобі? Які саме? Чому? Виконай запропоновані завдання.

6. Склади й упорядкуй словничок чарівних істот праукраїнської міфології. Скористайся інформацією зі словника, коли розповідатимеш друзям, однокласникам і однокласницям чи рідним міфологічні історії про чарівних істот.

Алгоритм укладання ілюстрованого словничка чарівних істот праукраїнської міфології

1. Пригадай і випиши на чистому аркуші паперу (чи видрукуй у Word-документі) назви всіх істот праукраїнської міфології, які тобі відомі.
2. Пронумеруй їх за алфавітом.
3. Відшукай у підручнику чи інтернеті тлумачення кожного слова — назви істот праукраїнської міфології. Зокрема, можеш скористатися інформацією, поданою в інтернеті.
4. Спробуй відобразити графічно, схематично або в малюнку праукраїнських богів чи духів.
5. Придумай цікаву форму для свого словничка. Назви роботу.
6. Видрукуй чи випиши на чистих аркушах в алфавітному порядку назви, тлумачення та поруч — схеми, малюнки тощо.
7. Цей словничок ти можеш доповнювати інформацією про праукраїнських чарівних істот, отриманою не лише на уроках української, а й зарубіжної літератури, історії.

НАРОДНІ ПІСНІ.
КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

♦ Народні календарно-обрядові пісні, їхні різновиди

♦ Зимова обрядовість

«Нова радість стала…», «Щедрик, щедрик, щедрівочка…»

♦ Весняні й літні обрядові пісні

«Благослови, мати, весну закликати…»,

«Кривий танець»

«Купайло, Купайло, де ти зимувало?»

Позакласне читання

Русальні пісні. «Сиділа русалка на білій березі»

Жниварські пісні. «Там у полі криниченька»

«Щедрий вечір, добрий вечір»
Худ. Вікторія Тимошенко

НАРОДНІ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВІ ПІСНІ

Леся Українка.
Худ. Поліна Дорошенко

Якось увечері Леся запитала матір:
«Звідки беруться пісні?»
— Як то звідки? Люди складають.
— Люди, — здивувалася Леся. — А я теж хочу скласти.
— Виростеш, то, може, й складеш.
— Ні, я тепер хочу.
Пізніше Леся Українка напише: «Я так люблю наші ліричні пісні... мені завжди здається, що коли де можна побачити вдачу народу, то це скоріше в ліричних піснях та коломийках».

Микола Олійник. «Дочка Прометея»

Пісня — це невеликий словесно-музичний твір, призначений для співу.

У попередніх розділах йшлося про цікаву праукраїнську міфологію, міфи давніх українців, їхні вірування. До речі, саме зі стародавніми обрядами пов'язано дуже багато пісень.

1. Послухай пісню «Шум». Під час якого процесу праці могли наші предки наспівувати такі слова? Чому ти так уважаєш?

Насправді саме під час сівби зернових чи інших культур наші предки ритмічно виконували таку пісню. Відлуння (чи архетипи) подібних давніх ритмів й обрядів притаманні культурі багатьох народів Європи. Тож не дивно, що композиція гурту «*Go_A*» посіла високу позицію в рейтингу «Євробачення–2021».

Яка пісня твоя улюблена? Коли найчастіше ти її наспівуєш?

«Go_A» *(укр. "Ґоу_Ей)* — український фолькгурт. Він представляв Україну на пісенному конкурсі «Євробачення-2021» із піснею «Шум», що посіла п'яте місце у фіналі й перше — у світовому чарті Spotify.

«Шум» — пісня за мотивами українських веснянок.

Перейди за покликанням https://cutt.ly/3wtVYLT6 або зіскануй QR-кодом і послухай пісню.

Фрагмент обкладинки збірки українських пісень. 1901. Світлина з вікіпедії

Календарно-обрядові пісні — це перлини усної народної творчості. У них яскраво відображено життя, світогляд народу, сприйняття ним навколишнього світу, вірування на ранніх етапах історичного розвитку.

Пісні, які виконували під час різних народних свят та обрядів, тісно пов'язані з язичницькими традиціями.

Давні слов'яни поклонялися силам природи та вважали, що обрядовими піснями можна вплинути на стихію. Такі пісні стосуються певної пори року, відповідних звичаїв, сільськогосподарських робіт тощо.

Щоб задобрити богів, люди виконували різні обряди, які супроводжували піснями, іграми, танцями. Орієнтувалися у святкуваннях відповідно до календарних циклів. Наприклад, до бога Коляди зверталися взимку, а до Перуна — бога грому та блискавки — влітку.

Календарно-обрядові пісні — це пісні, що їх виконували під час обрядів відповідно до календарних циклів.

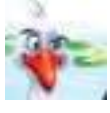

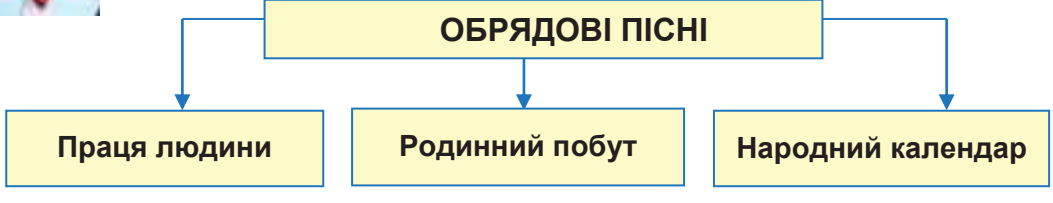

Минули століття, а календарно-обрядові пісні ми виконуємо й тепер!

1. Розглянь схему та поділись з однокласниками / однокласницями чи рідними інформацією про те, які календарно-обрядові пісні ти виконував / виконувала.
За яких обставин це відбувалося?

РІЗНОВИДИ КАЛЕНДАРНО-ОБРЯДОВИХ ПІСЕНЬ

ЗИМОВА ОБРЯДОВІСТЬ УКРАЇНЦІВ. УКРАЇНСЬКІ КОЛЯДКИ Й ЩЕДРІВКИ

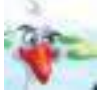

Багато творів, що їх наші предки передавали з уст в уста, пов'язані з певними традиціями, звичаями, обрядами.

Ще в дохристиянську епоху колядували під час зимових свят. Тоді Колядою називали сонце, бо воно по небу колом ішло. Але згодом цією величальною піснею почали прославляти народження Ісуса Христа. Колядки й досі виконують узимку — від Різдва до Стрітення.

У колядках бажали щастя й здоров'я усій родині, доброго врожаю й усяких гараздів. За щирі побажання господарі віддячували колядникам солодощами, іншими продуктами, грошима.

Колядка — це величальна календарно-обрядова пісня, яку виконували, прославляючи народження Ісуса Христа.

Колядники. Із циклу «Двовзори». Худ. Олег Шупляк

На картині проглядається обличчя українського поета Богдана Лепкого.

Які твори цього письменника ти читав / читала?

Колядки первісно співали під час магічних дійств, присвячених народженню Усесвіту й божества сонця Коляди.

До речі, у прадавні часи, зокрема в римлян, було свято повороту сонця. Воно мало назву «календи».

Відчуваєш співзвучність у коренях слів «коляда» і «календи»? Чому?

[1]*Сего (діал.)* — цього.

1. Одна з найвідоміших колядок — «Нова радість стала…». Запитай, чи знають цю колядку твої родичі чи інші знайомі тобі люди.

НОВА РАДІСТЬ СТАЛА…

Нова радість стала, яка не бувала,
Над вертепом звізда ясна увесь світ засіяла.

Де Христос родився, з Діви воплотився,
Як чоловік, пеленами убого повився.

Пастушки з ягнятком перед тим дитятком
На колінця припадають, Царя-Бога вихваляють.

— Ой Ти, Царю, Царю, Небесний Владарю,
Даруй літа щасливії сего[1] дому господарю.

Сего дому господарю і сій господині,
Даруй літа щасливії нашій славній Україні.

2. Зіскануй QR-код або перейди за покликанням *https://cutt.ly/QwtVIFNj* і послухай різні виконання колядки «Нова радість стала…». Порівняй їх. Яке виконання тобі подобається найбільше? Чому?

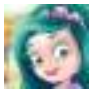

3. Поміркуй, чому слова колядок часто різняться. Чим це можна пояснити?

4. Вивчи колядку «Нова радість стала…» напам'ять і спробуй презентувати її у своєму виконанні родичам.

Колись наші предки святкували прихід Нового року в березні, під час весняного рівнодення. Отож не дивно, що в щедрівках залишився образ ластівки, яка взимку не прилітає. А зараз щедрівки виконують лише взимку. Вечір, коли лунають ці вітальні пісні, називають Щедрим. У них, зокрема, висловлюють побажання щедрого врожаю господарям, до яких приходять щедрувати (засівати оселі зерном), і водночас примовляють:

Сійся, родися, жито-пшениця,
На щастя, на здоров'я, на Новий рік,
Щоб Вам краще вродило, як торік!

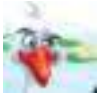

Щедрівка — давня обрядова величальна пісня, яку виконують у Щедрий вечір.

«Щедрий вечір, добрий вечір!».
Світлина Т. Грішиної

ЩЕДРИК, ЩЕДРИК, ЩЕДРІВОЧКА…

Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка,
Стала собі щебетати,
Господаря викликати:
Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару,
Там овечки покотились,
А ягнички народились.
В тебе товар[2] весь хороший,
Будеш мати мірку грошей.
Хоч не гроші, то полова,
В тебе жінка чорноброва.
Щедрик, щедрик, щедрівочка,
Прилетіла ластівочка.

[2] *Товар — тут:* домашні тварини; усе те, що є предметом торгівлі; велика рогата худоба, шкури, хутро тощо.

5. Прослухай кілька неймовірних версій «Щедрика». Для цього зіскануй QR-код або перейди за покликанням *https://cutt.ly/pwtVOhXe* . Вивчи щедрівку (за бажанням) напам'ять і спробуй виконати її.

Різдвяна пісня, якою пишаються українці, — це **«Щедрик» Миколи Леонтовича**. Над її створенням композитор працював майже все своє життя.

«Щедрик» побачив світ на початку XX ст. (орієнтовно 1901 р.).

Український «Щедрик» прикрашає найвідоміші фільми світового кінематографа, зокрема: «Сам удома», «Гаррі Поттер».

Якщо ти ще не бачив / не бачила цих фільмів, радимо їх переглянути.

Ще в 1919 р. *хор Олександра Кошиця* вирушив на гастролі Європою, де мешканці багатьох країн мали змогу почути твір *Миколи Леонтовича*.

А світову популярність цій пісні приніс *Петро Вільговський* — американський композитор українського походження. У 1936 р. він створив англійський текст до «Щедрика», який ще відомий як «Дзвінка колядка» (*«Carol of the Bells»*). Відтак ця різдвяна пісня стала однією з найпопулярніших у світі.

Переклади «Щедрика» є німецькою, французькою, іспанською, португальською, польською, японською, та іншими мовами.

6. Прочитай текст пісні «We Wish You a Merry Christmas». Для цього перейди за QR-кодом чи покликанням, що подані у завданні 5. Знайди в інтернеті виконання цих пісень. Чи знайомі тобі ці мелодії? Як ти вважаєш, чому вони дуже популярні?

7. Чи погоджуєшся з твердженням «Наші предки в дохристиянські часи були сонцепоклонниками, тому багато обрядів пов'язані з положенням Землі щодо Сонця»? Відповідь обґрунтуй.

Виконай тестові завдання (8–10).

8. Магічне дійство, пов'язане з народженням Усесвіту та божества сонця Коляди, супроводжували словами

А «Нова радість стала, яка не бувала...»

Б «Щедрик, щедрик, щедрівочка, прилетіла ластівочка...»

В «Сію, сію, посіваю, з Новим роком вас вітаю!»

9. Народження Ісуса Христа прославляють у

А щедрівках Б колядках В купальських піснях Г веснянках

10. Продовж речення.

Величальну українську народну обрядову пісню, яку виконують під Новий рік і у Щедрий вечір, називають…

11. Чи є правильним твердження «Календарно-обрядові пісні — це фольклорні твори, які виконували під час народних свят й обрядів»? Відповідь обґрунтуй.

12. Пригадай за алгоритмом, поданим на форзаці, як працювати над проєктною роботою. Об'єднайтесь у три групи, відповідно до різновидів календарно-обрядових пісень. Упорядкуйте збірку календарно-обрядових пісень свого краю (місцевості).

ВЕСНЯНІ Й ЛІТНІ ОБРЯДОВІ ПІСНІ

1. Розгадай ребус. Які дві пори року зашифровано?

Початок **весняного циклу** припадає на ранню весну, коли оживає природа, а кінець — на завершення весняних польових робіт.

У давні часи люди сприймали прихід весни як боротьбу двох сил — холоду й тепла. І щоб допомогти весні подолати зиму, наші предки топили в річці солом'яне опудало зими або спалювали його, ходили вулицями із зображенням сонця й водили хороводи.

До весняного циклу календарно-обрядових пісень належать **веснянки, гаївки** (як різновид веснянок) та **народні ігри**.

Веснянки — це закличні пісні, якими зазивали весну, прославляли її прихід й оспівували пробудження весняної природи, висловлюючи сподівання на добрий урожай.

Різновидом веснянок є **гаївки**, які виконують під час святкування Великодня. Назва «гаївка» найпоширеніша в Україні, але в деяких регіонах ці веснянки називають гагілками, ягілками, маївками, лагівками, лаголойками, рогульками, огульками.

Літній цикл розпочинається **русальними піснями**, вони дуже давні за походженням, а виконували їх під час «русального тижня» — на початку червня, коли починало колоситися жито.

Наші пращури хотіли виростити щедрий урожай і тому задобрювали русалок, аби вони не шкодили посівам.

Одним із найцікавіших обрядових дійств, що їх і сьогодні полюбляють проводити в Україні, є свято Івана Купала. У ньому переплелися дві події.

Перша, давніша, пов'язана з активністю сонця, — на честь бога Купайла (Купала). А друга ввійшла в давньоукраїнські традиції після прийняття в Русі–Україні християнства. Віряни тоді почали вшановувати народження святого Івана Хрестителя. Так поєдналися в одному святі дві різні культури.

Тож у дні літнього сонцестояння біля ритуального вогнища під час обрядових дій виконували **купальські пісні.**

Завершальна частина трудового року для хлібороба — це збирання врожаю. Наші предки намагалися все збіжжя зібрати до початку дощів, до осінніх холодів. Відповідно **жниварські пісні** завершують літній цикл (і річний цикл календарно-обрядових пісень) загалом.

Докладніше про жниварські пісні дізнайся за QR-кодом або за покликанням, що подані в завданні 5.

ВЕСНЯНКИ. ЗАКЛИКАННЯ ВЕСНИ

У піснях весняного циклу — закликання весни, запрошення її скоріше прийти, побажання хорошого врожаю, описи підготування ниви, знарядь праці тощо.

Більшість цих пісень — гра з розподілом ролей і діалогами. Тексти завжди невеликі, але змістовні — здебільшого про якусь конкретну подію.

Це переважно дівочі танцювальні пісні. Вони сповнені ліризму, радісних сподівань, світлих надій.

До найвідоміших веснянок належать: «Подоляночка», «Ой весна, весна — днем красна», «А ми просо сіяли, сіяли», а також уже відома нам завдяки Катерині Павленко веснянка «Шум».

«Основа цієї пісні — обряд, який українці проводили навесні, виконуючи танок-гру «Шум». Її проводили колективно. Уважалося, якщо працювати гуртом, то загальне бажання обов'язково здійсниться, — стверджує співачка Катерина Павленко. — *Уся українська обрядовість побудована на тому, що люди збиралися всі гуртом і вірили, що пісні мають магічну силу. Зокрема, закликання весни — це було дуже важливе обрядодійство. Люди виходили, співали й вірили, що весна прийде швидше».*

1. Прочитай веснянку.

БЛАГОСЛОВИ, МАТИ, ВЕСНУ ЗАКЛИКАТИ…

Благослови, Мати, Весну закликати,
Весну закликати, Зиму проводжати,
Весну закликати, Зиму проводжати.
Зимонька в Возочку, Літечко в Човночку.
Благослови, Мати, Весну закликати,
Весну закликати, Зиму проводжати,
Весну закликати, Зиму проводжати.
Зимонька в Возочку, Літечко в Човночку.
Благослови, Мати, Весну закликати,
Весну закликати, Зиму проводжати,
Весну закликати, Зиму проводжати.
Зимонька в Возочку, Літечко в Човночку.

Як бачимо, поетичним творам, зокрема народним пісням, властивий **прийом повтору**.

Це можуть бути повтори слів і сполучень слів на початку кожного рядка чи строфи.

Такий прийом називають **анафорою**, або ж **єдинопочатком**.

Повторення групи слів, рядка або кількох віршованих рядків наприкінці кожної строфи чи групи строф — це **рефрен**. У піснях повтор (рефрен) ще називають **приспівом**.

Одне з найбільших весняних свят у християнській релігії — *Великдень*. Воно пов'язане з воскресінням Ісуса Христа, тому його назва Великий день, або Великдень.

Після тривалого Великого посту молодь влаштовувала справжні гуляння та розваги. Вважали, що на Великдень усі мають веселитися, співати, а хто сумуватиме цього дня, той увесь рік так проведе.

І донині в деяких селах зберігся звичай «водити гаївки» біля церкви. Найдавнішою піснею, яку супроводжували рухами, є гаївка «Кривий танець». Зрозуміло, що побутує цей твір у кількох варіантах. Ось один із них.

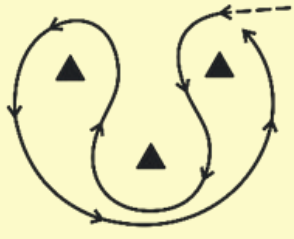

Одна зі схем «Кривого танцю»

КРИВИЙ ТАНЕЦЬ

Ми кривого танцю йдемо,
Йому кінця не знайдемо *(двічі)*.
Ані кінця, ані ладу,
Не пізнати котра ззаду *(двічі)*.
Ти, сивая зозуленько,
Закуй же нам веселенько *(двічі)*.
Ти тоді нам закувала,
Як панщина панувала *(двічі)*,
А тепер ти вже не куєш,
Бо панщини вже не чуєш *(двічі)*.
Пішли тії пасти кози,
Що возили на нас лози *(двічі)*.
Хлопи ходять, файки курять,
Пани ходять та й ся журять *(двічі)*.
Як би хлопа заманити,
Щоби грошей заробити *(двічі)*.
Ходи, хлопе, молотити,
Дам ти грошей заробити *(двічі)*.
Сороківця за день маєш,
Ше й си ввечір погуляєш *(двічі)*.
Наші батьки добрі були,
За нас панщину відбули, *(двічі)*
А ми тепер, як день, білі,
Ми панщини не виділи *(двічі)*

2. Чи виконують такі пісні у твоєму місті / селі? Спробуй разом з однокласниками / однокласницями виконати рухи під цю гаївку.

3. Випиши в зошит ужиті у веснянці та гаївці пестливі слова. Як можна пояснити, чому їх так багато використано?

4. Які засоби образності використано у веснянці «Благослови, мати, весну закликати…» і в гаївці «Кривий танець»?

5. Накресли схему і порівняй веснянки та гаївки, визначивши особливості жанру.

КУПАЛЬСЬКІ ПІСНІ, ЇХ ПОХОДЖЕННЯ, ТЕМАТИКА

1. Розглянь малюнок. Пригадай відомості з природознавства» і поясни, що відображає ця схема. Як вона пов'язана з річним циклом календарно-обрядових пісень?

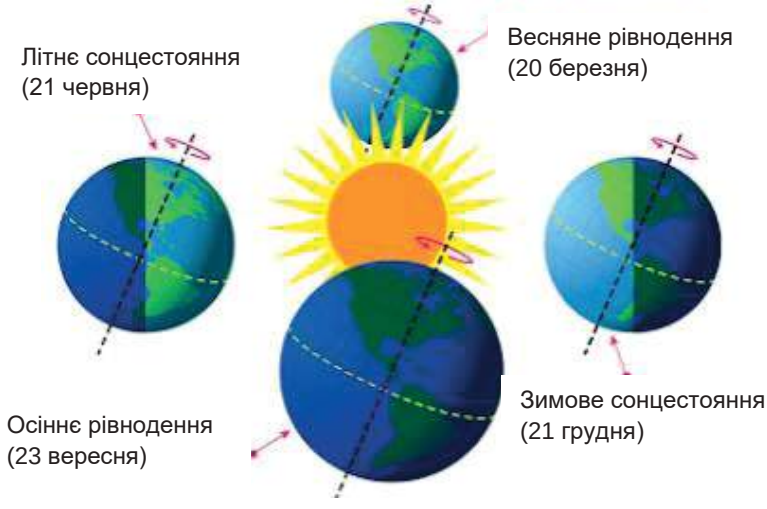

Із 20 на 21 червня — найкоротша ніч року. У цю пору святкують найвище літнє сонцестояння, яке закінчує літній сонячний цикл — свято Купала (Купайла).

Купальська традиція належить до первісних обрядів на честь життєдайного Дажбога-Сонця. Це означає, що Сонце дає найбільше світла й тепла, виявляє свою чудодійну та життєдайну силу для всього живого на Землі. Усе в цей період цвіте, множиться, радіє життю.

Ранок свята символізує народження літнього Сонця — Купала (Купайла) і завершення часів панування весняного Сонця — Ярила.

Пригадай, що тобі відомо про праукраїнських богів.

Купайло — Бог літнього сонцевороту (сонцестояння), покровитель шлюбу, кохання, продовження роду.

Ім'я Купайла походить від слова «купа» — сукупність, збір громади, а також вступ у шлюб.

За археологічними даними, у лісостеповій зоні України Купайла святкували вже три тисячі років тому.

В обрядах Купайла збереглося священне значення вогню (стрибання через ватру, спалювання непотрібних речей) і води (перепливання через річку, купання).

Важливу роль відіграє також збирання цілющих трав, ворожіння на вінках, ритуальне спалювання старих вінків, вогненне колесо, яке котять в річку (символ спаду сонячної сили).

Купальські легенди найчастіше пов'язані з пошуками чарівної квітки папороті, яка символізує людське щастя загалом і, зокрема, має любовне значення — пошуки щасливого подружжя *(за Галиною Лозко).*

Основний ритуал свята — купальський вогонь, який символізує Сонце. А купальська ніч — це свято вірності Роду.

Ще з дохристиянських часів до нас дійшло свято Івана Купала з його чарівними піснями.

Серед купальських пісень є ніжна лірика про кохання, залицяння та сватання, жарти, гумор, сатира, де дівчата висміюють вади хлопців, а хлопці — дівчат.

Усе це надає святу веселощів, радості. У ніч перед святом Купала хлопці й дівчата збиралися біля вогнищ, стрибали через них, співали, влаштовували ігри, дівчата пускали вінки на воду й дивилися: куди вони попливуть — звідти й прийде суджений, топили в річці чи спалювали на вогнищі опудало Купала, щоб забезпечити добрий урожай на майбутній рік.

КУПАЙЛО, КУПАЙЛО, ДЕ ТИ ЗИМУВАЛО?

— Купайло, Купайло,
де ти зимувало?
— Зимувало в лісі,
ночувало в стрісі[1];
зимувало в пір'ячку,
літувало в зіллячку.

[1] *Стріха* — покрівля хати із соломи чи очерету.

1. Чи всі слова тобі зрозумілі? Запитай у вчителя / учительки чи рідних, що означають невідомі тобі слова.
2. Які пестливі слова вжито в цій пісні? Поміркуй, яка їх роль.
3. Як події в пісні перегукуються з інформацією про святкування Івана Купала?
4. Який корінь слова *Купайло*? Як це пов'язано з літніми розвагами? Про які правила безпеки на воді варто пам'ятати, відзначаючи свята літнього циклу?

Виконай тестові завдання (5–7).

5. Календарно-обрядові пісні зимового, літнього та весняного циклів найчастіше пов'язані із вшануванням

А вітру Б місяця В зірок Г сонця

6. До календарно-обрядових пісень літнього циклу НЕ належать

А гаївки Б обжинкові пісні В купальські пісні Г русальні пісні

7. Приказка «Кидай сани — бери віз, викинь шубу — з печі злізь» асоціюється з подіями, які оспівані в піснях

А літнього циклу Б весняного циклу В зимового циклу

8. Як називають уживання на початку віршових рядків повторів слів або сполучень слів?
9. Поміркуй і скажи, про що йдеться в піснях кожного циклу. Із чим це пов'язано?

10. Вивчи дві пісні весняного чи літнього циклу напам'ять. Запиши та змонтуй відеоролик.

МУДРІСТЬ БАЙКИ

♦ *Григорій Сковорода.* «Бджола та Шершень»

♦ *Леонід Глібов.* «Вовк і Кіт», «Зозуля і Півень»

♦ *Микола Годованець.* «Голуб і Лелека»

Позакласне читання

♦ *Євген Гребінка.* «Лебідь і Гуси»

♦ *Олена Пчілка.* «Поет», «Дрібненькі грушки»

♦ *Володимир Сосюра.* «Магнат»

♦ *Петро Гришко.* «Потерпілий кіт»

♦ *Аркадій Музичук.* «Рік хвоста»

♦ *Микола Білокопитов*. «Кря-ко-ко»

«Диво-птахи прилетіли». Ілюстрація до казки «Чарівні птахи» Лілії Корнільєвої. Худ. Світлана Біленко

ГРИГОРІЙ СКОВОРОДА

(1722 — 1794)

Не шукай щастя за морем.
Григорій Сковорода

Григорій Сковорода — український філософ, поет, педагог.

Народився на Полтавщині, у містечку Чорнухи, у небагатій козацькій родині. Початкову освіту здобував у сільській школі. А коли підліткові Григорію виповнилося 12 років, вступив до Києво-Могилянської академії[1].

Григорій Сковорода був надзвичайно обдарованим. Він вивчив латинську, грецьку, церковнослов'янську, польську, німецьку й інші мови. Дуже багато читав.

У 19 років Григорія забрали до Санкт-Петербурга співати в царській капелі. Відомо, що юнак відмовився служити цариці.

Згодом митець подався в мандри Європою. Він побував у Словаччині, Угорщині, Італії, Німеччині та Польщі. Відтак повернувся в Україну, обійняв посаду професора й викладав у Переяславі, Харкові, перекладав і писав.

Окрім Харкова, Григорій Сковорода побував у таких містах і селах Харківщини: Бабаї, Валки, Великий Бурлук, Гусинка, Ізюм, Куп'янськ, Липці, Острогорськ, Охтирка. Саме в цих мандрах він і писав байки та притчі.

«Сьогоденний» Григорій Сковорода. Худ. Марися Рудська

Розглянь малюнок. А яким уявляєш філософа ти? Думку прокоментуй.

[1] *«Національний університет «Києво-Могилянська академія» — заклад вищої освіти в Україні. Заснований у 1615 р. Сучасні студенти навчаються в корпусах історичної Києво-Могилянської академії.*

Простеж на Google-карті маршрути мандрівок Григорія Сковороди.

Переглянь анімовану біографію Григорія Сковороди («Книга-мандрівка. Україна». 4 серія) за покликанням https://cutt.ly/twtVPrrh або за QR-кодом.

Пам'ятник Григорію Сковороді, м. Лохвиця (Полтавська обл.)

На могилі митець заповів написати: «Світ ловив мене, та не впіймав».

Як ти розумієш ці слова?

Михайло Ковалинський, учень Григорія Сковороди, пише про свого вчителя: «Уставав дуже рано, їв раз на день, без м'яса і риби, був завжди веселий, сильний, рухливий, з усього задоволений, до всіх добрий, усім готовий послужити. Поважав і любив добрих людей без різниці їх стану, навідувався до хворих, розважав сумних, ділився останнім з тим, хто нічого не мав».

Значну частину літературної спадщини Григорія Сковороди становлять байки. Письменник уклав збірку з п'ятнадцяти творів під назвою «Байки Харківські».

1. Поміркуй, чому саме така назва збірки.

2. Пригадай, що називають *алегорією*.

Байка — коротка оповідь, що має алегоричний зміст і повчальний характер.

Героями байки найчастіше є тварини, рослини, предмети, рідше — люди.

Алегоричні образи птахів і звірів не завжди мають українські назви, чимало з них узяті з Біблії або античної (давньогрецької та давньоримської) літератури.

Байки Григорія Сковороди *прозові*. Вони складаються з двох частин:

- *діалогу*, або *оповіді;*
- *сили* (повчання, яке також називають *мораллю*).

БДЖОЛА ТА ШЕРШЕНЬ

(скорочено)

— Скажи мені, Бджоло, чого ти така дурна? Чи знаєш ти, що плоди твоєї праці не стільки тобі самій, як людям корисні, а тобі часто і шкодять, приносячи замість нагороди смерть; одначе не перестаєш через дурість свою збирати мед. Багато у вас голів, але всі безмозкі. Видно, що ви без пуття закохані в мед.

— Ти поважний дурень, пане раднику, — відповіла Бджола.— Мед любить їсти й ведмідь, а Шершень теж не проти того. І ми могли б по-злодійському добувати, як часом наша братія й робить, коли б ми лише їсти любили. **Але нам незрівнянно більша радість збирати мед, аніж його споживати.** До сього ми народжені й будемо такі, доки не помремо. А без сього жити, навіть купаючись у меду, для нас найлютіша мука.

Сила: Шершень — це образ людей, котрі живуть крадіжкою чужого і народжені на те тільки, щоб їсти, пити і таке інше. А бджола — це символ мудрої людини, яка у природженому ділі трудиться.

Як ти розумієш виокремлені напівжирним шрифтом слова?

Чи є в тебе справа, яка приносить більше задоволення, ніж результат?

Пригадай, який твір називають ***притчею****.*
За потреби скористайся словничком наприкінці підручника.

Як народилися байки?

Байка виникла з казок, прислів'їв, приказок тощо. Первісно це була байка-притча у прозі, яка здебільшого мала виховний характер.

Байка як літературний жанр зародилася в Стародавній Греції в VI–V ст. до н. е. Першим байкарем уважають Езопа.

Ще одним потужним джерелом байок була збірка індійських казок і притч «Панчатантра» (III–IV ст. н. е.).

Майстром української байки є Леонід Глібов, твори якого вивчали в 5 класі.

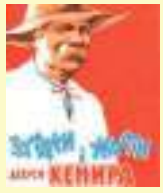

Розглянь зображення. Про якого митця йдеться? Кого називали Кениром?

Пригадай, що тобі відомо про Леоніда Глібова та його віршовані загадки.

Підготуй короткі повідомлення (за бажання — у формі презентації) про згаданих у цьому тексті байкарів.

Розглянь малюнки Анни Сезон до байки Григорія Сковороди «Бджола та Шершень».

Чому, на твій погляд, ілюстраторка зобразила комах із людськими обличчями? Створи ілюстрації до байки (у зошиті або за допомогою фоторедактора в гаджеті).

Яка твоя «сродна» праця? Чи є в тебе хобі?

Шершень кепкує з Бджоли, яка постійно й сумлінно трудиться, збираючи мед. А сам він хвалиться своїм становищем, яке дозволяє йому жити не працюючи. Бджола ж відповідає йому, що її покликання — збирати мед. А без роботи вона не мислить свого життя.

Мораль байки («сила») — її повчальний зміст.

Це та частина, у якій філософ пояснює прихований зміст твору.

Байка має сатиричний зміст.

Сатира — різкий, викривальний сміх; гумор — доброзичливий сміх.

Особливості байок Григорія Сковороди		
Діалог / оповідь	Сила	Прозова форма

Григорій Сковорода був переконаний, що людина щаслива лише тоді, коли займається улюбленою справою. Таку працю філософ називав «сродною». ***Тема*** байки «Бджола та Шершень» — «сродна» праця, тобто така, що відповідає природним здібностям і схильностям людини.

Письменник казав, що праця є природною потребою кожної людини. Без неї неможливо мати морального задоволення. Робота дає суспільству матеріальне й духовне багатство.

А улюблене заняття ми вибираємо індивідуально, і кожен працює за покликанням, за здібностями й обдаруванням виконувати посильну та доступну «сродну» працю. Тільки тоді всі люди будуть рівними, щасливими.

У повсякденному житті нам доводиться виконувати чимало справ: прибирати, готувати домашні завдання. Не всі справи нам подобаються.

Чи можна стверджувати, що те, що нам не до душі, не є «сродною» працею, а отже, наприклад, застеляти ліжко чи розв'язувати задачі з математики не слід? Думку обґрунтуй.

3. Опрацюй таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Бджола та Шершень»
Автор	Григорій Сковорода
Жанр	Байка
Тема	Зображення двох протилежних способів життя
Ідея	Праця має стати для людини природною потребою, «сродною» і «найсолодшою поживою»
Проблеми	Праця і лінь, зміст життя, розуміння щастя та покликання, людина і суспільство
Алегоричні образи	Бджола — «герб мудрої людини, що в природженому тілі трудиться», а Шершень — «образ людей, що живуть крадіжкою чужого й народилися на те тільки, щоб їсти й пити».

4. В інтернеті серед відомостей про Григорія Сковороду є інформація про руйнування музею філософа у Сковородинівці. Розкажи про це однокласникам / однокласницям.

5. Сформулюй тему та ідею твору «Бджола та Шершень».

6. Чи можна стверджувати, що за світоглядом Бджола — оптимістка, а Шершень — песиміст? Відповідь обґрунтуй.

7. Випиши в зошит найбільш влучні цитати до характеристики образів Бджоли та Шершня.

8. Доведи, що байка «Бджола та Шершень» має викривальний і повчальний характер.

9. Розглянь уважно банкноту 500 грн із зображенням письменника. Відшукай про неї інформацію в інтернеті. Запиши в зошит, що цікавого ти дізнався / дізналася.

10. Поясни, як ти розумієш думку, що *«сродна» праця «потрібне робить неважким, а важке — непотрібним»*. Під час відповіді використовуй слова та сполуки слів послідовно: «На мою думку,…», «По-перше, … По-друге,…», «Наприклад,…», «Отже,…».

11. Проєктна робота. Об'єднайтеся в групи і дійте за алгоритмом.

А. Зліпіть із пластиліну або полімерної глини фігурки героїв байки.

Б. Навчіться виразно читати твір та розіграйте його за ролями.

В. Доберіть музику до свого твору, запишіть відео і покажіть його в класі.

ЛЕОНІД ГЛІБОВ (1827 — 1893)

Для того байка коле під ребро,
Щоб виправлять людські заблуди
І похвалять красу й добро.

Федр

Пригадай, як називали в дитинстві Леоніда Глібова.

Що тобі відомо про дідуся Кенира? Який зв'язок він має із прізвищем Глібов?

Пригадай вивчене в початковій школі та в 5 класі про творчість Леоніда Глібова та його життєвий шлях.
Що тобі запам'яталося найбільше?

Пригадай визначення байки. Які твори ставали джерелом для байок? Імена яких славетних байкарів тобі відомі?

Визнач, скільки років було письменникові, коли вийшла друком його перша збірка байок. Чи вважаєш такий збіг чисел випадковим? Чому?

Леонід Глібов народився на Полтавщині.

Початкову освіту хлопець здобув удома — першою вчителькою малого Леоніда була мама. У 13 років вступив до Полтавської гімназії.

Байки ж почав писати під час навчання в Ніжинському ліцеї вищих наук.

Згодом Леонід Глібов працював учителем історії та географії. Відтак переїхав до Чернігова. Там став видавцем і редактором газети.

Від 1867 року працював управителем друкарні, водночас готував збірки байок, друкував різні статті, поезії, твори для дітей.

Помер Леонід Глібов у Чернігові, де його й поховано.

В українській літературі Леонід Глібов відомий насамперед як байкар. Усього він написав близько сотні творів цього жанру.

Перша збірка «Байки Леоніда Глібова» містила 36 творів.

Вона вийшла друком у Києві 1863 року. Майже весь наклад видання її був знищений через дії влади за *валуєвським циркуляром*.

ВОВК І КІТ

В село із лісу Вовк забіг...
Не думайте, що в гості, братця!
Ні, в гості Вовк не забіжить;
А він прибіг, щоб де-небудь сховаться;
Проклятий люд з собаками настиг...
І рад би Вовк в які ворота вскочить,
Та лишенько йому, — куди
не поглядить —
Усюди Вовченька недоленька
морочить,
— Хоч сядь та й плач;
Ворота, як на те ж, кругом усі заперті,
А дуже Вовкові не хочеться умерти
(Бо ще він не нажився, бач!),
А гірше од людей — од видимої смерті...
Коли глядить —
На загороді Кіт сидить,
На сонечку мурликає-дрімає.
Підскочив Вовк і до Кота мовляє:
— Котусю-братику! Скажіть мені
скоріше,
Хто із хазяїнів отут усіх добріше?
Я хочу попрохать, щоб хто мене
сховав
На сей недобрий час.
Я б у пригоді став!..
Чи чуєш гомін той?
За мною то женуться!..
Котусю-батечку!
Куди ж мені поткнуться?..
— Проси мерщій Степана,
Він добрий чоловік, — Кіт Вовкові
сказав.
— Так у його я вкрав барана.
— Ну, так навідайсь до Дем'яна.
— Е, і Дем'яна я боюсь:
Як тільки навернусь,
Він і згадає поросятко.

У часи, коли жив і творив Леонід Глібов, частина сучасної України належала Російській імперії.

Імперська влада розуміла, що мова — ознака нації. І щоб знищити народ, достатньо заборонити мову.

Українська мова зазнала багато заборон.

Валуєвський циркуляр — одна з них. То було таємне розпорядження міністра внутрішніх справ Російської імперії Петра Валуєва про заборону видання книг, написаних українською мовою.

Зверни увагу на виокремлені кольором слова. Пригадай визначення ***анафори****.*

Як уважаєш, чи справді Вовк може стати в пригоді Котові? Це щирі слова чи порожня обіцянка? Чому?

Простеж форми дієслів у звертанні: Вовк до Кота звертається на «ви», а Кіт до Вовка — на «ти».

Чи можна стверджувати, що тут звертання на «ви» — вияв пошани? Відповідь обґрунтуй.

Перейди за QR-кодом *https://cutt.ly/NwtVPTn3*. і прочитай байку Леоніда Глібова «Зозуля і Півень».

— Біжи ж, аж ген живе Трохим!
— Трохим? Боюсь зійтися з ним:
З весни ще злий він за ягнятко!
— Погано ж!.. Ну... а чи не прийме Клим?
— Ох, братику! Теля я в його звів!
— Так ти, бачу, усім тут добре надоїв, —
Кіт Вовкові сказав,
— Чого ж ти, братику, сюди і забігав?
Ні, наші козаки ще з розуму не спали,
Щоб Вовка од біди сховали!
І так-таки ти сам себе вини:
Що, братику, посіяв, те й пожни!

Зверни увагу, що в байці діють тварини, популярні в українських народних казках, — вовк і кіт.

1. Пригадай назви українських та зарубіжних фольклорних творів, де персонажами є згадані тварини.

На прикладі **алегоричного** образу Вовка ми вчимося відповідальності за свої дії та вчинки.

2. Дай визначення *алегорії*. Поясни, як ти розумієш алегоричні образи Вовка та Кота. Які людські риси криються в поведінці Вовка? Чи є серед твоїх знайомих подібні до Вовка?

Важливо розуміти, що потрібно жити за правилами (законами, як конституційними, так і моральними) й чинити добро. А ще поведінка Вовка відображена в приказці «Не плюй у криницю — знадобиться води напиться». Направду кажуть: «Що посієш, те й пожнеш».

3. Прокоментуй письмово, як ти розумієш слова, виокремлені напівжирним шрифтом.

4. За яких життєвих обставин трапляється ситуація, висвітлена у творі «Вовк і Кіт»? Поміркуй, чому байка завжди актуальна.

5. У змалюванні образів байки переважає гумор чи сатира? Наведи приклади на підтвердження своєї думки.

6. Сформулюй тему байки. Визнач ідею байки. Чи можна вважати, що ідея байки перегукується з її мораллю? Випиши з тексту байки слова, які виражають мораль.

7. Прочитай прислів'я та приказки, поясни їхнє значення. Добери ті, які ілюструють мораль байки «Вовк і Кіт».

1. Яка честь, така й подяка. 2. Яка совість, така й честь. 3. Сором людям на очі показатися. 4. Хто чисте сумління має, той спокійно спати лягає. 6. Добре роби, добре й буде.

8. Виконай тестові завдання.

1. Приказка «Робиш зло — зла сподівайся» ілюструє мораль твору

А «Вовк і Кіт» Б «Бджола та Шершень»
В «Чарівні окуляри» Г «Сокіл-Род»

2. Вовк із байки «Вовк і Кіт» «в село із лісу» забіг, щоб

А попити Б сховатися В поспілкуватися Г оселитися

3. Байкою за жанром є твір

А «Бджола та Шершень» Б «Чотири сестри»
В «Фарбований Лис» Г «Лелія»

9. Переглянь мультфільм за байкою Леоніда Глібова «Вовк і Кіт», перейшовши за QR-кодом або покликанням, що подані на сторінці 50 (на плашці).

10. Накресли порівняльну таблицю, заповни її за зразком. Визнач, що спільне, а що відмінне в байках Г. Сковороди та Л. Глібова.

	«Бджола та Шершень»	«Вовк і Кіт»
Жанр твору — байка	+	+
Форма — віршована	–	+
Повчальна частина — сила		
Алегоричні образи — тварини чи комахи		
Тема розкрита через діалоги		
Засудження негативних рис людей		

11. Узагальни вивчене, опрацювавши таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Вовк і Кіт»
Автор	Леонід Глібов
Жанр	Байка
Тема	Намагання Вовка уникнути відповідальності за зло, яке він учинив людям
Ідея	Ідея дублює тему байки
Проблеми	Уникнення відповідальності за вчинене зло

12. Створи медіатекст, користуючись поданим *алгоритмом*.

Алгоритм створення медіатексту

1. Намалюй фігурки героїв. Виріж їх.
2. Зроби тло — можна взяти білий аркуш паперу.
3. Розподіли ролі між однокласниками: диктори (ролі Вовка, Кота, автора), актори (рухатимуть фігурки героїв), оператори (зніматимуть відео).
4. Продемонструй відео в класі.

МИКИТА ГОДО́ВАНЕЦЬ

(1893 — 1974)

Моторнії сини й онуки,
Читайте байку для науки.
Леонід Глібов

Микита Годованець народився в с. Вікнина (нині Гайворонський р-н на Кропивниччині) у багатодітній родині.

Хоча його батьки були неписьменними, вони прагнули дати своїм вісьмом дітям освіту. Особливо охоче тягнувся до книжки Микита. То було справжнісіньке свято, коли він уперше прочитав вірші Тараса Шевченка: «Ні про Шевченка, ні про “Кобзар” я ще нічого не чув. Розгорнув, читаю... О матінко! Українська книжка! Чисто ж так мати моя говорить. Читаю один вірш, другий, третій. А серце горить, грає, кипить. Ой, як же гарно, як цікаво».

Згодом хлопець прочитав твори Івана Котляревського, Леоніда Глібова, Степана Руданського.

Після закінчення початкової школи навчався на педагогічних курсах та вчителював у сільських школах. Відтак працював у редакціях газет у Вінниці та Житомирі.

Як і Тарас Шевченко, Микита Годованець довгих десять років відбував несправедливе заслання в таборах Росії. Але письменник не лише вижив, а й знайшов сили продовжувати працювати.

Микита Годованець написав чимало творів, переклав байки відомих зарубіжних авторів (Езопа, Лафонтена, Леонардо да Вінчі), що вдосконалило його майстерність.

Уся творчість митця сповнена щирої любові до України.

1. Перейшовши за покликанням *https://cutt.ly/OwtVx4O7*, дізнайся більше про життя Микити Годованця.
2. Виразно прочитай байку «Голуб і Лелека».

ГОЛУБ І ЛЕЛЕКА

Якось-то навесні,
Коли настали теплі дні,
Лелека з вирію прилинув
На **дороге** гніздо своє, *епітет*
Що восени покинув
(В житті усяко є!)
Домашній Голуб запитав:
— Де, друже, був? Що чув?
— До вирію літав.
Злякався — вітер в ухах свище,
Із півночі повіяв **холодище**, *згрубіле слово*
За ним повзе **страшна** зима... *епітет*
А в вирію... Зими нема,
Природа стрінула привітом: *метафора*
Там вічне літо!.. —
А Голуб з усміхом йому:
— Тоді ж чому
Ти кинув ту країну,
Розхвалений той рай,
І повернувся на Вкраїну?
— Бо це — мій рідний край!

Любов до рідного — могутнє диво!
Нехай живеш на чужині щасливо,
А **туга** гірко в серце **б'є**:
Зове Вітчизна й путь далека,
І ти летиш, як з вирію Лелека
В гніздо своє.

Відшукай в інтернеті народні назви голуба та лелеки. Запиши їх. Які з них поширені у твоїй місцевості?

Пригадай, що називають епітетом, метафорою. Випиши всі епітети з байки. Для чого вони слугують? Прочитай байку без епітетів. Що змінилося?

Пригадай, що тобі відомо про вирій.

Чому у творі вирій і зима протиставлені?

Доведи, що у виокремлених рядках — мораль байки. Поясни, як ти її розумієш.

Над гніздом.
Худ. Олег Шупляк

Поміркуй, яка тема байки.

Порівняй свої міркування з поданим матеріалом.

Байка «Голуб і Лелека» написана віршованою мовою. Визначальною у ній є тема любові до Вітчизни.

Поета вабить не тепле літо в далеких сонячних країнах, а рідний край.

Лелеці, що безжурно розповідає про теплінь чужини, веселощі пташині, Голуб іронічно каже:

— Тоді ж чому
Ти кинув ту країну,
Розхвалений той рай,
І повернувся на Вкраїну?

У відповідь лунають слова:

— Бо це мій рідний край!

Тему любові до рідного краю Микита Годованець розкриває через засоби художньої виразності:

- епітети: теплі дні, дороге гніздечко, страшна зима, вічне літо, розхвалений рай, могутнє диво;
- метафори: повзе страшна зима, природа стрінула привітом, туга в серце б'є;
- порівняння: і ти летиш, як з вирію Лелека.

Ідея байки сформульована в останніх рядках:

Нехай живеш на чужині щасливо,
А туга гірко в серце б'є:
Зове Вітчизна й путь далека...

У віршовану мову вдало вплетено **діалоги** — розмову двох персонажів. Саме через їхній зміст ми й розуміємо алегоричність твору.

3. Уважно розглянь схему-інструкцію та зроби голуба й лелеку з паперу. Використовуючи виготовлених пташок, прочитай діалог виразно та розіграй байку за ролями.

4. Чи доводилося тобі бувати в далеких краях?
Чи хотілося додому?
Поміркуй, чому байка «Голуб і Лелека» завжди сучасна.

5. Сформулюй тему байки.

6. Поясни, як ти розумієш алегоричні образи Лелеки та Голуба. Які людські риси заховані в словах Лелеки?
Чи є серед твоїх знайомих подібні до Лелеки?

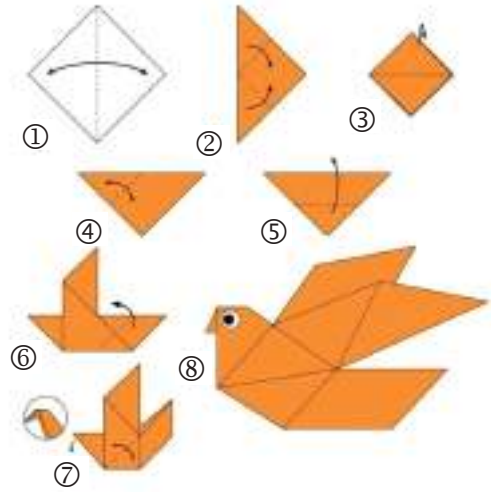

7. Визнач ідею байки. Випиши з тексту байки слова, які виражають мораль.

8. Перейди за QR-кодом або покликанням, які подано в завданні 1, і виконай подані там завдання. Одну з проаналізованих байок вивчи напам'ять.

9. Прочитай прислів'я та приказки, поясни їхнє значення та вивчи кілька напам'ять.

- Грудка рідної землі дорожча за золото.
- З рідної землі і ворона мила.
- Рідна земля — мати, а чужа — мачуха.
- Та земля мила, де мати родила.
- У чужій сторонці не так світить і сонце.
- У чужий край не залітай, щоб крилечка мати.
- У чужім краю і солов'ї не цвіріньокають.
- Де рідний край, там і під ялиною рай.
- За рідний край життя віддай.
- За морем тепліше, та вдома миліше.
- За рідний край — хоч помирай.
- У рідним краю, як у раю.
- Кожному мила своя сторона.

10. Напиши власну байку про справжню дружбу так, щоб мораль можна було сформулювати прислів'ям «*Не той друг, хто медом маже, а той, хто правду каже*». Героями байки можуть бути птахи чи тварини, а також неживі предмети, люди.

ЛІРИЧНІ ПОСЛАННЯ УКРАЇНІ

♦ *Павло Чубинський.* «Ще не вмерла Україна …»

♦ Гімн кримськотатарського народу. «Я поклявся перед народом»

♦ *Тарас Шевченко.* «І досі сниться: під горою…»

♦ *Іван Франко.* «Розвивайся ти, високий дубе…»

♦ *Микола Вороний.* «Євшан-зілля»

♦ *Михайло Ткач.* «Моя Україна»

♦ *Дмитро Кремінь.* «Літа мої і зими…»

Позакласне читання

♦ *Олександр Кониський, Микола Лисенко.* «Молитва за Україну»

♦ *Номан Челебіджіхан.* Національний гімн кримських татар

♦ *Степан Чарнецький.* «Ой у лузі червона калина похилилася»

♦ *Спиридон Черкасенко.* «Дві матері», «Рідний край»

♦ *Уляна Кравченко.* «Думка»

♦ *Олександр Олесь.* «Половці і Отрок», «Пісня» (зб. «Княжа Україна»)

♦ *Василь Симоненко.* «Я закоханий палко, без міри»

♦ *Леонід Полтава.* «Абетка з історії України: бо корінням у рідній землі»

♦ *Володимир Даник.* «Починаймося з рідної мови»

«Чарівні співи». Ілюстрація до казки «Чарівні птахи» Лілії Корнільєвої. Худ. Світлана Біленко

Портрет П. Чубинського. Худ. Станіслав Курак

ПАВЛО ЧУБИНСЬКИЙ (1839 — 1884)

Він не плакав, він умів організовувати, він умів будувати плани, але й реалізувати ці плани.

Володимир Панченко

Павло Чубинський — український фольклорист, поет, етнограф. Народився він на хуторі Чубинський поблизу Борисполя (Київської області).

Серед предків Чубинських був козак Іван Чуб, згодом це прізвисько змінилося на Чубинський.

Навчався Павло в Другій Київській гімназії.

Меморіальна дошка Павлові Чубинському на будинку колишньої гімназії в Києві (бульвар Тараса Шевченка, 18), де він навчався

Після закінчення гімназії Чубинський вступив до Петербурзького університету, де здобув юридичну освіту. У студентські роки познайомився з Тарасом Шевченком, якого вважав своїм учителем.

Родинний маєток батьків Павла Чубинського не був великим. Тут працювало кілька слуг, які обідали разом з господарями. А під час довгих зимових вечорів усі збиралися разом і розповідали казки про русалок, відьом, домовиків... тут звучали й народні пісні. Так у маленького хлопчика зародилася любов до народної творчості. Дорослим він вивчатиме етнографію професійно.

Павло Чубинський — автор слів Державного Гімну України.

Текст був написаній за пів години, у 1862 р., у Києві на вулиці Великій Васильківській, 122, де Павло Чубинський орендував тоді житло. На вечірці студенти співали пісню сербських повстанців, де були слова «Серце біє і кров ліє за нашу свободу». Чубинському пісня дуже сподобалася, і він раптом подався в іншу кімнату, а через пів години вийшов звідти з готовим текстом пісні «Ще не вмерла Україна...», яку тут же проспівали на сербський мотив.

Державним Гімном України пісня стала 1991 р. А згодом (6 березня 2003 р.) Законом України «Про Державний Гімн України» затверджено текст Державного Гімну України, в основу якого покладено пісню «Ще не вмерла Україна...» на музику Михайла Вербицького зі словами першого куплету та приспіву твору Павла Чубинського.

1. Пригадай, які твори називають ліричними. Що називають «мотивом твору»?
Опрацюй таблицю «Види лірики».

Вид лірики	Основні мотиви
Пейзажна	*Зображення природи*
Інтимна	*Особисті почуття, переживання*
Філософська	*Сенс життя, добро і зло*
Громадянська	*Любов до мови, держави, рідного краю*

Доведи, що гімн — різновид громадянської лірики.

Одним із різновидів літературної пісні є пісня-гімн (славень).

Пісня-гімн — урочиста пісня на честь держави, яку виконують під час свят, офіційних прийомів, військових парадів, спортивних змагань.
Гімн зародився ще в Стародавній Греції — тоді його виконували на честь богів.

Гімни поділяють на *державні*, *релігійні*, *спортивні*.
Може бути навіть шкільний гімн.

Твоя школа має гімн? Напиши гімн свого класу.

Дізнайся більше про історію Державного Гімну України. Для цього зіскануй QR-код або перейди за покликанням https://cutt.ly/9wtVnrei

2. Прочитай оригінальний вірш Павла Чубинського «Ще не вмерла Україна…».

ЩЕ НЕ ВМЕРЛА УКРАЇНА…

Ще не вмерла Україна, ні слава, ні воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля!
Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці, *порівняння*
Запануєм і ми, браття, у своїй сторонці!

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І — покажем, що ми, браття, козацького роду!

Гей-гей, браття милі,
Нумо братися за діло,
Гей, гей, пора встати,
Пора волю добувати!

Ой, Богдане, Богдане, славний наш гетьмане,
Нащо оддав Україну **ворогам поганим**?!
Щоб вернути її честь, ляжем головами,
Наречемось України славними синами.

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І — покажем, що ми, браття, козацького роду!

Спогадаймо тяжкий час, лихую годину,
Тих, що вміли умирати за нашу Вкраїну,
Спогадаймо славну смерть лицарства-козацтва!
Щоб не стратить марно нам свойого юнацтва!

Душу й тіло ми положим за нашу свободу
І — покажем, що ми, браття, козацького роду!

Зверни увагу, виокремлені курсивом рядки повторені.
Це **рефрен — приспів у пісні.**

Національний гімн кримськотатарського народу

У кожного народу є візитна картка — національний гімн, головна особливість якого — почуття патріотизму.

Номан Челебіджіхан

30 червня 1991 р. Курултай[1] кримськотатарського народу затвердив пісню «Ant Etkenmen» («Я поклявся») як гімн кримськотатарського народу.

Автор слів — **Номан Челебіджіхан** (1885–1918). Текст поезії написано в 1916 році на рідному для поета степовому діалекті кримськотатарської мови.

Вірш «Я поклявся!» багатий на засоби художньої виразності: епітети, метафори, гіпербелу, окличні й питальні речення… Він є прикладом громадянської лірики.

Номан Челебіджіхан посідає особливе місце в історії кримськотатарської літератури. Він — один із творців кримськотатарської прози. Крім того, поет був першим головою уряду Кримської Народної Республіки, налагодив зв'язки з УНР — Українською Народною Республікою...

Загинув Номан Челебіджіхан у Севастополі від рук більшовистських окупантів.

3. Прочитай вірш Номана Челебіджіхана. Доведи, що твір належить до громадянської лірики. Наведи приклади художніх засобів, які використав поет.

Я ПОКЛЯВСЯ ПЕРЕД НАРОДОМ

Я поклявся кров обмити з ран твоїх, народе мій,
бо чому повинні гнити братчики мої в ярмі?
І якщо в житті спокійнім не терпітиму за них,
кров гаряча до краплини висохне нехай в мені!

Я поклявся світло правди в темний край принести мій,
бо чому не може брата брат побачити в пітьмі?
І якщо від цього горя не болітиме мені,
то нехай наплачу море я кривавими слізьми!

Я поклявся, давши слово за народ померти мій,
втішити його в недолі, сльози витерти рясні.
Бо якщо я навіть ханом буду жити сотні літ,
все одно пора настане в землю полягти мені!

Переклад з кримськотатарської Михайла Карпового

---

[1] *Курултай* — у тюркських народів орган народного представництва, загальнонаціональний з'їзд, під час якого вирішують найважливіші проблеми нації.

4. Поміркуй, які події спричиняють створення урочистих пісень.

5. Що тобі відомо про Богдана Хмельницького? Прочитай про нього стислу інформацію. Чому, на твій погляд, поет дорікає гетьманові?

Богдан Хмельницький — політик, полководець і дипломат, провідник Національно-визвольних змагань 1648–1657 років, творець *Української козацької держави* та її перший гетьман.

Історики з ім'ям Хмельницького пов'язують два поняття: *Переяславську угоду 1654 р.* та *Переяславську легенду*, якій дали життя московоцентричні імперські історики.

Переяславська угода передбачала вступ Української козацької держави у військово-політичний союз із Московським царством, а згодом зумовила поступову втрату Україною незалежності. Оригінал У*країнсько-московської угоди 1654 р.*, буцімто підписаної Богданом Хмельницьким, не зберігся.

Переяслівську легенду створили російські імперські історики, щоб обґрунтувати належність України до складу Російської імперії. Докладно про перебіг подій тих темних і дивовижно буремних часів ти дізнаєшся згодом на уроках з історії України.

6. Як ти розумієш слова, виокремлені у вірші напівжирним шрифтом? Чи перегукуються вони з думкою, яку висловив великий український поет Максим Рильський: «Хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього, хто не відає про славу своїх предків, той сам не вартий пошани»? Відповідь аргументуй.

7. Знайди в інтернеті виконання Державного Гімну України відомими артистами України (Олександром Пономарьовим, DZIDZO та ін.). Прослухай й порівняй слова з оригіналом вірша Павла Чубинського. Поділися враженнями щодо дослідження.

8. Ще раз уважно прочитай вірш Павла Чубинського (*не текст Державного Гімну України, а саме твір автора!*) і виконай інтерактивне завдання, перейшовши за покликанням або за QR-кодом, що подані на сторінці 58.

9. Вивчи вірш «Ще не вмерла Україна…» напам'ять.

10. Сформулюй і запиши: а) тему вірша; б) ідею вірша.

11. Чому, на твою думку, слово «вороги» вжито в зменшено-пестливій формі («Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці»)?

12. Які види гімнів тобі відомі?

13. Узагальни вивчене, опрацювавши таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Ще не вмерла Україна...»
Автор	Павло Чубинський
Жанр	Громадянська лірика, гімн
Мотив	Вияв патріотизму, прагнення до справедливості та свободи, віра в перемогу та розквіт України
Засоби художньої виразності	Епітети, метафори, порівняння

Портрет Т. Шевченка.
Худ. Андрій Єрмоленко

ТАРАС ШЕВЧЕНКО (1814 — 1861)

...Шевченкова поезія невичерпна, і кожне нове покоління відкриватиме в ній свої культурні коди.

Григорій Клочек

1. Переглянь сучасну анімовану біографію Тараса Шевченка «Як Тарас Шевченко став зіркою. 3 серія "Книга-мандрівка. Україна"» за покликанням *https://cutt.ly/MwtVAkam* або QR-кодом.

Тараса Шевченка, відомого поета й художника, російська імперська влада боялася. Але пригадаймо спочатку, як і чому він опинився в Росії.

Тарас Шевченко народився в кріпацькій сім'ї, яка належала панові Енгельгардту. У 1831 р. пан переїхав у Петербург — столицю Російської імперії. Отож і Тарас теж мусив їхати за паном як прислуга. Чи міг уявити Енгельгардт, що цей юнак стане загрозою імперії? Звісно, не міг.

За критику імперської влади Тараса заслали до Орської фортеці, яка притулилася до південних відрогів Уральських гір. Поетові заборонили писати й малювати. Проте йому вдавалося порушувати заборону. Під час заслання Шевченка як художника брали до складу наукових експедицій. Він багато читав, зустрічався з ученими й мандрівниками, що відвідували укріплення, листувався зі знайомими.

Лише 1857 р., завдяки клопотанню друзів, Тарасові Шевченку дозволили повернутися із заслання. Чекаючи на документи, він писав «Щоденник», а душа й думки линули до омріяної України. Однак жити на рідній землі йому заборонили.

2. Дізнайся більше про життя Т. Шевченка за покликанням чи QR-кодом, поданим у завданні 1. Кінострічку «Тарас. Повернення» (реж. Олександр Денисенко) можна переглянути в інтернеті.

Тарас Шевченко прагнув звичайного людського щастя. У повісті «Художник» він виголошує похвалу щастю: «Багато, надзвичайно багато прекрасного в божественній, безсмертній природі, але торжество й вінець безсмертної природи — це одухотворене щастям обличчя людини; більш високого, прекраснішого в природі я нічого не знаю».

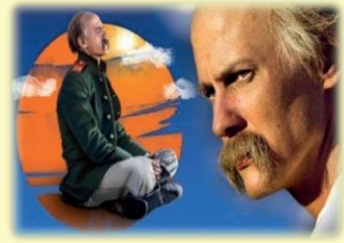

А що робить тебе щасливим / щасливою? Душевний спокій, улюблене заняття чи щось інше?

Можливо, тому Тарас Шевченко у своїх віршах нерідко змальовував людей у миті щастя саме на тлі природи: матір, яка цілує дитину, діда, що молиться до Бога.

3. Прочитай вірш виразно та намалюй пейзаж до твору. Які кольори ти використаєш? Чому?

І ДОСІ СНИТЬСЯ: ПІД ГОРОЮ...

І досі сниться: під горою,
Між вербами та над водою,
Біленька хаточка. Сидить
Неначе й досі сивий дід
Коло хатиночки і бавить
Хорошеє та *кучеряве* *епітети*
Своє маленькеє внуча.
І досі сниться: вийшла з хати
Веселая, сміючись, мати,
Цілує діда, і дитя
Аж тричі весело цілує,
Прийма на руки, і годує,
І спать несе. А дід сидить,
І усміхається, і стиха
Промовить нишком:
— Де ж те лихо?
Печалі тії, вороги? —
І нищечком старий читає,
Перехрестившись,
«Отче наш».
Крізь верби сонечко сіяє
І тихо гасне. **День погас**,
І все почило. Сивий в хату
Й собі пішов опочивати.

Ліричний герой — образ, що виникає в уяві читача під враженням утілених у творі почуттів, переживань, роздумів.

Ліричний герой не обов'язково тотожний з автором.

3. Поміркуй, який мотив поезії «І досі сниться: під горою…»?

4. Чи мають зв'язок пейзажі твору з перебуванням письменника на засланні (у неволі)?

5. До якого виду лірики належить вірш «І досі сниться: під горою…»? Чи можна вважати твір автобіографічним? Чому?

6. Що тебе найбільше вражає в біографії Тараса Шевченка? Назви три факти.

7. Розглянь картину Архипа Куїнджі. Чи можна говорити про схожість села, описаного поетом Тарасом Шевченком, і села, відображеного художником Архипом Куїнджі? Чому?

Вечір в Україні. Худ. Архип Куїнджі

8. Відшукай в інтернеті пісню «І досі сниться: під горою...» у виконанні дуету «Сестри Тельнюк». Поділися враженнями від прослуханого твору з рідними / родичами / близькими.

9. Добери до слів твору Тараса Шевченка музику. Прочитай виразно вірш під музику та запиши відео.

10. Узагальни вивчене, опрацювавши таблицю «Паспорт твору».

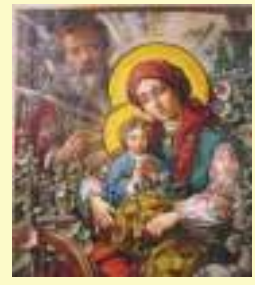

Богородиця у вишиванці. Худ. Олександр Охапкін

Пригадай вивчене про ліричного героя. Чи тотожні ліричний герой і автор? Чому?

Пейзаж, зображений у поезії, є суголосним чи контрастним до почуттів ліричного героя?

Зверни увагу на повтор літер на позначення звуків [с], [п], [ш],[ч]. Який звуковий ефект вони утворюють?

Чому у творі використано мотив сну? Які твори з мотивом сну ти пригадуєш?

Назва твору	«І досі сниться: під горою…»
Автор	Тарас Шевченко
Рід	Лірика
Мотив	Змалювання образу України та пейзажних картин українського села
Засоби художньої виразності	Епітети, пестливі слова, персоніфікація

ІВАН ФРАНКО
(1856 – 1916)

Не мовчи, коли, гордо
пишаючись,
Велегласно брехня гомонить,
Коли, горем чужим
утішаючись,
Зависть, наче оса та, бринить,
І сичить клевета, мов гадюка
в корчи, — не мовчи!

Іван Франко

1. Пригадай вивчене в 5 класі про Івана Франка.

2. Перейди за покликанням *https://cutt.ly/BwtVSi34* або зіскануй QR-код і переглянь мультфільм «Нобелівська премія для Франка». 2 серія «Книга-мандрівка. Україна», а також ознайомся з додатковими відомостями про письменника.

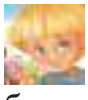

Іван Франко — один із найвидатніших представників нашого народу. Якщо хтось із науковців визначав би рейтинг життєписів митців, то біографія Франка (за багатьма показниками!) упевнено очолила б перелік переможців. Іван Франко — перший український письменник, який зумів заробляти на життя своїми творами. Він перший, хто поєднав українську вишиванку з елегантним європейським костюмом. Він — перший голова першої української політичної партії.

Івана Франка називають українським *Doctor universalis*, «академією наук» та «університетом» в одній особі.

Франко-поет — автор 10 прижиттєвих збірок віршів, до яких увійшло понад пів тисячі окремих творів. Усього Іван Франко написав майже 6000 творів.

Франко переклав українською мовою твори майже 200 авторів із 14 мов і 37 національних літератур. Особиста бібліотека письменника налічувала орієнтовно 12 тисяч книг.

У чому ж секрет такої працездатності? Можливо, у способі життя. Сім'я письменника жила за принципом «у здоровому тілі здоровий дух». Іван Франко вмивався холодною водою, виконував вправи з гантелями і довго гуляв.

Діти Франка відвідували заняття в спортивному товаристві «Сокіл-Батько». Вони захоплювалися гімнастикою, фехтували, каталися на лижах, професійно грали у футбол і теніс. Сини Тарас і Петро викладали фізкультуру в гімназіях, написали низку праць з фізичного виховання і спорту.

3. Зіскануй QR-код або перейди за покликанням, що подані в завданні 1 на сторінці 65, і дізнайся більше про митця, зокрема й в проєкті «Франко від А до Я».

4. Запиши три найцікавіші, на твій погляд, факти з життя Івана Франка.

РОЗВИВАЙСЯ ТИ, ВИСОКИЙ ДУБЕ…

Що означає епітет ***красна****?*

Досліди вживання словосполучення «весна красна» у фольклорі.

Пригадай, який засіб художньої виразності називають ***символом****.*

Як ти розумієш символ «пута вікові»? Про що йдеться?

З яким віршем перегукуються виокремлені кольором слова? Відповідь обґрунтуй.

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна *красна* буде! *епітет*
Розпадуться пута вікові,
Прокинуться люди[1].
Розпадуться пута вікові,
Тяжкії кайдани, *епітет*
Непобіджена злими ворогами
Україна встане.
Встане *славна* мати Україна,
Щаслива і *вільна*, *епітети*
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна.
Щезнуть межі, що помежували
Чужі між собою,
Згорне мати до себе всі діти
Теплою рукою. *епітет*
«Діти ж мої, діти **нещасливі**, *епітет*
Блудні сиротята, *епітет*
Годі ж бо вам в сусід на услузі
Свій вік коротати! *епітет*
Піднімайтесь на **святеє діло**,
На щирую дружбу,

[1] *У вірші йдеться про часи, коли Україна була розділена між Російською імперією та Річчю Посполитою.*

Та щоби ви чесно послужили
Для матері службу.
Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і ляхові?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крові?
Пора, діти, добра поглядати
Для власної хати,
Щоб **ґаздою**, не **слугою**
Перед світом стати!»
Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Гей, уставаймо, єднаймося,
Українські люди!
Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Хай братерством, щирими трудами
Вкраїна воскресне!

Як ти розумієш образ матері? Чи погоджуєшся, що це символ України? Чому?

Як ти розумієш виокремлені кольором слова вірша?

5. Намалюй і опрацюй схему «Символи вірша “Розвивайся ти, високий дубе…”» за поданими твердженнями:
а) дуб — символ могутності й мужності; б) весна в природі — пробудження українського народу; в) боротьба за мрію про власну нероздільну державу; г) мати — Україна.

6. Перейди за QR-кодом чи покликанням, що подані в завданні 1 на сторінці 65, і прослухай козацьку пісню, а також прочитай додаткові відомості про дуб і виконай завдання.

Статуя Боудіки в Лондоні

Дізнайся, хто така Боудіка.

7. Зверни увагу на те, що у вірші І. Франка Україна має риси, властиві *образу* міфологічної Діви-войовниці. За бажання підготуй невелику презентацію «Образ Діви-войовниці у світовій культурі».

Довідка: *Образ Діви-войовниці має глибоке коріння. Ще давні греки створювали цікаві оповідки про Геракла та войовничих амазонок, які мешкали біля Чорного моря. Давні германці шанували міфічних дів-войовниць — валькірій.*

У «Повісті минулих літ» також є згадки про амазонок; археологи пишуть про зброю в похованнях скіф’янок; візантійський патріарх Никифор (VII ст.) залишив записи про жінок-войовниць, що загинули під час облоги Константинополя. Київська княгиня Ольга на чолі своїх загонів захищала рідну землю від агресивних сусідів… А козачка, коли її чоловік воював, ставала берегинею не лише своїм дітям (порівняйте з текстом вірша І. Франка), а й хазяйкою маєтностей і захисницею від загарбників.

«Розвивайся ти, високий дубе...» — **ліричний твір**. Йому притаманні емоційність, схвильованість, особлива задушевність. У такому творі відображають думки, почуття, переживання, настрої.

У ліриці є образ **ліричного героя**, якого не можна ототожнювати з автором. Іноді їхні позиції збігаються, іноді — ні.

У вірші «Розвивайся ти, високий дубе...» відображено заповітну мрію ліричного героя щодо пробудження національної свідомості народу, його віри в світле майбутнє своєї нації.

Отож цей твір упевнено можна називати **громадянською лірикою.**

Громадянська лірика — поетичні твори, присвячені проблемам суспільного життя.

8. Сформулюй мотив вірша «Розвивайся ти, високий дубе…». Виконай завдання за покликанням або QR-кодом, що подані в завданні 1 на сторінці 65.

9. Чому твір актуальний і досі?

10. Чому у вірші «Розвивайся ти, високий дубе…» Україна постає як Діва-войовниця?

11. Прочитай рядки з твору Тараса Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженним…». Поміркуй і поясни, що, на твій погляд, спільне, а що відмінне в рядках Івана Франка й Тараса Шевченка.

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата —
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давняя година,
І оживе добра слава,
Слава України,
І світ ясний, невечерній
Тихо засіяє...
Обніміться ж, брати мої.
Молю вас, благаю!

12. Розглянь зображення, створене під впливом подій сучасної російсько-української війни. Як ти розумієш його символічне значення?

13. Яким ти уявляєш образ України? Проілюструй його.

14. Добери музику до вірша «Розвивайся ти, високий дубе…». Прочитай у її супроводі цей твір і запиши відео.

МИКОЛА ВОРОНИЙ (1871 — 1936)

І дим батьківщини
солодкий.
Овідій

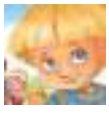

Микола Вороний народився на Катеринославщині (нині Дніпропетровська область). Цікавий родовід майбутнього митця. Один прапрадід був гайдамакою[1], інший — ректором[2] Києво-Могилянської академії.

Мама навчила Миколу любити народні звичаї, українську пісню, а також писати і читати.

Микола ріс допитливим хлопчиком. Він захоплювався творами Жуля Верна, знав напам'ять багато віршів Тараса Шевченка.

Після закінчення школи навчався у Віденському університеті, згодом перевівся до Львівського університету. Саме тут він познайомився і затоваришував з Іваном Франком.

Поет жив, навчався, а згодом працював у багатьох містах — Харкові, Одесі, Ростові, Варшаві, Відні, Львові, Чернігові, Києві.

Ким Микола Вороний тільки не працював! Був актором і режисером, перекладачем і журналістом, земським статистиком і банківським клерком, працював бібліотекарем, редак-

[1] *Гайдамака* — народний повстанець, учасник гайдамацького руху на Правобережній Україні: Вінниччині, Кропивниччині, Житомирщині, Київщині та частково Черкащині.

[2] *Ректор* — керівник закладу вищої освіти.

Чи відомо тобі щось про прародичів? Якщо так, то що саме? Розпитай рідних про своє коріння.

Музику до якого відомого твору написав Михайло Вербицький? Ким він доводився Миколі Вороному?

Запиши в зошит три найцікавіші, на твій погляд, факти із життя Миколи Вороного.

Пригадай, що таке літо́пис. Яка літописна оповідь тобі вже відома?

Літописець

Микола Вороний написав поему «Євшан-зілля» 1899 р., а надруковано її лише 1917 р.

Поміркуй і вислови припущення, чому так сталося.

Поштова марка «Володимир Мономах» (Укрпошта, 2013)

тором газет: офіційним у «Житті і слово», а неофіційним — у «Зорі», коректором Наукового Товариства імені Шевченка, педагогом, кіноредактором і навіть діловодом ремонтної частини механічного відділу «Округи водяних шляхів»... — і це ще не весь перелік.

Письменник був одружений з донькою Миколи Вербицького — Вірою. У подружжя народився син Марко, який виріс і теж став письменником. Доля і батька, і сина трагічна, про що ти дізнаєшся згодом — у старших класах.

А поки що насолоджуйся надзвичайно цікавим і повчальним твором «Євшан-зілля».

Микола Вороний цікавився історією України. Він вивчав літописи, працював з архівними документами.

У Галицько-Волинському літописі в Іпатському списку письменник натрапив на надзвичайно цікавий факт.

Князь Володимир Мономах під час походу взяв у полон сина половецького хана... Як розгорталися події далі, ти дізнаєшся з поеми Миколи Вороного «Євшан-зілля»...

А чим звершилася та історія, тобі підкаже епіграф твору.

1. Прочитай епіграф. Як ти його розумієш?

2. Перейди за QR-кодом або покликанням *https://cutt.ly/IwtVSRA8* й ознайомся з інформацією про євшан-зілля. Що нового ти дізнався / дізналася?

ЄВШАН-ЗІЛЛЯ

(Поема)

Да лучче єсть на своїй землі кістьми лягти, аніж на чужій славному бути.[1]

За Іпа́тським літописом

В давніх літописах наших
Єсть одно оповідання,
Що зворушує у серці
Найсвятіші почування.

Не блищить воно красою
Слів гучних і мальовничих,
Не вихвалює героїв
Та їх вчинків войовничих.

Ні, про інше щось говорить
Те старе оповідання.
Між рядками слів таїться
В нім якесь пророкування.

І воно живить надію,
Певну віру в ідеали
Тим, котрі вже край свій рідний
Зацурали, занедбали…

* * *

Жив у Києві в неволі
Ханський син, малий хлопчина,
Половецького б то хана
Найулюблена дитина.

Мономах, князь Володимир,
Взяв його під час походу
З ясирем[3] в полон і потім
При собі лишив за вроду.

За QR-кодом або за покликанням, що подані в завданні 2 на сторінці 70, можна прослухати поему «Євшан-зілля» в аудіозапису від каналу «Книги. Вухо».

Які рядки вказують на те, що твір не вигадка, бо має історичну основу?

Чи може, на твою думку, людина, яка зневажила рідний край, знову його полюбити? Чому?

Стародавній Київ (реконструкція)

[3] *Ясир* — полонені.

[1] Краще загинути на Батьківщині, аніж прославитися на чужині.

Оточив його почотом[4]
І розкошами догідно —
І жилось тому хлоп'яті
І безпечно, і вигідно.

Час минав, і став помалу
Рідний степ він забувати,
Край чужий, чужі звичаї
Як за рідні уважати.

Та не так жилося хану
Без коханої дитини.
Тяжко віку доживати
Під вагою самотини.

Зажурився, засмутився…
Вдень не їсть, а серед ночі
Плаче, бідний, та зітхає,
Сну не знають його очі.

Ні від кого він не має
Ні утіхи, ні поради.
Світ увесь йому здається
Без краси і без принади.

Кличе він гудця[5] до себе
І таку держить промову,
Що мов кров'ю з його серця
Слово точиться по слову:

«Слухай, старче, ти шугаєш
Ясним соколом у хмарах,
Сірим вовком в полі скачеш,
Розумієшся на чарах.

Божий дар ти маєш з неба
Людям долю віщувати,
Словом, піснею своєю
Всіх до себе привертати.

[4] *Почот — розм., заст. Те саме, що пошана.*

Чому хлопець звик до чужини?

Чи був / була ти далеко від рідного дому? Де тобі комфортніше? Чому?

[5] *Гудець* — музикант і співак.

Ілюстрація Любомира Бейгера

Ти піди у землю Руську —
Ворогів наших країну,—
Відшукай там мого сина,
Мою любую дитину.

Розкажи, як побиваюсь
Я за ним і дні, і ночі,
Як давно вже виглядають
Його звідтіль мої очі.

Заспівай ти йому пісню
Нашу, рідну, половецьку,
Про життя привільне наше,
Нашу вдачу молодецьку.

А як все те не поможе,
Дай йому євшана-зілля,
Щоб, понюхавши, згадав він
Степу вільного привілля».

І пішов гудець в дорогу.
Йде він три дні і три ночі,
На четвертий день приходить
В місто Київ опівночі.

Крадькома пройшов, мов злодій,
Він до сина свого пана
І почав казати стиха
Мову зрадженого хана.

Улещає, намовляє...
Та слова його хлопчину
Не вражають, бо забув вже
Він і батька, і родину.

І гудець по струнах вдарив!
Наче вітер у негоду,
Загула невпинна пісня —
Пісня вільного народу.
Про славетнії події —

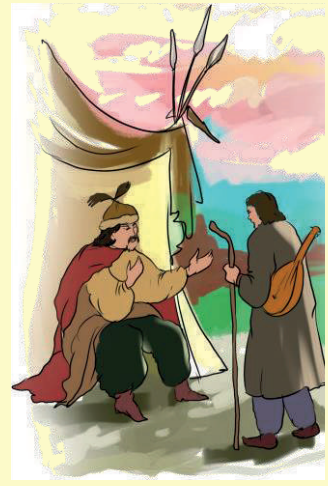

Ілюстрація Любомира Бейгера

Ілюстрація Любомира Бейгера

Перемога половців на річці Альта. Мініатюра з Радзивіллівського літопису

Які художні засоби автор використав у поемі? Наведи приклади з твору. Запиши в зошит.

Як ти розумієш виокремлені кольором слова?

Зупини читання й поміркуй, як можуть розгортатися події.

Євшан-зілля — степова багаторічна рослина заввишки 50–150 см з міцним запахом. Ботаніки визначають її як різновид полину

Ті події половецькі,
Про лицарськії походи —
Ті походи молодецькі!

Мов скажена хуртовина,
Мов страшні Перуна громи,
Так ревли-стогнали струни
І той спів гудця-сіроми!

Але ось вже затихає
Бренькіт дужий акордовий
І намісто його чути
Спів народний, колисковий.

То гудець співає тихо
Пісню тую, що співала
Мати синові своєму,
Як маленьким колисала...

Але спів цей ніжний, любий,
Ані перший, сильний, дужий,
Не вразив юнацьке серце,—
Він сидить німий, байдужий.

І схилилася стареча
Голова гудця на груди —
Там, де пустка замість серця,
Порятунку вже не буде!..

Але ні! Ще є надія
Тут, на грудях в сповиточку!..
І тремтячими руками
Роздирає він сорочку,

Із грудей своїх знімає
Той євшан, чарівне зілля,
І понюхать юнакові
Подає оте бадилля.

Що ж це враз з юнаком сталось?
Твар[6] поблідна у небоги,
Затремтів, очима блиснув
І зірвався на рівні ноги.

Рідний степ — широкий, вільний,
Пишнобарвний і квітчастий —
Раптом став перед очима,
З ним і батенько нещасний!..

Воля, воленька кохана!
Рідні шатра, рідні люди…
Все це разом промайнуло,
Стисло серце, сперло груди.

«Краще в рідним краї милім
Полягти кістьми, сконати,
Ніж в землі чужій, ворожій
В славі й шані пробувати!» —

Так він скрикнув, і в дорогу
В нічку темну та пригожу
Подались вони обоє,
Обминаючи сторожу.

Байраками та ярами
Неутомно проходжали —
В рідний степ, у край веселий
Простували, поспішали.

* * *

Україно! Мамо люба!
Чи не те ж з тобою сталось?
Чи синів твоїх багато
На степах твоїх зосталось?

Чи вони ж не відцурались,
Не забули тебе, неньку,
Чи сховали жаль до тебе
І кохання у серденьку?

[6] *Твар — обличчя.*

Які запахи нагадують тобі рідний край, домівку?

Назви епітети у виокремлених рядках. Які емоції вони викликають?

Ілюстрація Любомира Бейгера

Про яких синів ідеться у виокремлених рядках?

Сформулюй ідею твору. Доведи, що ці слова перегукуються з епіграфом та увиразнюють ідею.

Поміркуй, які почуття могли огорнути Володимира Мономаха, коли він дізнався про втечу юнака. Чи зміг би князь зрозуміти такий учинок хлопця?

Про які манівці йдеться у творі? Чи можна дати однозначну відповідь на це запитання? Чому?

Марна річ! Були і в тебе
Кобзарі — гудці народні,
Що співали-віщували
Заповіти благородні.

А проте тієї сили,
Духу, що зрива на ноги,
В нас нема, і манівцями
Ми блукаєм без дороги!..

Де ж того євшану взяти,
Того зілля-привороту,
Що на певний шлях направить,—
Шлях у край свій повороту?!

СИМВОЛИ В ПОЕМІ «ЄВШАН-ЗІЛЛЯ»

Що, на твій погляд, символізує євшан-зілля? Зістав свої міркування з текстом про символи в поемі.

Пригадай твори, у яких митці називають Україну мамою.

Чому, на твою думку, Батьківщину асоціюють із матір'ю?

Полин — євшан-зілля — символ пробудження пам'яті. Можливо, тому що лише душевні страждання, гіркота життя навертають людину до джерел — до початків, до спільноти — народу-нації.

Непам'ять — це павутиння, яке бере людину в тенета байдужості до правди і добра. Людина, яка забуває рідну землю, стає перекотиполем, істотою, яка не має ані роду, ані народу.

Цікаво, що в Біблії *полин* — символ суду Божого за відступництво та непослух.

А от у східних народів *полин* — символ батьківщини і пам'яті про предків. Зверни увагу, що твір «Євшан-зілля» хоч і написаний віршованою мовою та дуже емоційний (ознаки лірики), але водночас має сюжет (ознака епосу). Такий твір називають *ліро-епічним*.

Ліро-епічний твір — художній твір, у якому поєднано епічне (розповідь) і ліричне (почуття) зображення життя.

Це своєрідні віршовані розповіді про вчинки й переживання героя чи героїні, і водночас у них виражені почуття та переживання поета-оповідача.

2. Прокоментуй схему. Придумай для неї назву.

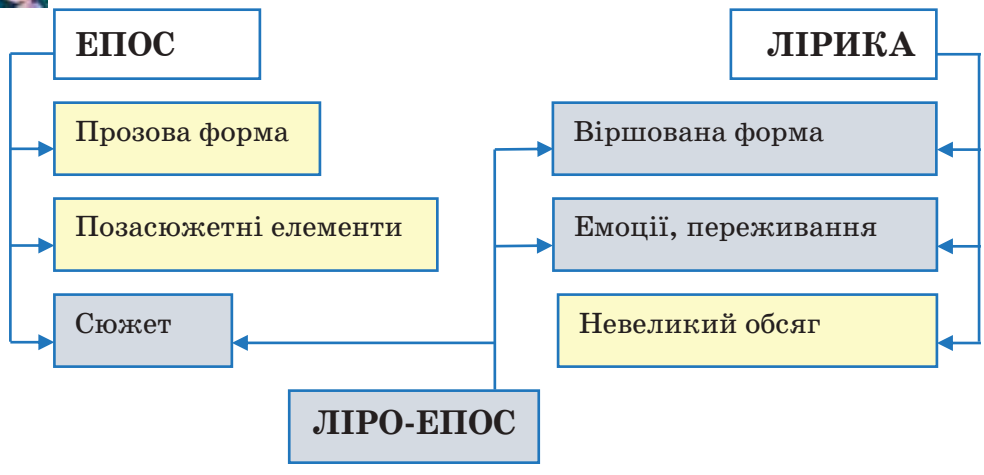

Поема — один із жанрів ліро-епосу; великий віршований твір, у якому порушуються важливі проблеми минулого, сучасного чи майбутнього.

У поемі поєднуються епічні (події, сюжети, характери) і ліричні елементи (авторські переживання, ліричні відступи).

3. Доведи, що «Євшан-зілля» — поема.

Ліричний відступ — прийом у ліро-епічному творі, коли автор безпосередньо висловлює свої міркування щодо композиції або сюжетних ліній цього твору, учинків або характеристики героїв, певних явищ, асоційованих із зображуваними подіями.

Наприклад, ліричним відступом у поемі «Євшан-зілля» є звернення до України й роздуми про тих, хто забуває рідний край.

4. Сформулюй тему та ідею твору «Євшан-зілля».

5. Перейди за QR-кодом або покликанням, що подані в завданні 2 на сторінці 70, й ознайомся з інформацією про князя Володимира Мономаха та звичаї, які панували за його часів.
Чи можна стверджувати, що твір «Євшан-зілля» актуальний і досі? Чому?

6. Які символи, крім євшан-зілля, наявні у творі Миколи Вороного? Чи можна вважати пісню одним із символів України?

7. Поміркуй, які рослини є українським «євшан-зіллям».

8. Полин має гіркий присмак і запах. Чи можна стверджувати, що гіркота звучить в останніх рядках поеми? Чому?

9. Спробуй переказати поему. Які труднощі виникають? Чи можна стверджувати, що переказати емоції, переживання важче, ніж події? Чому?

10. Доведи, що «Євшан-зілля» — твір ліро-епічний.

11. Прочитай ще раз уривок з твору Тараса Шевченка «І мертвим, і живим…» та поезію Івана Франка «Розвивайся ти, високий дубе…». Поясни, який спільний мотив вони мають із поемою «Євшан-зілля».

12. Перейди за QR-кодом або покликанням, що подані в завданні 2 на сторінці 70, й прослухай пісню «Євшан-зілля», яку виконує Тарас Компаніченко.

13. Створи комікс за поемою. Для цього намалюй ілюстрації до епізодів поеми та добери до них цитати. Презентуй комікс у класі або в онлайн-групі класу.

14. Узагальни вивчене, опрацювавши таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Євшан-зілля»
Автор	Микола Вороний
Рід	Ліро-епос
Жанр	Поема
Тема	Розкриття ролі національної пам’яті на основі літописної оповіді
Ідея	Патріотизм, вірність Батьківщині, народу
Засоби художньої виразності	Епітети, метафори, символи

МИХАЙЛО ТКАЧ

(1932 — 2007)

Михайло Ткач... Білоголовий,
Як ангел дива уві сні.
Він — незабутнє, тепле слово,
Джерельні, лагідні пісні.
Володимир Мельников

1. Зіскануй QR-код або перейди за покликанням *https://cutt.ly/LwtVSNFx* і послухай пісню «Марічка» у виконанні Михайла Хоми (соліст DZIDZIO).

Михайло Ткач — поет, сценарист

Михайло Ткач — автор сценаріїв кінострічки «Серед літа», фільму-опери «Наймичка», документальних стрічок «Леся Українка», «Про дружбу співа Україна», інших короткометражних документальних фільмів.

Багато хто вважає, що пісня «Марічка» народна. Проте це не так — у неї є автор — поет Михайло Ткач.

Народився він на Чернівеччині. Після закінчення школи здобув медичну освіту. Мав два дипломи — фельдшера та лікаря, але жодного дня не працював за фахом. Михайло став поетом — автором текстів популярних пісень.

Михайло Ткач — лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка, народний артист України. На його вірші створено десятки пісень. Найвідоміші з них: «Марічка», «Якщо любиш — кохай», «Зоряна ніч», «Ясени», «Сніг на зеленому листі», «На щастя, на долю», «Диво-сторона», «Коли нема того, що любиш», «Небеса очей твоїх».

2. Прочитай виразно вірш Михайла Ткача «Моя Україна», а відтак послухай пісню на його слова. Для цього перейди за QR-кодом або за покликанням, що подані у завданні 1.

Досліди, які голосні є в першій строфі. Які з них найчастіше повторюються? Який звуковий ефект вони створюють? Чи проситься текст на музику?

Повторення однакових чи схожих за вимовою голосних називають **асонансом.**

В українців є побажання «з роси і води». Що воно означає? Як ти розумієш виокремлені слова?

Що може символізувати журавлиний ключ?

Пригадай, що називають піснею. За потреби звернися до словника, уміщеного в Додатках.

Випиши символи з твору «Моя Україна» та поясни їхнє значення. Порівняй свої висновки з матеріалом, поданим нижче.

МОЯ УКРАЇНА

На росах, на водах, на всіх переходах…
Курличеш мені в журавлиних ключах:
Моя Україно, родима країно, *епітет*
Ясні небеса в *материнських* очах. }(2)

Я чую твій голос, пшеничний твій колос
У душу мені засіває зерно, *метафора*
Моя Україно, калино-калино, *символ*
Пізнати тебе мені щастя дано. }(2)

З тобою розлука, гірка моя мука, *метафора*
Печаль журавля без гнізда в чужині.
Моя Україно — білявко-хатино, *звертання*
З твойого вікна світить сонце мені. }(2)

За жанром твір «Моя Україна» — *пісня.*

СИМВОЛИ БАТЬКІВЩИНИ

У творі «Моя Україна» Михайло Ткач подає образ Батьківщини через символи.

Звертання «Моя Україно», «родима країно», «калино-калино», «моя Україно — білявко-хатино» підсилюють любов ліричного героя до Батьківщини та набувають символічного значення.

Калина асоціюється з деревом роду, з образом рідної землі.

«Моя Україно — білявко-хатино» — також символ. Наша країна — це і є ті білі хати зі стріхами з глибин історії.

Сонце, яке світить з вікна хатини («З твойого вікна світить сонце мені») — також символ України.

Образ журавля пов'язують із відродженням душі. Крім того, це ще й символ вірності Батьківщині.

3. Сформулюй мотив поезії «Моя Україна».

4. Поясни значення виокремлених у вірші художніх засобів. Запиши в зошит ті засоби виразності, які не зазначені в тексті.

5. Які символи, на твій погляд, у творі Михайла Ткача найяскравіші та найвиразніші? Чому? Чи можна цю пісню вважати одним із символів України?

6. Назви́ рослини та дерева, що є символами Батьківщини. За потреби використай інформацію за QR-кодом або за покликанням, що подані в завданні 1 на сторінці 79.

7. Назви́ пісні, які виконують сучасні зірки шоу-бізнесу. Чи є тексти їхніх пісень, на твій погляд, художньо довершеними? Чому? Чи будь-який співаний текст можна вважати авторською піснею? Обґрунтуй свою думку.

8. Добери свою музику до тексту пісні. Що змінилося при цьому? Чи можна стверджувати, що твір Михайла Ткача і твій — однакові? Чому?

9. Перепиши текст пісні «Моя Україна» в зошит. Читаючи, зафарбуй кожен рядок у колір, який «просить» той чи той образ-символ. Які барви переважають у твоєму малюнку? Перейди за QR-кодом або покликанням, що подано в завданні 1 на сторінці 79, і прочитай про вплив кольорів на людину. Чи можна стверджувати, що образи в пісні зорові та слухові? Обґрунтуй свою думку.

10. Проведи невелике дослідження. Відшукай в інтернеті пісні на слова Михайла Ткача. Які тобі найбільше сподобалися? Поділися своїми знахідками з однокласниками / однокласницями та зі старшими родичами. Чи однакові відгуки ти отримав / отримала? Як ти вважаєш, чому?

11. Узагальни вивчене, опрацювавши таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Моя Україна»
Автор	Михайло Ткач
Рід	Лірика
Жанр	Пісня
Мотив	Мотив патріотизму
Засоби художньої виразності	Епітети, метафори, символи, звертання

ДМИТРО КРЕМІНЬ

(1953 — 2019)

У далеку дорогу нам потрібно вирушати щодня — зі зброєю в руках, з Україною в серці.
Дмитро Кремінь

Дмитро Кремінь — поет, перекладач. Він народився на Закарпатті. Усі члени родини Кременів були надзвичайно працьовиті й талановиті. Наприклад, Дмитро Ілліч (батько майбутнього митця) ніколи не брав відпусток.

Серед рідних по лінії Дмитра Кременя — усесвітньо відомий мовознавець, доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, багаторічний директор Інституту української мови, засновник і президент Товариства шанувальників і захисників говорів української мови *Василь Німчук*.

Таким талановитим і старанним був і Дмитро Кремінь. Хлопець чудово малював і писав вірші. Навчався в школі-інтернаті в Ужгороді. Тут він мав змогу відвідувати студії відомого художника-педагога *Золтана Баконі*. Згодом здобув освіту в Ужгородському університеті.

Під час творчої зустрічі з читачами

Вірші Дмитра Кременя відомі не лише в Україні, а й далеко за її межами. Митець мав багато відзнак, серед яких і найвищу державну нагороду — Шевченківську премію.

1. Прочитай уривок із вірша Дмитра Кременя «Книга Буття, чи Батия» («Моя Україна»).

* * *

...Літа мої і зими,
Скільки б не стало літ,
Доти живі усі ми,
Доки живий цей світ.
Доки простори відкриті
Птахові й кораблю.
Доки на цьому світі
Я ще цей світ люблю.
Доки...
А справді, доки
Сіятиме жалі *епітет*
Найласкавіший дотик
Мови моєї землі.

Мова твоя, ***Україно***, *звертання*
З подиху солов'їв. *епітет*
Мова моя ***солов'їна*** —
З присмерку Соловків[1].

Мову мою і землю
Я відкриваю знов.
Як її відокремлю
Від усесвітніх мов,
Мука моя й основа...
Тільки на все життя
Стане Книгою Слова
Книга твого Буття...

Книга Буття — це книга, якою розпочинається Біблія. *Тут:* початок усього.

Батий — монгольський хан, який нищив українські землі. *Тут:* символ зла.

Як ти розумієш виокремлені слова?

Чи можуть існувати в прямому значенні птах і корабель у вузько обмеженому просторі?

[1] *Соловки́* — острови (в'язниці) у Білому морі, де радянська влада знищувала українських патріотів.

Рідна земля й мова відомі людині змалечку. Чи можна відкривати уже відоме? Коли так кажуть?

А в тебе бувають «відкриття» чогось відомого?

Чому, на твою думку, ліричний герой виокремлює свою мову? Що це означає?

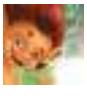

2. Прочитай епіграф до теми. Як ти розумієш слова Дмитра Кременя?

У творах Дмитра Кременя звучить любов до Батьківщини, до рідної мови. Поет повсякчас закликає сучасників шанувати українську мову.

Ліричний герой спонукає задуматися і про складну історію (боротьбу за волю), і про заборону української мови, і про знищення патріотів.

Він звертається до нас через глибокі символи. Один із них — *Книга Буття* — це перша частина Біблії.

У переносному значенні Книга Буття — це доля, земний шлях. Щоб прожити гідно, потрібно з честю долати випробування і навіть у складні часи пам'ятати, сином чи дочкою якої землі ти є, шанувати мову свого народу, держави.

Тільки тоді твоє буття (життя) стане частиною *Книги Слова* — книги нашої мови й історії, щоб не перервати зв'язок поколінь — лицарів минулого, героїв сьогодення та наших нащадків.

1. Яку музику ти дібрав би / дібрала б до твору Дмитра Кременя? Чому? Які почуття викликає вірш?

2. Пригадай поняття *ліричний герой*. Чи можна ототожнювати його з автором? Чому?

3. Чому вважають, що свобода — одне з найбільших багатств? Чи можна бути щасливим у неволі? Пригадай твір, у якому звучить мотив свободи та любові до рідного краю.

4. Чому українську мову часто називають солов'їною? Що тобі відомо про милозвучність мови? Відшукай на цю тему інформацію в підручнику з української мови або в інтернеті та поділися нею з однокласниками й однокласницями на уроці.

5. Добери світлини до твору та об'єднай їх у колаж. Які кольори переважають на твоїх ілюстраціях? Як ти вважаєш, чому?

6. Доведи, що у творі «Літа мої і зими…» звучать патріотичні мотиви.

7. Пригадай жанри лірики. До якого жанру належить вірш Дмитра Кременя? Чому?

8. Прочитай витяг зі статті 10 Конституції України.

Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

• Дай розгорнуту відповідь, чому потрібно стояти на захисті української мови як державної.

9. Ти проаналізував / проаналізувала кілька поезій. Вивчи напам'ять дві з них, що сподобалися найбільше.

РІЗДВЯНІ ДИВА

♦ *Ігор Калинець.* «Вертеп Маленького Хлопчика»
♦ *Богдана Матіяш.* «Єва і білосніжна квітка лілії»
♦ *Олександр Гаврош.* «Різдвяна історія ослика Хвостика»

Позакласне читання

♦ *Микола Гоголь.* «Ніч перед Різдвом»
(зі збірки «Вечори на хуторі поблизу Диканьки»)
♦ *Олена Пчілка.* «Сосонка»
♦ *Михайло Коцюбинський.* «Ялинка»
♦ *Богдан Лепкий.* «Святий вечір»
(із книжки «Казка мойого життя»)
♦ *Надія Гуменюк.* «Роденія, або Подорож за веселку»
Богдана Матіяш. «Казки Різдва»
♦ *Анастасія Нікуліна*. «Найбільша снігова пригода»

Валентина Панко. Розпис «Зимовий настрій»

ІГОР КАЛИНЕЦЬ
(народився 1939 р.)

Та радість від того, що його взяли до Вертепу, переважила...
Ігор Калинець

Ігор із мамою

Ігор Калинець — поет, перекладач. Народився на Львівщині за два місяці до початку Другої світової війни. Тому можна лише уявити, яким важким було його дитинство.

У шкільні роки Ігор захоплювався футболом, малюванням, грою на скрипці. Але понад усе любив читати про запорозьких козаків та січових стрільців.

Ігор Калинець закінчив школу, а згодом — Львівський університет. Став поетом.

За громадянську непокору радянська влада засудила митця до шести років таборів і трьох років заслання. До 1980-х років Ігоря Калинця як поета мало хто знав в Україні. Суворі концтабори та заслання надовго відірвали його від рідної землі.

Після повернення на Батьківщину Ігор Калинець працював редактором, перекладачем, зокрема з польської мови. Побачили світ його книжки: «Пробуджена муза», «Невольнича муза», «Слово триваюче». У письменника є чимало творів для дітей, наприклад, «Книжечка для Дзвінки» (Дзвінка, Дзвенислава — донька поета).

Ігор Калинець — лауреат кількох премій, зокрема і Національної премії України імені Тараса Шевченка. Він є почесним доктором Львівського національного університету імені Івана Франка, а також — почесним громадянином Львова.

1. Послухай розповідь Ігоря Калинця, у якій він декламує вірш «Вітер», перейшовши за покликанням *https://cutt.ly/zwtVDjta* або за QR-кодом. Чи до вподоби тобі ця поезія? Чому?

- Чи можна стверджувати, що Ігор Калинець — патріот, людина, яка знає, любить і береже історію, звичаї та традиції рідного народу? Чому?

Твір, який ви читатимете, розповідає про різдвяні святкування.

«Вертеп Маленького Хлопчика» — частинка збірки Ігоря Калинця «Казки зі Львова».

У світовій літературі чимало різдвяно-новорічних сюжетів, побудованих як «чудесні оповіді»: «Лускунчик і Мишачий король» Ернста Теодора Амадея Гофмана, «Різдвяна пісня в прозі» Чарлза Дікенса та інші.

В українській літературі до різдвяно-новорічної теми зверталися Іван Франко («Суд Святого Николая», «Святовечірня казка»), Марко Черемшина («Сльоза»), Олена Пчілка («Сосонка», «Чад», «Маскарад», «В яслах», «Збентежена вечеря»), Михайло Коцюбинський («Ялинка») та інші.

Події у творах відбуваються напередодні Різдва, Нового року. Отож у цих творах прославляється віра у відновлення справедливості у світі, панування гармонії та добра.

Фантастика, диво — особливості казкового жанру. Вони додають світла, позитиву, життєрадісності похмурим картинам реальної дійсності та буденності.

Атмосферу різдвяної урочистості, протиставлення її сумним спогадам героя про батьків, які змушені зустрічати Різдво далеко від сина, передав й Ігор Калинець.

Чи святкують Різдво у твоїй родині?

Як ти вважаєш, чому люди вірять у різдвяно-новорічні дива?

Підготуй проєкт «Різдво в літературі».

Для цього створи презентацію або відео, де кожен твір, згаданий у тексті, представлений на одному слайді / в одному кадрі.

Добери влучні ілюстрації та підписи до них.

Прочитай на дозвіллі кілька з названих творів.

2. Пригадай, який твір називають *колядкою*. До якого циклу народних пісень належить колядка?

Сцена вертепу

[1] *Вертéп* — старовинний пересувний український ляльковий театр, де ставили релігійні та світські п'єси.

На західних теренах України — щорічна вистава колядників на тему народження Ісуса Христа.

ВЕРТЕП[1] МАЛЕНЬКОГО ХЛОПЧИКА

Маленький Хлопчик дуже хотів ходити з Вертепом.

Особливо цього року, бо минулого він іще зі своїми приятелями колядував — колядка була звичайна, всім відома, «Бог ся рождає»: мелодія простенька, ніби для дітей, але зі словами не все так просто.

Напевно, колядка була дуже давньою, бо й слова деякі смішні, старовинні — і діти ще й часто перекручували від нерозуміння.

Замість «а віл стоїть трясеться» співали «а він...» Хто він? Бо ж далі йшло «осел смутно пасеться».

Найдивнішими у колядці були слова, ніби вкорочені: замість «Його» було Го» — «хто ж Го може знати». А в молитовничку оце «Го» було навіть з великої літери. Бабуся пояснила, що коли йдеться про Бога, то і слова, які заміняють цю назву (займенники, казала на них Бабуся), треба писати з великої літери. Те саме «Му» — «йому»: «Ісус Му ім'я».

Також неправильно співали «Пастирії клячуть, проти Бога бачать». А треба було: «Пастирії клячуть, в плоті Бога бачуть». В плоті — це не на плоті, що огорожа на селі, а в «тілі», тобто видимого Його бачать.

Маленький Хлопчик співав правильно, бо йому пояснив старший сусідський хлопець, який уже ходив із Вертепом. Ось ця колядка, яку Маленький Хлопчик записав собі у зошит побіч інших, але про які не будемо зараз згадувати: «Бог ся рождає».

Маленькому Хлопчикові подобалося слово «отрочатко» — це так по-церковному називався хлопчик-дитятко, тобто маленький Ісусик. І слово «днесь», що означає «сьогодні», він також уже знав. Саме з таким словом Бабуся навчила молитви «Отче наш», хоч у церкві на Службі Божій хор співав «сьогодні» — і це не було так гарно і цікаво, як із словом «днесь». Та й замість хліба «насущного» співали «щоденного» — то й зовсім не цікаво!

Коли Маленький Хлопчик співав про Марію, то спазми душили йому горло — і спів на якусь мить переривався. Інколи скочувалася тепла слізка — і її треба було непомітно від колядників обтерти рукавичкою. Бо так само, Марією, називалася Мамуся Маленького Хлопчика, яка тепер дуже далеко від нього — десь аж у Португалії, у Лісабоні, працює служницею у старої пані. Вже два роки.

Маленький Хлопчик дуже добре пам'ятає Мамусю, часто згадує, як вона нахилялася до свого Хлопчика, мов свята Марія до Ісусика — і золотими своїми кучериками лоскотала йому вушко: «Спи, Хлопчику, вранці треба до садочку». І вуста її такі приємні, теплі і м'які, доторкалися до щічки. Виповнений ніжністю, він тут же засинав.

Прослухайте колядку, яку записав хлопчик у зошит.

Зіскануй QR-код або перейди за покликанням https://cutt.ly/4wtVGyp8

Яку проблему порушено у творі? Чому ти саме так уважаєш?

Відшукай на карті світу Португалію. Дізнайся цікаве про цю країну.

Поміркуй, чому так важливо знати якнайбільше про інші країни світу.

Маленький Хлопчик тепер живе удвох із буркотливою Бабусею: «Ну, куди вони обоє повалансалися, а мене, стару і немічну, полишили з малою дитиною». Так буркоче вона часто, але «малу дитину» любить і доглядає. Отак із Бабусею пішов Маленький Хлопчик до школи. Першого вересня він зауважив, що й інші діти також були з бабусями й дідусями, а рідко хто з мамою чи татом. Геть усе містечко, всі молоді мами і батьки, подалися до Португалії на роботи. Бо, як пояснювала Бабуся, у місті перестала працювати цукроварня, хоч і навколо по селах ростуть цукрові буряки. Для чого треба було розганяти ту цукроварню, щоб пів міста опинилося без праці? Маленький Хлопчик уже знав, де та загадкова Португалія — це значно далі, ніж Польща чи Німеччина. Аж на кінчику Європи! І чому ота Португалія так полюбилася нашим людям?

Та не про це хотів думати Маленький Хлопчик сьогодні — днесь! — він нетерпеливо чекав на відповідь Вертепу, чи візьмуть його за пастушка. Він мав гуцульський ***кептарик*** — його можна вивернути кожухом наверх. Високу палицю-кривульку мав приготовлену ще з літа. Навіть пляжний солом'яний капелюшок мав. Правда, як буде мороз, то Бабуся не дозволить йти у ньому. Та можна зарадити: він попросить мамусину перуку — і так марнується на шафі у комірчині. І буде і тепло, і правдоподібно, бо малюють пастушків із довгим волоссям. І ось Маленькому Хлопчикові на перерві старший хлопець — старшокласник — повідомив, що Маленького Хлопчика беруть до Вертепу, але не пастушком, бо їх уже є досить, а маленьким Ангелом, тобто Янголям (так записано у Вертепі).

Кептарик

Поміркуй, чому автор не дає Маленькому Хлопчикові конкретного імені.

Такі діти, як Маленький Хлопчик, поодинокі чи їх багато?

Буде ще і дорослий Ангел. Бо має бути декілька різних Ангелів, так і співається у колядці: тут Ангели чудяться — рожденного бояться. Трохи дивні ці слова: чи вони дивуються чуду-диву? І чого вони новонародженого бояться? Адже вони прибули з неба, напевно, сповіщені самим Богом, то чого б їм «чудитися» і боятися немовляти? Навпаки, вони повинні заспокоїти і людей, і пастушків, і Трієцарів, і тварин — радісно, без страху провістити про це диво.

Різдво.
Худ. Збруцька Оксана

Які слова підтверджують думку, що Маленький Хлопчик має розвинену уяву?

Чи доводилося тобі міркувати над походженням слів пісень, казок?

Що означає бути окриленим? Коли окрилений / окрилена ти?

Правда, Маленький Хлопчик не подумав про те, що колядок не присилають із неба, а укладають їх самі люди. Той, що придумував цю колядку, а це мусило бути в давні часи, про що свідчать старовинні слова, гадав собі, що Ангели також тряслися від страху, як віл чи вислюк.

Маленький Хлопчик розчаровано зітхнув — він вже так увійшов у роль пастушка, що було жаль розлучатися з мрією. Та радість від того, що його взяли до Вертепу, переважила — і він, оговтавшись від усіх цих суперечливих почувань, усміхнувся і підтвердив згоду.

— Гаразд, — сказав він, — я буду Янголям.

— Проба буде завтра в Ромка Зацерковного. Знаєш, де?

Маленький Хлопчик, окрилений, поспішив додому.

— Я буду Янголям у Вертепі, мене вже беруть! — сповістив Бабусі ще з порога.

— Чи не заскоро тобі? — забідкалася Бабуся. — Там старші хлопці, ходитимуть цілу ніч, а я спереживаюся.

— Не журися, Бабусю, вони мене припильнують і відведуть додому. Тільки от із одягом клопіт.

— Та щось придумаємо, — згодилася Бабуся і напевно вже стала собі прикидувати, як одягнути Янголя.

Тут озвався телефон — дзвінки були міжміські — і вони обоє кинулися до слухавки. Так-так, це була Мамуся з Португалії. Вона час від часу телефонувала, бо дуже переживала і за Маленького Хлопчика, і за Бабусю.

— Все добре, — казав Хлопчик, — я цього року піду з Вертепом — мене беруть! І тут він відчув, що майже крізь сльози говорила Мамуся — йому навіть здалося, що гаряча сльоза упала йому на личко, і полоскотали мамусині золоті кучерики.

— Будь обережний, — попросила Мамуся.

— О, звичайно, прошу не турбуватися, — запевнив Маленький Хлопчик, і аж тоді Мамуся поквапилася сказати, що коло них усе добре, що Татко приїде із Сантарену (він працює у тому містечку) — і вони всі, ще з кількома своїми, відсвяткують наш Святий вечір, бо католицький вони вже відсвяткували разом із добрими, хоч і вередливими, господарями. — Правда, нашої церкви тут нема, але, можливо, прибуде наш священник з Іспанії — і відправить у костелі Службу Божу: наших тут багато!

Спробуй і ти виконати завдання: проведи на контурній карті олівчиком сполучення від твого дому до Лісабону (Португалія) через Братиславу (Словаччина), Відень (Австрія), Тулузу (Франція), Мадрид (Іспанія).

За потреби використай підказки Google-карти.

Мамуся послала по телефону поцілунок — і тоді їх знову роз'єднала німа пустеля, яка складалася з таких країн: Словаччина, Австрія, Швейцарія, Італія, Франція, Іспанія. Маленький Хлопчик усе це вже знав із мапи, провівши червоним олівчиком по лінійці, що сполучила наше містечко біля Львова і Лісабон у Португалії, нанизав-

ши на цю лінію Братиславу, Відень, Тулузу, Мадрид, Лісабон. Санторен був трохи вище лінійки.

Це була найкоротша віддаль між Маленьким Хлопчиком і Мамусею… До того ж розділяли і «часові пояси» (так казала учителька в школі) — дві години було різниці між Україною і Португалією. Зрештою, не так багато. Коли він вже умивався вранці, поспішаючи до школи, Мамуся напевно додивлялася останній сон, можливо, про Маленького Хлопчика, Бабусю, свій дім, містечко із напівзруйнованою цукроварнею, сквером посеред міста, де стояв пам'ятник Великому Поетові, котрий сказав, що у *«своїй хаті своя правда…»*

Спробуй відгадати, слова якого письменника процитовані у творі.

За потреби відшукай ім'я автора за цитатою в інтернеті.

Пам'ятник Тарасові Шевченку в Бородянці, який російські агресори розстріляли 2022 р. під час війни

Визнач, із якого твору взято виокремлені слова.

За потреби відшукай твір та ім'я його автора за цитатою в інтернеті.

І Маленький Хлопчик уже розумів, що своєї правди у своїй хаті ще не було — і, може, не скоро буде, бо пів містечка вже не стало: подалися люди у найми до країн, де, напевно, була своя правда. Як раділи Мамуся і Татко, коли відкривали пам'ятник. Мамуся співала у хорі і «Заповіт», і наш гімн, було море людей, цілий ліс прапорів, приїхав відомий поет, родом із містечка, що писався, як писалося пів містечка — і всі тішилися, що побудували пам'ятник Великому Поетові і що тепер завирує гарне життя, що буде своя правда.

Та прибулий поет тоді сказав, що ще заскоро тішитися, бо Великий Поет напророкував, що Україну *злії люди при-*

сплять і в огні, *її окраденую, збудять*, і виглядає на то. Та на святі ніхто не хотів вірити, що так швидко станеться лихо…

Та не буде Маленький Хлопчик журитися клопотами старших. Сьогодні — днесь — його свято: він уже Янголя у Вертепі! Треба подбати про свій янгольський вигляд. Золотиста перука буде до речі. Поверх одягу натягне білу до землі мамусину нічну сорочку, крайкою підпережеться. От тільки проблема з крильми.

— Я попрошу хресного, — сказала Бабуся, — він щось придумає. А, може, у Вертепі вже готові крильця з минулого року?

Як ти вважаєш, чи лише про матеріальні крила йдеться в цьому уривку?

Вертеп. Худ. Тарас Данилич

Хто є учасником / учасницею вертепу?

Яку роль у вертепі хотів / хотіла б виконувати ти? Чому?

У пробах (так кажуть у містечку про репетиції), турботах злинув передріздвяний тиждень. Слів Маленький Хлопчик у Вертепі мав дуже мало — не було чого вчити, але мусив співати разом із всіма різних колядок — то і навчився.

Після Святвечора, який провели удвох із Бабусею (на столі стояла не тільки тарілка для померлих душ, але й для живих відсутніх, помолилися за мертвих і живих), Маленький Хлопчик з нетерпінням переодягався.

Вже сьогодні — днесь — Вертеп мав ходити тільки для проби до своїх. Нове Янголя знало, що не буде вдавати із себе зляканого, що боїться Рожденного, а навпаки, воно буде випромінювати усміх, радість, що народилося Боже Дитятко — отрочатко — і сповіщати усім у світлиці, господарям і гостям, про ту велику радість. Зви-

чайно, під час вистави настрій буде мінятися, бо Ірод загрожуватиме існуванню отрочатка — і треба буде передати обличчям і рухами (мімікою і жестами, як казав ватаг Вертепу) цю загрозу від поліції Ірода, треба було непомітно вказати на іншу дорогу Трієм Царям, аби вони знову не зустрілися з Іродом. І треба було надією підтримати Короля Данила, Козака і Січового Стрільця, щоби їх захист Дитятка означав і захист малого дитяти — України. З тим урочистим виразом пролунає остання коляда «Нова радість стала...», у якій бажаються щасливії літа для України і для господарів дому...

Трієм Царям (застаріле) — Трьом Царям.

Пригадай колядку «Нова радість стала…».
Згадай, про яку приємну новину в ній ідеться?

Прочитай діалог Ромка і Хлопчика за ролями.

Відтвори настрої загадковості й дива інтонаційно.
Чи легко це? Чому?

Маленький Хлопчик зіграв успішно у Вертепі, він усім сподобався своєю живістю і своїм ангельським голосочком.

— Без тебе, хлопчику, Вертеп — не Вертеп, — похвалив ватаг.

— Як жаль, що мене не бачать Мамуся і Татко, — скрушно зітхнув Маленький Хлопчик.

Але завтра, хтось пообіцяв у вертепі, мають їх зняти на відео. То, може, вдасться показати цілий Вертеп, а не тільки окремі світлини у Португалії. Великий Ангел, що був із караючим мечем, погладив Янголя по голівці, мовляв, ти молодець. Поверталися вночі щасливі і трішки втомлені. Цікаво, чи в Португалії вже повечеряли? Чи татко вже від'їхав назад до Сантарену? Напевно, що так, бо дві години — це зовсім невелика різниця.

— Постривай, малий! Я не Ромко Зацерковний — я справжній Ангел. Не бійся мене, я твій Ангел-хоронитель. Голос його справді був інший, дуже ласкавий, як у Мамусі. Мале-

Діва Марія.
Худ. Олександр Охапкін

Що тобі відомо про Діву Марію?

Чому маму автор порівнює з Дівою Марією?

Поміркуй, чому саме Йосифом звати батька Маленького Хлопчика? Чи це біблійне ім'я?

Реальним чи вигаданим, на твою думку, є епізод зустрічі зі справжнім Ангелом? Чому?

нький Хлопчик не встиг злякатися, а через рукавичку відчув, як одразу зігрілися його пальчики у долоні Ангела.

— Я не боюся, — тихо відповів він, — але чому так сталося, що ти з'явився мені? І ще такий, як Ромко Зацерковний?

— Бо до Ромка ти вже звик. А мені сьогодні позволено вчинити різдвяне чудо — я хочу тобі зробити приємність: ми заглянемо до твоїх батьків. Ти був днесь чудовим Янголям — заслужив собі на це. Ми їх не станемо будити — тільки заглянемо. Гаразд?

— Невже це можливо? — зачудувався Маленький Хлопчик. — Днесь усе можливо. Він відчув, як прикріплені крильцята лоскочуть, вростаючи у плечі — він стає легким-легким. І мовби летить...

— Нам крил не треба, — каже справжній Ангел, — ми не літаємо, як птахи. Ми переносимося куди слід, і то за якусь мить. Але твої прикріплені крильця могли загубитися — тому й проросли. Але не надовго.

У Португалії було за північ. В кімнатці, де вони раптово опинилися, спало чотири жінки по усіх чотирьох кутах. На невеличкім столикові ще курилося запахом свічки. У напівтемряві враз заясніло обличчя Мамусі — воно мусило засвітитися, щоб Маленький Хлопчик міг відразу впізнати його. Воно було наче засмучене. Хлопчик нахилився над Мамусею

і поцілував її в щічку. Мамуся усміхнулася уві сні. Вона була дуже гарною, найгарнішою з усіх. Як Діва Марія.

— Будити не можна, — ледь чутно проказав Ангел і взяв його за руку, щоб відлинути. Мамуся не розбудилася, а в пам'яті хлопчика ще довго світилося її обличчя.

— А тепер до татка, — прошептав Ангел.

Пан Йосиф вертався до свого Сантарену нічним поїздом.

А тим часом у Португалії батько Йосип згадував свого сина...

— Нарешті, — проказала Бабуся, відчиняючи двері. — Дякую тобі, Ромку, що привів малого.

— Хіба то Ромко? — як стояв, так і упав на ліжко Маленький Хлопчик.

Він уже спав. Надворі світало — наставало різдвяне днесь.

Чи справді перед Хлопчиком був ангел? Чому ти так уважаєш?

Різдвяний ангел. Худ. Ірина Фартух

Розглянь зображення різдвяного ангела.

Чому його зображують у польоті?

Про яку новину він сповіщає?

Зверни увагу: у творі досить багато подробиць. Вони допомагають розкривати і характери героїв, і сюжет твору. Такі подробиці називають художньою деталлю.

Художня деталь — виразна подробиця у творі, що несе значне змістове та ідейно-емоційне навантаження. Здебільшого художня деталь розкриває певні елементи портрета людини, опису природи чи предмета.

Сюжет твору сконцентрований навколо постаті головного персонажа, який у творі постає у двох планах — реалістичному й казковому.

Час і простір набувають у творі виразних казкових ознак: «*...ми не літаємо, як птахи. Ми переносимося куди слід, і то за якусь мить*». За одну мить ангели опиняються в далекій Португалії.

Маленьке янголятко приходить до матусі уві сні, цілує в щічку, від чого обличчя жінки із засмученого перетворюється на усміхнене. Батько ж побачив видиво за вікном нічного потягу, яким повертався до Сантарену, і серце його солодко защеміло від побаченого ангела-сина.

3. Спробуй визначити реальне й фантастичне в образі Маленького Хлопчика. Заповни в зошиті таблицю «Реальне і фантастичне у творі».

Реальне	Фантастичне
.....	.....

4. Чи віриш ти в ангела-охоронця? Що тобі відомо про нього? Яка роль ангела-охоронця, на твою думку, у житті людини? Яким ти уявляєш ангела-охоронця? Намалюй.

5. Пригадай, який твір називають *оповіданням*. За потреби зверніся до словника літературознавчих термінів наприкінці підручника.

«Вертеп Маленького Хлопчика» Ігоря Калинця — **різдвяне оповідання.** Розповідь побудована на контрасті: атмосфера різдвяної урочистості, святковості протиставлена сумним спогадам головного героя про батьків, які змушені зустрічати Різдво далеко від сина. Оскільки події твору відбуваються в період різдвяних свят, а герої, батьки хлопчика, названі біблійними іменами — Марія і Йосиф, твір можна сміливо віднести до **різдвяних оповідань.**

Автор, художньо осмислюючи історичні реалії України межі XX–XXI століть, вдається до форми казкової умовності. Основним прийомом дивотворення стає перевтілення головного героя на маленького янголятка. Маленький Хлопчик у подобі янгола на Різдво разом із чарівним помічником, ангелом-охоронцем, вирушає до Португалії відвідати батьків.

Показовою в цьому плані є сцена вертепного дійства, у якому Маленький Хлопчик грав роль янгола.

Світ казки у такий спосіб накладається на світ реальності. Автор робить акцент на вічних цінностях, що є сенсом життя, — любові, доброті, теплих родинних взаєминах. Вони об'єднують людей, наповнюють світ гармонією, стають єдиним можливим порятунком від байдужості, бездуховності, засилля жорстокості.

6. У творі є багато подробиць, що мають важливе значення. Відшукай елементи опису Маленького Хлопчика.

7. У казці автор не вказує назви містечка / села, де відбуваються події. Так само у творі відсутні імена деяких персонажів. Поміркуй чому.

8. Автор зосереджує увагу на внутрішньому світі героя твору, його почуттях, емоціях, мріях. Розповідь побудована на контрасті: атмосфера різдвяної урочистості, святковості (сцени репетиції вертепного дійства, приготування костюма Ангела тощо) протиставляється сумним спогадам дитини про батьків, які змушені зустрічати Різдво далеко від сина. Відшукай і зачитай цитату, яка це підтверджує.

9. Доведи словами з тексту, що Маленький Хлопчик з нетерпінням чекає телефонних дзвінків від батька з матір'ю, мріє швидше зустрітися з ними.

10. Із якими подіями пов'язана згадка хлопчика про Великого Поета — Тараса Шевченка?

11. Різдво — це свято. Не дивно, що в такий час із головним персонажем твору трапляється диво, здійснюється його бажання. Яким було найзаповітніше бажання Маленького Хлопчика?

12. Визнач тему та ідею твору.

13. Пригадай, що називають *кульмінацією*. Визнач кульмінацію твору.

14. Склади цитатний план казки. Для цього визнач основні епізоди, але запиши їх не своїми словами, а найбільш влучною цитатою.

15. Поділи текст твору на частини, дай кожній із них назву. Яку з частин можна назвати кульмінаційною?

16. У творі багато діалектних слів. Уклади словничок діалектизмів. Можливо, якісь із них уживають у краї, де ти зараз проживаєш?

БОГДАНА МАТІЯШ (народилася 1982 р.)

Найбільша радість часто
приходить після найбільшого
смутку і туги.
Богдана Матіяш

1. До яких роздумів спонукає епіграф? Чому?

Обкладинки книжок Богдани Матіяш

(Джерело: «Видавництво Старого Лева»)

Богдана Матіяш — українська письменниця: авторка прозаїчних творів, поетка, перекладачка та літературна критикиня.

Народилася в Києві. Із дитинства захоплювалася перекладацькою діяльністю. Освіту Богдана Матіяш здобула в Києво-Могилянській академії.

Першою виданою книжкою письменниці стала збірка поезій «Непроявлені знімки». У 2013 році побачила світ книжка «Казки Різдва», а вже через рік з'явилася друга частина «Казок Різдва» й книжка малої прози «Братик Біль, Сестричка Радість», за яку Богдана отримала премію «ЛітАкцент року – 2014».

У 2015 році у «Видавництві Старого Лева» вийшли другом обидві частини «Казок Різдва», що вміщують 11 творів, пронизаних світлом і спокоєм від першої літери й до останньої. Сумна

Королева і чарівний олень, жінка та її мудрий працьовитий кіт, маленька Марія, якій сняться дивовижні сни, трійко ангелів — золотий, срібний і прозорий, — що приносять у дарунок радість, маленький старий Авель та його сніжні вівці... Усі ці історії наповнюють наші серця вірою і допомагають відчути справжній дух Різдва.

2. Яке із зимових свят твоє улюблене? Чому?
3. Чи є у твоїй родині традиції святкування Різдва?
4. Чи віриш ти в різдвяні дива? Можливо, ти сам / сама коли-небудь був / була свідком такого дива?
5. Пригадай літературні твори, у яких розповідається про різдвяні дива.
6. Зверни увагу на початок твору. Які слова свідчать, що за жанром цей твір — казка?

ЄВА І БІЛОСНІЖНА КВІТКА ЛІЛІЇ

В одному королівстві в молодих Короля і Королеви народилася донька. Батьки дуже довго чекали на дитину, тому не було меж їхній радості. Раділо й усе королівство, бо люди любили своїх правителів і щиро тішилися їхньому щастю. Та воно було недовгим. Минуло декілька днів відтоді, як дівчинка народилась, і батьки усвідомили, що вона майже постійно мовчить. Дитина і усміхалася беззвучно, і плакала так, що не було чути її плачу, хоча коли народилась, то — як і всі немовлята — закричала, і Королева на звук її голосу щасливо усміхнулася. Але після того дівчинка замовкла, і вже ніхто її не чув.

Король скликав найкращих лікарів з усього королівства, вони оглянули дівчинку, яку батьки охрестили Євою, і похитали головами. Сказали:

— Не народилася вона німою, але чому тепер мовчить, не знаємо. Просіть Бога, щоб наділив її даром говорити. Бо в Його волі давати і забирати те, що Він дав.

Пригадай казки, у яких під час народження дитини в королівській родині трапляється неприємна подія чи збувається прикре пророцтво.

Яка кінцівка в цих казках?

Поміркуй, як далі може розгортатися сюжет твору «Єва і білосніжна квітка лілії».

Якою ти уявляєш дівчинку?

Намалюй портрет Єви.

Запросив Король і своїх мудреців, щоб вони порадили, що робити, і пояснили, що сталося з дитиною. Але й ті після довгої наради сказали:

— Не знаємо, наш ласкавий Королю, чому Королівна мовчить. Дав Вам Бог дар мати дитину, та чомусь забрав у неї дар мови. Просіть Бога, щоб Він вклав дитині слова в уста. Нічого мудрішого ми Вам не підкажемо.

І, зажурені, мудреці пішли з палацу, бо гірко було їм бачити Короля і Королеву у великому смутку замість радості, якою так недавно вони були сповнені.

Довго молилися Король і Королева, щоб їхня донечка вимовила хоч звук. Щоб почути, як вона сміється… Але минали дні й місяці, і нічого не змінювалося. Дівчинка мовчала і так, мовчки, росла.

Росла Єва дуже доброю. Дуже любила гратися в королівському саду серед розкішних дерев і квітів, а ще — приходити в королівський парк, де жило багато добрих звірят. Тут вона обіймала ручками міцні стовбури дерев, притулялася до них, схиляла гарне личко до кори, проводила по ній пальчиками, заплющувала очі й дуже пильно до чогось дослухалася. І хоч ніхто в це не повірив би, вона тоді чула, про що думають дерева.

Єва розуміла й мову трави і квітів. Вона часто сідала на землю біля чудових квіток, цілувала їхні голівки, лагідно проводила пальцями по їхніх листочках, і квіти дуже любили, коли дівчинка довго-довго сиділа біля них. Не раз до неї зліталися пташки: соловейки, зяблики, сойки, голуби, ластівки, дятли, стрижі та дрозди — і розповідали їй різні дивовижі, які тільки бачили у світі.

Прибігали малі полохливі зайці — і було дивно, що поруч із Євою вони переставали будь-чого боятися... А маленька Єва розуміла мову кожного з них і теж чудувалася, що ніхто із людей не вміє слухати, про що говорять старий дуб і ясен, і ромашка, і вивірка, і тремкий малий соловейко.

Серед пахучих троянд, ромашок, маків, настурцій та інших прекрасних квіток, поруч своїх друзів звірят Єва уявляла собі країну, де все завжди цвіте. Де немає смутку, де можна бути вільно-вільно. До всіх говорити, кожного обійняти. І журилася, бо старий сич якось сказав їй, що вона розуміє мову всього живого саме тому, що не може говорити до людей. А Єві якнайбільше хотілося говорити саме людською мовою. Словами, яких вона ніколи не відчула на губах. Дівчинці дуже хотілося почути звук власного голосу, і їй здавалося, що він був би такий красивий. Що якби Бог дав їй дар говорити, вона щебетала би, як пташка — від ранку до вечора. І тоді розповіла б усім довкола про ті дивовижі, які їй розказали дерева, квіти, звірята й пташки.

Худ. Володимир Штанко

Зверни увагу: ***дерева засмучувалися*** *— вони поводилися як люди.*

Пригадай, як називають такий художній засіб.

Чому Королівна, на твою думку, розуміла мову рослин і тварин? А чому інші люди не розуміли?

Батьки дуже любили свою дитину, і найбільшим щастям для них було б, якби вона могла до них озватися.

Король із Королевою тоді теж крадькома втирали очі рукавами королівських шат.

Поки тривали весна і літо, Єва часто бавилась у садах і парках, але коли наставала осінь, а потім зима, вона теж не втрачала радості, бо тоді майже щодня приходила до чудесної королівської оранжереї, де росли сотні заморських квіток із теплих країв і щебетали барвисті заморські пташки.

Єва любила всі квіти, але з усього, що росло в оранжереї, їй найдужче подобалися лілії. Може, тому, що вони були спокійні й тихі. А може, тому, що з усіх чудернацьких рослин, які росли поруч, вони були найпростіші. І дуже-дуже тендітні. Червоні, жовтогарячі, жовті лілії вже розквітли, а білі, як сніг, усе ніяк не розпускали своїх пуп'янків. Росли помалу-помалу.

Доведи, що батьки не втрачали віри в одужання дочки.

У якому творі, вивченому в 5 класі, події розгортаються також навколо образу лілії? Назви авторку цього твору.

Якого кольору в названому тобою творі квітка?

Садівник якось сказав Єві:

— Якщо ці лілії добре доглядати, вони зацвітуть якраз на Різдво.

Єва дуже зраділа. Тепер вона щодня приходила до лілій. Поливала їх і просто сиділа поруч із ними, милуючись листочками, стеблами і ще закритими пуп'янками.

Ідучи до оранжереї, Королівна щодня підходила до джерела в парку, біля якого стояла мала прегарна статуя Богородиці. Дівчинка присідала біля неї і розповідала їй подумки про все-все, що їй тільки думалося. І якось пообіцяла, що на Різдво принесе їй пахучу білу квітку лілії. Тоді Єві здалося, що Богородиця, почувши це, усміхнулась, і Єва подумала, що іше не бачила нічого гарнішого за цей усміх. І коли прийшла до своїх любих лілій, простягнула руки до їхніх листочків і подумки швидко-швидко сказала, що їм обов'язково треба розквітнути на Різдво, бо вона пообіцяла Богородиці, що принесе їй найкращу з квіток. І лілієм, здається, теж стало з цього радісно.

Чим менше залишалося днів до Різдва, тим більше було приготувань у палаці. Усе мили, чистили, прибирали, щоб палац сяяв і виблискував. Кухарі пекли, варили, тушкували, маринували, сушили й солили розмаїті наїдки.

Королівські музиканти налаштовували інструменти, лагодили смички і з ранку до ночі грали гами. Лісники вибирали найкращі ялинки і встановлювали їх у розкішних залах. Король із Королевою готували дарунки одне для одного, а також для своїх підданих, бо на Різдво всіх мало бути обдаровано.

Єва теж готувала подарунки батькам-Королям. Вона розшивала бісером маленьку торбинку для мами і гаптувала шовкову хустинку для тата, і в переддень Різдва її дарунки були готові. Зрештою, вже весь палац був готовий до свят, і чекання на них було дуже світлим і радісним.

У день Різдва Єва прокинулась дуже рано — найпершою з усіх. Одягнулась і поспішила до оранжереї. Звично зупинилася біля Богородиці, біля якої тепер стояв чудовий вертеп, усміхнулась, торкаючись поли її одягу, і проказала подумки:

— Сьогодні Ти матимеш найкращу з квіток. Зараз я Тобі її принесу! — і чимдуж помчала до оранжереї, не помітивши навіть, що Богородиця знов дуже ніжно й тихо усміхнулася.

В оранжереї в улюбленому кутку з лілеями Єва побачила, що розквітли майже всі білі лі-

Богородиця Покрова (м. Херсон). Скульптор — Віктор Тишкевич

Яких традицій дотримуються у твоїй родині, готуючись до святкування Різдва?

Чи ти готуєш подарунки рідним?
Якщо так, які саме?
Це щось куплене чи створене власними руками?

лії. Одна була краща за іншу, і Єва на якусь мить заніміла, повна захвату... Врешті обережно зірвала дві. Одну — для Богородиці, а другу — для батьків-Королів. І хутенько побігла крізь сніги з білими делікатними квітами в руках до статуї.

Трохи задихана, вона зупинилася біля вертепу і радісно — як завжди подумки — вигукнула:

— Ось для Тебе найгарніша квітка лілії! — але зрозуміла, що чує свій голос.

Поміркуй, чи доречне таке порівняння: «слова солодкі, як молоко і мед».

Коли, на твій погляд, доречно так казати?

І ці слова солодкі, як молоко і мед, а може, то солодкі не тільки слова, але й сам її голос, якого Єва ще ніколи не чула. І від радості, несподіванки й щастя дівчинка заплакала, так і притискаючи до грудей обидві чудові квітки. Її схлипування було голосне, і плач був плачем не смутку, а радості.

Крізь сльози дівчинка подивилася на обличчя Богородиці, не знаючи, що сказати. Поклала білу, як сніг, лілію біля Її ніг і прошепотіла:

— Дякую тобі... — а тоді витерла сльози і побігла до палацу.

— Тату! Мамо! Настало Різдво! Найгарніше Різдво в моєму житті! Бо розквітла білосніжна квітка лілії, і я принесла її Богородиці і можу тепер говорити!

Чому диво сталося саме напередодні Різдва?

Що тобі відомо про народження Ісуса Христа?

Пригадай і перекажи історію народження Ісуса Христа.

Батьки заніміли з несподіванки, а тоді кинулись обіймати малу Королівну й розпитувати її, як і що сталося, і їхні слова змішувалися зі сльозами радості й подиву.

За мить уже весь палац знав, що Королівна заговорила, і кожен поспішав переказати щасливу новину далі й далі. А ще всі поспішали до храму на святкову Різдвяну Літургію, щоб привітати у світі народженого Ісуса та Його Матір, і за таку особливу радість, яка сталася в це Різдво, міцно подякувати.

Єва, стоячи в церкві поміж Королем і Королевою, була особливо щасливою. Вона вперше могла співати в це Різдво. Мала Королівна пильно стежила за текстом Літургії, побожно і з трепетом переживаючи серцем кожне її слово. І спів хору: «Все в нас сьогодні радістю наповнилося!» — що линув, здавалося, аж до неба, наповнював її великим щастям.

Так світло і вільно, як сьогодні, Єві ще ніколи не було. Вона уважно дивилася на ікону Різдва, на Богородицю, втомлену подорожжю до Єгипту, але щасливу, бо в неї на руках був малий Ісус. І Королівна думала, що ***найбільша радість часто приходить після найбільшого смутку і туги.*** Але коли врешті вона станеться, то ллється найгарнішою піснею, найміцнішою вдячністю.

А ще Єва усміхнулася, бо подумала, що ладан у церкві сьогодні так міцно пахне лілiями, і від цього їй стало на серці солодко-солодко.

7. Визнач тему та ідею твору. Назва твору розкриває тему чи ідею? Дай свою назву казці. Простеж, як впливає заголовок на розуміння твору.

8. Пригадай визначення *казки*. Доведи, що твір «Єва і білосніжна квітка лілії» Богдани Матіяш за жанром казка.

9. Виконай тестові завдання.

1. Єва любила лілії, бо ці квітки

А спокійні, тихі, найпростіші й тендітні
Б інших квітів вона не знала й ніколи не бачила
В бо це квіти самої Богородиці
Г великі і красиві, різноколірні

2. За літературним родом твір «Єва і білосніжна квітка лілії» Богдани Матіяш належить до

А епосу
Б лірики
В драми
Г ліро-епосу

3. Квітка лілія асоціюється з

А Дівою Марією
Б архангелом Гавриїлом
В Ісусом Христом
Г пророком Мойсеєм

10. Поділи текст на частини. Дай їм заголовки. Намалюй ілюстрацію до кожної із частин.

11. Які емоції викликала казка? Чому?

12. Створи словесний портрет головної героїні. Чи подано в тексті її детальний портрет? Чому? Якою була Єва? Як поводилася в церкві? Про що це свідчить?

13. Як ви вважаєте, чому Єва подарувала Богородиці саме білу лілію? Чи випадково це?

14. Уяви, що Королівна веде сторінку в соцмережі. Придумай їй нік і створи від її імені допис у соцмережі (на вибір: опублікуй у групі класу або запиши в зошит).

15. Уяви Королівну не доброю, а злою. Чи могла б вона отримати подарунок від Богородиці? Доведи, що Єва отримала дар говорити як нагороду за свою доброту.

16. Пригадай твір / твори, де о́брази відображено через кольори. Ти пам'ятаєш імена героїв / героїнь?

17. Прочитай додаткову інформацію про символіку лілії, перейшовши за покликанням *https://cutt.ly/ewtVnb4Q* або зісканувавши QR-код. Дай відповідь на запитання «Які чесноти символізує лілія?» Поміркуй, чому саме їх.

18. А чого навчає ця казка? Яка її основна думка? Склади в зошиті паспорт твору за зразком.

Автор	Богдана Матіяш
Назва твору	
Літературний рід	…
Жанр	…
Тема	…
Ідея	…
Проблеми	…
Образи	…

19. Що тобі відомо про святкування Різдва в Україні? З чим ти асоціюєш Різдво? Як розумієш вислів «дух Різдва»?
Напиши власне висловлення на тему «Моє різдвяне диво».

ОЛЕКСАНДР ГАВРОШ (народився 1971 р.)

Лишень від звуків цього
чарівного слова
у небі починають співа-
ти невидимі дзвіночки,
і здається, що от-от станеться
дещо казкове. Чуєте?
Олександр Дерманський

Олександр Гаврош — український журналіст, прозаїк, поет, драматург, який народився 26 березня 1971 року в Ужгороді і зараз проживає в рідному місті, завжди готовий до спілкування з малечею.

Із дитинства за прикладом батька багато читав. Навчався у Львівському національному університеті імені Івана Франка. Активно друкувався у київській, львівській, одеській та закордонній пресі. Нині не полишає журналістику — фрилансер[1], щомісяця дописує на сайт «Радіо Свобода».

1. Відшукай в інтернеті цікаві факти з біографії митця.

2. Які ще сучасні цікаві професії, пов'язані зі словом, мовленням (усним чи писемним), тобі відомі?

«До літератури прийшов еволюційно, унаслідок внутрішнього розвитку», — пояснює автор зміну в житті. Після виходу кількох збірок поезії спробував себе в прозі. За словами Олександра Гавроша, поети — це люди «без шкіри», які сприймають усе гостро, драматично.

Олександр Гаврош — автор казок, пригодницьких повістей, детективних романів, драматичних п'єс тощо. Його захоплення — література, історія, культура, театр, кіножурналістика.

---

[1] *Фрила́нсер* — людина, яка сама шукає собі роботу. Зазвичай працює віддалено (дистанційно); може одночасно виконувати різні проєкти.

Олександр Гаврош отримує диплом з рук Івана Малковича на «Коронації слова–2013»

Письменник активно впроваджує в українську літературу закарпатські теми й популяризує народних героїв — силача Івана Фірцака, шляхетного розбійника Пинтю.

На одній із зустрічей з читачами, яка відбулася під гаслом *«Світ належить тим, хто не боїться змін»*, Олександр Гаврош розкрив свої творчі секрети: *«Журналістика зробила мене дуже відповідальним, якщо я про щось пишу, значить, знайшов такий факт у джерелах. Тому мої твори дуже стислі, як здавлена пружина, без зайвих словесних потоків, їх швидко читаєш. Вони не перенасичені описами. Головне для мене — розказати цікаву історію»*.

3. Доведи, що журналістика справді відіграла важливу роль у формуванні творчого характеру Олександра Гавроша.

4. Зіскануй QR-код або перейди за покликанням *https://cutt.ly/jwtVmxqV*. Переглянь виставку «Музей пригод Олександра Гавроша». Які твори письменника ти б хотів / хотіла ще прочитати? Чому? Чим вони тебе зацікавили?

У повісті Олександра Гавроша «Різдвяна історія ослика Хвостика» описано непростий шлях щирого і кумедного ослика на ім'я Хвостик до щастя, любові й майже нездійсненної мрії. Але ж тобі відомо, що саме на Різдво збувається нездійсненне. Отож читай і торуй шлях до щастя разом з осликом Хвостиком.

РІЗДВЯНА ІСТОРІЯ ОСЛИКА ХВОСТИКА

(скорочено)

Маленький, доброзичливий і допитливий ослик Хвостик жив на околиці карпатського села в духовному центрі. Влітку він бавився з дітьми в дитячому таборі при

центрі, катав їх на собі і розважався, восени — спостерігав за змінами в природі, а взимку — готувався до участі в різдвяному вертепі. Хвостик із нетерпінням чекав Різдвяних свят, адже знав, яка це радість брати участь у вертепі.

Худ. Світлана Сова

Однак цього року все пішло не так. Напередодні свят Хвостика викрали двоє грабіжників, але, налякані місцевим мешканцем, вони втекли, і Хвостик залишився сам у лісі. Більше тижня він мандрував лісом, дачним селищем і навіть циганським табором, змінив кількох господарів. Але щоразу Хвостик покидав тепле місце і йшов далі, адже він любив овечку Берту та мріяв знову взяти участь у різдвяному вертепі.

СЕРЖАНТ КУЗЬКА

Дільничний поліцейський Степан Кузька поглядав у шибку і лузав насіння соняшнику. За вікном нічого цікавого не відбувалося. Звіддаля чувся ранковий переспів горластих півнів, десь верещала свиня, яку, вочевидь, уже тягнули до різника, натужно завивала бензопилка в руках господаря, що аж тепер згадав про дрова на зиму. Туман і мряка наганяли на дільничного сон. За столом він сидів уже давно, бо гірка лушпайок перед ним була доволі солідною. Аж тут задзвонив телефон. Степан позіхнув, повільно добув свій мобільний і акторським голосом з улюбленого серіалу суворо промовив:

— Поліція слухає!

Кілька хвилин він мовчки притискав слухавку до вуха, а тоді обурився:

— Який ще осел єпископа? Ви що смієтеся з мене? А Папа Римський вам слона по пошті не надсилав?

Прослухавши швидке белькотання в телефоні, він зсунув своєю чималенькою долонею гірку лушпайок у смітничок, устав, накинув куртку, одягнув кашкет і вже миролюбніше промовив:

— Гаразд! Зараз буду! Чекайте!

Тоді вийшов із приміщення сільської пошти, де йому виділили окремий кабінет, осідлав свого «залізного коня» і погнав велосипедом у сусіднє село Підгірці, що розташовувалося за три кілометри.

— Ще тільки ослів мені бракувало! — обурювався сержант під ніс, крутячи педалі. Аби вберегтися від багнюки, холоші синіх штанів він защепив двома прищіпками.

Поле вздовж дороги було встелене туманом. Якби сержант умів малювати, він би зобразив на полотні цей пустельний печальний краєвид із силуетами гір. Але дільничний не любив малювати, зате інколи пробував писати вірші.

Адже Степан Кузька був нетиповим поліцейським.

Він, наприклад, мріяв здійснити який-небудь подвиг, про який би написали газети на перших шпальтах. Тоді кучерява Маруся інакше б подивилася на його залицяння.

Ось так міркував собі нещодавній випускник поліцейської школи, коли з туману вигулькнула табличка з написом «Підгірці», а відразу за нею велика триповерхова споруда.

«А якщо ні, то — ні! — поправив кашкета дільничний. — Буду довіку жити сам. Як, сподіваюся, і вірна мені Маруся.

Далі глибоко зітхнув і, задуманий, поїхав до голови села. Ось так несподівано для самого себе Ослик-Хвостик перевтілився в «золотого осла», від якого залежали навіть долі невідомих йому людей.

Дільничний перевіряв усі хати в селі, обійшов хліви. Утомився. А тим часом в одній з осель виникла така суперечка.

— Ну що, Міко, — розчервонілася Оніка. — Казала я тобі: не слід осла забирати.

— Це я тобі казала! — почала задихатися сестра.

— Ні, ти завжди усе вирішуєш! Командирша. Як зараз тямлю, коли ти запропонувала біля копички: «Хай ослик у нас поживе!»

— Хіба тобі погано з ним було? — важко дихала Міка. Вона перенесла складну операцію, тож хвилюватися їй лікарі категорично заборонили.

— Мені з ним було чудово! Але осли не падають з неба на Новий рік! Зараз сюди прийде поліція і посадить нас як співучасниць крадійства!

— Не кричи на мене, Оніко! — прошепотіла сестра. Їхній батько був репресований як син «ворога народу», тож вони добре знали, яким гірким є слово «неволя».

— Ти пригадуєш, Міко, скільки грошей ми вбехали на адвокатів, поки повернули собі дідів маєток? — не здавалася окуляричка.

— Я залишилася така ж гола й боса, як і ти!

— Тому думай, Міко! Думай! Я хочу останні свої дні доживати не у в'язниці! Бідний наш таточко! Як він намучився по тюрмах!..

— І який біс прислав нам цього довговухого?

А ослик Хвостик тим часом, нічого не відаючи, мирно жував сіно, заїдаючи його бурячками з відра, і міркував про свою щасливу долю. І хоч на сцену він, вочевидь, цього року не потрапить, але й поворот фортуни у вигляді двох люб'язних бабусь, які до нього зазирали чи не щогодини, аби потішити лакоминкою чи й просто лагідним словечком, був великою удачею. Хвостик згадував трьох овечок, з якими мешкав у стаєнці отця Теодора. Дві були чорняві, і тільки Берта, ах, красуня Берта! була білявкою. Де ти тепер, мій друже сердечний, моя незагоєна рано? Ослик зітхнув. Він добре пам'ятав, відколи почалися його нещастя.

Отець Теодор мав необережність замовити племінного барана, аби овечки мали гарних діток. Але Тайсон виявився таким тупим, що не тільки не дав приплоду, а ще й почав коники викидати. Він перестрибував через жердини і ганяв по всьому подвір'ї увесь табір. Несамовитий крик нещасних лунав на всі Підгірці, а баран буцав усе, що рухалося. Отець Теодор змушений був відвезти бешкетника назад на ферму. Але й це виявилося справою нелегкою.

Худ. Світлана Сова

Доведи словами з тексту, що ослик Хвостик ні на секунду не забуває свою Берту і добре пам'ятає той момент, із якого почалися його поневіряння.

Пригадай, як називають такий елемент у творі.

Прочитай фінальний епізод твору. Чи можна говорити, що різдвяна історія завершилася щасливо?

Чому мить зустрічі після довгої розлуки у більшості випадків вважається щасливою?

Четверо дорослих дядьків ледве впоралися з Тайсоном і, зв'язаного, притягнули додому.

***

Хвостик і Берта кинулися назустріч одне одному, і за мить їхні вологі писочки торкнулися. Вони плакали і сміялися заразом, без угаву розповідали, що пережили за цих пів року. Ослик був такий щасливий, що його мало не розірвалося від утіхи. Адже всі його мрії здійснилися! Всі! Навіть ті, про які він і не просив. (Наприклад, про кучеряву сестричку.) І ця важка пригода, сповнена стількох лих і труднощів, була варта однієї тієї миті, яку Хвостик тепер зазнав: миті суцільного щастя. Бо щастя належить тільки тим, хто готовий за нього боротися і навіть страждати.

Шлях до щастя не був легким.
Багато разів ослик мав бажання зупинитися, озирнутися, повернути назад, але ним рухала любов і надія, які не дозволяли відступати, «бо мрії підкоряються тільки надзвичайно сильним і впертим натурам».

5. Хто є головним героєм твору? Чому ти так уважаєш?

6. Коли відбуваються події? Що тобі відомо про цю пору?

7. Яка пригода трапилася з осликом Хвостиком?

8. Випиши в зошит ті факти, які допомогли ослику Хвостику не опустити рук і вижити.

9. Із якими героями художніх творів ти порівняв би / порівняла б образ ослика Хвостика? Що спільного в їхніх пригодах?

10. Чому хвилюються Оніко і Міка? Яких правил вони не дотрималися, прихистивши ослика Хвостика в себе?

Кожен із персонажів Олександра Гавроша — надзвичайно яскрава особистість зі своїми специфічними рисами: недоумкуваті й боягузливі крадії, терплячий і врівноважений отець Теодор, сміливий і закоханий дільничний поліцейський, знахабнілий сільський голова, запальний і швидкий циганський барон, утомлений від життя дачник. Вони активно шукали Хвостика і тим самим наближалися до власної мрії. Але в кожного з них було своє розуміння щастя і свій шлях до нього.

11. Відтвори й заповни в зошиті таблицю.
Скористайся словами з довідки. Зроби висновки.
Яким має бути шлях до щастя, успіху?

Герої твору	Риси характеру	Чого вчить цей образ?
Ослик Хвостик		
Оніка і Міка		
Отець Теодор		
Дільничний		

Довідка. Риси характеру: вірність, боягузливість, урівноваженість, наполегливість.

Різдво — це такий особливий час, коли дивовижно переплітаються долі різних людей, аби допомогти комусь здійснити мрії, зробити світ кращим, а людей — щасливішими. Це час очищення, усвідомлення і зміни себе. І саме завдяки дивам Святвечора змінилася доля багатьох героїв повісті.

12. За жанром твір «Різдвяна історія ослика Хвостика» — **повість-казка**. Пригадай трактування цих жанрів (див. Додаток) і спробуй визначити жанрові особливості на прикладі твору, який ти прочитав / прочитала.

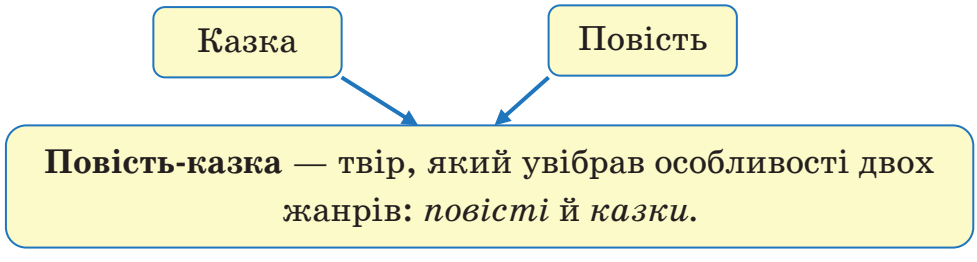

МИРОСЛАВ ДОЧИНЕЦЬ (народився 1959 р.)

Цілком у твоїх силах зробити так,
щоб світ став трішки кращим.
Мирослав Дочинець

Мирослав Дочинець — відомий український прозаїк, публіцист, філософ і журналіст.

Народився на Закарпатті, у м. Хуст, у родині вчителів. Хлопчик із шести років мріяв стати письменником. У шостому класі його твори друкували в шкільних виданнях. Навчався у Львівському університеті імені Івана Франка на факультеті журналістики.

Найбільшу популярність здобула книжка «Многії літа. Благії літа» — заповіти 104-річного карпатського мудреця про те, як прожити довге, здорове та щасливе життя.

Окрім книжок для дорослих, Мирослав Дочинець пише і для дітей та юнацтва: «Бранець Чорного Лісу», «В'язень замку Паланок», «Напутні дари — для дітвори від карпатського мудреця Андрія Ворона».

За самобутню творчу діяльність Мирослав Дочинець відзначений низкою премій. За романи «Криничар» і «Горянин» він удостоєний Національної премії імені Тараса Шевченка.

Твори митця перекладено англійською, польською, словацькою, італійською та навіть японською мовами.

Мирослав Дочинець вирощує фруктовий сад із 200 дерев, різні сорти винограду. Спорудив будинки: один для сім'ї, а другий — для творчості: «...Щоб час від часу усамітнюватися, писати там і бути ближчим до природи... А ще для того, щоб можна було приймати там своїх дітей і онуків. У мене немала родина!»

1. Прочитай твір виразно.

ПОДАРУНОК ВІД МИКОЛАЯ

У далекому дитинстві, у засніженому Хусті, дістав я від Миколая подарунок — учнівський зошит і олівець, перев'язані блакитною стрічкою. Подарунок надто благенький, «мізерний» (як казали в нас) поруч із тим, чим хвалилися сусідські діти. Моя мати була вчителькою на пів ставки в сільській школі, і їй доля теж не підносила дорогих подарунків.

— Мало приніс Миколай, — пожалівся я тітці Анці.

— Як се мало? — щиро здивувалася та. — Зошит, олівець, уже застру́ганий, і пантличок[1] такий красний[2]. Його теж можна до чогось приладити: мішечок зав'язати або штанини внизу підв'язати, аби сніг не сипався в чобітки...

— Міг би принести й більше, — зітхнув я сумовито.

— Якби Миколай приніс тобі більше, то що б тоді лишилося іншим дітям? А подаруночок чекає кожен, правда?

Моя малописьменна тітка знайшла для мене втішну відповідь, і я змирився, навіть зрадів тому, що дістав. У зошиті стільки було місця для малюнків! Самотня все життя, напівглуха і напівсліпа жінка, посудомийка у вокзальному буфеті, подала мені найперший урок подяки: радій тому, що маєш, і дякуй за те, що дістаєш, бо це — твоє.

Чи доречно, на твою думку, нарікати на подарунок? Чому?

Чого міг очікувати хлопчик?

[1]*Пантличо́к* — стрічка.

[2]*Красний* — гарний.

2. Чому хлопчик наприкінці твору зрадів подарункові — чистому зошиту? Чи усвідомив він цінність подарунка?

3. Яка тема та ідея твору? Добери цитату, яка найкраще, на твій погляд, ілюструє ідею твору.

4. Перекажи твір виразно.

5. Який подарунок, що ти отримав / отримала від Святого Миколая, найбільше запам'ятався?

ПЕРША КНИЖКА

Зупинися і поміркуй, яку саме книжку знайшов хлопчик.

Продовж читання.

Дідо іноді читав мені з потертої старовинної книги. Читав дивовижні оповіді про опришків, звірів, босорканъ, русалиць. Босорканя — відьма. Русалиця — русалка. Доки та книга лежала розгорнутою на його колінах, доти наша тісна хижка наповнювалася дивами. Моя мізерна душа то росла вгору, то забігала в п'яти. Дідо читав навіть у потемку, аби не палити лій. Як тільки він відкладав книгу — дива зникали. Світ вичахав і тьмарився.

Коли я підріс і міг уже вилізти на стілець, а зі стільця на скриню, то дістався до тієї чарівної книги. І, обмираючи серцем, розгорнув її. Під шкіряною оправою виявився потерсаний зошит, а на сторінках — палички, хрестики й цятки. Так мій дідо, підручний лісника, облікував роботи в лісі.

Вже пізніше я дізнався, що він був неписьменний...

6. Чим вразила тебе ця коротка розповідь?

7. Чому дід удавав, що читає казки, а не розповідає їх?

8. Чи можна назвати діда людиною з багатою уявою та знаннями? Чому?

9. Запиши свою кінцівку твору. Що зміниться?

10. Прочитай уривки з книжки «Напутні дари — для дітвори від карпатського мудреця Андрія Ворона».

- Не май одразу по кілька значних бажань. Водночас долають тільки одну вершину.
- Не читай руйнівних книг, не дивися поганих і пустих фільмів. Хоч їх і видають за модні. Крім сум'яття душі і сміття для розуму, такі нічого не несуть. Надто дітям.
- Прикрі випадки — найкращі наші вчителі.
- Не все підкоряється розуму. Але все підкоряється наполегливості. І нічого для тебе немає неможливого, якщо маєш волю і мудрість.
- Найкраща музика — звуки річки, дерев, птиць... У міру весела і сумна. І ця музика не набридає, не втомлює.

- Щовечора потрібно дякувати за подарований день, за випробовування і науку, які він приніс тобі.
- «Що посієш, те й пожнеш», — кажуть у народі. Не завжди знаємо, що випаде нам пожинати, але зерна для посіву можемо добирати щодня. Сій у душі своїй зерна світлих і добрих думок — і вони проростуть бажаним жнивом.
- Те, що хочеш мати, про те й думай. Яким хочеш себе бачити, таким і уявляй. Бо тверда думка, як смерекова смола, затвердне в коштовний камінь.
- Будь прив'язаний до тої землі, де прийшов на світ. Де вродився, там знадобився. Бадилина там найліпше росте, де впала насінина. Так і людина. Небесам було завгодно, щоб на цьому місці і в цей час з одної насінини батькової ти народився. Тому ти не сирота і не нікчема на цьому світі, а обраний.
- Не забувай, що в тобі росте велике дерево роду. Хребет духу твого. Проникай внутрішній зором у його коріння і піднімайся з живими соками вгору і вгору... Пам'ятай померлих і загиблих родичів і близьких, просячи для них блаженного спокою.

Обкладинка книжки Мирослава Дочинця

11. Поясни, як ти розумієш ради-поради Андрія Ворона? Чи можна вважати їх мотиваційними? Чому?

12. Яка з порад імпонує тобі найбільше? Чому?

13. Чи є в тебе власні «правила життя»? Якщо так, то які саме?

14. Виконай завдання на вибір.

А. Вибери будь-яку раду-пораду із запропонованих та напиши за нею есе.

Б. Добери до порад власні світлини або відшукай потрібні ілюстрації в інтернеті. У фоторедакторі наклади текст порад на світлини й створи мотиваційні дописи на щодень.

РОМАНТИКА ПРИГОД І ФАНТАСТИКИ

♦ *Леся Воронина.*
«Таємне товариство боягузів, або Засіб від переліку № 9»
♦ *Володимир Арєнєв.* «Сапієнси»
♦ *Неда Неждана.* «Зоряна мандрівка»

Позакласне читання

♦ *Іван Ющук* «Троє на Місяці»
♦ *Андрій Бачинський* «Неймовірні пригоди Остапа і Даринки»
♦ *Галина і Тарас Микитчаки* «Джмеленя і Володарка злиднів»
♦ *Юрій Ячейкін* «Пригоди капітана Небрехи»

«Машина Птах».
Вадим Божовський
(м. Чернівці)

«Аеромобіль-дельфін,
що очищує повітря».
Олександра Ткач
(м. Вінниця)

«Прекрасне майбутнє
з “тойотами” — натхнення».
Марія Сукмановська
(м. Золочів)

Роботи-переможниці Національного конкурсу дитячого малюнка «Автомобіль твоєї мрії»

ЛЕСЯ ВОРОНИНА
(нар. 1955 р.)

Без читання я просто не можу жити, ця книжкова залежність у мене відтоді, як навчилася читати. Не писати — можу, я не графоман, але дуже люблю вигадувати якусь чергову історію, бо мені цікаво врешті дізнатися, чим вона закінчиться.

Леся Воронина

Леся Воронина — українська письменниця, перекладачка, журналістка. Народилася 21 березня (у Всесвітній день поезії, у день рівнодення) 1955 року в столиці України. У 1978 році закінчила філологічний факультет Київського університету. За роки навчання встигла попрацювати на різних роботах, але найцікавішою виявилася робота екскурсовода в Музеї народної архітектури та побуту в Пирогові.

1. Зіскануй QR-код або перейди за покликанням *https://cutt.ly/UwtVGJaT* і помандруй музеєм у Пирогові. Попроси батьків або вчителів, якщо є змога, організувати екскурсію (реальну або віртуальну).

А ти сплавлявся / сплавлялася на байдарках? Це цікаво тобі? Які правила безпеки варто пам'ятати під час такої мандрівки?

Пригадай, можливо, ти читав / читала твори Євгена Гуцала. Про що вони?

Письменниця багато мандрувала Україною автостопом. А ще вона любила сплавлятися на байдарках, зокрема Мазурськими озерами та річками, які протікають територією Польщі.

Леся Воронина — дружина українського письменника Євгена Гуцала.

Від 1991 року працювала в дитячому журналі «Соняшник». А з 1997 року паралельно обіймає посаду коментатора в Національній радіокомпанії України.

Авторка і ведуча культурологічних програм «Українська культура сьогодні

і завжди», «Мандрівець», «Відлуння тисячоліть». Основна тема передач — сучасний стан української мови та культури. На початку 2011 року очолила дитяче видавництво «Прудкий равлик».

Леся Воронина — активна учасниця різноманітних книжкових форумів. Вона з радістю дає автографи маленьким читачам.

ТАЄМНЕ ТОВАРИСТВО БОЯГУЗІВ, АБО ЗАСІБ ВІД ПЕРЕЛЯКУ № 9

(скорочено)

Розділ 1. КАКТУС ПОКАЗУЄ КОЛЮЧКИ

Сашко Смик. Кактус. Худ. Володимир Штанко

Зачитай портрет Сашка. Які художні засоби використовує авторка?

Поміркуй, якими рисами характеру буде наділена така людина.

Я обережно визирнув із-за рогу будинку й одразу ж відсахнувся: біля мого під'їзду стояв Кактус. На жаль, з Кактусом, якого насправді звуть Сашко Смик, я знайомий майже від народження — ми живемо у сусідніх квартирах. Мама каже, що сваритися ми з ним почали, ще лежачи у візочках... Не знаю, з чого почалася наша ворожнеча, але скільки я себе пам'ятаю, кожна наша зустріч закінчувалася якщо не бійкою, то штурханами.

А тепер він став схожий на гібрид жирафи з орангутангом. Тобто виріс одразу на дві голови й накачав м'язи, як у Шварценеґера! І перша ж наша сутичка скінчилася тим, що я зрозумів: ось що відчувають альпіністи, потрапивши під гірську лавину!

Я до цього давно звик і ставився просто — як до неминучого лиха. Ми з Сашком завжди були однакові на зріст і сили в нас були рівні. Але після літніх канікул я побачив Кактуса й просто остовпів. Розумієте, раніше Сашко був невеличкий і худий, волосся в нього стирчало на всі боки, як колючки в кактуса, — через це його так і прозвали.

Після цього я почав виходити з дому, як шпигун у старих фільмах — полохливо озираючись, а потім біг до школи крізь прохідні двори. А коли все ж стикався десь із Сашком ніс до носа, то просто тікав, як звичайний боягуз.

— Підійди до мене, дитинко! Зараз як дам боляче!

Ось і тепер Кактус мене помітив, ошкірився і почав підманювати пальцем. При цьому ще й приказував:

— Киць-киць, не бійся, я тебе трохи поб'ю, по-сусідськи, — і було видно, що зайти до під'їзду мені так і не пощастить.

Я відчув, що втягаю голову в плечі, мов черепаха, яка помітила небезпеку й намагається сховатися у панцир, і щодуху побіг геть, подалі від Сашка і від його нахабного переможного реготу. По ногах мене бив футляр від скрипки — адже я саме повертався з уроку музики, і це, здається, смішило Сашка найдужче. Адже він дражнив мене Поганським Паганіні ще відтоді, як уперше побачив зі скрипкою. Хоча справжнє моє ім'я Клим Джура.

Клим Джура. Паганіні. Худ. Володимир Штанко

Людей якого типу більше у твоєму товаристві — як Клим чи як Сашко?

Пригадай! Слово «джура» означає «зброєносець» у козацькій старшині. Чи випадково авторка добирає саме такі прізвища своїм героям? Поясни, що вони можуть означати.

«Серце калатало…» Як ти розумієш цей вислів? За яких обставин серце може калатати?

Серце в мене калатало як скажене, я задихався і відчував, що Кактус ось-ось схопить мене за шкірки й почне лупцювати, — але тут сталося щось дивне й незрозуміле: люк, на який я наступив, раптом почав м'яко вгинатися під моїми ногами, і я шкереберть полетів у чорну прірву.

Бабаки біля села Герасимівка (Луганщина), початок літа 2009 року. Фото Михайла Колесникова

Бабак, або байбак, байбачок — великий гризун, товстий і незграбний, що живе в степу в норах; з ранньої осені до весни впадає в сплячку. Ці тварини чутливі до температурних коливань.

Дізнайся, що навіщував байбак торішньої зими, а що — цієї. Якою буде погода?

Розділ 2. Я СТАЮ ПІДДОСЛІДНИМ КРОЛИКОМ

Клим потрапляє до секретної лабораторії ТТБ — Таємного Товариства Боягузів. Спочатку він подумав, що це якась комп'ютерна гра. На великому екрані хлопчик побачив себе: Клим втікав від Кактуса. Йому стало соромно.

Жінка з монітора повідомила:

— Ми винайшли засіб від страху. І ти маєш стати першою людиною, на якій ми хочемо його випробувати. Але повторюю: ти можеш відмовитися. Тільки зробити це треба зараз. Давши згоду, ти вже не зможеш стати таким, як раніше. Вирішуй!

Так само тримаючи схрещеними пальці, я кивнув і впевнено сказав:

— Я згоден!

Звісно, тоді я й уявити не міг, які неймовірні наслідки матиме ця моя необачна згода!

Розділ 3. ЗНАЙОМСТВО З ЖУКОМ І ЗАЙЦЕМ

У садку Клим знайомиться із Жуком і Зайцем, які брали участь у дивних тренуваннях. Вони запросили Клима Джуру йти готуватися до вечірньої операції.

Розділ 4. ПІДГОТОВКА ДО СЕКРЕТНОЇ ОПЕРАЦІЇ

Я слухняно, мов механічна лялька, пішов за хлопцями, ніби ми справді давно були знайомі й домовлялися про якусь операцію. Головне, що раптом я помітив — противний липкий страх, який переслідував мене ось уже кілька місяців відтоді, як мене відлуплював Кактус, кудись зник. Замість цього мене

охопила цікавість і бажання приєднатися до Зайця й Жука — так я подумки прозвав своїх нових знайомих...

— Сьогодні рівно о 21:00 ти стоятимеш під цим банком. Одягни щось діряве й брудне. Гратимеш жалісну пісеньку про байбачка. А ми співатимемо.

І раптом Жук затягнув тоненьким жалісним голосом, йому басовито підспівував Заєць:

По світу я попобродив,
І байбачок зі мною.
Побачив я чимало див,
І байбачок зі мною...
Все в світі крам —
Купи–продам,
Мій байбачок зі мною.
За гроші ж душу не віддам,
І байбачок зі мною.

— З байбачком ми тебе познайомимо при зустрічі! Він спеціально видресируваний — уміє витягати папірці з віщуваннями. А тепер біжи додому й готуйся. Спізнюватися не можна!

Не встиг я нічого сказати, як уже стояв за залізною брамою, на якій знову висів іржавий замок. У руках у мене, крім футляра зі скрипкою, опинився зіжмаканий папірець, на якому було написано адресу, намальовано план-схему й додано слова пісні про байбачка. Усе відбулося так швидко, що я не встиг розпитати у своїх нових знайомих, що ж має відбутися ввечері. Що це за таємна операція і навіщо я маю перевдягатися в лахи і грати на центральній площі міста жалісну пісеньку про байбачка?

Розділ 5. ЧИ МОЖНА ПОРУШУВАТИ КЛЯТВУ?

Клим розглядає план банку, у якому працювала прибиральницею його бабуся. Бабуся, яка готує найсмачніші у світі пиріжки, а ще понад усе вона любить квіти.

Здається, варто їй просто торкнутися до якоїсь рослини, як та оживає, бруньки на її гілках розвиваються, і вона починає цвісти. І вся наша квартира, завдяки старанням бабусі Солі, перетворилася на справжню оранжерею. Іноді я намагався допомогти бабусі поливати чи пересаджувати квіти, але вона завжди лагідно, але твердо відстороняла мене.

Які взаємини в родині Клима Джури? Хто виховує хлопчика?

А які взаємини в тебе з батьками, бабусею, дідусем? Яке ваше улюблене заняття? Чи допомагаєш ти рідним?

— Ніколи не чіпай моїх квітів! — наказувала вона, коли залишала мене самого вдома. — Вони знають і розуміють лише мене. Від торкання чужих рук квіти можуть загинути.

Я сприймав застереження бабусі як старечі дивацтва. Та все ж ніколи не порушував її заборони. Квіти в нашому помешканні і в сільській садибі, де бабуся жила влітку, доглядала лише вона.

Я стріпнув головою, відігнав від себе ці недоречні тепер спогади про бабусині квіти, вхопив ще гарячий пиріжок і, не попрощавшись із розгубленою бабусею, прожогом вискочив із квартири. До зустрічі залишалося 20 хвилин.

«Зорієнтуюся на місці!» — вирішив я, — адже завжди можна сказати моїм новим знайомим, що мене просто не відпустили батьки. І навіщо їм знати, що мама з татом уже пів року працюють на розкопках піраміди в Єгипті. А може, ми взагалі вже ніколи не зустрінемося із Зайцем і Жуком...»

Хоча я добре усвідомлював, що так просто ця історія скінчитися не може. Здається, я втрапив у якусь хитро розставлену пастку, і клятва, яку я дав членам Таємного Товариства Боягузів — ТТБ, зв'язала мене по руках і ногах.

Розділ 6. І БАЙБАЧОК ЗІ МНОЮ...

Жук та Заєць примушують Клима співати на площі разом із ними.

Розділ 7. НАПАД НА БАНКІРА

Байбачок навіщував банкірові щось неприємне.

...На площу на шаленій швидкості в'їхав мотоцикл, на якому сиділо двоє чоловіків у масках. Один у кілька стрибків опинився біля дядечка, якому щойно ворожив наш байбачок, висмикнув у нього з рук кейс і так само блискавично підскочив до мотоцикла. Грабіжники зірвалися з місця, і за мить там залишилася лише біла хмарка диму.

Я вражено дивився вслід мотоциклові, бо раптом мені здалося, що оті двоє на мотоциклі нагадують… моїх маму й тата…

— Рятуйте! — зарепетувала огрядна тітонька. На її крик із банку вибігло троє здоровезних охоронців. Вони кинулися до пограбованого чоловіка і, підтримуючи його під руки, повели в будинок…

Я почав озиратися на всі боки. Куди тікати? Адже за мить сюди приїде міліція, і мене затримають як свідка або як учасника пограбування. Спробуй потім поясни, чому опинився ввечері біля банку та ще й грав на скрипочці й співав дурнувату пісеньку про байбачка! Он скільки свідків навколо, і всі жваво обговорюють надзвичайну подію!

Щоправда, тепер мене важко було впізнати. Маленьку скрипку Заєць забрав разом із цирковим вбранням. Я знову був схожий на нормальну людину. Ось зараз спокійно піду геть, і на мене ніхто й уваги не зверне. Я почав повільно задкувати, але перед тим як зникнути, все ж устиг нахилитися й підняти з землі зіжмаканий папірець — той, що байбачок витягнув для веселого банкіра. Там було написано лише три слова: «Зараз тебе пограбують!»

Розділ 8. ГРА У ЗАХОВАНІ СКАРБИ ЧИ ПОГРАБУВАННЯ?

Жук повідомляє Климові,
що той пройшов перше випробування. Але це лише початок.
Заєць радить заспокоїтися й уявляти все, що відбувається,
як гру на комп'ютері.
Наступне випробування — проникнути в банк.

Розділ 9. ЗНАЙОМИЙ РОТВЕЙЛЕР[1]

Те, що Клим знав банк як власну кишеню, допомогло
героям приборкати Бакса — місцевого ротвейлера
і проникнути через захаращений вхід у приміщення банку.

Вирізавши отвори в броньованому склі, хлопці проникли
в кабінет директора, на стіні якого висіла картина
із сільським пейзажем. Від дотику Жука вона розділилася
на дві частини й почала роз'їжджатися…

---

[1] *Ротвейлер* — порода собак, виведена в Німеччині. Це масивні, широкотілі, неквапливі собаки з великими головами; забарвлення їхньої шерсті — чорне з іржаво-червоними плямами на голові, грудях і лапах.

[1]*Криївка* — військово-оборонна й господарська споруда вояків Української повстанської армії (УПА), розташована під землею.

Чи бував / бувала ти в криївці? Які враження?

Знайди в інтернеті відео про УПА. Переглянь фрагмент «У криївці».

Як ти вважаєш, чому саме так називає місце схову блакитних жаб авторка?

Синьоморди-Квакожери. Худ. Володимир Штанко

Як ти гадаєш, чому космічні прибульці нагадують саме жаб? Чим це можна пояснити? Кого чи що вони символізують?

Перше, що мене вразило, коли ми ступили крізь отвір, який відкрився в стіні, був дивний запах. Це був запах вогкості й болотних трав. Так пахнув лужок біля бабусиної хати в селі, куди ми з мамою й татом їздили щоліта відпочивати. Але звідки болото посеред міста, та ще й на десятому поверсі цегляного будинку?

Та думати про це було ніколи. Спереду почулося пронизливе сюрчання — ніби водночас засвистіло кілька розлючених міліціонерів. Потім ударив барабан, а далі на нас накотилася ціла лавина шалених звуків. Галас був такий, що ми позатуляли вуха руками. Але Жук і Заєць уперто продовжували рухатися вперед.

Те, що відкрилося нашим очам, було таким дивним, що я навіть не встиг злякатися. У великому басейні, встеленому водоростями й лататтям, у зручних кріслах сиділи дивовижні створіння. З першого погляду було зрозуміло, що це космічні прибульці — на землі таких істот зроду не водилося.

Точніше, ці істоти найбільше скидалися на жаб — але велетенських, та ще й яскраво-блакитного кольору. Морди у потвор були си-

ні, а банькаті очі світилися червоною барвою. Перед кожною блакитною ропухою, що розвалилася в кріслі, стояв столик із частуванням, і на цих столиках були купками накладені хробаки, мухи й жуки. Найдивнішим було те, що блакитні жаби жваво перемовлялися, якщо можна було назвати мовою оті страхітливі звуки, що нагадували сюрчання міліцейських свистків і гупання барабанів.

— Що це?! — вражено запитав я.

— Тихо! Головне зараз — залишитися непоміченими й устигнути все зафільмувати, — прошепотів Жук і спрямував на жаб'ячий бенкет маленьку відеокамеру.

Тим часом Заєць витягнув уперед руку з приладом, на якому світився екран і мерехтіли колонки цифр, і почав робити якісь заміри.

Хлопці так захопилися роботою, що не помітили, як із бічного коридору до нас кинулася істота, що віддалено нагадувала людину. Здавалося, що це якась іграшкова фігурка, яку поспіхом виліпила маленька дитина, бавлячись пластиліном у садочку.

Ми прожогом кинулися до рятівного отвору в стіні, Жук натиснув на потайну кнопку, і картина знову заклацнулася — дві половинки стали на місце. А ми вилізли через вікно, скочили на пожежну драбину і почали спускатися по ній, весь час озираючись — чи не наздоганяють нас блакитні монстри. Нарешті ось воно — рятівне віконце комірчини. Жук, Заєць і я по черзі пірнули в нього, потім пробігли підземним коридором, і вже за кілька хвилин стояли на захараченому поламаними меблями й іржавим залізяччям подвір'ї.

Мені важко було зрозуміти, як під час нашої панічної втечі я знайшов потайні двері й урятував себе і своїх нових друзів від переслідування синьомордих потвор.

— Ну що ж, Музиканте, ти витримав і друге випробування — не покинув нас у тому лігвиську і вивів на волю, — тепер Жук говорив по-дружньому, куди й поділася його зверхність і грубість.

— Просто нам доручили перевірити тебе у справжній операції... Тільки так можна зрозуміти, чи людина підходить для роботи у ТТБ, — додав Заєць і усміхнувся. — Розумієш, ці хижі прибульці таємно заволоділи вже половиною світу.

— А цей банк — їхня головна база. Космічні окупанти вирощують тут мутантів-перевертнів і посилають їх на свої таємні завдання. Але найголовніше, що вони навчилися проникати в людську свідомість і підкоряти людей своїй волі, — похмуро додав Жук. — Наше товариство бореться з жаб'ячою цивілізацією. Але найгірше, що вони заразили майже все людство вірусом страху. Головне завдання — знайти протиотруту.

Із ким або чим ти асоціюєш космічних окупантів (жаб'ячу цивілізацію)? Чому?

А коли буває страшно тобі? Ти ділишся своїми переживаннями з дорослими чи долаєш страх самотужки?

Чи маєш ти ліки від страху? Якщо так, то поділися рецептом.

Я стояв мовчки і ніяк не міг прийти до тями. Невже все це відбулося насправді? Усі мої припущення й підозри луснули, мов мильні бульбашки. Я потрапив не у банду розбійників. Мої нові знайомі — мисливці за хижими прибульцями.

— Заждіть, а як же ми можемо боротися проти прибульців, якщо самі — боягузи? — врешті вражено запитав я. — Адже ви так і називаєтеся: Таємне Товариство Боягузів?

— У цьому й увесь секрет. Вірус страху найперше вражає хоробрих. У них зовсім немає імунітету. А нам, тим, хто звик боятися, все життя треба боротися зі своїм переляком. Тому в кожного боягуза є свої засоби подолання страху...

Розділ 11. ПАГАНІНІ СТАЄ ЧАКОМ НОРІСОМ

— Климе, онучку, прокидайся! — почув я у себе над вухом і схопився з ліжка, мов ошпарений.

Біля мене стояла бабуся й лагідно усміхалася. Годинник показував восьму ранку, отже, на те щоб одягтися-умитися-поснідати-добігти-до-школи, залишалося якихось пів годи-

ни. Я прожогом кинувся до ванни, і тільки глянувши на себе в дзеркало й помітивши над бровою невеличку подряпину, пригадав усе.

Отже, ТТБ — це зовсім не жарт і навіть не банда злочинців. Те, про що я довідався вчора ввечері, не вкладалося в голові й видавалося хворобливою маячнею. Ну які можуть бути прибульці? І що це за міжгалактична змова монстрів? Якби я не бачив усього на власні очі, це здалося б мені дурнуватим сценарієм дешевого фантастичного фільму.

Усе ще намагаючись розібратися у вчорашніх неймовірних подіях, я вибіг із квартири і ніс до носа зіткнувся з Кактусом — моїм одвічним ворогом і сусідом Сашком Смиком. Він лиховісно посміхнувся і почав повільно підходити до мене. І я добре знав, що саме станеться наступної миті — я шкереберть полечу сходами вниз. Кактус називав цю веселу гру «живим футболом», і, як ви здогадуєтесь, м'ячем у цій грі був я. Тобто, якщо я сам не тікав від Сашка, він копав мене ногою.

Та що це? Замість того щоб тікати, я, ніби виконуючи давно відомий мені прийом, широко розставив ноги і, пружинячи на ледь зігнутих колінах, поставив руки у «блок».

— Ги-ги, — розвеселився Смик, — це вже щось новеньке. Поганський Паганіні хоче стати Чаком Норісом!

Але це були останні слова, які вимовив Кактус. Якась незнана досі сила змусила мене підскочити догори, а потім із несамовитим криком, від якого в мене самого позакладало вуха, мов лавина, звалитися на свого ворога.

І сталося диво. Сашко Смик — непереможний Кактус — раптом осів, закрив руками обличчя й заскімлив тоненьким дівчачим голосочком:

— Відпусти мене! Я більше не буду! Мені наказали тебе відлупцювати. Хазяїн мене покарає!

Уперше Клим переміг Кактуса. Страх відступив.

Розділ 12. МІРАЖ НА БУДМАЙДАНЧИКУ

За останні дні я побував у стількох неймовірних ситуаціях, що був певен — тепер мене вже нічого не здивує. Та виявилося, що я глибоко помилявся.

Переді мною була рівна земля, без жодної травинки. Земля мала дивний іржаво-коричневий колір, і її вкривали глибокі тріщини. Ніби тут щойно прокотився страшний смерч, вбивши навколо все живе. Але найгірше було те, що посеред цієї пустелі, яка враз утворилася на місці будмайданчика, сиділо потворне створіння.

Мені здалося, що саме його я бачив учора під час таємного бенкету в банку. Принаймні огидна синя пика з довжелезним язиком, банькаті червоні очі, довгі лапи з перетинками і, головне, яскраво-блакитний колір шкіри цієї почвари говорили про те, що переді мною один із космічних прибульців.

Я спробував поворухнутися, але марно — мене ніби обмазали липким тягучим клеєм, і я почувався, як муха, що потрапила в павутину і не може поворухнути лапкою, готуючись до того, що її ось-ось ізжеруть.

Синьопикий широко роззявив пащу, і з неї вирвалися пронизливі звуки — свист, гуркіт, дзижчання і… кумкання.

Я мимоволі замружився (вуха я затулити не міг, бо мої руки були намертво приклеєні до боків), аж тут у моїй голові залунали слова:

— Слухай, нікчемне створіння! Ми, на відміну від вашої примітивної мови, володіємо досконалим мистецтвом передавати думки на відстані. Так отож, сьогодні вночі, рівно о 3:00, на вашу планету прибуває основний десант могутньої цивілізації блакитних жаб. Останньою перепоною на нашому шляху залишалося ваше таємне товариство. Досі нам не щастило захопити жодного члена ТТБ. Тепер вам кінець. Ти покажеш секретну лабораторію, і після цього експерименти проводитимемо тільки ми… над вами.

За допомогою яких засобів авторка змальовує потворність космічного прибульця?

Блакитна тварюка висолопила довжелезного язика, на льоту вхопила

якусь необачну муху й з апетитом схрумала її. Як видно, наші мухи були для космічних прибульців найбільшим делікатесом, бо процес споживання сердешної комахи цілковито захопив синьопикого. Мабуть, земні комахи впливали на прибульців ще і як снодійне. Бо думки потвори почали плутатися, і вона, сама того не усвідомлюючи, вибовкала зайве:

— Підкоримо цю смачненьку планетку... Вона нам на один зуб... Лишилося тільки проникнути в їхній штаб... Нам-ням, що може бути смачніше за мух... Тільки консервовані метелики під майонезом!

Велетенська синя ропуха захропла, але я встиг підслухати останню думку перед тим, як пожирач мух остаточно відключився:

— Цей людський екземпляр ще не до кінця приборканий. Щеплення переляку, напевно, не подіяло. Гаразд, прокинусь і вкушу його як слід, тоді він стане моїм рабом назавжди й зробить усе, що я звелю...

Клим починає діяти і йому вдається змити із себе липку речовину — отруту космічної жаби.

Розділ 13. Я ШУКАЮ ДОПОМОГИ

Ви помічали, що зазвичай люди бувають страшенно неуважні? Тисячі разів піднімаючись сходами до власної квартири, ми не знаємо, скільки сходинок доводиться долати. Ми не звертаємо уваги на те, що на дереві під самісінькими нашими вікнами звила гніздо чудова пташка з довгим жовтим дзьобом і темно-зеленими пір'їнами на хвості. І навіть не помічаємо, у що вдягнений наш сусіда по парті. Просто більшості людей здається, що все в житті визначено наперед і жодних див з ними статися не може. Приблизно так вважав і я, аж поки вклепався у цю дику історію, яка ось-ось могла закінчитися загибеллю нашої цивілізації.

Тепер, коли я біг вулицею, залишаючи після себе мокрий брудний слід (купання в калюжі не лише звільнило мене від клею, а й перетворило на губку), я почав пильніше придив-

Як ти гадаєш, неуважність — це негативна чи позитивна риса? Чому ти так уважаєш?

Чи є в тебе ліки від неуважності?

Чому люди різні?

Як ти впізнаєш підозрілих людей?

лятися до людей. І те, що я побачив, вразило мене. Так-так, усі довкола мали надзвичайно дивний вигляд. Вони рухалися, ніби у сповільненій зйомці. І вирази облич в усіх були схожі — наче на них налягли гумові маски з наклеєними посмішками. Але сміху не було чутно. Власне, люди майже не розмовляли.

Я почав пригадувати і зрозумів, що з самого початку навчального року мене весь час щось непокоїло. Вчителі ніби були ті ж самі, але часом вони розмовляли й рухались, як актори в театрі, котрі повторюють наперед завчені ролі. І що у словах, які вони вимовляють, немає жодного змісту. Але мене так зацькував Кактус, що замислюватися над усім цим мені було ніколи.

Завернувши за ріг, я не вагаючись став на кришку люка, передчуваючи, що зараз вона м'яко осяде під моїми ногами. Та що це? Кришка була тверда й непорушна. Я кілька разів ударив по ній ногою, але було зрозуміло — ніхто мене тут не чекає.

Я почав гарячково пригадувати дорогу до старої залізної брами й до саду, де я познайомився з Жуком і Зайцем. Але в моїй пам'яті було провалля. Ніби хтось витер цілий шматок моїх спогадів. Певно, синьомордий все ж устиг частково зазомбувати мене. І коли я вже втратив будь-яку надію і був готовий до того, що мене остаточно і назавжди захоплять хижі прибульці, до мене прийшла допомога. З неба...

Це був велетенський метелик із запискою з почерком Жука:

ТЕРМІНОВО ВЕРТАЙСЯ ДОДОМУ.
НІЧОГО НЕ БІЙСЯ. ІНСТРУКЦІЇ ОТРИМАЄШ ВІД...

У цьому місці був відірваний кутик аркуша і, гублячись у здогадах про те, хто ж урешті допоможе мені врятувати людство, я прожогом побіг до свого будинку...

Розділ 14. ПОСЛАННЯ ВІД БАБУСІ

Повертаючись додому, Клим зауважив похмурі постаті у довгих плащах і старомодних кислатих капелюхах, які затуляли свої обличчя газетами.

Удома на столі хлопець помітив невеличкий предмет, схожий на комп'ютерну флешку. Однак, коли взяв предмет до рук, то з подивом виявив, що це звичайнісінький спортивний свисток на мотузці. Схожий свисток має учитель фізкультури. Звідти почувся голос бабусі.

— Климе, якщо ти зараз чуєш моє послання, значить мене захопили синьомордики. Не хвилюйся. Головне: зроби все точно так, як я тобі скажу. По-перше, підійди до вікна.

Я був такий ошелешений, що слухняно рушив до єдиного у вітальні вікна.

— Бачиш вазон із калачиками? Витягни квітку, на дні горщика дістань ключ, — спокійний голос бабусі продовжував давати вказівки.

Я закляк. Уявити, що моя бабуся, для якої її квіти, здавалося, були найбільшою радістю в житті (вона весь час підливала їх добривами й підв'язувала листочки), сама пропонує видерти з коренем калачика, було просто неможливо. Але голос бабусі, яка ніби передбачала, що я вагатимусь, наказав:

— Скоріше, часу залишилося зовсім мало. Діставай ключ. На подвір'ї під старою грушею стоїть жовтий автомобіль. Цим ключем відчиниш дверцята, сядеш за кермо, а далі отримаєш нові інструкції. І головне, онучку: нічого не бійся. Ми маємо план. Скоро ти про все довідаєшся. Пам'ятай, ТТБ у тебе вірить!» — бабусин голос якось дивно забринів, і мені здалося, що вона намагається стримати чи то сміх, чи то сльози.

За останні дні я звик до несподіванок, але те, що моя лагідна й завжди усміхнена бабуся якимось чином пов'язана з Таємним Товариством Боягузів, не вкладалося у мене в голові. Але тепер над цим ніколи було розмірковувати. Раптом я відчув, що синьомордики, як їх влучно прозвала бабуся,

перейшли у наступ. І, невідомо з якої причини, своїми першими жертвами вони вибрали нашу родину.

Я стріпнув головою, відганяючи вагання й страх, легко висмикнув калачик з горщика, намацав на дні ключ і вибіг з дому, шукаючи очима жовтий автомобіль. Чомусь я сподівався, що побачу щонайменше жовтий мерседес останньої моделі. Насправді ж під покрученою дуплавою грушею, що якимось дивом вижила посеред заасфальтованого міського подвір'я, стояв… обшарпаний «горбатий» «Запорожець»…

«Тю, — промайнуло у мене в голові, — і на цій іржавій консервній бляшанці ми збираємося перемогти космічних монстрів і врятувати світ?»

Розділ 15. НАЙКРАЩИЙ У СВІТІ АВТОМОБІЛЬ — ЦЕ...

Виконуючи інструкції, Клим завів старенького жовтого «Запорожця». У цей час над його самісінькою головою навис гігантський ківш. Краєм ока Клим побачив, що керує екскаватором уже знайомий йому синьомордий прибулець, який нещодавно захопив його на фальшивому будмайданчику. Тоді його врятувала ненажерливість блакитного хижака і те, що муха подіяла на нього як снодійне.

У двобої з екскаватором переміг старенький «Запорожець». Усередині скаженів блакитний прибулець, марно намагаючись вилізти з перевернутої машини. На лобі в нього росла величезна синя ґуля.

Хлопець, зрозумівши, що «Запорожець» — найнадійніший і найдосконаліший автомобіль у світі, з полегшенням відкинувся на спинку сидіння й на шаленій швидкості понісся у безвість — назустріч небезпеці.

2. Хто головні герої твору? Чому ти так уважаєш?

3. Чому Сашка Смика називали Кактусом, а Клима Джуру — Паганіні? Чи доречними є ці прізвиська хлопців?

4. За яких обставин Клим Джура уперше дав відсіч бешкетникові й забіяці Сашкові Смику? Як ти гадаєш, що цьому сприяло?

5. Чому Клим Джура погодився брати участь в експерименті? Напиши в зошит 3–4 причини згоди.

6. Досліди зміни в поведінці Клима. Напиши риси характеру, які виявляються в учинках Клима Джури.

7. Заповни таблицю «Реальне й фантастичне у творі». Що свідчить про те, що події в повісті відбуваються в наші дні? Для чого авторка вигадує фантастичних потвор та придумує нереальні події? Чого в повісті більше — реального чи фантастичного?

8. Розглянь роботи, які перемогли в Національному конкурсі дитячого малюнка «Автомобіль твоєї мрії» (дивись початок розділу). Чи такою ти уявляєш машину часу? Чому? Намалюй свою машину часу.

Розділ 16. ЗАГАДКОВА ПАНІ СОЛОМІЯ

Голос розповідав про пані Соломію, яка була... бабусею Клима.

— Пані Соломія — видатний учений. Це вона винайшла протиотруту від вірусу страху. А ним уже заражена більшість мешканців Землі. На жаль, синьоморди вистежили пані Соломію й зненацька захопили її. Та в неї, про всяк випадок, був підготовлений запасний план. І виконати його маєш ти.

Я ще думав над щойно почутими словами, коли відчув, що мій швидкісний «Запорожець» гальмує. Визирнув у вікно й зойкнув від подиву — ми стояли посеред сільської садиби моєї бабусі.

Я ступив на зелений спориш і підійшов до криниці. Хотів напитися води й уже почав опускати відро на ланцюгу, коли почув лопотіння крилець. До мене підлетів жовтий метелик — той, що зранку приніс записку, — і так, ніби він робив це все життя, спокійнісінько сів мені на долоню.

Метелик виконує роль листоноші. А що тобі відомо про голубину пошту? Пригадай біблійну історію про Ноя.

Чим можна пояснити, що людям допомагають тварини?

Тепер я зміг роздивитися метелика краще. Усе в ньому було точнісінько таке, як у звичайних капустяних метеликів — і жовті крильця, що мінилися на сонці, й довгий хоботок, і шість лапок, і закручені вусики. Ось тільки цей метелик був разів у десять більший

за звичайного. Як і першого разу, до лапки у нього була приладнана капсула із запискою.

«Нічого собі, раніше була голубина пошта, а тепер метеликова», — подумав я і швидко пробіг записку очима. Там було написано лише одне речення:

«Третій помідорний кущ ліворуч від паркану».

Я слухняно попрямував на бабусин город, підійшов до зеленого куща, на якому висіли стиглі червоні помідори. Що робити далі, я не знав. Підказок більше не було, тож я мимоволі простяг руку й зірвав найбільший томат. Тієї ж миті кущ почав повільно від'їжджати вбік, а під ним відкрилася металева поверхня, схожа на дитячу гірку, по якій так люблять спускатися малюки.

Що за чортівня! Я щоліта жив у бабусі — її село зовсім поруч із містом. Я стільки разів збирав на її городі огірки, картоплю й редиску. До речі, помідори бабуся чомусь завжди збирала сама... Може, тут теж схованка — як у горщику з-під калачиків...

Розділ 17. МАШИНА ЧАСУ ІСНУЄ?

Клим потрапляє в криївку бабусі Солі.

Ось на стіні наше сімейне фото, прикрашене вишитим рушником. Ось мої тато й мама біля підніжжя єгипетської піраміди. А ось... Цю гарну молоду жінку я впізнав одразу — це її голос я вперше почув у таємній лабораторії ТТБ, це на її вимогу я заприсягнувся, що візьму участь у секретному експерименті. І врешті — це з нею я зустрівся за брамою, що вела у яблуневий сад, де відпрацьовували прийоми мої нові друзі — Жук і Заєць.

Тепер я зрозумів, кого вона нагадувала. Очі в неї були точнісінько такі, як у бабусі Солі, тільки обличчя зовсім молоде.

— Нічого не розумію! — прошепотів я і почав обстежувати дивний прилад, що стояв у кутку кімнати на старовинному столі, вкритому химерним різьбленням.

Прилад скидався на комп'ютер, тільки замість клавіатури перед темним екраном лежала невеличка пласка скринька.

Я спробував її відчинити, але кришка ніби приросла до чорного металу.

Я хотів підважити її лезом свого складаного ножа — марно. Щось підказувало — саме у цій скриньці схована розгадка усіх сьогоднішніх дивних подій. Бо чому ж тоді бабуся спрямувала мене у цей підземний схорон?

Втративши надію відгадати бабусині секрети, я знесилено опустився в крісло, що стояло перед столом, і поклав долоню на кришку загадкової скриньки. Тієї ж миті поверхня кришки освітилася м'яким зеленим світлом, на ній виступили контури моєї руки з усіма лініями, рисочками й цятками. На екрані з'явилося молоде обличчя жінки, яку я не міг назвати бабусею.

— Ну що ж, здрастуй, онучку, — сказала жінка з екрану. — Ось ми й зустрілися...

Від хвилювання у мене перехопило подих, та все ж я зміг прошепотіти:

— Хто ви?

— Я — Соломія, я мати твого тата. Тільки зараз мені тридцять років. Я — з минулого. А тебе ще немає на світі. Зовсім недавно я сконструювала машину, за допомогою якої можна переноситися у часі й просторі. Тож я вирушила на тридцять років уперед, щоб дізнатися, що станеться з моїми нащадками.

— Хіба так буває?.. Навіть якщо б Ви насправді винайшли машину часу, то за тридцять років про неї б уже всі знали. І користувалися б нею, як мобілками чи комп'ютерами.

Криївка бабусі Солі.
Худ. Володимир Штанко

Удруге наш герой «летить» у прірву, у безвість. Згадай персонажів, із якими траплялися схожі історії.

— Не все так просто, Климе, — усміхнулася жінка. — Ти все зрозумієш. Я поясню, якщо встигну. А зараз треба рятувати мене… стареньку. Бо без мене порятувати світ не можна.

Розділ 18. Я ВІДЧУВАЮ СМАК ПРИГОД

Клим від бабусі Солі з екрана дізнається, що часоліт — це «Запорожець».

Звук урвався, екран потемнішав. Я знову залишився сам у підземній кімнаті. Про що вона говорила? Ключ від часольоту у мене на шиї? Я намацав маленький прилад на шкіряному ремінці, котрий знайшов у нас вдома на столі. Спершу він здався мені звичайним спортивним свистком, потім цей «свисток» передав інформацію від бабусі. А тепер виявляється, що це ключ від часольоту?

Треба було діяти — надія на те, що мені пощастить якось пересидіти небезпечний час, розвіялась, як весняна хмаринка. А втім, я вже відчув смак до шалених пригод. Вони затягали мене все дужче й дужче. І здається, це був іще один засіб від переляку — кидатися у вир пригод сторчголов, не залишаючи собі часу на вагання, сумніви й побоювання.

Чи є у твоїй кімнаті світлини?

Як ти вважаєш, чи потрібно роздруковувати фотографії? Чому?

Що тобі відомо про єгипетські піраміди?

Відшукай інформацію про них в інтернеті.

— Цікаво, а як я звідси вийду? — подумав я вголос.

Ніби відповідаючи на моє запитання, залізна стрічка смикнулася і поповзла вгору, як ескалатор у метро. Я скочив на неї, однією рукою вхопився за поруччя, що рухалося разом із металевою доріжкою, а другою притис до грудей фотографію, з якої дивилися на мене мої молоді й веселі батьки.

Розділ 19. ПОЛІТ КРІЗЬ ЧАСОПРОСТІР

…Ось ще секунду тому я був в українському селі, а тепер мій автомобільчик стояв на вершечку височенної усипальниці фараонів.

На щастя, ця піраміда завершувалася не гострою верхівкою, а була стесана так, ніби якийсь велетень зрізав кінець піраміди гігантським ножем.

Колись батьки розповіли мені, що саме через цю дивну особливість — стесану верхівку, вибрали цю піраміду для розкопок.

«Хтозна, — подумав я тепер, — може, й хижі космічні прибульці також обрали місцем свого приземлення цю «мічену» піраміду, щоб легше було зорієнтуватися серед безкраїх пісків?»

Ця думка видалася мені такою безглуздою, що я мимоволі розсміявся. Серед нічної тиші мій сміх прозвучав несподівано голосно. Я перелякано затулив рота руками, та було запізно — я почув характерні звуки. То ляскали по холодному, вкритому нічною росою камінні, жаб'ячі лапи з перетинками. Здається, синьоморди все ж випередили мене.

Розділ 20. СИНЬОМОРДИ НАСТУПАЮТЬ

— Часовий переліт закінчено! — нагадав про себе мій механічний інструктор. — Ми перебуваємо на африканському континенті. Зараз рівно перша година ночі 26 вересня 2012 року.

— Зажди! — вигукнув я — Але ж я виставляв на дисплеї не 26, а 25 число! Ми помилилися на цілу добу. Тепер я не встигну попередити батьків.

— Пробачте, — так само спокійно відповів автомат, — як я вже повідомляв, ця машина є експериментальним зразком. Часом трапляються дрібні похибки. Але немає нічого простішого — спробуйте ще раз. Перепрограмуйте завдання, і ми вмить опинимося в потрібному часовому відрізку...

Ляскання жаб'ячих лап ставало дедалі голоснішим. Треба було діяти швидко й упевнено. Я знав, що коли затримаюсь хоч на секунду, до мене допадуться блакитні жаби. І тоді, як обіцяв синьомордий любитель мух та метеликів під майонезом, я перетворюся на піддослідного кролика. Мить — і я вже сидів усередині «Запорожця», ще мить —

і я, вхопившись за кермо, крутнув його так, що машина підскочила й полетіла по прямовисній стіні піраміди донизу...

Я вистрибнув назовні й тут-таки наштовхнувся на купу розкиданих глиняних черепків. Небо було чисте й зоряне, а місяць сяяв так, що можна було добре роздивитися все довкола. Було зрозуміло, що табір моїх батьків захопили зненацька. Навколо валялися інструменти для розкопок, консервні бляшанки, пластикові пляшки з водою і роздерті на клапті намети. Але людей не було ніде.

Я розгубився... І враз побачив виразний слід. Це була накреслена на піску стрілка, спрямована вглиб пустелі. Я впізнав цю стрілку — то був герб Андрія Джури, нашого предка-козака, який під час військових походів скрізь, де опинявся, залишав після себе цей знак.

Ми з батьком, коли ходили у походи, також позначали своє перебування викладеними з шишок, гілочок чи камінців стрілочками, що закінчувалися двома маленькими хитромудро закрученими літерами — ДІЖ.

У часольоті-«Запорожці»... Худ. Володимир Штанко

Отже, батько знав, що я можу прийти на допомогу, і мені нічого не доведеться йому пояснювати. Тепер я почав розуміти — вся наша родина пов'язана з Таємним Товариством Боягузів, ось тільки я довідався про це останнім. Я сів у «Запорожець», і мій вірний диво-автомобіль полинув по в'язкому піску легко, немов по розкішній асфальтованій трасі... З усіх вікон джипа виглядали огидні сині пики космічних хижаків, і до мене долинули вже знайомі звуки — свист, гуркіт і вереск. Так синьоморди спілкувалися між собою. Певно, космічні загарбники вже подумки потирали свої липкі перетинчасті лапи, уявляючи, як зараз вони завиграшки розчавлять мого маленького «Запорожця»...

Але Климові вкотре вдається обіграти синьомордих.

Розділ 21. КОЗАЦЬКА СВІТЛОВА АБЕТКА

Головне завдання Клима Джури — якнайшвидше розшукати батьків.

Я почав роздивлятися навкруги й помітив, що на сусідньому піщаному пагорбі блимає слабкий червоний вогник. Придивився й помітив, що той вогник то засвічується, то згасає з різними проміжками часу.

— Та це ж таємна світлова азбука роду Джур! — вигукнув я, забувши, що, крім мого механічного інструктора, котрий час від часу дає мені настанови, поруч немає жодної живої душі.

Але зараз я так зрадів, помітивши блимання цього слабенького вогника посеред пустелі, що мені вкрай потрібно було хоча б із кимось поділитися.

— Розумію, — пролунало мені у відповідь, — моя господиня не раз розповідала про цю таємну абетку, яку винайшов козак-характерник Андрій Джура. Нею користувалися козацькі вартові, що пильнували у степу, чи не йдуть на Вкраїну турки чи татари. Козаки будували високі дерев'яні вежі так, щоб з однієї було видно вогняний сигнал, який посилають з іншої. І ось так, від вежі до вежі, той сигнал доходив аж до Запорозької Січі.

Розділ 22. У ВСЕСВІТІ ДРІБНИЦЬ НЕ БУВАЄ

Я скерував свого «Запорожця» у бік мерехтливого вогника, і за кілька хвилин ми вже здиралися на верхівку піщаної гори. Що ближче ми під'їжджали до червоного вогника, то меншим і слабшим він ставав. Я вже почав боятися, що це чергова пастка чи міраж, аж тут почув знайомий голос мами:

— Привіт, синку, нарешті ми тебе дочекалися!

— Ну що, перестав боятися? — озвався й татів голос, і вони обоє з'явилися з протилежного боку пагорба.

Тато тримав у руках невеличкого ліхтарика з червоним скельцем і говорив так спокійно й упевнено, що я й справді зовсім перестав боятися. За ті пів року, що ми не бачилися

з батьками, мама й тато якось змінилися. Спершу я не міг зрозуміти, в чому річ, а тоді здогадався — засмага на їхніх обличчях була така густа, що вони стали схожими на кочівників пустелі — берберів[1]. Не вистачало тільки каравану верблюдів і довгого, до землі, одягу.

Мені так багато треба було розповісти мамі й татові, що я просто не знав, з чого почати. А найголовніше, що мене здивувало, — то це те, що вони поводилися зі мною так, ніби нічого надзвичайного не відбувається.

— Бабуся… — почав я, та мама мене перебила.

— Ми все знаємо. У нас був прямий зв'язок зі штабом ТТБ, — і мама по-змовницьки підморгнула мені.

— Щоправда, синку, ми чекали на тебе вчора. Твоя затримка трохи ускладнила ситуацію, — додав тато.

Я обурився:

— А ви знаєте, що сьогодні вранці мене захопив огидний синьоморд і обмотав мене якоюсь липкою гидотою, як кокон шовкопряда? Я ледве від нього втік. А потім ще скажений голубий прибулець на екскаваторі. І ця жінка, яка каже, що вона моя бабуся, тільки з майбутнього.

Тато пильно глянув мені в очі й дуже серйозно сказав:

— Климе, а хіба ти не помітив: ти ж майже вилікувався від страху! На жаль, таких, як ти на Землі тепер дуже мало. Просто майже всіх мешканців нашої планети заразили вірусом страху. Протиотруту від цієї страшної епідемії винайшла наша бабуся, але річ у тім, що тепер вона потрапила в полон до синьомордів.

— А та… пані Соломія, вона не може допомогти бабусі Солі? Тобто самій собі?

— Розумієш, за законами часопростору людина не може зустрітися сама з собою в іншому часі. Тоді відбуваються непоправні зміни у Всесвіті. І невідомо, як піде ціла історія людства.

— Через таку дрібницю? Це неможливо!

---

[1] *Бербери* — корінна народність Північної Африки; проживають від Атлантичного океану до Оази Сива, що в Єгипті, від Середземного моря до р. Нігер.

— ***У Всесвіті дрібниць не буває***, запам'ятай це! А тепер годі базікати. У нас залишилося якихось дві години. Треба зустріти наших космічних гостей як слід.

Розділ 23. ЗБРОЯ ПРОТИ КОМАХОЖЕРІВ

Мама й тато швидко вскочили до жовтого «Запорожця»... Тато керував автомобілем так упевнено, що я зрозумів — він їздив на часольоті не раз. А я з подивом відкривав у непоказному обшарпаному «Запорожці» все нові й нові властивості.

— Послухай, мамо, я пригадав, що наша бабуся найчастіше співає пісню про коня з сивою гривонькою, а ще дуже любить мугикати собі під ніс пісню групи «Бітлз» «Yellow Submarine», що в перекладі означає — жовтий підводний човен. То, може, наш «Запорожець» і під водою може плавати?

Знайди інформацію про групу «The Beatles» («Бітлз»), зокрема про пісню «Yellow Submarine».

Спробуй пояснити, чому жовтий «Запорожець» авторка асоціює із жовтим кораблем.

Прослухай пісню за покликанням або QR-кодом, які подано на сторінці 121 у завданні 1.

Тато тільки усміхнувся й пробурмотів:

— Я радий, що ти став таким спостережливим. Що ж, цілком можливо, що ця машина універсальна. Бабуся вклала в неї усі свої знання й уміння.

— А тепер поводьтеся дуже тихо, — наказав тато, — синьоморди мають гострий слух. До того ж вони вміють перехоплювати людські думки на відстані. Це давня войовнича цивілізація. І вони мають багатий досвід у захопленні нових планет. Зброї проти них практично не існує.

— Взагалі-то зброя є, — тихо промовив я. — Щоправда, я не знаю, чи ми зможемо нею скористатися.

— Ти жартуєш, яка зброя? — дорікнула мені мама...

— Я не жартую, — від хвилювання у мене пересохло в горлі, і я ледве видавив із себе: — Мухи!

— Про яких мух ти говориш? Так, ми знаємо, що блакитні жаби люблять ласувати нашими комахами, але до чого тут зброя?

Я пригадав, як сьогодні зранку звичайна муха подіяла на довголапого прибульця, як він втратив пильність, а згодом взагалі захропів, повністю відключився, проковтнувши одну-єдину муху.

Мені знадобилося лише кілька хвилин, щоб детально описати бенкет, який зафільмували Жук та Заєць, і розповісти про з'їдену муху, яка подіяла на прибульця як снодійне.

Батьки перезирнулися, а тоді схопили мене в обійми і тихенько, щоб не почули хижі чужопланетяни, крикнули:

— Врятовані!

Розділ 24. ЖУК І ЗАЄЦЬ ВТРАЧАЮТЬ НАДІЮ

Правду кажучи, я не зовсім зрозумів, чому моїх батьків охопила така бурхлива радість. Ну гаразд, розповів я їм про те, що комахи діють на синьомордів як снодійне, — але де ми наберемо стільки комарів, мух та усіляких кузьок? Проте скоро я дізнався, що стародавні перекази й таємниці родини Джур можуть стати у пригоді всьому світові.

Мама клацнула вимикачем, і я побачив, що стою посеред добре оснащеного центру керування. Тільки зрозуміти, чим саме керують із цього центру, я не міг. Та ось відчинилися невеличкі бічні дверцята і до кімнати увійшли… Жук та Заєць. Однак тепер вони були одягнені не як блазні — у чудернацькі ковпаки з дзвіночками й розшиті срібними зірками плащі. Ні, переді мною стояли справжнісінькі мешканці пустелі — бедуїни.

— А ви як сюди потрапили? — вражено запитав я у хлопців.

— Ось це якраз було зовсім просто — у нашому Таємному Товаристві Боягузі є й льотчики. Якихось три години польоту, і ми опинились в пустелі, — пояснив Заєць.

— Представники нашої організації роблять усе, що можуть, але підступний вірус страху вражає все більше й більше людей.

Побачивши моїх батьків, хлопці усміхнулися, але за мить їхні обличчя знову спохмурніли:

— Ми обстежили всі навколишні селища бедуїнів. Серед них немає жодного здорового. Епідемія страху охопила всю планету. Ми сподівалися, що зможемо використати протиотруту, яку винайшла пані Соломія… — Жук із надією глянув на моїх батьків.

Але тато заперечливо похитав головою.

— У такому разі нікому буде чинити опір десанту прибульців, — сумно промовив Заєць, і, здається, вперше я не побачив на його обличчі усмішки — звичний оптимізм зрадив і його.

— ***Ніколи не можна впадати у відчай,*** — заперечив тато і поманив нас усіх за собою.

Він рушив по вузеньких сходах…

— Та це ж наш родовий знак! — мимоволі вихопилося у мене, коли я побачив на стіні вирізьблену стрілу з двома літерами на кінці — Д і Ж.

— Так, тут ще чотири століття тому побував наш прапрапрадід Андрій Джура. Він справді був джурою-зброєносцем у козацького ватажка-характерника Омеляна Мухи. І знаєш, чим прославився той характерник? Він знав, як привертати цілі хмари комах і нацьковувати їх на ворогів. Звідти й отримав прізвисько — Муха.

— А твій пращур перебрав від Мухи його таємні знання, — додала мама. — Разом вони мандрували по світах, разом вивчали науку характе́рництва. А згодом усе, що знали, сховали тут, серед непролазних пісків африканської пустелі. І ця піраміда — їхнє послання в майбутнє. Нам із татом пощастило розшифрувати майже всі закодовані знаки. Залишилося зовсім небагато, і ми зможемо прочитати весь стародавній за-

Пригадай, хто такі ***характе́рники.***

Перейди за QR-кодом або покликанням, які подано на сторінці 121 у завданні 1, і ознайомся з інформацією та виконай завдання.

Чи доречною є порада Климового батька?

Чому важливо не опускати рук, не впадати у відчай?

Як ти розумієш родовий знак Джур?

повіт. Але головне, що ми знаємо приворотний сигнал, який збере сюди мільйони комах.

Фантастика — різновид художньої літератури, що зображує дивний і незвичайний світ, часто химерний, у якому людина в реальному житті опинитися не може.

Прикладом фантастичної літератури є твори Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» й «Аліса в Задзеркаллі», а також твори Всеволода Нестайка «Чарівні окуляри» та Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі», вивчені в 5 класі.

Фантастичне у творі — те, чого немає в реальному житті, щось вигадане, витворене фантазуванням, уявою людини (здатність істот перетворюватися на якісь предмети, розмова тварин тощо).

Оскільки в повісті «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» багато пригод наукового й фантастичного змісту, то це **пригодницька науково-фантастична повість**.

Климові в його боротьбі з космічними варварами допомагають інші члени Товариства — Жук і Заєць. Але в центрі Таємного Товариства — супербабуся Соломія. У реальному житті це маленька жіночка з добрими очима, яка пече пиріжки для онука. Але насправді це жінка з надпотужними здібностями, яка заснувала Товариство і яка весь час працює над дивовижними винаходами. Ось тут ще один момент надреальних здібностей людини.

9. За якими ознаками повість Лесі Вороніної можна вважати пригодницькою? А за якими — науково-фантастичною?

10. Досліди сюжет твору. Визнач експозицію, зав'язку, розвиток подій, кульмінацію та розв'язку. Запиши в зошит. Чи можна вважати, що кульмінаційних моментів у творі кілька? Доведи.

11. Якими рисами наділено Клима Джуру? Які його вчинки про це свідчать?

12. Яку зброю Клим Джура підказав своїм батькам для використання проти космічних завойовників? Як цей учинок його характеризує?

13. Намалюй родовідне дерево родини Джури. Схарактеризуй усіх членів родини. Досліди особливості взаємин між різними поколіннями у творі. Як ти вважаєш, чи є це ще одним важливим чинником формування характерів?

Розділ 25. КОСМІЧНІ ЗАГАРБНИКИ ПРИБУВАЮТЬ

Зненацька підлога під нашими ногами почала вібрувати, а звідкись ізгори пролунав звук, схожий на гуркіт грому. Було таке враження, що у верхівку піраміди щойно влучила страшної сили блискавка.

Я глянув на годинника й здригнувся. Стрілки показували рівно третю ночі.

— Здається, прибули наші незвані космічні гості, — дуже спокійно сказав тато, потім провів рукою по намальованій стрілці. В ту ж мить у стіні відкрилася ніша, з якої тато витягнув невеличкий металевий предмет. Так, ніби він робив це щодня, тато приклав предмет до губів, міцно затис його зубами, а тоді кілька разів злегка вдарив пальцем по невеличкій пластині, що стриміла всередині дивного інструменту.

— Та це ж дримба[2], — прошепотів у мене за спиною Заєць, — тільки форма у неї інша, ніж у звичайних дримб.

Дивні звуки залунали під склепінням кам'яної зали. Вони були схожі й на пронизливе дзижчання, й на свист вітру, і на дзюркотіння струмка. Не припиняючи грати, тато рушив по вузеньких східцях догори.

Ми, немов заворожені, сунули за ним, аж поки опинилися біля невеличкого металевого люку. Тато на хвильку урвав гру на дримбі й звичним рухом розчахнув люк. Нам в очі вдарило сліпуче світло, а потім ми побачили космічні кораблі прибульців. То були гігантські прозорі капсули, що зависли над пірамідою. З кожної капсули струменів потужний сніп світла, спрямованого на усічену верхівку піраміди.

Відшукай інформацію в інтернеті про музичний інструмент дримбу.

Перейди за покликанням або QR-кодом, які подано на сторінці 121 у завданні 1, і переглянь відео «Гра на дримбі».

[2]Дримба

Розділ 26. А ТАТО ГРАЄ НА ДРИМБІ

Найспокійніше, здається, почувався мій тато. Він упевнено продовжував вигравати на дримбі, і раптом я почув, що до цих звуків почали долучатися десятки, сотні, тисячі інших. Спершу слабенькі, ці звуки, що долинали звідусіль, перетворилися врешті на суцільний мільйоноголосий хор. То до нашої піраміди наближалися величезні хмари оскаженілих комах!

За мить у сліпучих променях над пірамідою кружляли й дзижчали комарі, мухи, ґедзі — кузьки усіх кольорів і розмірів. Зненацька я почув знайоме ляскання — то знову здиралися на піраміду синьоморді любителі комах, які вже встигли поласувати нашими мухами та комарами раніше, й тепер їхній потяг до земного делікатесу був непереборний.

Відшукай в інтернеті міф «Стімфалійські птахи».
Дізнайся, як Геракл переміг їх за допомогою чарівної гри на музичному інструменті.

Запам'ятай: музика має чудодійну силу!

Чи допомагає тобі музика?
За яких обставин?

Спершу я злякався, коли побачив, як із-за краю кам'яної стіни виткнулася перша ротата блакитна ропуха.

— Стережіться! — вигукнув я і вже хотів ховатися назад, усередину піраміди.

Але мама заспокоїла мене та хлопців:

— Погляньте, їх не цікавить нічого, крім поживи...

Як видно, їхня дивна поведінка зацікавила прибульців у капсулах, бо у прозорих літальних апаратах відкрилися люки, звідти вилетіли довгі драбини, по яких почали спускатися донизу космічні хижаки. Ще у повітрі, перебираючи довгими перетинчастими лапами по щаблях, космічні хижаки почали хапати комах. Видно було, що земні мухи, комарі та ґедзі вразили чужопланетян у самісіньке жаб'яче серце...

Ще мить — і цілі зграї прибульців з радісним кумканням почали вистрибувати на пісок, на ходу ловлячи комах. Це було схоже на масовий сказ. Тепер небезпечних космічних

окупантів можна було брати голими руками. Вони не помічали нічого, окрім смачної поживи, що хмарами кружляла навколо них.

Розділ 27. Я РОЗМОВЛЯЮ МОВОЮ СИНЬОМОРДІВ

Тепер я зрозумів, чому тато казав про синьомордів як про представників страшної цивілізації міжгалактичних загарбників. На спині у кожного з прибульців висів апарат із широким дулом і приладнаний до нього балон.

— Це газ, — сказала мама. — Він може спаралізувати будь-яку живу істоту. А потім ці почвари роблять із нею, що схочуть. Ми змогли дістати кілька таких балонів у тих космічних хижаків, що прибули першими, й дослідили їх.

Тато на хвилину покинув грати на дримбі й додав:

— Найстрашніше, що той газ абсолютно безпечний для самих синьомордів. І взагалі, як виявилося: представники цієї агресивної цивілізації не чутливі до жодної отрути. Вони самі можуть отруїти будь-кого. Особливо небезпечний вірус, що його розносять ці паразити, — вірус страху.

Край неба поволі ставав рожевим, потім з-за обрію вигулькнуло пурпурове сонце, і над пустелею розвиднилося. Картина, що постала перед нашими очима, була фантастична. Скільки сягало око, пустеля була вкрита велетенськими блакитними ропухами, що лежали на піску догори черевами й голосно хропли.

— Оце так непереможні космічні завойовники! — зареготав Заєць.

— Страшна загроза людству! — зневажливо докинув Жук.

— Вони просто обжерлися і впали в сплячку, — пояснив тато.

— Треба скоріше їх знешкодити, бо вічно грати на дримбі наш тато не зможе, — по-діловому промовила мама.

— А головне: скоріше дізнатися, куди синьоморди заховали нашу бабусю, — озвався я. — Гадаю, найбільше про це нам може розповісти ось цей мухожер, — я показав на мого

давнього знайомого синьоморда, що лежав, розкинувши лапи, посеред майданчика...

— Цікаво, як довго синьоморди спатимуть? — замислено промовив тато. — Якщо кожен із них проковтнув щонайменше сотню комах, то годин зо п'ять вони хроптимуть. Що з ними робити далі, я поки що не знаю, але головне їх чимшвидше знешкодити.

Я підійшов до чужинця з ґулею на лобі й обережно потурсав його за плече. В ту ж мить у голові в мене залунало:

— Як смачно! Як поживно! Земні комахи — найкращі в усій галактиці!.. А стару чаклунку ми гарненько заховали. її тепер ніхто й ніколи не знайде. Та й шукати буде нікому. Наш десант окупує всю цю планету. Спротиву аборигени не чинитимуть — всі вони заражені нашим вірусом. А хто не піддався, тому силоміць зробимо щеплення. І ніяка протиотрута не допоможе. Ось тільки б допастися до їхньої секретної лабораторії... Цивілізація блакитних жаб — найвеличніша цивілізація Всесвіту! Ми нездоланні! Люди стануть нашими рабами й працюватимуть на мушиних фермах — вирощуватимуть комах-бройлерів[1]. Ми експортуватимемо чудові комашині консерви в кожен куточок галактики...

Оговтавшись, я коротко переповів усе, про що довідався, вступивши в телепатичний контакт із космічним хижаком, і побачив, як мої батьки й Жук із Зайцем захвилювалися.

Стало зрозуміло, що святкувати перемогу ще зарано.

Розділ 28. ПІРАМІДОСЕРФІНҐ[2]

— Ну що ж, час вирушати в дорогу, — звелів тато, — тепер не можна гаяти ані хвилини.

Легким способом, який герой назвав «пірамідосерфінґ», мати, батько й оповідач спустилися з піраміди, а також транспортували причмелених комахожерів, і хлопці заходилися прив'язувати синьомордів спеціальними ременями до санчат.

---

[1] *Бро́йлер* — тут: скоростиглий гібрид різних комах; загалом — це скоростиглий гібрид свійської птиці, отриманий шляхом міжпородного схрещування.

[2] *Се́рфінґ* — тут: спосіб спуску з піраміди, який придумали герої (пірамідосерфінґ); загалом, серфінґ — це водний вид спорту, у якому завдання спортсмена — піймати хвилю, що йде до берега, і проїхати на її гребені на спеціальній плоскій дошці (лежачи або стоячи).

Було видно, що нашестя синьомордів і прозорі космічні капсули, які все ще висіли над самісінькою пірамідою, справляли на Жука гнітюче враження. Мені навіть почало здаватися, що до нього повертається страх. Певно, оті вправи, за допомогою яких хлопці лікувалися від переляку, потроху втрачали силу...

Цікаво, скільки є тих засобів від переляку і як довго вони діють? Як тепер я зрозумів, усі їх винайшла моя бабуся. А без неї та її чудодійної протиотрути ми ніколи не врятуємо людство від вірусу страху.

Космічні прибульці впали у такий глибокий транс, що й не думали прокидатися. А на нас попереду чекала тяжка робота — треба було придумати, як знешкодити синьомордів, щоб вони не могли накоїти лиха, поки ми шукатимемо бабусю Солю.

Розділ 29. НЕХАЙ СИНЬОМОРДИ ПОСПЛЯТЬ

— Друзі, — замислено мовив тато, — дивлячись на вкриту сплячими синьомордами пустелю, — якщо зараз ми почнемо перетягати цих пузатих довголапів до нашої піраміди, то не впораємося й до вечора.

— А що ти пропонуєш? — схвильовано запитала мама, поглядаючи на годинник.

Тато пропонує заблокувати всіх синьомордів у часольоті.

Тато швидко вивів «Запорожця» з піраміди, сів усередину, потім зробив кілька блискавичних рухів — певно, натиснув на якісь клавіші й важелі — і тієї ж миті кумедні старомодні фари автомобіля почали випромінювати дивне зеленкувате сяйво. Зелені промені

Чи така ситуація актуальна в наш час? Кого можна впізнати в образах синьомордиків? А в образах родичів Клима? Поясни свою думку.

Синьоморди сплять. Худ. Володимир Штанко

освітили поснулих на піску прибульців, і ті немов закам'яніли. Над піщаною пустелею враз запанувала тиша — то миттєво урвалося тисячоголосе хропіння ротатих комахожерів.

— Ви вбили їх? — вражено запитав Заєць.

— Ні, закон всесвітньої рівноваги забороняє насильство. Ми можемо лише оборонятися. А цих незваних гостей найкраще буде відіслати назад, на їхню планету. До нашого повернення вони полежать тут у стані анабіозу.

— От тільки б знати, як нам звільнити мешканців Землі від вірусу страху, — зітхнула мама.

— Про це може знати тільки пані Соломія, — сказав Жук.

Я помітив, що про мою бабусю він говорить з величезною повагою й захопленням. Зрозуміти цього я не міг. Хоча, напевно, ми знали зовсім різних людей. Я — лагідну стареньку жіночку, яка весь час поралася на кухні й поливала квіточки у вазонах, а мої друзі — винахідницю, яка створила машину часу й приготувала протиотруту від вірусу страху.

Розділ 30. МИ ВИСТЕЖУЄМО ВИКРАДАЧІВ

Уже вдесяте тато намагався запрограмувати у машині часу потрібні нам час і місце. Єдине, що нам було потрібно, — це перенестися у вчорашній ранок. Найкраще у той час, коли я саме побіг до школи (і по дорозі потрапив у лабети синьоморда), а моя бабуся залишалася вдома.

— З усього випливає, що її захопили саме в той момент, коли й тебе. Отже, це сталося приблизно о 8:20, — тато ще раз виставив на дисплеї ці цифри. Але намарне, екран залишався темним.

Мама сиділа біля батька, а ми з Жуком та Зайцем — на задньому сидінні.

— А що буде, коли часоліт узагалі не запрацює? — пошепки запитав Заєць.

— Цього не може бути! — впевнено заперечив я і сам здивувався тому, що ми помінялися ролями, — раніше хлопцям весь час доводилося мене підбадьорювати.

Зненацька я відчув, як щось навколо мене змінилося. Визирнув у вікно й побачив, що наш жовтенький автомобіль стоїть під старою грушею у дворі мого будинку.

— Приїхали, — просто сказав тато й почав вилазити з низенької автівки.

Мама й ми з хлопцями також вийшли й попрямували до під'їзду.

— Заждіть, — раптом скомандував тато і швидко сховався за трансформаторну будку.

Ми стали за його спиною, а тоді я обережно визирнув, аби побачити, що там відбувається. Вхідні двері відчинилися навстіж і з них вийшов... Сашко Смик — Кактус. Він сторожко озирнувся, нікого на подвір'ї не побачив — і поманив когось рукою. За ним вийшло кілька людей, вбраних у чорні старомодні пальта й крислаті капелюхи. Я впізнав їх — часто я помічав, як ці люди з низько насунутими на лоба капелюхами стоять десь біля вітрини чи сидять на лавочці, затулившись газетою. Отже, вони давно стежили за мною.

Як виявилося, цікавив їх не лише я. Бо разом із ними йшла наша бабуся. Мене здивувало те, що бабуся не пручалася й не намагалася якось вирватися від викрадачів...

— Обережно, не витикайтеся, — прошепотів тато, — треба за ними простежити!..

Але з усього було видно, що викрадачі мали чіткий план. Спершу в будку зайшли бабуся й люди в чорних пальтах і капелюхах, а потім, переконавшись, що їх ніхто не помітив, туди вскочив Кактус і причинив за собою двері.

Розділ 31. КУДИ ВЕДЕ ПРОВАЛЛЯ

Обстеживши будку, герої зрозуміли, що під їхнім носом був спостережний пункт блакитних жаб. І Сашко Кактус із ними в змові.

Розділ 32. ЩО МОЖЕ АНТИЖАБ

Спускаючись за допомогою присосок (стінолазів) у провалля, герої побачили, як ліфтом із синьомордами піднімався підступний сусід Сашко Смик. Жук називає його зрадником.

Розділ 33. МИ ВИКОНУЄМО АКРОБАТИЧНІ НОМЕРИ

Спритним і кмітливим Климові, Зайцеві та Жукові вдається перестрибнути через ворота, спеціальним приладом перерізати замок воріт й не ідентифікувати вхід на брамі за допомогою жаб'ячої лапки.

Розділ 34. БАБУСЯ СОЛЯ ДАЄ НАМ ІНСТРУКЦІЇ

Ми переступили через поріг центру космічних прибульців, і нас засліпило яскраве сяйво. Коли очі призвичаїлися до світла, ми побачили, що посеред встеленої свіжою травою кімнати сидить на маленькому дерев'яному ослінчику бабуся Соля. Зараз вона перебувала у такому ж стані, як я, коли мене захопив головний синьоморд. Вона була щільно обмотана якоюсь слизькою гидотою так, що не могла поворухнутися.

Тато кинувся, щоб звільнити бабусю, але вона крикнула:

— Не рухайтеся! Синьомордики влаштували спеціальні пастки на той випадок, якщо мене прийдуть рятувати. А ще запам'ятайте: вам треба якнайшвидше повертатися у завтрашній день. Бо зараз вам доведеться змінювати майбутнє, а це може викликати дивовижні й непередбачувані зміни. Отже, слухайте. У мене в лівій кишені фартуха лежить маленький полотняний мішечок. Візьміть його з собою і вертайтеся в пустелю. Підніміться на піраміду козака Мухи й розвійте насіння по вітру. Далі все буде так, як передбачив наш пращур Андрій Джура. Космічні хижаки перестануть загрожувати нашій планеті.

Тато нахилився до бабусі й дістав із кишені її фартуха полотняний мішечок.

— Бабусю, а як же ти? — крикнув я і мало не заплакав, так мені шкода було дивитись, як моя бабуся сидить прип'ята до ослінчика, а хижі синьоморди ось-ось можуть до неї допастися.

— Не хвилюйся, онучку, все буде гаразд. Головне: зробіть усе так, як я сказала. А тоді повертайтеся додому. Не забудьте поставити часоліт на те саме місце, де взяли, — під старою грушею. Це дуже важливо. І зробіть так, щоб синьоморди не помітили, що ви тут побували. Зараз у них обідня

перерва — жеруть, нелюди, наших комашок. Але за дві хвилини вони повертаються…

І бабуся втомлено заплющила очі й почала тихо мугикати свою улюблену пісню: «Ой, чий то кінь стоїть…»

Чи люблять твої рідні співати?
Які пісні в них улюблені?

Перейди за покликанням або QR-кодом, які подано на сторінці 121 у завданні 1, і послухай пісню «Ой чий то кінь стоїть…».

Розділ 35. КВІТИ ПЕРЕМАГАЮТЬ ХИЖИХ ПРИБУЛЬЦІВ

Ми стояли на верхівці піраміди. Позаду був часовий стрибок у ранній ранок нинішнього дня. Сонце вже освітило безкраї піски, нерухомих синьомордів та їхні прозорі капсули.

— Почнемо, — сказав тато й витяг з кишені полотняну торбинку.

Він дочекався сильного пориву вітру, розв'язав мотузочок і витрусив дрібненькі насінини собі на долоню. А тоді почав висипати їх зі своєї жмені — ніби сіяв у повітрі. Вітер підхопив крихітні зернятка й поніс у пустелю...

— Дивіться! — раптом скрикнув Заєць, показуючи рукою вниз. — Квіти!..

...Я побачив, що з кожної квітки випурхує метелик. І крильця в метеликів точнісінько такої ж барви, як квіти, у яких вони народились...

— Не хвилюйтеся, — тато показав нам клаптик паперу, який щойно витяг із бабусиної торбинки, — тут є чіткі інструкції. Але виконати їх може лише Клим. — І тато простягнув записку мені.

«Метелик».
Худ. Олена Бевзюк

Я одразу ж упізнав чіткий бабусин почерк:

«Климчику, щойно синьомордики вдихнуть пилок цих квітів, як стануть слухняними й покірними. Ти маєш віддати їм наказ забиратися геть із нашої планети й

назавжди забути до неї дорогу. Тільки ти розумієш мову блакитних жаб і можеш з ними спілкуватися».

Я зосередився й наказав синьомордам:

— Стати в колону по два! Взятися за лапи! Кроком руш до своїх капсул!

Тієї ж миті космічні пірати почали шикуватися в колону, а тоді, побравшись за лапи, немов першокласники, слухняно попрямували до своїх літальних апаратів...

...Тепер я був певен: Землю врятовано... А що ж буде з нами?

— Все буде добре! — заспокоїв мене тато й усміхнувся; виявляється, я промовив своє запитання вголос.

Чи погоджуєшся ти з висловами, що виокремлені кольором?

Як ти їх поясниш?

— Ти повернешся до школи й нікому нічого не розповідатимеш, — сказала мама. — ***Мешканцям Землі ще зарано знати про деякі загадки Всесвіту***.

— А ви? — запитав я в Жука й Зайця.

— Ми виступатимемо в цирку, але ще не раз зустрінемося з тобою в ТТБ! ***Адже боягуз, котрий переміг свій страх, — найсильніша людина у світі***. Запам'ятай це!

Які ліки ти б порадив / порадила від страху? У яких ситуаціях?

Розділ 36. ТАК НАРОДЖУЮТЬСЯ НАРОДНІ ПІСНІ...

Бабуся розповідає про антиотруту від синьомордих.

— Та все дуже просто, — озвалася бабуся. — Я винайшла універсальні ліки від переляку — вони не дають вірусові страху розвиватися, але діють дуже повільно. А клала я ті ліки... в пиріжки. Ти ж, Климчику, їх любиш найдужче. Тепер зрозумів? А зараз антидот[1] № 9 розносять на своїх крильцях по всій Землі жовті метелики. Тож ходи за мною, допоможеш накрити на стіл.

Я зайшов на кухню й завмер від подиву. На підвіконні, біля горщиків з бабусиними калачиками, сиділи дві блакит-

[1] *Антидот (протиотрута)* — лікувальний засіб, який застосовують у разі отруєнь. Антидоти знешкоджують отруту шляхом хімічної реакції і виводять її з організму.

ні ротаті ропухи й лупали банькатими очима. Щоправда, за розміром вони були разів у десять менші від синьомордів, але в однієї жаби на голові стирчала чимала ґуля.

Бабуся засміялася й весело пояснила:

— Розумієш, довелося мені трохи попрацювати над тими бузувірами, щоб вони мене звільнили зі свого підземелля. Вдалася я до нашого родинного характе́рництва — та й зменшила їх. Подумала: а чого ж їх не використати на хазяйстві? Он-о скільки мух розвелося. Хай собі ловлять. Та й кумкатимуть вечорами. Нагадуватимуть про нашу пригоду.

Я все ще стояв з роззявленим ротом, а бабуся, ніби це не вона щойно врятувала людство від нашестя космічних хижаків, узяла тацю з пиріжками й понесла її до кімнати, наспівуючи собі під носа:

«Ой хотіла жаба, синяя ропуха, та й світ підкорити...»

Я почухав потилицю й подумав, що он воно, виявляється, як народжуються народні пісні, казки й легенди.

14. Яка з пригод повісті тобі запам'яталася найбільше? Перекажи її зміст своїм рідним чи друзям.

15. Визнач тему й ідею твору. Випиши в зошит, які проблеми авторка порушує в повісті.

16. Чи вдалося головному героєві подолати боягузтво? Які поради на основі прочитаної історії про Клима Джуру ти дав / дала б другові / подрузі, які є боягузами?

17. Якби тобі запропонували роль у фільмі за мотивами повісті «Таємне Товарситво Боягузів, або Засіб від переляку № 9», то яку роль ти обрав / обрала б для себе? Чому?

18. На кого з героїв твору ти б хотів / хотіла бути схожим / схожою? Чому?

19. Доведи, що твір «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9» — пригодницька науково-фантастична повість.

20. Багато повчальних моментів криються у влучних висловах. Відшукай цікаву цитату та доповни нею статтю у вікіцитатах «Таємне Товариство Боягузів, або Засіб від переляку № 9». Поясни, як ти розумієш той чи той афоризм.

21–23. Перейди за QR-кодом чи за покликанням, *які подано на сторінці 121 у завданні 1,* і виконай творчі завдання 21–23, запропоновані там.

ВОЛОДИМИР АРЄНЄВ (Володимир Пузій) (народився 1978 р.)

Я — архітектор, у якого часом виростають квіти.
Володимир Арєнєв

Володимир Пузій — український письменник, літературний критик і журналіст. Працює під псевдонімом **Володимир Арєнєв.**

Корінний киянин. З дитинства захоплюється біологією. Любить тварин. Певний час серйозно займався тераріумістикою — утриманням екзотичних амфібій та комах.

Навчаючись у школі, Володимир відвідував гурток юних натуралістів, який тоді діяв на території Київського зоопарку. А згодом, щоб бути біля тварин, працював навіть двірником у зоопарку.

Відчуваючи потяг до книг, літератури, Володимир вивчав журналістику та видавничу справу.

Подорожі для письменника — це те, що надихає на творчість. Повість «Сапієнси» стала книгою року ВВС у 2019 році в номінації «Дитяча література». Її ілюструвала дружина Володимира — Ліна Квітка.

Чи любиш ти читати (слухати) пригодницькі, фантастичні книжки?

Чим цікаві такі твори?

Отже, «Сапієнси». Разом із героями Володимира Арєнєва зазирнемо в майбутнє...

2178 рік.

Головні герої Мишко Неборак і Сашко Ненарок живуть у Києві.

До школи вони літають на реактивних ранцях, сперечаються з капосною технікою зі штучним інтелектом, проходять відбір до підліткової школи юних зореплавців і ось-ось потраплять на Марс, де можна буде на власні очі побачити загадкові руїни давно зниклої цивілізації.

СА́ПІЄНСИ
(Скорочено)

Світлій пам'яті
Сергія Семеновича Іванюка

УВАГА! Не намагайтеся повторити дії персонажів в умовах невагомості, у Вирії тощо — це вимагає спеціальної підготовки й може завдати шкоди вашому життю. Також нагадуємо, що реактивними наплічниками треба користуватися, суворо дотримуючись правил безпеки й повітряного руху. Усі збіги імен та прізвищ із реальними особами не випадкові, оскільки герої цієї історії насправді існують (чи існуватимуть).

Частина перша.
ХЛОПЕЦЬ ІЗ ЗАЛІЗНИМ СЕРЦЕМ
Розділ перший. ПИТАННЯ ЖИТТЯ І СМЕРТІ

Це небезпечна справа, Фродо, — ступати за власний поріг.
Більбо Торбин

Ще ніколи Мишко Неборак так не квапився після школи додому. Довелося навіть вибачитися і скасувати похід на виставку марсіянських хижих орхідей, про який вони позавчора домовилися з Алісою Шелдон.

На щастя, Шелдон не образилася. Аліса була справжньою подругою: однією з тих небагатьох, кому Мишко розповідав майже все — і не боявся прохопитися зайвим слівцем.

«Майже», бо лишалася-таки одна тема, яку він не міг обговорювати ані з Алісою, ані з кимось іншим: справжня робота його батьків. А сьогоднішнє скасування походу на виставку безпосередньо стосувалося саме цієї теми.

Худ. Ліна Квітка

Зіскануй QR-код і перейди за покликаннями https://cutt.ly/TwtVHoQB

Що цікавого про твір «Сапієнси» ти дізнався / дізналася?

Замість того щоб милуватися хижими орхідеями, Мишко мусив якнайшвидше зупинити клятого повуча[1] — створіння, спроєктоване якраз для того, аби ніхто не міг стати між ним і його метою.

Неборак вдягнув наплічник і побіг на дах школи, а по дорозі вкотре спробував викликати батька по фродику[2]. Мишкова модель була не з надсучасних, але підтримувала всі основні функції: багатоканальний мобільний зв'язок, активізація до трьох віртуальних екранів водночас, доступ до всесвітньої Грибниці, трансляція звуку та відео...

От тільки зараз Мишкові потрібно було одне: додзвонитися до батька...

Зі стартового майданчика на даху він устиг побачити, як вистрибують з вікна учительської стрімкі чорно-помаранчеві силуети, схожі на суміш павука та оси. У кожного було вісім еластичних ніг і надміцний корпус із камерами.

Повучі приземлилися на подвір'ї, на мить завмерли, а потім порскнули хто куди. Кожен біг згідно з координатами, які надав їм директор. Кожен ніс свою сувору звістку відповідним адресатам. Узагалі-то Попередження-Від-Учителів виписували в школі нечасто...

...Мишко Неборак зітхнув, роззирнувся, чи хто, бува, не бачить, увімкнув двигун — і стрибнув з даху.

Реактивний наплічник після недавнього падіння чмихав і підозріло гуркотів, але часу чекати на шкільний бус у Мишка не було. Він мусив за будь-яку ціну випередити свого повуча.

...Повучі завжди потрапляли туди, куди їх послали, — і завершували справу до кінця.

Та хіба в нього лишався вибір? Якщо повуч знайде батька, той щонайменше залишиться без роботи — або й узагалі загине!

[1] *Пову́ч* — створіння, схожі на павука й осу.

[2] *Фродик* — гаджет для зберігання інформації.

Проєктна робота.

Читаючи текст твору, виписуй незрозумілі для тебе слова, з'ясовуй їхнє значення та поступово укладай із цих слів словник. Якщо матимеш бажання, ілюструй його. Презентуй проєктну роботу однокласникам / однокласницям.

А в тебе є справжній друг / подруга?

Які риси ти в них цінуєш? Чому?

У чому небезпека від повучів?

Розділ шостий
РОКІРУВАННЯ В ІМПЕРАТОРСЬКІЙ СКАРБНИЦІ

Олімп — найвища з відомих гір у Сонячній системі.
На схилах цього згаслого вулкана
можна відвідати чимало унікальних споруд —
залишків давньої марсіянської цивілізації.
Утім, ще більше, напевно, лишається невідкритим
і досі чекає на своїх дослідників.
Путівник «Марс за тиждень»
(останнє оновлення — 4 квітня 2178 р.)

— Загроза пов'язана з так званим «Рокіруванням в Імператорській Скарбниці», — заявив Ненарок...

— Рокірування, — розповідав Ненарок, — відбулося п'ять років тому під час Дванадцятої експедиції. У Скарбниці Сліпих Пінгвінів було знайдено дивні споруди: вони нагадували величезні престоли, створені з невідомого надміцного матеріалу. Професори Світлана й Антон Ненароки висловили припущення, що це таємничі Престоли Спокою, які побіжно згадуються в Малому барсумському літописі. Зокрема, у літописі йдеться про певний ритуал, пов'язаний із ними. Професори спробували його відтворити, однак під час експерименту стався потужний сплеск енергії невідомої природи.

Чи цікавить тебе майбутнє? Чому?

Згадай, що таке літопис.

Яким роком розпочинався б літопис описаних подій? Чому ти так уважаєш?

Антон Ненарок зник, хоча деякі факти лишають надію, що він досі живий і здоровий.

— Ми не знайшли жодних підтверджень того, що все це сталося насправді, — негайно відгукнувся перший повуч. — Імовірно, ви намагаєтеся нас дезінформувати...

— У чому полягає загроза людському життю? — спитав перший повуч.

— Відповідайте негайно! — наказав другий.

Екранчики в них на спинах відкинулися, назовні вигулькнули знайомі шпичаки.

— Перед експериментом у фродик професора завантажили додаткову програму, яка відстежувала стан його організму. Всі ключові показники передавалися на базу... Власне, передаються й досі: зв'язок із цим фродиком не урвався, хоча на виклики професор не відповідає. Мало того, останнім часом стан Антона Ненарока значно погіршився. Його треба знайти — і якомога швидше. Ніхто, крім мене, не зміг просунутися в розв'язанні цієї загадки. А якщо ви сьогодні передасте дідусеві догану від пана директора, мене покарають. Насамперед — обмежать доступ до Грибниці — і це не просто уповільнить мої дослідження, а практично зупинить їх! Отже, поставить під загрозу життя мого батька, Антона Ненарока.

Повучі мовчали, їхні мінігармати були спрямовані просто на Мишка і Сашка.

— І не забувайте про загрозу ще одному життю! Адже один із вас зараз біжить до мого тата, правда ж? Себто — на територію Голосіївського експоцентру, в закритий павільйон № 18, у так званий «об'єкт Тушканчик». Ви хоч уявляєте, куди збираєтеся вдертися?

— Ми, — байдужо повідомив другий повуч, — не обтяжені зайвими здібностями на кшталт уяви. Натомість ми маємо право заходити на будь-яку територію. Наше завдання — передати повідомлення безпосередньо адресатові. Ми не завдаємо шкоди. Ми не втручаємося в приватне життя. Ми діємо на підставі чітких інструкцій.

— Ви, — тихо сказав Мишко, — тупі бляшанки, по вінця набиті спамом! Те, куди ви прямуєте, потаємний об'єкт. Про який мало хто взагалі знає, що він потаємний! Під час експериментів увесь «Тушканчик» герметизують. Якщо ви спробуєте туди зайти, вас будуть змушені зупинити — і таким чином розсекретять те, що об'єкт засекречений.

Ненарок аж присвиснув із повагою.

А повуч тільки й відповів:

— Нас неможливо зупинити. Ми — зайдемо. Але...

— А якщо ви зайдете, — перебив його Мишко, — ви порушите герметичність лабораторії — і це поставить під загрозу життя принаймні мого батька. А він, до вашого відо-

ма, працює зараз над унікальним винаходом — першим двомісним теликом! ...

Повучі стояли, настовбурчивши мінігармати, але жодних ознак життєдіяльності не виявляли.

— Чудово! — Ненарок без жодного остраху присів перед ними, запустив руку кудись під черево першому, чимось там клацнув...

— Ти впевнений, що це хороша ідея? — про всяк випадок уточнив Мишко. Звісно, він не боявся повучів. Просто не хотів ще раз вичищати з волосся залишки гумопіни.

— Вони вирубилися. — Ненарок навіть не озирнувся. Уже активізував свій фродик і тепер вивчав нутрощі обох імпів не тільки фізично: щось там зчитував, щось нашвидкуруч розшивав, — тому говорив із паузами. — Це справді було дотепно — твоя історія з батьком-винахідником. Добре, що ти здогадався й виборов потрібний нам час.

Ненарок відмахнувся, навіть не оглядаючись:

— Вони не оживуть. Те, що я їм розповів, — надсекретна інформація. Щойно вони почали сканувати Грибницю в пошуках підтверджень, ввімкнулися запобіжні механізми, їх вирубило, їхню пам'ять було відформатовано. — Він зухвало посміхнувся і додав: — У цьому й полягав мій план, якщо хочеш знати.

— Чекай, — повільно сказав він. — А якщо доступ до цієї твоєї надсекретної інформації отримає не імп, а людина? Що буде з нею?..

Ненарок відвів погляд:

— Ну, я живий, як бачиш... і взагалі, ти ж хотів їх зупинити, це було питання життя і смерті, хіба ні? — Тут він затнувся й запитав: — Чекай... натякаєш на те, що ти також казав їм правду?

Мишко зухвало всміхнувся. Принаймні сподівався, що зухвало.

— Рахунок «один-один», сапієнсе.

— Щоб мене марсіянська п'явка засмоктала!.. — Тут Ненарок знову затнувся і сказав геть іншим, тихим і спокійним тоном: — Слухай, у нас проблемка. Навіть дві. Я тут уважніше глянув на їхні записи... Схоже, ми зламали чужих

повучів. Той, що стоїть, мав повідомити про порушення батькам Фесюка, а другий — бабусі Фінлея.

Мишко зрозумів, що це поразка, повна й безкомпромісна. Вони згаяли час, нейтралізуючи чужих повучів, і тепер, як би не намагалися, уже не мали жодного шансу наздогнати власних.

Мишко перезирнувся з Ненароком, і вони обидва важко зітхнули.

— Принаймні, — сказав новий приятель, — одну добру справу ми зробили: урятували дуписька Фесюка та Фінлея.

— І зрештою, — додав Мишко, — так чи інакше, але все це закінчилося.

Він навіть не підозрював тоді, наскільки помилявся!..

1. Зверни увагу на вислови на початку кожного розділу. Це — епіграфи. Проаналізуй, чи влучно їх дібрано.
2. Доведи цитатами, що події у творі розгортаються в майбутньому.
3. Хто головний герой твору? Можливо, їх кілька? Обґрунтуй свою думку.
4. Хто такі *повучі*? Чи можна їх уважати вигаданими істотами? Чому? Відобрази цих персонажів (за допомогою олівців або слів).
5. Чи здогадуєшся ти, чому твір названо «Сапієнси»? Досліди, звідки і чому така назва.
6. За якими ознаками ми впізнаємо, що твір «Сапієнси» — фантастичний?

Частина друга. ТАЄМНИЦІ «СТРІЛЯНОГО ГОРОБЦЯ»

Розділ перший. АДМІРАЛІВ АВТОГРАФ

Адмірал Сергій Семенович Оксеник розповідає учням про набір у школу зореплавства.

Пофантазуй, чого навчатимуть у Школі зореплавства?

— Жодних вступних іспитів, — сказав пан адмірал. — Тільки співбесіда. Але ви ж розумієте, що ми обиратимемо найкращих? Бо інші в космосі просто не виживуть, а нам немає сенсу вкладати сили й кошти у тих, хто загине в першій же подорожі.

... Мишко взяв і собі підніс руку.

Потім адмірал додав, що практику юні зореплавці проходитимуть на орбіті Марса. Ненарок відірвався від підручника, щось подумки зважив і теж підніс руку.

Отак вони і вляпалися в цю історію.

Розділ другий. СІРІ ШКІЛЬНІ БУДНІ

Ти певен, що ти людина?
Симон Сюзан Кальвін, імп другого ступеня.
Третій лист до братів далеких і близьких

Навантаження в Школі зореплавства були нелюдськими. Щойно учні прилетіли туди й зібралися в кают-компанії, пані Джудіт Мерріл, адміністраторка, ознайомила їх із розкладом на найближчі тижні — й уже тоді пролунали перші мученицькі вигуки. Та Мишко на них і на сам розклад уваги не звернув: він радів, що в Школі знову мав необмежений доступ до Грибниці й міг користуватися наплічником. А ще ж, думав він, попереду ціле літо, сповнене пригод!..

Звичайно, він досі сумнівався, чи не вигадав Ненарок усю ту історію з двома мамами й таємничим зникненням батька. Клонування загалом давно було заборонене, клони мали обмежені права, плюс — ну от якби щось таке сталося — невже в жоднісінькому чуткарі не лишилося б згадки? А він, коли мав вільний час, шукав по всій Грибниці вздовж і впоперек — і не знаходив нічого, от просто нічогісінько.

Спокуса поділитися таємницею з кимось ставала дедалі нестерпнішою. Мишкові тільки й лишалося, що радіти шаленим навантаженням на уроках і триматися осторонь від колишніх своїх найкращих друзів. Він боявся не втриматись і прохопитися, хай і випадково, слівцем-двома. Просто не хотів нікого наражати на небезпеку.

Тому й спілкувався в основному з Ненароком — хоча важко було назвати це повноцінним спілкуванням, радше — грою в питання й відповіді, короткі й лаконічні. І звісно, жодним чином не дотичні до таємниць їхніх батьків.

Винятком став один з уроків пана Оксеника — і випадок цей добряче здивував усіх зоряних джур. Адмірал, сказати направду, сильно відрізнявся від інших учителів, бо, власне,

не *навчав*, а просто вів бесіди з вами. І раптом ви з цих бесід з'ясовували багато важливих речей про світ і про себе в ньому. Мишко дивувався: виходило так, начебто він усе це знав сам, давним-давно, а тепер ці знання лягали на окремі полички й ставали частиною його досвіду.

Адмірал говорив про те, що Всесвіт складний і безкінечний, і сповнений загадок, інколи вкрай небезпечних. Ще шістдесят чотири роки тому ніхто не сподівався зустріти розумних іншопланетян, навіть знайти ознаки розумного життя в Ближньому космосі. Та потім людство зіткнулося з люстерниками й мусило відчайдушно боротися навіть не за збереження певних прав чи свободу, а, власне, за виживання.

Тоді й виявилося, що Всесвіт населений, і доволі щільно. Різні види розумних істот укладають між собою альянси[3], і кожен намагається досягти власних цілей, часто за рахунок слабших, менш розвинутих чи позбавлених потрібного ресурсу видів. Ця боротьба триває мільйони років поспіль, точиться всюди: у Ближньому космосі й на планетах, віддалених настільки, що нинішнім зоряним джурам туди ніколи в житті не потрапити.

— Типова боротьба видів за виживання! — підсумував того разу Гарлан Еллісон — невисокий, гострий на язик, задерикуватий, але неймовірно обдарований однолiток Мишка. — Нічого нового! ***Їж сам або з'їдять тебе!***

— Точно! — охоче погодився адмірал. — Головне — визначитися, кого саме їсти та в яких кількостях, правда? Інакше переїси і страждатимеш від болю в животі.

Перш ніж клас почав сміятися, пан Оксеник підніс руку:

[3] *Альянс* — спілка, об'єднання на основі договірних зобов'язань.

У чому талант учителя — пана Оксеника?

Які вчителі тобі подобаються?

Поясни переносне значення виокремленого вислову.

Чи хотів / хотіла б ти жити у світі за принципом, виокремленим у тексті? Свою думку обґрунтуй.

— Слухайте, а це ж серйозна тема. От дивіться: люди здавна порівнювали себе з тваринами. Байдужих чи недалеких називали стадом, хитрих — лисами, сміливих — левами... І те, як вони поводилися один з одним... ну, це теж часто нагадувало швидше поведінку тварин. Але люди водночас вважають себе інакшими, не подібними до тварин. Чому?

— Бо ми від них відрізняємося! Починаючи від ДНК і закінчуючи способом існування.

— А ще ми здатні усвідомлювати, що існуємо. Вони ж — ні.

— Чекай, Пітере, а собаки, шимпанзе, дельфіни? Кожен з них відрізняє «себе» від «інших», чи не так?

— Так — і їх от-от визнають розумними й наділять правами. У нас у Канаді дельфінів, між іншим, уже визнали.

— Та все ж вони лишаються собаками, шимпанзе й дельфінами? Жоден не перетворюється на людину?

— Мова, Сергію Семеновичу! Річ у тому, як саме ми мислимо й формулюємо свої думки... ну, щоб донести їх до інших.

— Мова, Борисе, є й у дельфінів, і в шимпанзе. Навіть мурашки спілкуються між собою, тільки переважно за допомогою хімічних сигналів, а не звуків. Хто ще має версії?

— Ми не просто розумні — у нас є ще й матеріальна культура.

Оксеник задоволено кивнув:

— І навіть нематеріальна, Ігорю. Між іншим, імпи високого ступеня теж сприймають її, часом навіть створюють власні легенди, байки, пісні. Але чи стають вони завдяки цьому належними до нашого з вами виду *Homo sapiens*? А клони — ті нечисленні, які все-таки з'явилися з тих чи інших причин — чи вони теж мають право зватися саме людьми? Врахуйте: тоді вони можуть претендувати на все, чим воло-

Випиши з дискусії, чим відрізняються люди від тварин.

А чи поділяєш ти думки героїв щодо цих відмінностей?

Озвуч свої думки щодо того, які істотні особливості відрізняють людину від тварини.

діють їхні, так би мовити, прообрази. На ім'я, на обліковий запис у Грибниці, на фродик, на дітей і батьків — от буквально на все. Що скажете, друзі? Так, Олександре?

На більшості уроків адмірала Ненарок поводився стримано: відповідав, коли його запитували, але сам руку не тягнув. Зараз, однак, він рішуче підвівся і сказав голосно, щоб почули всі:

— Клони й імпи з'являються не з власної волі. Люди створюють їх... принаймні найчастіше — саме люди. Тому робити їх безправними... це, як на мене, не по-людськи.

— Ну бачиш, ми знову повернулися до питання про визначення. Що ж таке «людина» і чим таким особливим вона відрізняється від інших видів, розумних і не дуже? Що значить «поводитися по-людськи»?

Гарлан Еллісон із сусідньої парти реготнув:

— Це значить провадити боротьбу за виживання на вищому рівні! Ефективніше!

— А ти, Ненароче, теж так вважаєш?

— Я, — тихо сказав Ненарок, — вважаю, що ми навряд чи зараз вигадаємо щось нове. Визначення людини можна подивитися в Грибниці, але якщо хочете, щоб я озвучив, прошу дуже: від інших тварин нас вирізняє спосіб формулювання думок, володіння мовою, здатність до почуттів і спосіб поведінки. Підсумовано вченими, які працювали над цим питанням трохи довше, ніж один урок.

...Бо всі ці гучні слова про людяність, самовідданість, милосердя мало важать, коли доходить до виживання. Коли нам здається, що імпи захоплять владу над світом, ми обмежуємо їхній розвиток і практично забороняємо тих, хто має інтелект третього ступеня й вище...

...Тепер у класі вже не гомоніли — мовчали так, наче щойно дізналися про нову епідемію венеріанської лихоманки.

Тільки Оксеник виглядав цілком задоволеним.

— Чудово, — сказав він. — Олександр озвучив проблему — і проблему важливу. От і маємо основне завдання на цей триместр: визначитися з тим, що саме для вас означає «бути людяним». Від кожного чекатиму по есею, обсяг — десять тисяч

знаків. З обмежень маєте тільки одне: не цитувати визначення з Грибниці. А Ненарок отримує додаткові бали за нешаблонність мислення — звісно, з вирахуванням десятки за неприпустимий тон у спілкуванні зі старшими за званням.

Чи перегукуються вимоги вчителя майбутнього щодо написання есе, власного висловлення із сучасними?

Як ти вважаєш, чому учитель від цієї дискусії з учнем мав «цілком задоволений» вигляд?

На наступні кілька днів цей урок став основною темою в розмовах між зоряними джурами. Сам Ненарок, звісно, поводився так, наче нічого особливого не сталося, та це тільки ще більше збуджувало цікавість...

Подальші уроки Оксеника виявилися не менш цікавими, хоча й не настільки сенсаційними. З понеділка він узявся розповідати про Марс — про його загадки, руїни, палаци, фрески, скарбниці — і про те, що й досі не знайдено жодного скелета, жодного зображення марсіянина. Чому? І куди поділися всі тубільці, що жили на планеті сотні тисяч років тому? Відповідей наразі не було.

Слухаючи його, Мишко усвідомив: якщо батьки Ненарока досліджували якийсь марсіянський артефакт, з ними справді могло статися будь-що. От просто що завгодно.

То може, питав він себе, дійсно існують причини, з яких усе це «будь-що» засекретили? Адже буває: хтось щось невчасно дізнається, коїть дурниці — і від того всім стає тільки гірше.

І чи мусить тоді Мишко покинути спроби розібратися в цій історії? Звісно, цікавість і всяке таке... але — чи не зашкодить він комусь, намагаючись докопатися до відповіді?..

Спершу Мишко думав, що залізне серце — попри всі запевнення лікарів — призводить до певних побічних наслідків. (Простіше кажучи, робить з нормальних людей чваньків, хай і з непоганими мізками.) Та нарешті його осяяло.

Просто Ненарок готувався до візиту на Марс. Перед ним не стояло питання, чи варто розгадувати таємницю зникнення його власного батька. Це був його останній шанс — і Ненарок збирався використати його на всі сто.

А часу в Сашка лишалося дедалі менше, адже Школа розташовувалася в зорельоті під назвою «Стріляний горобець» — у зорельоті, який стартував два тижні тому і тепер мчав до Червоної планети.

Розділ третій. ПРЯМУЙ ЗА ГАБОНСЬКОЮ ГАДЮКОЮ

Хто володіє інформацією, той володіє світом.
Натан Черчіль. Скажи це першим

У бібліотеці в Школі зореплавства, на думку Мишка, могла зберегтися інформація, яку в планетарній Грибниці хтось чи щось із певних міркувань підчистив. Наприклад, дані про інцидент, який стався на Марсі сім років тому. Про так зване «Рокірування в Імператорській Скарбниці».

Першого ж дня, коли Мишко завітав сюди, він знайшов — авжеж! — Ненарока. Сашко сидів, скинувши капці, просто на підлозі під шафою, до якої привела Мишка товстелезна габонська гадюка, і гортав по черзі одразу три книжки.

Між хлопцями зав'язалася розмова.

— Бачиш, — спокійно провадив далі цей несподіваний Ненарок, — коли все сталося, мені було п'ять років. Я чув, про що говорили люди в Інституті планетарної археології, але чи правильно я їх зрозумів? Чи правильно запам'ятав те, про що дізнався?

— Чекай, а коли ти казав повучам, буцімто стан твого батька погіршився?.. Якісь датчики, два кроки до розгадки?..

Ненарок зітхнув. Він розстібнув сорочку, і стало видно, що в грудях у нього ліворуч, де має бути серце, вживлено чорні дверцята. На дверцятах була картинка: череп із перехрещеними кістками.

— Залізне серце, — здогадався Мишко.

— Не тільки воно. — Ненарок відкрив дверцята, і Мишко побачив, що з того боку до них причеплено кругленький амулетик.

Звісно, він стикався з такими ж: їх дарували одне одному закохані, мовляв, щоб серця билися в унісон. Шмаркливі штучки, він сам ніколи до цього не опустився б.

А ще такі амулети залишали фронтирники — ті, хто вирушав у далекі рейси досліджувати невідомі планети, — щоб їхні рідні знали, що з ними все в порядку.

Певно, і Ненароків батько лишив по собі таку штукенцію.

— Дивись, — Сашко зняв амулетик, натиснув — і з нього розгорнулася тривимірна проєкція. Модель людського тіла, причому підсвічена різними показниками: температура, тиск, пульс, рівень гормонів, склад крові й рівень цукру в ній та безліч інших, які Мишко не впізнав. Деякі було позначено жовтим, мовляв, стан ще не критичний, але на межі. Деякі — червоним.

Обличчя в моделі не було, і це чомусь вразило Мишка найбільше.

— Це єдине, що я зараз маю, — сказав Ненарок. Він згорнув проєкцію, повісив амулет на дверцята, закрив їх. Застібнув сорочку. — Решта — мої спогади та здогадки, розумієш?

Мишко рішуче хитнув головою:

— Жартуєш?! У тебе замість однієї мами з'явилося дві! Твій батько щез, а його амулет досі показує, що він живий! Цими надсекретними даними ти зламав повучів! І ти ще сумніваєшся?!!

— ***Людині властиво сумніватися,*** — усміхнувся Ненарок. Він говорив це так, наче йшлося про речі несуттєві: завтрашню погоду в Рейвіллі чи торішнє меню в шкільній їдальні. — Сам поміркуй: я отримав цей амулет від тата, коли той летів на Марс. Тоді мені було три роки, я мало що пам'ятаю... люстерникові шмарклі! — та я навіть не певен, що його обличчя запам'ятав насправді, а не «згадав», дивлячись відео тих часів! У жодній книзі, у жодній базі даних немає ані слова про цей інцидент. Шість років тому я натрапив на згадку про Престоли Спокою, але коли спробував скопіювати її, мене вибило з Грибниці. А вдруге зайти на той чуткар не зміг, колиска не хотіла під'єднувати, навіть

не зберегла адреси. І ніхто ніде ніколи не чув про «Рокірування в Імператорській Скарбниці».

— Крім твоїх рідних.

— Мам я, вважай, не бачу, вони більше часу проводять на Марсі, намагаючись знайти сліди батька. А дідусь... він принципово не хоче обговорювати зі мною цю тему. Вважає, що в мене психотравма. І сам більше занурений у власні дослідження, якщо вже чесно.

Мишко почухав лікоть, поміркував.

— Ну, — сказав, — але ще ж є Інститут планетарної археології. Там мають знати правду. А ти... ну, не стороння людина, у тебе є право ставити запитання...

Як ти вважаєш, чому Ненарок розповідає всі таємниці, пов'язані з дивним зникненням батька Мишкові?

Такий уже цей світ: нікого не хвилює, чи поводишся ти по-дорослому. Якщо не маєш шістнадцяти років, можеш згорнути в трубочку всю свою самостійність і відповідальність та згодувати шай-хулудам. От просто згорнути і згодувати.

Мишко пропонує Ненароку дізнатися про таємниці в адмірала. Проте Ненарок каже, що не вірить ні Оксенику, ні іншим учителям. Краще шукати правду в бібліотеці.

Вони подивилися один одному в очі, та жоден не встиг і слова сказати. Габонська гадюка під ногами Мишка раптом ожила, повернула голову до темряви між шафами й гучно засичала.

— Привіт! — промовив звідти знайомий голос. — А я оце думаю: хто так пізно після занять ще ходить до бібліотеки. Як ви тут, хлопці? Може, чимось допомогти.

І з темного проходу до них вийшов адмірал Оксеник. Він чомусь був у скафандрі — наче щойно виводив клас відпрацьовувати очистку корпусу від зоряниці й не встиг перевдягнутися.

— Дякуємо, — незворушно відповів Ненарок. — Ми самі впораємося. Це... просто дослідження.

Мишко розгубився. Уроки Оксеника він любив — і взагалі вважав його найкращим учителем у Школі. Це по-перше. А по-

друге, якщо вже була людина, яка могла — от суто теоретично — знати відповіді на запитання про те, що трапилося в Імператорській Скарбниці, — то це якраз був адмірал.

Звісно, сам Ненарок ніколи не наважиться попросити в нього про допомогу — на те він і Ненарок. ***Але хіба не для того існують друзі, щоб вчасно дати тобі мудру пораду, вказати на помилку чи просто підтримати заохочувальним стусаном***?

— Чекай, — сказав він Ненарокові. — Насправді допомога нам не завадить! Сергію Семеновичу, я-от давно хотів спитати...

Сказав — і затнувся...

— Знаєте, — сказав Мишко з усією можливою недбалістю, — ми тут з Ненароком трохи посперечалися. Про люстерників і про Марс. Дивіться, у підручниках... покажеш, Сашко?

Це була чистої води імпровізація: Мишко й гадки не мав, чи є там щось насправді важливе в тих трьох книжках. З іншого боку — чого б Ненарок стільки часу витріщався в них? Не для того ж, щоб позлити Мишка.

Ненарок незворушно кивнув...

— А за нашим підручником, — на ходу підхопив Мишко, — усе ж геть по-іншому! Люстерники були винятком із правил, а в цілому ми живемо серед дружніх цивілізацій, які піклуються одна про одну і про мир у Галактиці.

Вони перезирнулися, і потім Ненарок спитав:

— То кому ж вірити? Яка версія правдива?

Адмірал Оксеник усміхнувся до них — от тільки Мишко якось не спостеріг особливої веселості в його усмішці.

Сергій Семенович обіцяє відповісти хлопцям завтра.

Доведи, що Ненарок кмітливий, розумний хлопець, проаналізувавши цей діалог героїв.

Поміркуй, чи є в Ненарокових здогадках щодо Оксеника правда?

— Це було дотепно, — після короткої паузи визнав Ненарок. Він підвівся й почав збирати книжки. — Але я б сказав — надто ризиковано.

...— Хіба ти не бачиш? Адмірал увесь час грає з нами. Він не каже й половини того, що знає. Про люстерників, про

війну, про нашу перемогу... Всюди замовчування, таємниці, брехня.

— Як і у випадку з Рокіруванням...

— І ще багато з чим, повір. Подумай сам: людина, яка пережила стільки, скільки пережив він, людина, яка очолювала Діряву ескадру, вела перемовини про капітуляцію люстерників, — раптом стає вчителем у Школі зореплавства. Серйозно?

— То може, він готує всіх нас до чогось? Тому поки всього й не розповідає, хоче, щоб ми самі дійшли до певних висновків. Слухай, — похопився Мишко, — як гадаєш, а завтра він нам справді розкаже, як усе було?

— Звісно, ні. Він заманить нас у Колодязь Спогадів, уб'є, а потім викине у відкритий космос...

Розділ четвертий. КОЛОДЯЗЬ СПОГАДІВ

Існує дві ймовірності: або ми самотні у Всесвіті, або ні.
Обидві вони однаково жахливі.

Артур Кларк

У Колодязі Спогадів було темно й холодно. І весь час здавалося, нібито падаєш — безкінечно, уже тисячі років поспіль.

Навколо літали планети та їхні супутники. Мчали кудись космічні кораблі.

Адмірал вдягнув окуляри й розвернувся так, щоб бачити обох хлопців...

— Всесвіт, — сказав він, — суворий і невблаганний. ***Життя не з'являється в ньому нізвідки, а розумне життя не зароджується просто так. Для цього потрібні певні умови.***

Поясни виокремлений вислів.

— Уявіть, — тихо сказав адмірал, — іще шістдесят чотири роки тому наші вчені не могли знайти у Всесвіті жодних ознак життя. Не розумного, а будь-якого. Ми виявили поклади підземної води на Марсі, складні органічні макромолекули на Енцеладі — але це й усе. Меркурій, Венера, Юпітер, Сатурн, Уран, Нептун, усі їхні супутники, а також пояс Койпера з ка-

рликовими планетами й іншими об'єктами — жоден не мав навіть натяку на те, що там колись існували живі організми...

Оксеник розповідає про винайдення приладу для телепортації — телика.

Були скептики, які попереджали про можливу небезпеку. Всесвіт, нагадували вони, суворий і невблаганний, а ми майже нічого не знаємо про цих дивовижних «братів». Звідки вони взялися, чому настільки схожі на нас? І якщо мають аж стільки спільних з нами рис — чи стосується це зокрема й уміння обманювати задля власної користі? Зрештою, де гарантія, що вони знайшли нас от тільки зараз, а не багато років до того? Де гарантія, що не жили між нами весь цей час, вивчаючи наші звичаї, шукаючи наші слабкі сторони? Може, навіть потай впливаючи на нашу історію...

Що означає телепортуватися? Чи хотів / хотіла б ти телепортуватися? Чому? І куди саме?

— А чому ніхто не дослухався до цих питань? Як можна було настільки наївно поводитися?! — Раніше Мишко над цим не замислювався: в оповідях про війну його більше цікавили історії про звитяги наших. А тепер раптом він поглянув на Землю, що її підкликав до них порухом пальців адмірал, — і жахнувся.

Земля-бо нагадувала яблуко, яке підгнивало на сонці: в одному місці з'явилася пліснява, в іншому чорна пляма.

— ***Люди,*** — сказав адмірал, — ***не завжди поводяться розумно. Інколи над ними бере гору цікавість. Часом — безглузда надія на краще, сподівання, що ті, з ким маєш справу, дотримуватимуться домовленостей, будуть чесними й відвертими.*** Подеколи це справді стається. Але у випадку з люстерниками не сталося. Вони атакували першими, без жодних попереджень чи пояснень.

Чи не нагадують тобі взаємини, що описані у виокремленому фрагменті, ситуації, які відбуваються в наш час? Чому?

Яких сучасних людей тобі нагадують люстерники?

І тривалий час навіть не було ясно, чи ми втримаємося. Чи збережемо Землю. Вони захопили Місяць, почали вивозити лід з Антарктиди, перетворили Австралію на болотисті джунглі... Наші сили були незіставними. На додачу земні держави надто довго з'ясовували відносини між собою й не змогли швидко домовитися, щоб діяти злагоджено. Кожен тягнув ковдру до себе: хтось сподівався домовитись, хтось — лишитися непомітним у загальному хаосі...

— Нас, — сказав пан Оксеник, — врятувало тільки одне: дехто все-таки збагнув, що відсидітись не вдасться. А люстерники з невідомих причин не поспішали застосовувати зброю масового ураження, били точково, хоча й напрочуд дієво.

— Чекайте! А наші союзники? — здивувався Мишко. — Евоки, жовті унтоніанці, жукачі, щезники?..

— А вони, — раптом озвався Ненарок, — тоді ще не були союзниками. Чи не так, пане адмірале? Вони з'явилися в Сонячній системі, але трималися осторонь. Як потім писали в підручниках, «намагалися зорієнтуватися в непростій ситуації» і «були дуже збентежені побаченим».

Він висмикнув з фродика кілька цитат і підвісив їх у повітрі між собою та Оксеником, розвернувши так, щоб Мишкові теж було видно. Це були фрагменти з тодішніх чуткарських сайтів, деякі з роликами, утім Мишкові вистачило й самого тексту.

Чи не таку поведінку сучасних людей іноді можна спостерігати? Поясни свою відповідь.

А Ненарок продовжував:

— Усі наші союзники вичікували. І хоча пан адмірал багато разів казав нам про альтруїзм та інші чесноти, властиві розумним видам, ніхто не поспішав втручатися. Потім, звісно, виявилося, що всі вболівали саме за нас. Усі хотіли підтримати нас проти підступних люстерників. Просто чи не встигли втрутитися, чи не могли, бо це суперечило їхнім релігійним заповідям, чи боялися зруйнувати хистку рівновагу сил у Дальньому космосі.

— Чудово, Олександре, — зі щирим захопленням сказав адмірал. — Я гадав, що хтось із вас дійде цих висновків десь через місяць після початку навчань, не раніше...

— Це лише закони, за якими ***існує Всесвіт, суворий і невблаганний,*** — правда ж, пане адмірале? Те, що лежить в основі всього. Можна скільки завгодно висміювати Гарлана, але якщо копнути глибше... якщо подивитися на всю історію людства... Ми побачимо лише холодний розрахунок і бажання вижити, жодних милосердя, самопожертви, альтруїзму. Це розкіш, яку може собі дозволити не кожен — і не за будь-яких умов. Тільки коли достатньо надлишкових ресурсів і питання не стоїть руба: або ти, або тебе. Чи я помиляюся?

— Ні, — спокійно відповів адмірал, — ти все правильно кажеш. Найчастіше саме так і відбувається.

І тепер він нарешті збагнув, у чому саме.

— Розум з'являється не замість усього, що притаманне тварині. Не замість — а поряд, наче надбудова на фундаменті, — і часом вони заважають одне одному. Це як мати два різні двигуни в одному кораблі... або двох учителів, які радять тобі хоч і корисні, але протилежні речі. Часом мусиш довіряти одному, часом другому. І людяність... думаю, це не вигадка, як вважає Гарлан. Але й не те, що нам усім притаманне від народження. Людяність — це... це те, чого ми мали би прагнути. Те, що дозволяє якось примирити розум з нашою тваринною частиною.

Чи погоджуєшся ти з думкою про суворість Всесвіту? Чому?

Чи можна стверджувати, що людина завжди має вибір — добро або зло? Думку прокоментуй.

Дізнайся з вікіпедії про День толерантності. Чому така увага до терпимості?

Ненарок, який слухав усе це з дивним виразом обличчя, заплескав у долоні...

— Знаєш, Сашко, — сказав він тихо, — взагалі, саме людяність нас і врятувала. Але це окрема розмова, довга й непроста. Ми до неї повернемося — тільки, боюся, не зараз. Ви ж пам'ятаєте, у нас за кілька годин стрибок у Вирій, декому треба підготуватися до керування кораблем.

Розділ п’ятий. СТРИБОК БЕЗ ДВИГУНА

Лівий двигун «Стріляного горобця» вийшов з ладу: певно, його підбив невідомий корабель, коли вони розверталися. Але виходу не лишалося, мусили стрибати...

Капітаном, звісно, був Ненарок. Усі вони чесно тягнули жереб — та бувають люди, яким просто судилося капітанити. Мишко навіть не був упевнений, чи він сам хоч трохи заздрить через це Ненарокові. Ухвалювати рішення, від яких залежить майбутнє всього екіпажу? Дякуємо, хай цією високою місією тішиться хтось інший...

Зараз усе було в нормі: клас у повному складі зібрався на містку, вчителі — також.

Ненарок перекинув екран Томасу, кивнув.

Цього разу Діш не гальмував, кивнув у відповідь і натиснув на іконку вводу.

— Михайле, підключися до обчислень, — кинув Ненарок. — Подивись, що пропонують Дорж із Франческою, скажи, чи витягнемо на одному двигуні...

Мишко пройшовся по даних, які вони надіслали, порівняв із прогнозами Франчески й Доржа — і підтвердив: можемо стрибати, похибку мінімалізовано.

У творі кілька разів згадано Вирій.

Відшукай в інтернеті інформацію або пригадай її з вивчених на початку навчального року міфів.

Спробуй зіставити її з подіями, що відбуваються в повісті.

— Краще, — додав, — не буде. Але ми знаємо, наскільки відхилилися, і у Вирії проблему залагодимо: підправимо траєкторію й вийдемо в потрібній точці.

— Команді увага, — спокійно сказав Ненарок. — Стрибаємо.

Мишко сотні разів читав про те, що відчуваєш, коли переходиш у Вирій. Бачив тридешки про часи війни з люстерниками та фантастичні фільми, де герої стрибали туди-сюди легко й невимушено, абсолютно буденно — наче літали на реактивних наплічниках чи навідувалися у віртуальний простір.

Та є речі, до яких, скільки не старайся, готовий не будеш.

...Мишко чув про те, що коли тобі загрожує загибель, усе життя наче пролітає перед очима. Він завжди сприймав це не буквально: ну пригадує людина якісь важливі миті, ну розмірковує над тим і сим. Хоча дивно: якщо ти за крок від загибелі, логічніше діяти, ніж витрачати час на ностальгійні спогади. От, наприклад, коли вони з хлопцями падали на шкільну оранжерею, нічогісінько він не встиг згадати.

А тут — наче прорвало. Тільки бачив він у цій синьо-фіолетовій безодні не те, що з ним відбувалося, а те, що відбудеться. Якісь окремі уривки, дивні шматки життя, якого не було і яке водночас належало саме йому, Мишкові Небораку.

Це тривало лише мить. Чи всього-на-всього вічність...

Точно Мишко знав лише одне: зрештою це скінчилося.

— Стрибок завершено. Вітаю команду з успішним переходом... — Ненарок затнувся, зрозумівши, що поквапився, і перш ніж хтось з учителів устиг його виправити, додав: — Але маємо ще визначити наші координати у Вирії, протестити всі системи корабля, упевнитися, чи добре почуваються пасажири.

— Пасажири почуваються прекрасно, — відгукнувся пан Оксеник. — Перший серйозний іспит ви склали. Молодці, вітаю! Перевіряйте стан корабля, розбирайтеся з координатами, корегуйте вектор руху — і маєте пів доби відпочинку. Потім займемося зоряницею та вирушатимемо прямим ходом на Марс...

Розділ шостий. ЖНИВА ТА ВРОЖАЙ

Де розумна людина ховає листок? Звісно, у лісі.

Отець Браун

...Вирій у цьому сенсі був тотожний звичайному космосу: не надто придатний для існування живих істот.

Згідно з іншими теоріями, під час стрибка кораблі долали щось на кшталт перетинки між нашим простором і Вирієм. Зоряниця ж була залишками тієї перетинки — шматтям, уривками. Як твердили прибічники цієї теорії, мембрана

Що можуть символізувати зоряниці?
Поясни свою думку.

Намалюй зоряниць.
Чи можна вважати ці образи фантастичними?
Чому ти так уважаєш?

між світами (якщо вона справді існує) повинна хутко оновлюватися й заростати. А зоряниці саме так і поводилися: росли із шаленою швидкістю...

Мишко очікував, що зоряниці матимуть поважніший вигляд, іншопланетний. А в реальності вони виявилися чимось на кшталт кукурудзи чи соняшників, тільки на довгому й міцному стеблі в них росли такі собі безбарвні напівпрозорі штукенції. Не було й двох однакових зоряниць. В одної відросток мав форму людського тіла, у другої — величезної сокири, відросток третьої нагадував модель атома, четвертої — перевернутого догори лапами пінгвіна...

Зрубувати зоряниці треба було обережно, під корінь. Бо їхні уламки починали кружляти навколо тебе, лізти під ноги, стукати в скло скафандра.

Власне, це було найскладнішою частиною роботи: втримати рівновагу, не розгубитися і не загубитися посеред нескінченного поля стеблин.

— Алісо? Прийом?

— Невже це сам Неборак? Згадав про старих друзів, знайшов-таки час?

Він аж розгубився:

— Шелдон, ти образилася?

— Та ні, щиро дивуюсь: ти ж зазвичай такий заклопотаний. І якщо маєш теми для обговорення, то переважно для розмов із нашим капітаном Ненароком. Аж тут раптом звернувся, ще й у таку відповідальну мить. Капітан надто зайнятий, не може тебе вислухати?

— Не знаю, він мовчить, — ляпнув Мишко — й одразу збагнув, що варто було промовчати.

— То ти просто хотів поцікавитися, чи з ним усе в порядку? На той випадок, якщо карта у твоєму фродику не працює, доповідаю: бачу Ненарока біля сектору JLB-86, між Котигорошковою вежею та куполом анабіозника. Капітан

доблесно б'ється із зоряницею — і звісно ж, перемагає, як це і личить капітанові. Переказати йому від тебе привіт?

— Алісо, будь ласка, припини. Мені справді потрібна твоя порада.

— Та без проблем. Якщо більше звернутися нема до кого, кажи, вислухаю.

— У тебе шерлоківська пам'ять, і ти працювала з моделлю «Горобця», з усіма його відсіками. Можеш сказати, скільки їх повинно бути? І чи...

— Небораче? — пролунало раптом у нього з іншого динаміка. Це Ненарок вийшов на зв'язок — так само на приватному каналі. — Ти тут?

— Небораче? — луною відгукнулася Аліса. — Ти тут? І що в тебе за дивні запитання?

Тепер Мишкові доводилося водночас перемикати канали зв'язку й боротися з черговою зоряницею. Ця мала вигляд величезної порції солодкої вати, липла до рук і під лезом мачете горіла яскраво-рожевим полум'ям.

— Сашко? Не можу пригадати, ти радив якусь книжку про змій... не підкажеш, як вона назива...

— Забудь про книжки, — відрубав Ненарок, ігноруючи секретну фразу і нехтуючи всіма заходами секретності. — Ти мені терміново потрібний у секторі JLB-86.

— Небораче, ти там заснув? Чи вирішив мене подратувати? Дешевий трюк із твого боку. Знай, я не піддамся.

— Сашко, зачекай хвилинку. Я...

Ненарок чекати явно не збирався:

— Якщо боїшся, що нас прослуховують учителі, — даремно. По-перше, вони для цього надто чемні. По-друге, я ізолював наш канал.

— Та в мене тут Шелдон на лінії. Зажди, я переговорю з нею й повернуся. — Мишко перемкнув канали. — Алісо? Вибач, передавач глючить. То про відсіки... Ти пам'ятаєш, скільки їх було?

— Скільки й лишилося: двісті вісім. Навіщо питати в мене? Тебе знову відрубили від Грибниці? А якщо шукаєш привід поговорити і, наприклад, вибачитися, скажи вже напряму.

— Ти впевнена? Тобто — про двісті вісім.

— Так, Небораче, вона впевнена, — втрутився раптом Сашко. — Шелдон, вибач, він мені терміново потрібний. Договорите потім, гаразд?

— Ненароче?! Що ти тут робиш, це, взагалі-то, приватний канал!

— А ми, якщо ти забула, на завданні — і я поки що виконую обов'язки капітана. Хоча, звісно, ти можеш поскаржитися панові Воллгейму чи самому адміралові.

Це був заборонений прийом. Звісно, Аліса нікому не скаржилася б. Вона сухо побажала, щоб їх обох засмоктали марсіянські п'явки, — і вимкнулася.

Усі подальші спроби з'єднатися з нею вона повністю ігнорувала. Якби Мишко не бачив на карті її фігурку — як вона рухається, планомірно зрізаючи стебло за стеблом, — він би почав за неї хвилюватися.

Хоча він і так переживав: по-перше, згорав від сорому, що останніми днями майже з нею не спілкувався, по-друге, уявляв, як образило її втручання Ненарока.

— Не знаю, навіщо я тобі так терміново знадобився, але мушу сказати: це було підло з твого боку, — заявив Мишко, підходячи до сектору JLB-86.

Ненарок незворушно поглянув на Мишка і, здається, знизав плечима в скафандрі.

— Коли все скінчиться, стану перед нею на коліна й перепрошу за свою нечемність. А тепер, якщо ми закрили це питання, чи не будеш ласкавий звернути увагу на те, задля чого я тебе покликав?

— Принаймні не для того, щоб зрізати зоряницю, — буркнув Мишко...

— Я — на відміну від тебе — вирішив не втягувати в цю історію інших. Почав переглядати відсік за відсіком, намагався збагнути, яких раніше не було...

— Отже, у нас лишається один — найочевидніший вихід, — підсумував Ненарок.

Він помовчав, уважно дивлячись на Мишка.

— Гадаєш, варто лізти туди самим? — спитав той. — Не попередивши адмірала чи пана Воллгейма?

— Гадаєш, вони не стежать за всіма системами корабля? Не перевіряли всю інфу після стрибка? Подумай: вони так само не помітили, що відсіків стало більше! А ще, — додав Ненарок, стишивши голос, — подумай от про що: усе це надто схоже на історію, яку розповів нам адмірал. Руїни на Марсі, яких не було — і які несподівано з'явилися.

— І в яких щез твій батько.

— Якщо саме щез, — сказав Ненарок. Він відмахнувся рукою від зрізаного стебла зоряниці, що літала над його головою, і спитав: — То як, допоможеш мені відкрити цей «неіснуючий» люк?

...Звісно, саме цієї миті про них згадали.

— Капітане, прийом! Як успіхи в команди?

Вони перезирнулися. Мишко підняв брову, мовляв, казатимемо правду?

Ненарок похитав головою й відповів:

— Працюємо, пане Воллгейме! Дещо затрималися, бо на цій ділянці густо вродило. ...

Вони помовчали кілька секунд, дивлячись на чорну щілину входу...

Розділ восьмий. ПОПЕЛЮШКИ І ТОРГИ

Що знають двоє, знає і свиня.

Німецьке прислів'я

— Це серйозна справа, — заявила Шелдон. — А ви до неї ставитеся, як до забавки. По-перше, треба розробити систему потаємних знаків. І ще назву. Щось скромне, але вагоме. «Союз трьох інтелектів». «Таємне товариство зоряних джур». Чи ні, «Лицарі космічних трас». І ще план дій! Нам неодмінно потрібен чіткий і продуманий план дій.

— І він у нас є, — сказав Ненарок. — Полагодити ще трьох попелюшок, відзвітувати Молодшому й нарешті перегорнути цю ганебну сторінку в нашій біографії.

Вони сиділи в ремонтному відсіку й виконували завдання, яке їм доручив пан Мацей Паровський, — украй прискіпливий, але добрий і шалено ерудований учитель.

Їхнє пізнє повернення не лишилося поза увагою: пан Воллгейм повідомив, що невчасно прибрана зоряниця пога-

но вплинула на швидкість і маневреність «Стріляного горобця», тож позірний ворог (той самий, що вивів з ладу лівий двигун) наздогнав їх і завдав наступного удару. Внаслідок потужного пострілу було пошкоджено не тільки кухонний мультикомбайн, а й усю армію попелюшок.

Така підступна вибірковість ворога позбавляла школярів (себто чинну команду «Горобця») жодних надій на печену картоплю, рис, рибні котлетки та десерт із розморожених лісових ягід. Точніше — надія лишалася, але для цього комусь треба було взяти на себе роль кухарів.

А комусь — подбати про клятих попелюшок.

— «Перегорнути ганебну сторінку»?! Ви не розумієте? У нас на борту незареєстровані відсіки! Як можна бути такими... безвідповідальними! Байдужими! Байдикуватими!

З усього класу пан Воллгейм відзначив тільки Шелдон. Вона, мовляв, повелася розумно, не покинула колег, а отже, дбала не лише про себе, але й про всю команду.

Тож виявилося, що влучний удар позірного ворога на додачу до інших катастрофічних наслідків ще й тимчасово позбавив працездатності капітана. Віднині й на невизначений термін Шелдон мала виконувати його обов'язки...

— У нас, — сказав Ненарок, — немає плану. Але є версія. Ми вважаємо, що всі ці відсіки — частина іспитів. Перевірка.

Аліса хотіла була заперечити, але тільки спохмурніла й цілих дві хвилини зосереджено перепрограмовувала попелюшку.

Ненарок, здається, навіть повірив, що проблему розв'язано, і розслабився. Та Мишко знав: так не буває.

І дійсно:

— Гаразд! — сказала Шелдон. — Але якщо це перевірка — що ми повинні робити? Чого вони від нас чекають? Якщо помилимося...

— Ми не помилимося, бо не поспішатимемо, — заявив Ненарок. — Почнемо з пошуку решти відсіків, перевіримо кожен із них — якщо зможемо туди потрапити. Це по-перше. По-друге, уважно переглянемо те, що ми принесли із собою... Ні, Алісо, вибач, але цим завданням ми тебе не завантажуватимемо. Ти тепер капітан — і маєш поводитися

бездоганно. А ми вже в разі чого подбаємо, щоб ти лишилася поза всякими підозрами.

— Як благородно з твого боку!

— Та ні, просто нам ***не завадить мати когось, кому довірятимуть і на кого ми зможемо розраховувати.***

Чи погоджуєшся ти з думкою, виокремленою в тексті? Відповідь аргументуй.

...Мишко хотів зауважити, що легко казати, але саме в цей момент динаміки в коридорі трохи переляканим голосом Верджила Фінлея прогули:

— Наказую всьому екіпажу «Стріляного горобця» негайно зібратися на капітанському містку. Повторюю: весь екіпаж повинен якнайшвидше прийти на капітанський місток. Готуємося до маневру. До нас наближається космічний корабель класу «колібрі».

Розділ дев'ятий. НАДСЕКРЕТНА ІНФОРМАЦІЯ

Жодні спогади — і ці зокрема — не здатні розповісти всю правду про минулу війну. І це добре.

Сергій Оксеник. На чолі Дірявої ескадри

— Не знаю, — повільно сказав Мишко, — чому робота моїх батьків аж такий секрет. Звісно, я уявляю, над чим вони працюють. Це побутовий телепортер, який переправлятиме обсяг вдвічі більший, ніж звичайний. Тато якраз допрацьовує в лабораторії експериментальну модель, а мама на Марсі налаштовує параметри для перших позаземних стрибків.

Адмірал кивнув, наче Мишко щойно склав іспит або й два.

— Добре, — сказав він. — Сподіваюся, ти пам'ятатимеш про це, коли побачиш її. І не говоритимеш те, що іншим знати не треба.

— Та звісно! Але до Марса нам ще летіти й летіти...

Сергій Семенович підвівся й змахнув останній монітор.

— До Марса — так. Але твою маму ми побачимо за добу, а почуємо хвилин за п'ятдесят, на капітанському містку.

Він помітив подив Мишка й додав:

— Ти ж не думав, що ми зустріли корабель іншопланетян? Вони давно залишили межі Сонячної системи й можуть

з'явитися тут, лише отримавши Сонячну візу. А це повертається «Зухвалий колібрі» з твоєю мамою на борту.

— Значить, татові досліди вдалися?! Вони створили діючу модель!..

Сергій Семенович подивився на нього з докором, і Мишко затнувся.

— Ох, перепрошую! Так. Звісно. Жодних коментарів. Дозволите йти, пане адмірале?

— Ідіть, джуро Неборак, — усміхнувся адмірал. — О п'ятій двадцять сім чекатиму вас на містку.

Мишко вискочив з кабінету, відчуваючи, як палають щоки.

Він зв'язався з Ненароком:

— Ти з усіма? Можеш якось вшитися звідти і...

— Я в Колодязі Спогадів, — Ненарок, як завжди, не витрачав час на зайві реверанси. — Давай сюди, чекаю.

Невагомість тут була, звісно ж, штучною...

— Ненароче?

Друг висів десь унизу, по-йогівськи схрестивши ноги і тримаючи перед собою якийсь невеличкий предмет. Почувши голос Мишка, він задер голову — і стало видно, наскільки біле, наче неживе в нього обличчя.

— Небораче, що ти знаєш про «Стріляного горобця»?

— Тобто? Міжпланетний корабель класу «розвідник», модель «стрибунець». Перебудований під першу Школу зореплавства згідно із законом, ухваленим...

— Не треба, — тихо сказав Ненарок. — І про швидкість і вантажність також. Нагадай мені краще його історію.

— Брав участь у Великій сонячній війні з люстерниками. Був виведений з ладу, потім відремонтований, але на ту мить війна закінчилася, тож використовувався в мирних цілях.

— Звучить недолуго, тобі не здається? — Ненарок змахнув руками, розвертаючись так, щоб бачити Мишка й не задирати голову. Той повільно поплив до нього, не розуміючи, про що йдеться.

— «Перебудований», «був виведений», «відремонтований», «використовувався». Мертві слова, порожні. Хто його перебудовував? Хто ремонтував? Хто використовував? І хто власне *побудував*?

— Та звісно ж...

І тут Мишко закляк. Він згадав, як іще вчора адмірал казав їм отут, у Колодязі: «...коли ми самі спромоглися об'єднатися, коли довели, що гідні цієї підтримки та розуміння, особливо коли до наших рук потрапили перші кораблі з телепортаційними двигунами!..»

Простеж за логікою думок Ненарока. Про що це може свідчити?

— Звісно ж, — відгукнувся Ненарок. Він ворухнув пальцями, і чорні стіни навколо них ожили. З віртуального космосу вистрибнули перші кораблі люстерників, вибухнули перші постріли, спалахнули й посипалися з неба супутники, запалали міста... — У Великій сонячній війні земляни воювали лише чужими кораблями, — сказав він Мишкові. — Захопленими чи тими, які нам позичили інші розумні види, коли вирішили, що ми маємо право жити. Я не знайшов у хроніках точного підтвердження, але за всіма ознаками виходить, що «Стріляний горобець» належав люстерникам. І та абетка, якою підписані контейнери, — це секретний алфавіт люстерників.

Він показав Мишкові деякі із записів, які відзняв у JLB-86. Потім знову махнув рукою — і весь космос із кораблями та планетами зіслизнув зі стін Колодязя, наче стара дірява завіса.

Ненарок підплив до Мишка. Показав йому на люк — вхід до шлюзу. На екранчик із написом: «УВАГА! Вихід у простір із гравітацією. Підлога тут» — і відповідною стрілочкою.

Сашко підніс до екранчика свою персоналку, натиснув на щось. Літери на екранчику заблимали.

А потім змінилися знайомими Мишкові кутастими значками.

— Круто, — сказав він. — Це попередня програмна прошивка? Я й не знав! Треба буде розповісти Алісі, це пояснює багато речей...

— Ти не розумієш, — хитнув головою Ненарок.

— А що тут розуміти? Ми на колишньому кораблі люстерників...

— Та ну, — сказав, — це вже просто параноя. Кого ти підозрюєш? Нашого міністра освіти? Пана Воллгейма і пані Мерріл? А, чекай, звісно ж, адмірала, як я не здогадався!

— Усіх, — незворушно промовив Ненарок. І уточнив: — Усіх дорослих, хоча декого з класу теж поки не виключаю.

— Люстерників давно перемогли! Їх вигнали за межі Сонячної системи! І те, що вони могли перетворюватися на людей, нічого не доводить!

— Крім того, що будь-хто на кораблі може виявитися люстерником...— звідкись у Вирії взявся ще один корабель, який прямує саме до нас! Тобі справді це не видається підозрілим?

— Ні, бо на цьому кораблі летить моя мама!

Ненарок сполотнів ще більше, хоча здавалося — куди вже далі...

— Два кораблі замість одного, — тихо прошепотів Ненарок, наче радився сам із собою. — Або й захоплення в заручники рідних людей науковця, який от-от винайде новий спосіб телепортації. Тепер ти розумієш?!

— Па-ра-но-я! Тобі треба на обстеження до пана Кембелла, терміново.

— А якщо ні? Просто на мить припусти, що я маю рацію.

— Тоді, — повільно промовив Мишко, — ми повинні їх зупинити.

— А ще ми повинні знайти і викрити справжнього люстерника....

8. Проаналізуй систему навчання в Школі зореплавства. Що, на твій погляд, є «плюсами», а що — «мінусами»? Поясни свою позицію щодо навчання в цьому навчальному закладі освіти.

9. Поміркуй, що б ти хотів / хотіла змінити в закладі освіти, у якому навчаєшся.

10. Схарактеризуй взаємини між рідними Ненарока.

11. Напиши порівняльну характеристику Неборака й Ненарока. Оформ її, наприклад, у вигляді кіл Вена.

12. Хто така Аліса? Яке ставлення Ненарока до неї? Підтвердь цитатами з твору.

13. Проаналізуй розділ 5 «Стрибок без двигуна». Який іспит вдалося скласти учням Школи зореплавства? Які риси вдачі їм у цьому допомогли?

14. Доведи словами з тексту, що всі свої дії щодо пошуків батька та розкриття таємниці Ненарок логічно продумує.

15. Напиши власне висловлення на тему «Людяність — це важливо!» Скористайся Додатком, що на форзаці, і висловами героїв твору.

Нападаючи, крокодил здатен вдаватися
до нечуваних хитрощів і підступу.
Альфред Брем. Життя тварин

Першого крокодила Мишко побачив, щойно увійшов до бібліотеки... Помітивши Мишка, він стрімко підхопився на ноги й посунув до нього.

Мишко в бібліотеці.
Худ. Ліна Квітка

Хоча все це відбувалося у віртуальному просторі, Мишко вирішив, що не готовий аж так близько знайомитися з рептилією. Та й узагалі він мав поспішати: лишалося години півтори до того часу, поки «Зухвалий колібрі» вийде на зв'язок, і треба буде поговорити з мамою.

— Цікаво. Ніколи не бачив, щоб крокодилів робили бібліотечними пошуковиками, — зауважив Ненарок...

Героям вдалося втекти від рептилії.

— «Великі філософи», — прочитав Мишко напис на найближчій шафі. — О, а там — «Велетні». Значить, якщо вони стоять у алфавітному порядку, нам у протилежний бік?

— Розділимося. Шукай «іншопланетян», «новітню історію» або, в ідеалі, «люстерників». Таймер у колисці налаштував?

Мишко кивнув.

Шафи з книжками почали падати —
за Мишком гнався крокодил.

Звісно, він знову втік від хижака, але тепер остаточно заблукав...

На верхній полиці, просто під квіткою тьмяно виблискувала затягнута мохом табличка. З-під моху визирали окремі літери: «Іншо...ане...ни».

Він поглянув на книжки: «Перші зоряні війни», «День триффідів», «Гра Ендера», «Війна світів», «Лялькарі». Висмикнув першу-ліпшу, відкрив... І зітхнув з полегшенням, бо нарешті знайшов те, що шукав.

Коли вони пів години тому обговорювали з Ненароком план дій, одразу стало ясно: у них проблемка, і чимала. Вони знали, що люстерники отримали свою назву, бо здатні перетворюватися на будь-кого, хто був плюс-мінус їхнього розміру. Звісно, не йшлося про *чарівне* перетворення, радше про метаморфозу[1]: люстерники перебудовували свої тіло та свідомість залежно від зовнішніх обставин. Саме завдяки цій властивості їм вдалося в сто чотирнадцятому прикинутися своїми — і виграти час.

Які перетворення тобі відомі? У яких творах ти читав / читала про метаморфози?

З ким із сучасного світу за такими ознаками асоціюються люстерники? Чому?

І от перед Мишком і Сашком постало питання — просте й страшне: коли ти не знаєш, хто саме перед тобою зараз, людина чи люстерник, — за якими критеріями визначатимешся?

Вони наразі не знали жодного.

...Може, люстерники не вміють вимовляти слово «паляниця»? Не розрізняють кольорів? Бояться картинок із котиками? Не здатні почути жодну із щедрівкових мелодій?

Вони не знали. А коли почали з'ясовувати, що ж усетаки знають, виявилося, що напрочуд мало. Люстерники, звісно ж, були героями численних коміксів, фільмів, пісень, анекдотів — от тільки це анітрохи не допомагало, швидше збивало з толку... Отже, якщо хочеш викрити справжнього люстерника, мусиш шукати достовірну інформацію.

Чим далі він вчитувався, тим сильніше підозрював якусь лажу. Якщо вірити цій «Війні світів», Землю намагалися захопити задовго до люстерників. Та ще й не будь-хто — марсіяни! Марсіяни!

У це Мишко просто не міг повірити! Хай би там як майстерно не переписували підручники — хто здатен приховати

[1] *Метаморфоза* — перетворення.

правду про вторгнення прибульців у Британію кінця дев'ятнадцятого століття?! Зробити вигляд, що їх там не було, всерйоз казати, що досі не знайшли жодних згадок навіть про те, який вигляд мали марсіяни...

Та вони ж загинули тисячоліття тому, лишили по собі тільки руїни й дивні артефакти!

Мишко взявся за іншу книжку, потім зняв з полиці ще одну. З кожною новою він губився дедалі більше...

Тоді він роззирнувся. Помітив пересувну драбинку, підтягнув її до найближчої шафи й почав підніматися нагору.

Шафи тут здіймалися вгору метри на три-чотири, але Мишко швидко видерся на самісіньку верхівку драбини і, міцно тримаючись, узявся розчищати від моху табличку.

Він устиг побачити повне «Іншопланетяни», коли почув розпачливі крики вже обох горобців...

Мишко поглянув на реальнізатор. Лягаючи в капсулу, він поставив таймер, і тепер до вивіртнення лишалося тридцять дев'ять хвилин.

А він досі не знайшов нічого, крім дивних історій.

Табличку можна було не чистити до кінця, але Мишко все-таки дочистив — і побачив те, про що вже здогадався.

Над «Іншопланетянами» було два рядки: «Відділ художньої літератури. Секція фантастики».

Він навіть не встиг засмутитися, коли побачив удалині, між шаф рух. Тінь, що прослизнула, наче кулька ртуті, — хижа й непримітна.

Добре її роздивитися здалося Мишкові зараз найважливішим у житті.

Воно вийшло на мить у просвіт між шафами, і Мишко побачив справжнісінького бегемота. Чорний і лискучий, той стояв, роззявивши пащеку й стріпуючи вушками.

А за мить просто до цієї пащеки застрибнув мангуст — причому відтоді, як поласував горобцями, він ще трохи виріс.

Праворуч тим часом загуркотіло — це впала одна з шаф. Під нею, розкидаючи книжки, пропхався чималий кабан. Став, роззирнувся, надкусив найближчий фоліант і почав зосереджено жувати...

Мишко перевів погляд на бібліотеку в себе під ногами й побачив, що тварини були всюди.

Мишко ще раз поглянув на напис у себе над головою. Багряне листя закликало: «Знайди вихід з бібліотеки. Врятуй мене».

— Це якесь божевілля, — сказав сам собі Мишко. — І я останній бовдур, якщо досі тут сиджу. Ненарок уже напевно вивіртнувся.

Він натиснув на єдину кнопку реальнізатора, що носив на лівому зап'ястку, — і вивіртнувся теж.

У колисці пахло, як завжди, гумою та штучним освіжувачем повітря.

Мишко відкинув кришку, потер зап'ясток (на якому тепер, звісно ж, нічого не було). І почув, як голос адмірала промовляє в динаміках внутрішнього зв'язку:

— ...містку. Повторюю: джуро Михайле Неборак, негайно підніміться на капітанський місток. «Зухвалий колібрі» от-от вийде в ефір!

Розділ третій. НЕНАРОКОВА КОЛИСКА

Коли ви відкинете неможливе, те, що залишиться, — хай навіть і неймовірне — буде правдою.

Шерлок Голмс

— Ти знав? — спитала Аліса. — Чи просто здогадувався?

Їх було четверо: Шелдон, Фінлей, Батлер і Росоховатський.

Стояли вони біля колиски, крізь віконце якої було видно обличчя Ненарока. Ненарока, досі під'єднаного до локальної Грибниці.

— Ти про що? — обережно уточнив Мишко. — І, до речі, що ви робите в каюті Ненарока?

Шелдон тільки відмахнулася:

— Облиш. Я їм усе розповіла, ти ж сам бачиш, ситуація надзвичайна. Я не певна, що ми втрьох з усім впоралися б... — Вона поглянула на колиску й уточнила: — Себто вже удвох.

— Між іншим, — додав Фінлей, — могли й раніше розказати. Чи я колись давав привід сумніватись, що вмію тримати язика за зубами.

Батлер кивнула:

— Зрештою, це безвідповідально! Якщо ті ваші приховані відсіки містять у собі щось небезпечне...

— А вони містять, — перебив її Росоховатський. — Інакше звідки взялася б епідемія.

— Чудово! — сказав Мишко. — Усі начиталися улюблених книжок адмірала і тепер мріють пограти в Шерлока, так? Ну то ввімкніть уже мізки, сапієнси! Октавіє, ти ж сама казала: це все підозріло! Якщо епідемія, навіщо стикуватися із «Зухвалим колібрі»? Навіщо забороняти вихід у Грибницю?

— Бо хвороба передається через неї, — знизав плечима Росоховатський. — Хіба не очевидно?

— А при чому тоді секретні відсіки? Де логіка?

Вони нарешті розгубилися й замовкли.

Усі, крім Аліси.

— Логіка проста, — сказала вона. — Ви двоє були в одному з них. Потім Ненарок вирішив навідатися в бібліотеку, і одразу ж після цього адмірал повідомив про епідемію. Причому зауваж: вважає за потрібне від'єднати колиски від локальної Грибниці. Як на мене, відповідь очевидна: Ненарок підхопив там щось, воно підсіло в його фродик, а потім перескочило в Грибницю. І це щось встигло заразити принаймні пана Воллгейма. Зауваж: адмірал сказав, що він ізольований і перебуває під постійним наглядом. За правилами, Воллгейма мали перевести до медблоку, так?

Мишко кивнув.

— То уяви: його там немає!

— Впевнена?

Безглузде запитання. Знаючи хоч трохи Алісу, можна було закладатися чим завгодно, що вона двічі все перевірила.

— Добре, добре... Хай так. Але щось тут не стикується... Ненарок не знімав скаф: як би він це зробив у Вирії? Шлюзу при вході у відсік не було, ти сама маєш пам'ятати...

— Ви, — втрутився Верджил, — весь час були з Ненароком разом? Ти бачив, що саме він робив?

Вони все зрозуміли без відповіді — з виразу на Мишковому обличчі.

— Ми повинні повідомити про це адміралу, — рішуче сказала Октавія. — Інакше вони вимкнуть струм у Ненароковій колисці і він не зможе вивіртнутися. Годі вже грати в усі ці змови, влаштували тут дитячий садок.

— Чекай, то і про секретні відсіки розповімо? — уточнив Верджил. — Чи, може, спробуємо все-таки розібратися самотужки?

— Дехто вже намагався розібратися самотужки, — Росоховатський присів біля колиски, постукав по склу. — Тепер он не може прокинутись.

— А ще, — спокійно продовжувала Октавія, — мені не подобається, що адмірал хоче зістикуватися з «Колібрі». Якщо є загроза епідемії, навіщо наражати на неї ще один екіпаж.

— Він, напевно, знає, що робить, — відгукнувся Росоховатський. — Якщо ми цього не розуміємо, значить, у нас просто недостатньо інформації.

І тут Мишко зрозумів. Відповідь лежала на поверхні — і була настільки неймовірною, а водночас і очевидною, що йому аж стало моторошно.

— Напевно, знає. І я, здається, знаю теж. — Він повернувся до Аліси: — Вибач, що перепитую, але звідки в тебе інфа, що пана Воллгейма немає в медблоці?

...Лише Аліса виявилася достатньо терплячою, щоб пояснити:

— Камери стеження, Небораче. Під'єднуєшся — дивишся — бачиш порожнє приміщення. Елементарно.

— Отже, вони залишили його в колисці, — кивнув сам собі Мишко. — Це звужує коло підозрюваних. Ще питання... останнє — і я все поясню... Скажіть, що ви знаєте про люстерників?

— Ти певен, що зараз саме час і місце?.. Ох, гаразд, гаразд! Вони прилетіли наче з миром, але потім...

— Не про те, як вони поводилися, Алісо. Про них самих.

— Вони, — сказав Верджил, — належать до мімікроїдів... власне, були та лишаються єдиним представником цього типу істот. Себто — можуть змінювати зовнішність, віддзеркалювати форму будь-якого створіння, яке побачили. Ну, ясно, що розмір і вага оригіналу й копії мають збігатися.

— Іще! — вимагав Мишко.

— Кажуть, вони швидко засвоювали мови.

— І кажуть, уміли виживати у відкритому Вирії, але я завжди думала, що це казочки.

— Вони вміли стрибати між Вирієм і космосом... тобто їхні космічні кораблі...

— Та, власне, і все, — повільно вимовила Октавія. — Не так багато, це правда. Але...

— А тепер слухайте. «Стріляний горобець» колись належав люстерникам. Наші захопили його, переробили під свої потреби, але чомусь залишили ті три кляті відсіки. Ми з Ненароком підозрюємо, що причина проста: на кораблі досі переховується люстерник. Точніше, не так: він давно видає себе за людину, якось спромігся приховати наявність зайвих відсіків і вичікував чогось. А тепер збирається діяти: хоче захопити нас усіх у заручники — а може, й заволодіти «Колібрі».

Згадай, чому люстерник такий небезпечний. Якими здібностями він володіє?

Чи можна події цього розділу вважати кульмінаційними? Чому?

Тут Мишко затнувся: розповідати про телик він просто не мав права.

— Словом, хтось тут, на кораблі, прикидається людиною, і ми не знаємо, як відрізнити люстерника від справжнього мого сапієнса. Саме тому ми з Ненароком і під'єдналися до Грибниці: треба було знайти хоч якусь додаткову інформацію. А тепер найцікавіше: я потрапив туди перший, ще до нього, — і бібліотека вже була інфікована! — Він коротко розповів їм про тварин і підсумував: — Я встиг вчасно вивіртнутися, він — ні. Підозрюю, йому просто не дозволили піти, бо Ненарок знайшов те, що шукав. Якусь ключову інфу про люстерників, розумієте? І Воллгейм «захворів» через те ж: під'єднався до Грибниці, і його не випустили. Хоча, — додав Мишко, — я спершу вирішив, що це він чужинець...

Октавія похитала головою:

— Вибач, але не сходиться. Припустимо, той самий люстерник, який буцімто є на кораблі, запустив у нашу Грибницю

вірус. І вірус цей спрацьовує, коли хтось намагається отримати певну інфу про люстерників. Але чому наш люстерник просто не знищив її? Чому він узагалі так довго вичікував і лише тепер почав діяти? Що такого особливого в «Горобці»?! Чим цей політ відрізняється від усіх попередніх?

Вони перезирнулися. Питання були складні й поки не мали відповідей — усі, крім останнього.

— Цього разу, — тихо сказав Мишко, — тут є ми. Перша Школа зореплавства, організована адміралом Оксеником, героєм Великої сонячної війни.

Далі всі заговорили, перебиваючи одне одного.

— Поміркуйте: якщо вони перетворюються тільки на істот відповідного розміру, ми для них замалі. А цей люстерник... він явно не підліток.

— Швидше старий — стільки років чекати...

Вони знову замовкли: саме адмірал був найстаршим з усього екіпажу.

Мишко відчув себе геть безпорадним. Ненарок би миттю все проаналізував, зробив чіткі висновки і знав, що робити далі. А вони вп'ятьох навіть не здатні вивіртнути його назад...

І тут Мишка осяяло:

— Пам'ятаєте, я казав про той дивний напис листям на стелі? «Знайди вихід з бібліотеки. Врятуй мене». А що, як це Ненарок так намагався нам щось переказати?

— Чекай, але який вихід він мав на увазі?

— Ха! — гукнула Аліса. — Власне вихід з бібліотеки!

Кілька останніх хвилин вона щось продивлялася на своєму фродику і тепер зробила схему доступною для всіх.

— Знайомтеся: це — UE-80, один із трьох таємничих відсіків. І в ньому — аж раптом! — розташована корабельна бібліотека.

— Тобто — апаратна кімната із «залізом», на якому зберігається вся інфа?

— А от і ні! Справжнісінька олдскульна, із шафами, світильниками, книжками. Навіть не питайте, хто і навіщо облаштував таку річ на «Горобці» й чому саме в прихованому відсіку.

— На пустопорожні запитання вже не лишається часу, — нагадала Октавія. — За п'ять хвилин адмірал чекає нас усіх на містку — і відключить від струму колиски. Що робитимемо?

Мишко зітхнув. Провів спітнілими долонями по штанях, кивнув Алісі.

Чому всі підозри впали на Оксеника?

— Кинь мені схему цього UE-80 на фродик. І спробуйте затримати адмірала. Розкажіть про Ненарока, але при всіх — і погляньте, як відреагують усі члени екіпажу. Хтось із них фальшивка, і це не обов'язково має бути Оксеник.

Верджил зухвало всміхнувся:

— Як собі хочете, а я — із Небораком. Утрьох ви чудово з усім впораєтеся... а якщо ні, від мене вам користі буде менше, ніж йому. Скажіть, що ми лишилися доглядати за колискою Ненарока. Тягніть час: скоро почнеться стиковка з «Колібрі», їм буде не до того. Ну, не стовбич, сапієнсе! Погнали!

— Навіть не дивись на мене, — відмахнулася Аліса, — він діло говорить. Удвох маєте більше шансів.

— Гаразд, — здався Мишко.

І вони з Верджилом погнали!

Розділ п'ятий. ЗАСВОЄННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

На щастя, люстерники не могли морфувати в кого завгодно.
Вони були обмежені простим правилом:
маса того, на кого вони перетворювалися,
мусила бути такою ж, як маса їхньої справжньої іпостасі...
Усі погоджуються з тим, що саме це нас урятувало.
Це — і, звісно ж, наші зорельоти.

Сергій Оксеник. На чолі Дірявої ескадри

Поки пробиралися крізь дедалі густіші хащі, їм ще двічі трапилися зв'язані та приспані тварини...

За розломом Верджил помітив двох трубкозубів. Вони лежали просто в проході, теж зв'язані, але не спали й дивилися на хлопців уважними, аж ніяк не тваринячими поглядами.

— Не бібліотека, а якийсь звіринець, — пробуркотів Мишко, коли вони змушені були повернутися, щоб обійти трубкозубів по сусідньому проходу.

— І все це було приховане тут роками! — сказав Верджил. — Тварини ці, струмки, ліани... І ніхто не звертав жодної уваги! Можеш собі уявити?! Якась маячня!..

Лежали мотузки біля самісіньких дверей — таких само довоєнних, як і на вході. Тільки тут на рівні очей у них було вирізьблено маску дивної чи то комахи, чи то слимака: фасеткові очі, щупальця, вусики, — словом, повний набір. У ротовому отворі цієї слимахи було віконечко зі звичайнісіньким цифровим замком: дев'ять опуклих кнопок різного кольору. Знизу ж чорніла щілина, у яку, певно, треба було вставляти власний ідентифікатор. Або руку — чи іншу кінцівку, — хтозна.

Детективи Артура Конан Дойла про Шерлока Голмса ти читатимеш згодом. А от фільми переглянути можеш будь-коли у вільний час.

[4] *Сетинг* (англ. setting — обстановка) — сукупність різнопланових елементів, які однозначно ідентифікують світ, де відбуваються події певного художнього твору, відеогри або настільної рольової гри.

Чи не нагадує тобі цей та інші епізоди комп'ютерну гру? Чим це можна пояснити?

— І як це має працювати? — спитав Верджил, підходячи до дверей упритул. — Ми повинні знати код? Розгадати головоломку? Ненарок тобі з цього приводу точно додаткових вказівок не лишав? Бо взагалі-то саме час на невеличку підказку, як в історіях про Шерлока: стрілку, надряпану на підлозі, пляшку з нечитабельною запискою, тривимірку з мудрими порадами, але поганою трансляцією...

— А може, — промовив хриплий голос у них за спиною, — вам треба звернутися до бібліотекаря?

Вони обернулися. Між двома височезними книжковими шафами стояв типовий пошуковик із фентезійного сетингу[4]: мініатюрний сивобородий дідок із ціпком, у сірому балахоні, з накинутим на голову каптуром. Його добре і сповнене мудрості обличчя дивилося на хлопців приязно, з розумінням і співчуттям, навіть дивні хвилясті шрами на щоці й лобі не робили його огидним.

— Соковито, — сказав Верджил. — Трохи шаблонно, та чом би й ні. Гадаєш, Ненарок його мав на увазі? — І вже до пошуковика: — Нам би знайти свого друга. Невисокий такий, трохи чванькуватий. Прізвище — Ненарок. Не зустрічали раптом?

— Зустрічав, аякже, — кивнув пошуковик. Він хитро примружився, ступив на крок уперед — і його чобіт металево стукнув по підлозі підбором. — Ваш друг просив передати, щоб ви були дуже обережні. Тут на вас чатує чимало небезпек. Ви оминули більшість, але перед тим, як завершити свою місію... — Він затнувся, наче в програмі стався збій. Або наче прислухався до чогось, що хлопці поки що не чули. — Вихід, — сказав нарешті дідок. — Ви маєте знайти вихід звідси.

Хлопці перезирнулися.

— Та от же він, — сказав Верджил. — Просто в нас за спинами, хіба ні?

— Де саме? — Дідок зробив до них ще один крок, і Мишко відзначив для себе дивну річ: лише ліва нога стукала по підлозі, права рухалася майже нечутно. — Просто покажи мені, де він.

— А ви самі не бачите? — обережно уточнив Мишко, відступаючи назад і вбік.

Дідок безладно розвів руками.

— Очі вже не ті. Гублюся в цих коридорах, серед листя, гілок, диких звірів.

— Ну, ясно, — сказав Верджил. — Вшитий у програмну оболонку квест, простенький захист від ботів. Хоча це яким треба бути обмеженим алгоритмом, щоб переплутати людину із — я не знаю — кабаном чи лінивцем! Ідіть сюди, пане, зараз ми доведемо, що не боти. Вам, власне, що показувати: двері чи замок?..

Він рушив до дідка, Мишко не встиг і слова сказати.

Чи можна цей момент уважати кульмінаційним? Поясни чому.

Натомість з бокового проходу прогриміло:

— Стій, Фінлею! Ані руш!

Переступивши через напівзогнилий, вкритий мохом стовбур, до них вийшов *адмірал Сергій Семенович Оксеник.*

Він був одягнений у легкий скафандр, а в руках тримав нейропаралізатор. Мить — і у Верджила на лобі засвітилася яскрава червона цяточка. Мишко дивився й не вірив власним очам. Адмірал Оксеник — той самий, якого всі зоряні джури обожнювали, якому беззаперечно вірили, чиї фігурки збирали з дитинства, щоденниками якого зачитувалися, — цілився з нейропаралізатора у Верджила Фінлея, свого учня.

Якщо, звісно, це був справді Оксеник, а не іншопланетний мімікроїд, що набрав його подобизни.

— Тікай! — гукнув Мишко, але запізно.

Тим часом дідок-пошуковик підскочив до Верджила й прикрив його своїм тілом. А потім ухопив за руку й розвернув так, щоб Фінлей стояв між ним і адміралом.

— Цього разу, — сказав дідок тим-таки миролюбним і врівноваженим голосом мудреця, — не вийде! Кидай зброю, люстернику.

— Це тобі не допоможе, — тихо відповів адмірал. — Ліпше відпусти його. Я не дозволю скористатися хлопцем, щойно спробуєш — стрілятиму.

А коли старий нічого не відповів, адмірал додав дивне:

— Сам знаєш: тебе надто мало, щоб опиратися.

— Гей, то ви не бот! — оговтався Верджил. — Мишко, він справжня людина. Щоправда, хватка в нього залізна.

— Тільки імітація людини, — уточнив адмірал. — Поміркуйте самі: хіба справжня людина прожила б кілька десятків років тут, у прихованій бібліотеці?

Старий закивав так, наче чекав цього багато, багато років.

— Ти й сподівався, що я не проживу. Гадав, що без ноги, позбавлений усіх зв'язків із зовнішнім світом, я сконаю на раз-два. Але самотність дарує терпіння, а біль і час — гартують. І я певен, що ці хлопці хай не розумом, але серцем відчують, хто з нас бреше, а хто говорить правду.

Він відкинув плащ — і Мишко побачив, що в старого замість лівої ноги дерев'яна милиця, підкована знизу якимось темним металом.

— Як бачиш, ногу я замінив. І звідси рано чи пізно виберуся, попри всі твої підступи.

На мить — одну-єдину, коротку, немов кліпання ока — Мишкові здалося, що обличчя адмірала змінилося. Вилиці наче загострилися, ніс трохи сплюснувся, а шкіра на вухах вкрилася дрібною напівпрозорою лускою.

Тривало це лише уламок секунди, а потім минулося. Часом у напівтемряві зір яких тільки фокусів не витворяє, подумав собі Мишко.

— Маєш рацію, — сказав адмірал. — Розум у них обох достатньо гострий, щоб відрізнити правду від брехні. І всі твої хитрощі ні до чого: час спливає, а ти надто дрібний і безсилий, щоб вибратися звідси самотужки. Хоча визнаю: сховатися в одному з відсіків Шредінґера — це було сміливо.

Фінлей здивовано озирнувся на старого, потім глянув на адмірала.

— Чекайте, ви серйозно? Це ж байка часів Великої сонячної: хтось винайшов спосіб створювати замкнений простір, який неможливо було зафіксувати жодним із приладів. Але потім багато разів доводили: вони не існують, це суперечило б законам фізики.

— Це мене і збило з пантелику, — кивнув адмірал. — Я тільки нещодавно зрозумів, у чому справа. Адже ти маєш рацію, Фінлею: відсік Шредінґера не може існувати в нашому просторі. І не існує. Коли ми переходимо у Вирій, він тут оприявнюється, а коли стрибаємо назад, знову щезає.

— Говориш так, наче не ти мене в ньому ув'язнив, — старий і далі промовляв неголосно, м'яко. З гірким здивуванням, без злості. — Та ж цей відсік — ваш, люстерників, винахід. І корабель так само ваш. Ти зневолив мене, поневічив моє обличчя, позбавив мене самого себе — і став новим Оксеником, героєм Першої сонячної. А коли про це дізнався твій підлеглий, ти ув'язнив його свідомість у Грибниці. Потім те саме сталося із хлопцем... як його звуть, Олександр? Не знаю, навіщо ти тягнеш час... хоча ні, здається, знаю. Тебе викрили, цього вже не зупинити, і єдиний твій шанс утекти звідси — ці-от два хлопці. Сподіваєшся задурити їм голови і скористатися їхньою подобою так само, як колись

скористався моєю? Але я тобі не дозволю. Не дозволю, щоб іще хтось постраждав.

— Звучить логічно, — зауважив Фінлей. — Ні, правда, пане адмірале: усе чітко, з аргументами.

А як гадаєш ти? Хто має рацію? Кому б ти повірив / повірила?

Вони кілька секунд мірялися поглядами — Фінлей і Оксеник, а Мишко лихоманково думав: як же бути? Він уже здогадався, хто саме бреше... Але як переконатися напевне?

— Гадаю, було так: після стрибка у Вирій, коли цей відсік оприявнився, бібліотечна колиска автоматично під'єдналася до корабельної Грибниці. А наш страждений в'язень про це дізнався і вирішив скористатися нею — єдиним на той момент доступним для нього виходом. За допомогою колиски він інфікував Грибницю, а потім почав захоплювати бранців: Ненарока, затим пана Воллгейма. Це те, про що мало хто знає: люстерники здатні розпорошувати свою свідомість. І саме тому він, Фінлею, тримає тебе в заручниках... хоча ні, насправді в нашого пана люстерника не одна, а дві проблеми, чи не так?

— Красиво граєш, люстернику. Але все це звучало б переконливіше, якби ти зараз не цілився в хлопця. Звісно, ти і це зможеш пояснити: мімікроїди, мовляв, не здатні *засвоювати новий матеріал,* якщо взяли його в непритомної істоти. І ти буцімто таким чином тримаєш мене на короткому повідку. А я скажу тобі: гаразд, стріляй. Це тільки нейропаралізатор, чи не так? Шкоди ти хлопцю не завдаси... принаймні смертельної. То навіщо стільки зайвих балачок — стріляй. Може, і в мене влучиш, зрештою.

Старий зробив паузу, а коли Оксеник нічого не відповів, додав:

— Бачиш, у цьому й суть. Ти не насмілишся вистрелити, бо вони — не моя, а твоя остання надія. Адже є просте правило: той, під кого мімікруєш, має бути такої ж маси, як твоя *еталонна стадія,* чи не так? Мені — якби я був люстерником — вистачило б і одного, а от тобі буде замало. І тому вони потрібні тобі обидва — і той, і цей.

— Вибачте, — втрутився Верджил.

— Так-так? — кивнув йому старий. — Сміливо запитуй, я поясню, як раптом щось...

Договорити він не встиг — бо сталося одразу кілька подій, і то серйозних.

По-перше, Мишко побачив, як із проходу за спиною в пана Оксеника виходять два трубкозуби. Він не вважав себе аж таким фахівцем з фізіогномики, тим більше трубкозуб'ячої, але чомусь одразу збагнув: обидва вони страшенно розлючені. Мишко хотів гукнути адміралові, щоб той побережся, та не встиг. Помітивши, що їх викрили, трубкозуби щодуху помчали вперед.

Верджил тим часом не гаяв часу і вжив складний, але ефективний прийом «Хрущ злітає над вишнями», якого на уроках самооборони їх навчив пан Жан-Антуан Фабр.

Дідок упав.

Верджил — хлопець ввічливий — повторив своє «Вибачте» й хотів був для певності торкнутися точки над сонною артерією, щоб приспати лукавого дідуся, та цієї миті зазнав атаки одного з двох розлючених трубкозубів і сам полетів на підлогу.

Тим часом другий трубкозуб уже відчув на собі силу розряду з адміралового нейропаралізатора і змушений був відмовитися від спроб розпанахати черево пана Оксеника своїми пазуриськами...

Поєдинок триває...

...А от адмірал не збирався ним милуватися. Він поклав у кобуру нейропаралізатор, відстібнув з пояса моток мотузки і сказав хлопцям:

— Молодці, що не розгубилися.

— А я одразу зрозумів, що він бреше, — Верджил говорив зі стриманою скромністю, але видно було, що він собою пишається.

— Це коли він згадав про Сашка? Я теж потім зрозумів: якби він сидів тут ув'язнений, сам-один, звідки б тоді знав, як звуть Ненарока.

Фінлей хмикнув:

— Та ні, просто люстерник пропонував Сергію Семеновичу в мене вистрелити, а той стріляти не став. Слухайте, але чому він накинувся на трубкозуба? Остаточно поїхав дахом? Не подумайте, що боюся, але не хотілося б, щоб і на нас отак...

Поясни, як ти розумієш слово «аватар». Де його використовують найчастіше?

— Наступні п'ять хвилин нам це точно не загрожує — принаймні поки він не поглине й не засвоїть цю аватару, — кинув через плече адмірал. Він уже присів біля тіла й заходився в'язати на кінці мотузки зашморг.

— От і маєш. А я думав, це трубкозуб.

— Це справді трубкозуб. Але водночас — аватара люстерника. Пам'ятаєте, я розповідав про те, що в Давній Індії божества часом втілювалися в людей чи інших істот — і їх давні індійці називали аватарами. Пізніше це ж слово, тільки в чоловічому роді, використовували для позначення картинки, яку обирав собі користувач довоєнної ще Грибниці.

— А до чого тут трубкозуб?

— Бачиш, Верджиле, усі знають, що люстерники здатні перетворюватися на інших істот. І мало хто здогадується, що деякі з цих мімікроїдів здатні при потребі розділятися на кількох дрібніших. Я зву таких аватарами, бо кожна з цих істот зберігає в собі частину свідомості люстерника.

— А потім він їх... себто самого себе... що, поїдає? — уточнив Мишко.

— Так, і йому потрібен певний час, щоб поглинути їх, знову зробити частиною свого організму. Саме тому я намагався зашкодити всіх аватар у бібліотеці: ягуара, трубкозубів, горилу, крокодила, — та, на жаль, не встиг. Втрутилися ви, і всі мої плани пішли шкереберть.

Поясни виділений вислів. Чи погоджуєшся ти з думкою автора?

— Але чому ви нікому слова не сказали?! — обурився Верджил. — Чому пішли сюди самі? Ви ж нас учили: ***треба завжди мати когось за спиною!***

Пан Оксеник перевернув дідка, що вже наполовину поглинув трубкозуба й тепер ще більше нагадував величезного удава, якого застукали під час вечері.

— Допоможете зв'язати? Потримайте за руки, щоб, бува, сам собі не заподіяв шкоди. Чому я пішов сюди сам? ... Я не хотів, щоб інші ризикували: чим менше людей зайшло сюди, тим менше було шансів у нашого багатоликого приятеля вирватися з пастки, на яку перетворився для нього простір Шредінґера. І звісно ж, я підстрахувався на той випадок, якби сам зазнав поразки.

Поміркуй, що робить нас сильнішими й мудрішими.

Які знання стали Мишкові в пригоді?

Як наука вчителів допомогла хлопцям в екстремальній ситуації?

Розділ восьмий. ПЕРЕГОНИ В НЕВАГОМОСТІ

Спершу все завжди йде за планом.
Сергій Оксеник. На чолі Дірявої ескадри

...Він діяв швидко й відсторонено: наче перетворився з Мишка Неборака на когось іншого, старшого й мудрішого.

І набагато спритнішого.

Лівою рукою вдарив по маківці шолома, праву опустив під пахву, відстібуючи пасок. Коли увімкнувся ліхтар на скафандрі, Мишко вже зняв наплічник і тримав просто перед собою.

Чи точніше — між собою та горилою. Щойно потужний струмінь світла з ліхтаря розтяв темряву, Мишко побачив аватару на відстані простягнутої руки.

І горила зі зловісною посмішкою цю руку, звісно ж, простягнула. Мить — і пальці її стиснулися на наплічнику.

Скафандр.
Худ. Ліна Квітка

Люстерникова аватара якраз тягнулася другою рукою до Мишкового плеча: вищирилася і, певно, хотіла була виголосити типову промову переможця, згадати про свої підступні плани, потішитися безпорадністю жертви — та якраз цієї миті двигун спрацював. Наплічник рвонув уперед і вгору, тягнучи горилу за собою. Мишка реактивним струменем штовхнуло спиною на стінку відсіку, і добряче.

Звісно ж, саме цю мить обрав Верджил, щоб повідомити про свої успіхи.

— Є! — гордо проказав він. — Вибач, що так довго. Тут після від'єднання такий ландшафт... суцільна плутанина з дротів, металевих гаків та іншого мотлоху. А кнопка була чомусь аж біля порога, я на неї зараз...

— Стій! — просичав Мишко, намагаючись водночас знову повернути собі можливість нормально дихати й хапаючись за двері, щоб не відлетіти назад у бібліотеку. — Нічого не натискай, поки не скажу! Чуєш?!

— То шукай кнопку, то не натискай!.. Гей, сапієнсе, а що там у тебе взагалі відбувається?

— Виконую улюблену вправу пана Воллгейма.

Попри свої нарікання Мишко зараз був невимовно вдячний усім вчителям Школи зореплавства. Якби пан Воллгейм не змушував їх тричі на тиждень вправлятися в невагомості, знімаючи й одягаючи уніформу та скафи, зараз Мишко б діяв набагато повільніше.

А якби пані Квітка не змушувала їх «навіщось» вивчати історію скафандрів, від найперших до найсучасніших, Мишко просто не знав би, як підступитися до цього жовтогарячого непорозуміння. Звісно, він бачив, як Сергій Семенович допомагав Верджилові влізти в такий самий — але ж сам у той момент більше переймався реактивним наплічником і думками про зброю в руках люстерника.

Натомість зараз він на раз-два під'єднався фродиком до примітивної, але досі живої системи скафа, дав команду — і верхня його частина розкрилася, наче величезний тюльпан...

Горила нападає на Мишка. Тим часом Верджилу вдається відчинити двері — і горилу витягує струменем повітря назовні.

Довелося вхопитися руками за дверцята РВ-шки, бо линва линвою, а потік повітря збивав з ніг, засмоктував, наче у вир. Стояти біля виходу було небезпечно, і Мишко планував найближчим часом забратися звідси якнайдалі.

— Верджиле, чуєш мене? Усе вдалося. Я от тепер думаю: а чи не спробувати нам пробратися назад і з'ясувати, що сталося з адміралом? Якщо він у полоні, ми могли б... Верджиле? Прийом?

Фінлей мовчав, хоча лишався в ефірі. Чути було лише розмірене механічне постукування — і більше ані звуку.

— Якщо це жарт... — почав був Мишко, хоча вже розумів: про жодні жарти не йдеться. Швидше за все сталося от що: коли під тиском повітря двері вибило назовні, Верджила зачепило ними, він ударився головою та знепритомнів. Оце постукування давало шанс, що Фінлей лишився на корпусі відсіку, а не мчить зараз у відкритий Вирій.

Інша річ — наскільки міцно він принайтувався до корпусу й наскільки серйозні має ушкодження. І як довго протримається без допомоги.

Діяти треба було негайно — це Мишко теж знав завдяки урокам пана Фабра. По-перше, подбай про власну безпеку (перевір, чи міцно тримає карабін линви, чи маєш достатній запас кави в термосі, чи зможеш у разі чого повернутися назад), по-друге, прихопи все потрібне для невідкладної допомоги (він пристебнув на пояс аптечку з РВ-шки), а по-третє, не панікуй, але й не вагайся — дій!

Випиши «уроки пана Фабра» в зошит. Проаналізуй, у яких життєвих ситуаціях вони корисні?

Мишко розвернувся до виходу, готовий стрибнути в повітряну коловерть, — та й закляк.

Промінь ліхтаря вихопив з темряви те, про що на уроках ніхто не згадував.

В отворі, тримаючись одною рукою за край, висіла горила... чи радше те, що колись нею було.

Гаразд, сказав собі він. Це ж люстерник, він мімікроїд — чому тут дивуватися? Це навіть полегшує мені завдання: він зараз розпадеться на шматки, і мені буде легше проскочити крізь отвір. Зрештою, план лишається тим самим: знайти Верджила, привести до тями, а потім вирушити на пошуки адмірала.

Він, звісно, пам'ятав наказ Сергія Семеновича, але покинути тут учителя не міг. Навіть думати про це не хотів...

Розділ десятий. ВЕЛИКЕ ПРИБИРАННЯ

Мене часто питали, чи не шкодував я про те, що сталося. Правду сказати — ніколи. Але завжди намагався робити висновки і враховувати їх на майбутнє.

Сергій Оксеник. На чолі Дірявої ескадри

Ненарок ворухнув лівим плечем, вирівнюючи політ. Покинутий відсік UE-80 був прямо по курсу — він тепер повільно обертався навколо своєї осі, оскільки і другий шлюз виявився відкритим, — і плив в оточенні чималої хмари з дерев'яних уламків, книжкових сторінок, листя та іншого мотлоху...

— У нас, — сказав Ненарок, — не було особливого вибору — та й часу, якщо чесно. Коротко, щоб ти зрозумів: ідучи до «вісімдесятки», адмірал призначив старшою пані Мерріл. Жодної посутньої інфи їй водночас не лишив: мовляв, повернуся — тоді розповім, а якщо не повернуся, отримаєте з Грибниці подальші інструкції. Мерріл, відповідно, терпляче чекала... ну, аж поки люстерник з нею не зв'язався й не почав шантажувати заручниками, себто вами. На той момент я вже знав, що він прорахував свої ходи на кілька кроків уперед. Не розумієш?

Мишко справді не розумів. Та й думав зараз більше про інше.

— Поміркуй сам: випускаючи мене з бібліотеки, люстерник начебто втрачав перевагу. Я ж усе-таки дізнався про те, що деякі з них здатні морфувати в кількох істот водночас.

Отже, вивіртнувшись, я б розкрив його секрет... і якщо він відпустив мене, для нього це вже не мало значення.

— Ну, якщо він збирався поміняти нас з адміралом на корабель...

— Нічого не завадило б йому потім наздогнати й підбити човник, перетворитися на когось із команди і врешті-решт захопити «Колібрі»... з його *вантажем*. Тому, вивіртнувшись, я не поспішав повідомляти про своє звільнення. Росоховатський чекав біля колиски, приглядав, щоб зі мною не сталося біди, поки я в Грибниці, — то він і розповів про ситуацію на кораблі. Я негайно скористався своїм капітанським доступом...

— Чекай, тебе ж його позбавили, капітан у нас Аліса. Як же ти?.. А, безглузде запитання, забудь.

— Завдяки своїм напрацюванням, — незворушно провадив далі Ненарок, — я відстежив дії адмірала аж до моменту, як він зайшов у бібліотеку. Потім я передав ключі керування човником Ігорю, переказав Алісі, що саме нам знадобиться, і під'єднався до датчиків «вісімдесятки». Ледве встиг: за мною прийшов пан Лі й повів у медблок — уже звідти я зв'язувався з тобою та Верджилом. Ну а поки я намагався допомогти вам порадами, пані Мерріл подбала про наступну стадію операції.

— То ти їй усе-таки розповів!.. А я чомусь вирішив, що ви викрали човник і дієте на свій страх і ризик. Хоча мусив би здогадатися: хто ж хоче, щоб його відрахували зі школи без дозволу на поновлення!.. Але чекай... Чому тоді на човнику немає нікого з учителів?

— У тій ситуації, — так само незворушно промовив Ненарок, — у нас не було часу на зайві пояснення. Пані Мерріл просто виконувала обіцяне люстерникові: перевела зоряних джур на човник і збиралася віддати ключ від «серця». Але спершу за допомогою колег знеструмила двигуни й вирубила всі котигорошкові вежі.

— Логічно: тоді б люстерник, захопивши «Горобець», не зміг одразу стартувати. І нас би в човнику теж не підбив.

— За цих умов нам лишалося тільки швидко і злагоджено подбати про свою частину плану. До речі, про план... Момент.

Він на мить перемкнувся на загальний канал і сказав:

— Джури, завантажую схему операції. Перевірте, де хто має бути і як рухатися. У нас украй мало часу... та ви й самі знаєте. — Він знову перейшов у приват: — Усе тривало кілька хвилин. Щойно я ізолював фродики Воллгейма і Ґолда, на човник прибіг Штерн і сказав, що обох негайно кличуть на капітанський місток. Ми лишилися самі — і одразу стартували. До речі, твоя мама нам сильно допомогла: на той момент якраз до корабля підлітав «Колібрі» — і зажадав у пані Мерріл негайних пояснень, що, мовляв, тут відбувається.

— Можу собі уявити... Мама навряд чи була в захваті від новин.

— Особливо коли їй повідомили, що «Колібрі» не стикуватиметься з нами і взагалі жодним чином не втручатиметься.

— Але... як? Чому?!

— Бо в них пріоритети. Коли ми відлітали, я чув, що саме твоя мама відповідала своїм колегам... Чесно кажучи, деяких слів я раніше навіть і не чув... Ну а наші, з «Горобця»... вони теж, як розумієш, були трохи знервовані.

Поміркуй, як порушення можна анулювати, а героїв виправдати.

— Вони вам цього не подарують, — тихо сказав Мишко. — Навіть враховуючи те, що ти врятував нас... така кількість порушень...

— Шість, якщо бути точним, — охоче втрутився Кавалерія. — Обман старших за званням. Змова. Захоплення орбітального човника. Створення ситуації, що ставить під загрозу життя інших (додамо: неповнолітніх). Ризик власним життям. Ризик контакту з позаземними й позасонсистемними формами життя. А, ще викрадення господарського ін-

вентарю — значить, не шість, а сім. Гадаю, враховуючи ваш вік, це тягне щонайменше на військовий трибунал.

— Ти трохи відстав від життя: у нас уже відмінили військовий стан, років так пів сотні тому.

— О! Тоді просто: відрахування зі школи, догана, ймовірно — переведення до інтернату з позбавленням доступу до Грибниці, можливості спілкуватися з рідними та споживання солодкого в більших, ніж потрібно для здорового харчування, обсягах.

— Припиніть уже! — гримнув на них Мишко. — Ви обоє врятували мені життя, і я обох вас однаково ціную...

— А знаєш, Небораче, він має рацію — принаймні в цьому випадку.

— Гей, сапієнси, — втрутився Тео Старджон, — ми на позиції.

Один за одним інші теж підтверджували, що вони на місці. За планом зоряні джури мали оточити відсік UE-80 зусібіч і почати відловлювати спершу тих аватар, що літали серед сміття по орбіті, а потім вже прочісувати весь цей ліс із дротів, зубців і гаків.

Ненарок розкрив дрібновічкову металеву сітку, зухвало посміхнувся і сказав:

— Поїхали!

Мишко вже запримітив першу аватару — щось шипасте, кулеподібне, із гострим гребенем уздовж того, що могло бути хребтом.

— Керуй наплічником, — наказав Кавалерії. — Упораєшся?

— Може, я і відстав від життя, але принаймні цьому дам раду.

Вистачило одного удару шваброю, щоб аватара опинилася в сітці Ненарока. Той затягнув горловину, і вони полетіли до наступної...

— Ти певен, що варто продовжувати в цьому ж дусі? — уточнив Мишко, коли вони заганяли в сітку вже четверту аватару — гостродзьобу черепаху з двома головами. Подушечка до цього моменту встигла поглинути равлика, а її

у свою чергу майже засвоїла менша від неї рази у два риба, що складалося переважно з шипів і зубів. — Кожен наступний, перетравлюючи попередників, стає більшим. Ще двоє-троє таких — і наша здобич не влізатиме в сітку...

— Ти не подумай, я не обманюю сам себе. Я розумію, він навряд чи вижив. І пріоритети... нам потрібен бранець, потрібні докази, що люстерники вкотре на нас напали. Але хіба ми мало їх назбирали? Хіба не можемо хоча б спробувати пошукати його?..

Ледве не сказав «його тіло», та затнувся, не зумів.

Це було перше, про що спитав Мишко, коли його затягли в човник і привели до тями. «Що з адміралом?»

І на це запитання ніхто не відповів. Усі відводили очі, міцніше стискали кулаки, і тільки Ненарок сказав: «Зв'язок із ним урвався, щойно ти втік звідти. На карті, коли я намагався відстежити присутність живих істот... там усе було надто змазано й незрозуміло». І потім додав спокійно: «Гадаю, він вийшов би на зв'язок, якби міг».

Слово «втік» тоді зачепило Мишка — таке просте й таке точне. Але він розумів: Ненарок не хотів його образити.

Та й, зрештою, сказав правду: Мишко справді втік.

Але тепер — прилетівши до «вісімдесятки», виконавши те, що конче треба було виконати, — він хотів принаймні віддати пошану людині, яка їх урятувала. А не збирати замість того дрібних аватар того, хто вбив учителя.

— Ми збираємо їх, — тихо сказав Ненарок, — бо інакше вони загинуть.

— Хіба це погано? Вони — наші вороги! Точніше, — додав Мишко, трохи розгублений цими складнощами, — точніше — частини нашого ворога.

— Вони, — уточнив Ненарок, — частини злочинця. Гей, Кавалеріє, даси юридичну оцінку діям люстерника?

— Спроба викрасти рухоме майно, що належить одній із земних держав. Захоплення в заручники розумних гуманоїдів виду мого сапієнс (одної повносправної особи та двох

осіб дитячого віку). Шантаж. Замах на вбивство. Спроба уникнути відповідальності шляхом свідомого подрібнення своєї особи на менші, позбавлені, власне, свідомості, а отже, за законами, на такі, що не підпорядковуються юрисдикції...

Чи не нагадують тобі ці дії поведінку однієї із земних держав світу? Чим?

— Дякую! — сказав Ненарок. І додав, звертаючись до Мишка: — Тепер розумієш?

Мишко не розумів:

— Чудово. Тобі видніше, як правильно його називати. Злочинець? — нехай. Якщо злочинець — значить, має бути покараний. То він і буде, за... тепер уже п'ятнадцять хвилин. Годі, Ненароче, подумай сам: він навіть нічого не відчує, жодною зі своїх аватар. Чому ми повинні гаяти на нього свій час?! Чому замість цього не подбаємо про тіло адмірала?!

Так, він промовив це нарешті вголос і відчув полегшення. На мить. Поки не поглянув у обличчя Ненарока — воскове, мертве. Без тіні хоча б якоїсь емоції.

— Слухай, — сказав Мишко, — а може, ти досі не певний, чи був він зрадником чи ні? Тобі ще не вистачає якоїсь дрібнички, беззаперечних аргументів, остаточного якогось свідчення? Чи навпаки? Якби ти думав, що він зрадник, ти, певно, першим ділом відіслав би когось або й сам полетів шукати тіло. Як речовий доказ. А якщо він лише людина, котра врятувала нас усіх, — хай собі. Так? Ти ж керуєшся тільки розумом, не серцем, серця ж у тебе немає, тільки той надточний, ідеальний механізм. А розум підказує...

— Розум, — перебив його Ненарок, — підказує, що ми — розумні, цивілізовані істоти, представники виду «людина розумна». Ми не вбиваємо інших розумних істот просто тому, що можемо. І не вбиваємо просто тому, що хочемо помститися. Гадаю, — додав він тихо, — саме це намагався пояснити нам адмірал. Що ми поводимось так насамперед задля самих себе. Бо якщо...

Він на мить затнувся, наче не знав, чи варто продовжувати. Чи він готовий вимовити те, що думає.

Чи розкриває пояснення Ненарока поняття «людяність»? Відповідь аргументуй.

Цієї миті вистачило. В ефірі раптом пролунав сигнал виклику, а за секунду вони почули голос Аліси Шелдон:

— Сапієнси, у нас тут ускладнення. Щойно зі мною на зв'язок вийшла пані Мерріл.

— Дуже сердита? — навіщось спитав Ділейні. ...

— Вона говорила тихим і майже лагідним тоном.

— Жодного разу не підвищила голос?

— Ще й двічі сказала: «якщо ваша ласка».

— Біда...

— Нам наказали негайно повертатися на човник. Просто зараз, покинувши все. І там чекати на них, вони вже розвертають корабель. Шкода, що саме в цю мить зв'язок погіршився, а потім й урвався, я практично не чула цього останнього наказу. Але вони вже летять.

— Не переймайся, — сказав Ненарок. — Усе одно прибудуть сюди пізніше, ніж відсік вибухне. На той час ми зберемо, що зможемо, і вшиємося звідси. Тобто полетимо їм назустріч, виконуючи наказ, який ти погано розчула. Дякую, що попередила. Сапієнси, робімо своє, не відволікаймося!

— І це все? — спитав у нього Мишко. — На тому й кінець? Зібралися й полетіли, питання закрите? Потім, звісно, вшануємо пам'ять і всяке таке, як розумні цивілізовані істоти...

— Знаєш, — перебив його Ненарок, — це страшенно дратує. Хочеш не хочеш, але щоразу перепитуєш себе: як би вчинив на нашому місці він? Чим би знехтував? Що вважав би справді важливим? І здається, інакше просто підведемо його... розумієш?

Мишко кивнув.

— Слухай, — почав був, — вибач щодо серця, я не хотів...

— Час вантажити нашу здобич, — зауважив Ненарок. — Сітка повна, у інших, наскільки бачу, ситуація та сама. Ділейні, чуєш мене? Підганяйте сани, готуйте анабіозники. Я зараз до вас приєднаюся. А ти... — додав він, знову перемкнувшись на приватний канал, — маєш трохи часу. Тільки

ж не барися — і вчасно повертайся, гаразд? Кавалеріє, приглянеш за ним?

— Вважатиму за честь, пане Ненарок!

— Десять хвилин, не більше! — гукнув той, ривком підхопив сітку й полетів у фіолетову порожнечу. Дехто із джур теж уже тягнув за собою здобич, інші виловлювали останніх аватар люстерника.

Мишко перемкнув приймач фродика на той канал, який завжди залишався з адміралом, і вони з Кавалерією почули сигнали. Примчали на місце — і виявили сріблястий чохол для адміралових окулярів...

— Небораче, де ви? Кавалеріє, чому ви досі у відсіку?!

— Ми вже майже...

— Роблю все можливе, пане Ненарок.

— Вилітаю вам назустріч! Женіть щодуху!

Вони випірнули з отвору — і ледве не зіткнулися з Ненароком. Той примчав на санях, з яких уже зняли анабіозники зі здобиччю.

— Застрибуй, каскадере! І пристебнися. У нас хвилина.

Він розвернувся й погнав геть.

Мишко кинув погляд назад: відсік обертався, повільно й велично, анітрохи не переймаючись усією метушнею навколо нього, — і раптом з дальнього входу виплила чиясь постать. Її видно було зі спини, і на мить — лише на одну коротку мить! — постать плавно розвернулася. Мишкові здалося, що він бачить знайоме обличчя, і вуса, і навіть здатен розгледіти усмішку, — та, звісно ж, із такої відстані він би нічого не побачив. Тим більше — не розгледів би деталей за ту дрібку секунди, що минула до моменту, коли відсік почав рости та розпускатись, наче орбітальне дерево в пришвидшеній зйомці; а потім були спалах, вогонь, усі відтінки жовтого й червоного, але звуку не було жодного, тільки Ненарок гукнув: «Пригнися!» — і наддав швидкості, водночас піднімаючись вище й вище, щоб утекти з лінії удару.

Спершу їм щастило: тільки кілька уламків зачепило сани по дотичній, і жоден не пошкодив двигун. Потім щось штовхнуло його в плече, Кавалерія зойкнув, і Мишко відчув, як уся ліва рука втрачає чутливість.

Ненарок навіть не озирнувся, тільки спитав:

— Втримаєшся? Кавалеріє, травма серйозна?

— Дякую, що цікавитеся. Пробило навиліт, якраз там, де плечовий сегмент переходить у рукав. Але не турбуйтеся, живиця все затягнула. Що ж до пана Неборака, то там тільки подряпина, однак я про всяк випадок уколов місцеве знеболювальне.

— Здається, я вирубаюсь, — прошепотів Мишко. Він відчував, як права рука, ноги, голова стають наче дерев'яними, чужими.

— О! Перепрошую, здається, я трошки помилився з дозуванням, але мушу запевнити...

Саме в цей момент Ненарок заклав крутий віраж, тікаючи від ще одного уламка, — і тоді щось угатило в сани знизу, перевернувши їх кілька разів навколо осі та швиргонувши вбік.

Добре, подумав Мишко, що пристебнувся. А то б зараз летів бозна-куди.

— Усе, — сказав Ненарок. — Приїхали. Ділейні, пошлеш когось, щоб нас звідси забрали?

Але замість Ділейні вони почули інший голос. Тихий, спокійний. Загрозливо лагідний.

— Він уже вирушив до вас разом із Батлер, — повідомила пані Мерріл. — Усі живі?

— Усі, — так само тихо відповів Ненарок. — Цього разу кіт знову впав на всі чотири лапи.

А потім Сашко вимкнув двигун, і вони втрьох почали чекати, поки за ними прилетять.

Епілог. ВИНЯТКИ ТА ВИКЛЮЧЕННЯ

— Відпусти мене, — попросив джура. —
Удома на мене чекають тато й мама і невивчені уроки.
Нічого не відповіла йому на це літавиця.
Просто взяла та й проковтнула джуру разом із його кораблем.
Зі збірки «Фольклор Дальнього космосу»,
версія 2178 р., найновіша

Мишко думав, що це відбуватиметься у, сказати б, поважнішій атмосфері. Хоча б на капітанському містку, при всіх членах екіпажу. З гучною промовою, мовляв, за порушення

правил, нехтування прямими наказами, ганебну поведінку — таких-то і сяких-то відраховуємо зі Школи зореплавства без права на поновлення. На Марс летітимете як звичайні пасажири, а звідти вас доправлять на Землю — і бувайте здорові.

Але все сталося просто й буденно. Джури якраз сиділи в кают-компанії та снідали. Позаду лишилися медична перевірка й детальне перехресне опитування паном Воллгеймом і пані Мерріл. І ще двадцять годин «на відпочинок» — наче нормальній людині потрібно на відпочинок стільки часу...

Фродики в них, звісно ж, не відібрали, але максимально обмежили функції, зокрема комунікативні. Ні до кого не звернешся, тільки можеш приймати виклик.

Мишко сподівався, що Ненарок знову скористається своїми напрацюваннями й вийде на зв'язок, але ні — він мовчав. Може, мав поспати довше, хтозна.

За сніданком говорили впівголоса, час від часу озиралися на двері. Пані Мерріл, коли прибули на «Горобець», жодним словом їм не дорікнула, навіть голосу не підвищила...

І от — варто було їм доїсти, як двері відчинилися й до кают-компанії зайшли та ж таки пані Мерріл, потім Сорока, Воллгейм і Паровський. Стали півколом, Мерріл кивнула джурам і сказала:

— Рада, що ви живі й неушкоджені. Усі медичні показники в нормі, жоден з вас не інфікований люстерником. Це означає, що ми можемо вас негайно відіслати на Землю.

— А в чому нас, власне, звинувачують? — похмуро спитав Фінлей. А коли пані Мерріл подивилася на нього так, як тільки вона одна вміла, уточнив: — Ну, ми ж маємо право знати?

— А як ти сам гадаєш? — спитав пан Паровський із неуважною, трохи наче співчутливою усмішкою. — Винні ви чи ні?

— Та ясно... — Фінлей ще більше спохмурнів. — Треба було самим не ризикувати, повідомити дорослих. Діяти згідно з інструкціями.

— А от і ні! — раптом озвалася Аліса Шелдон. Вона підвелася з-за столу, і Мишко з подивом мусив визнати, що не впізнає стару приятельку. Аліса наче стала вищою — і вже точно дорослішою. — Ти, Верджиле, діяв згідно з інструкціями. Отримав наказ капітана й виконував його, разом із Небораком. Якщо хтось у чомусь і помилився — це я.

— То це ти наказала їм мовчати про відсіки з простором Шредінґера? — зацікавлено уточнив пан Сорока...

— Так, — спокійно відповіла Аліса. — Неборак із Ненароком доповіли мені, коли знайшли перший з відсіків. Я вирішила не поспішати з висновками й усе дослідити.

— Ну, бачите, — сказав учитель екзобіології Микола Сорока, і Паровський задоволено кивнув. — Хто б міг подумати...

— Я, — додала Аліса, — визнаю, що могла припуститися помилки. Але як чинний капітан беру всю відповідальність на себе. Це не їх — мене треба відраховувати зі Школи. Вони діяли абсолютно в рамках інструкцій.

Як ти оцінюєш поведінку Аліси? Якими рисами наділено цю героїню?

— Перепрошую, капітане, — втрутився Ненарок. — Дозвольте сказати?

Аліса кинула короткий погляд на пані Мерріл. Та лише ворухнула бровою, мовляв, ти ж капітан, то й вирішуй.

— Не дозволяю. Ти почнеш говорити різні... не дотичні до справи речі.

Ненарок зітхнув:

— Тоді я змушений буду порушити субординацію і твій прямий наказ. Пані Мерріл, панове Паровський, Сорока, Воллгейм. Капітан Шелдон керується благородними міркуваннями, але боюся, я не можу погодитися з нею. Те, що сталося, виключно моя провина. Я запропонував дослідити потаємні відсіки, спровокував на це джуру Ненаро-

Як ти оцінюєш пояснення Михайла Неборака й Олександра Ненарока? Чи можна стверджувати, що хлопці — справжні герої? Чому?

ка, потім маніпулював капітаном Шелдон, щоб вона не розголошувала інформацію. Усе це призвело до відомих подій і ледве не закінчилося катастрофою... точніше, таки закінчилося.

Учителі перезирнулися. Шелдон від обурення почервоніла, решта джур стиха про щось перемовлялися.

— Слухайте, — сказав Мишко, — це все страх як благородно, але геть несправедливо. Ненарок має потрапити на Марс. Шелдон — одна з найкращих джур Школи. І головне — це ж я заварив усю кашу. Я помітив зайві відсіки, щойно ми опинилися у Вирії. Але не сказав ні слова. Через мене загинув адмірал, мене й карайте відрахуванням. Я, зрештою, не дуже й хотів у зореплавці, просто... пішов за компанію.

— Е ні! Що за маячня?! — гукнув Гарлан Еллісон. Решта дівчат і хлопців підтримали його обуреними вигуками. — Ви, троє, думаєте, вам повірять? Ми хто по-вашому? ... От мені, наприклад, як представнику виду мого сапієнс образливо, коли з мене роблять дурня. Офіційно заявляю: я брав участь у викраденні човника, бо це могло врятувати двох моїх друзів, а не тому, що хтось там мною проманіпулював. Багато береш на себе, Ненароче. А тебе, Небораче, навіть не було тоді на кораблі, то й не претендуй на чужу славу. Тебе взагалі треба нагородити якимсь орденом чи хоча б добрячим лонгрідом у чуткарі — ти ж знайшов ті відсіки. А якби ні? Якби й ніхто інший їх не помітив? Бо ж раніше не помічали, скільки б «Горобець» не літав. Якби люстерник вибрався й перетворився на когось із нас? Навіть адмірал пішов у відсік сам, нікого не попередивши! То за що ж відраховувати Неборака? А якщо відраховуєте — то й мене давайте, щоб було по-чесному.

— І мене теж!

— І нас!

Джури один за одним виходили з-за столів, ставали поряд із Мишком, Ненароком і Алісою.

— А без пафосу ніяк не можна було? — упівголоса спитав Еллісона Ненарок. — Влаштували тут...

Учителі дивилися на них із тими ж дивними виразами на обличчях.

Нарешті пан Паровський похитав головою:

— Отже, так просто? Беремо й відраховуємо всіх, щоб нікому не було образливо? І це єдине, що вас хвилює? Жодних питань про подальшу долю «Горобця»? Про те, чи ми знайшли щось у третьому потаємному відсіку? Чи щось узагалі загрожує людству? Мова тільки про ваше відрахування?

— А ви хіба розповісте? — пхикнув Гарлан Еллісон. — Ми ж для вас уже не джури, а так... цивільні. Пасажири!

— Поводитеся ви точно як пасажири — не як джури, — пані Мерріл вказала на нього, а потім на решту хлопців та дівчат. — Навіть не дослухали до кінця. Я сказала, що ми *можемо* відіслати вас назад на Землю. І мали б це зробити, оскільки після катастрофи, яка сталася на «Горобці», корабель мусив би вирушити в карантинну зону на ретельний огляд. Але є кілька «але». По-перше, абсолютно чіткі вказівки покійного адмірала, по-друге, те, що ми зараз у Вирії й уже знаходимося ближче до Марса, ніж до Землі. Тож «Стріляний горобець» вирушить у карантинну зону Марса, а до того часу всі рішення щодо екіпажу ухвалюватиму я. Усіх, хто хоче повернутися на Землю, туди доправить «Зухвалий колібрі», ми наразі маємо домовленість із ними.

— А хто не хоче? — уточнив Верджил.— Той може залишитися. За, — вона трохи підвищила голос, щоб вщухли перешіптування джур, — певних умов. Усі ви порушили чимало правил і розпоряджень, і дехто мав би бути відрахований зі Школи, а більшість — позбавлена права зватися зоряними джурами, знову стати пошукачами. Але... існують певні пом'якшувальні обставини. Це Школа зореплавства, а зореплавці часто ризикують життям і мусять приймати складні рішення... беручи до уваги обставини, лишаю вас у статусі джур. Ви можете повернутися на Землю й поновити

навчання після того, як Школа прилетить додому. Або можете лишитися тут, на «Горобці». Узагалі-то рішення про це мали б ухвалювати ваші батьки, але — на ваше щастя — зв'язку з ними немає.

Наступні кілька секунд у їдальні стояв гамір до небес — аж поки Шелдон не наказала:

— Джури, тихо!

— Звісно, — спокійно продовжувала пані Мерріл, — це все не стосується Неборака.

Вона поглянула на нього майже зі співчуттям і кивнула:

— Іди до себе в каюту, там на тебе чекають.

Як ти оцінюєш рішення пані Мерріл? Чи хотів / хотіла б ти, щоб тебе навчали саме такі вчителі? Чому?

* * *

У каюті на Мишка чекала мама.

Мама всміхнулася:

— Простіше, ніж ти собі думаєш. Видатним науковцям дуже важко відмовити, особливо якщо йдеться про долю їхнього сина.

За цією усмішкою він побачив те дівча, про якого згадував адмірал: зухвале, непокірне, рішуче.

— І випереджаючи твої запитання — ні, я не прийму відмови. Після всього, що тут сталося, я не вважаю «Стріляний горобець» тим місцем, де має перебувати мій син. На мою думку — і я казала про це пані Мерріл — вас усіх треба негайно евакуювати! Та в неї розпорядження покійного адмірала... і власне уявлення про те, як варто вести навчання. З нею я не сперечатимусь, але тебе — забираю, це не обговорюється. Батько не пробачить мені, а обидві бабусі з'їдять живцем.

— Ма...

— Жодних дискусій з цього приводу. Вибач, я розумію: ти почуваєшся самостійним, дорослим... Та що я кажу, ти такий і є! Але існують речі, щодо яких рішення мусять ухвалювати...

— По-справжньому дорослі люди, — підказав Мишко. — Скажи, а якби твої друзі були в небезпеці, ти б погодилася

залишити їх, бо в тебе з'явилася б така можливість і хтось би взяв за це відповідальність на себе?

— Михайле...

— А та дівчинка? Та, яка на п'ять хвилин зняла шолом у Вирії? Вона б погодилася на таке?

Мама мовчки дивилася на нього довго, дуже й дуже довго. Потім повільно похитала головою.

— Вона б сказала, що ти впертий, підступний, але напрочуд розумний хлопчисько. І ще вона пишалася б тобою — не менше, ніж пишаюся я. Але знай: якщо я почую про твої нові пригоди...

— Не почуєш! — пообіцяв Мишко. Щиро, хоча, може, і трохи зашвидко.

Мама на це тільки кивнула, а потім міцно-міцно притулила його до себе. Мишко не знав, як у цьому випадку має поводитися справжній зореплавець, тож вирішив, що діятиме просто як син, котрий ох і скучив за рідною мамою!..

Мишко залишається на «Зухвалому колібрі», який мав летіти далі, і це була чудова нагода потренуватися у відпрацюванні процедури роз'єднання двох кораблів.

— Радий, що ти лишився, — кинув Ненарок Мишкові, коли вони йшли сходами до своїх робочих крісел. — Хоч це було з твого боку не надто розумно.

— Тобто?

— Ти ж не думаєш, що все скінчилося?

— Я не настільки наївний! Пані Мерріл із нас, напевно, всю душу витрусить найближчими тижнями, а потім ще цей карантин... Але знаєш, я подумав: потім же все життя шкодуватиму, що пропустив найбільшу пригоду свого життя. Корабель люстерників, таємничий вантаж у потаємних відсіках, а ще ж ти будеш шукати свого батька — і за цим теж стоїть якась по-справжньому крутезна таємниця. Щоправда, я обіцяв мамі, що вона не почує про мої нові пригоди... Доведеться зберігати високий рівень секретності.

— Угу, — сказав на це Ненарок. — Чудова ідея...

— Порожнього Вирію! — побажав їм капітан «Колібрі».

— Порожнього Вирію! — відповіла Аліса Шелдон....

14. Поміркуй, які проблеми порушує автор у творі «Сапієнси». Запиши їх у зошит.

15. Від імені когось із дітей розкажи про дорослого космонавта зорельота чи вчителя.

16. Доведи, що за жанром твір «Сапієнси» Володимира Арєнєва повість. Поясни назву твору. Чи вдала вона?

17. Чому автор, на твою думку, таку важливу роль у творі відводить подіям у бібліотеці?

18. Чи хотів би / хотіла б ти навчатися у Школі зореплавства? Чому?

19. Випиши науково-фантастичні елементи повісті. Намалюй шлях / дорогу до розкриття таємниць буття Всесвіту і людини в ньому.

20. Проаналізуй розмову Мишка з мамою (епілог твору). Як ти вважаєш, чому мама погодилася на вмовляння сина залишити його на «Стріляному горобці»?

21. Автор твору зазначає: *«Утім замало створити тільки текст — оживає він тоді, коли до нього допасовують ілюстрації. І я вдячний моїй дружині Ліні Квітці, що вона пішла далі — за межі сказаного на сторінках, і побачила світ «Сапієнсів» саме таким. А ще дякую за щоденну підтримку й розуміння (і нагадування, що книжка сама себе не напише)».* Чи допомагали тобі малюнки Ліни Квітки сприймати події твору? Намалюй свою ілюстрацію до «Сапієнсів».

22. Напиши і творчо оформ кодекс справжнього зореплавця.

НЕДА НЕЖДАНА (народилася 1971 р.)

Я песимістка в п’єсах
і оптимістка в житті.
Неда Неждана

1. Розгадай ребус — і ти дізнаєшся, де народилася Неда Неждана.

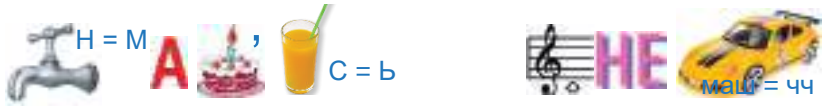

Є люди, для яких подорожі — це сенс життя.

Не всидить на місці й подорожує з героями своїх п’єс українська поетеса, драматургиня, журналістка, перекладачка Надія Мірошниченко (псевдонім — Неда Неждана).

Свого часу вона вивчала французьку філологію та культурологію. Працювала журналісткою, сценаристкою.

Як керівниця відділу драматургічних проєктів Національного Центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса, Неда Неждана часто буває за кордоном.

Неда Неждана — співзасновниця театру «МІСТ». Постановки за її п’єсами втілені в Україні, Польщі, Вірменії, Грузії, Естонії, Литві, Сербії, Македонії, Швеції, Німеччині, Франції, США, Австралії.

За мотивами казки-притчі Антуана де Сент-Екзюпері Неда Неждана створила мюзикл «Маленький принц», а за мотивами твору Карло Коллоді — мюзикл «Пригоди Піноккіо».

Казка-шоу «Зоряна мандрівка» є драматичним твором.

2. Пригадай, які драматичні твори ти читав / читала.

3. Поміркуй, чим драматичні твори відрізняються від прозових.

ЗОРЯНА МАНДРІВКА

(Скорочено)

(казка-шоу на дві дії)

На добрих чарівників нападають космічні чудовиська, заражаючи невідомою хворобою. У пошуках чудодійних ліків двоє клоунів подорожують різними планетами — Золотих Бджіл, Золотих Снів і Великого Дракона, де зустрічають дивних істот та неймовірні пригоди. Монстри — Головатий, Спритний і Моцний — усіляко намагаються їм завадити, але перемагає, звичайно, добро.

Дійові особи

Фея (Чарівниця)
Учениця Феї
Дракончик

Клоуни
Білий клоун
Рудий клоун

Сузір'я
Одноріг
Велика Ведмедиця

Мешканці планет
Пасічник
Чаклунка

Монстри
Головатий (шеф)
Спритний
Моцний

Перша дія. Пролог

На сцену вибігають Рудий і Білий клоуни наввипередки один перед одним і розгублено зупиняються посередині, оглядаючи залу.

РУДИЙ КЛОУН (*сумно*). Ну от, усе скінчилося! Спізнилися, зганьбилися! Пропустили таке свято! І все через тебе!

БІЛИЙ КЛОУН. Чому це через мене? А хто на каруселі гойдався? «Ще трішечки, ще п'ять хвилинок...». Оце твої п'ять хвилин...

РУДИЙ КЛОУН. А хто не зміг мене переконати, щоб я зійшов з каруселі, хто? Ти...

БІЛИЙ КЛОУН. Тихше... Знаєш, а мені здається, ще нічого не скінчилося...

РУДИЙ КЛОУН. Так як же не скінчилося, коли немає ні музики, ні свята, ні чарівної Феї.

БІЛИЙ КЛОУН. Може, ще нічого й не починалося... Он у дітей запитай.

РУДИЙ КЛОУН. Справді? (*У дітей*). Ще не було ніякого свята? (*Діти відповідають*). Ур-ра! Ми перші! Тоді ми починаємо святкову виставу! А я буду головним ведучим!

БІЛИЙ КЛОУН. А ти вмієш вести виставу?

РУДИЙ КЛОУН. Звісно, вмію! От дивися. (*Готується до ведення вистави*). Шановна публіко! (*Вклоняється*). День добрий!

БІЛИЙ КЛОУН. Вельмишановна публіко! Треба казати — вельмишановна публіко!

РУДИЙ КЛОУН. Гаразд, вельмишановна публіко! Зараз почнеться свято!

БІЛИЙ КЛОУН. Незвичайне свято! Ти забув сказати — незвичайне...

РУДИЙ КЛОУН. Чого ти мене перебиваєш? От сам і кажи... (*Ображено відходить*).

БІЛИЙ КЛОУН. Будь ласка. (*Вклоняється*). Починається незвичайне і надзвичайне свято! Такого ви ще ніколи не бачили. Зараз я відкрию вам страшенну таємницю...

РУДИЙ КЛОУН. Стривай-стривай. Це я мав розказувати про страшенну таємницю!

БІЛИЙ КЛОУН. Ти можеш наплутати!

РУДИЙ КЛОУН. От і не наплутаю. Я краще вмію розповідати страшенні таємниці! (*Таємниче*). Слухайте, дітки: сьогодні буде не звичайне свято, а... а... (*Затинається*).

БІЛИЙ КЛОУН. А космічне.

РУДИЙ КЛОУН. Яке-яке? Комічне? Серйозно? (*Сміється*).

БІЛИЙ КЛОУН. Та ніяке не комічне!

РУДИЙ КЛОУН. Як? А що ж у нас буде трагічне свято (плаче по-клоунськи)? Хіба таке буває?

БІЛИЙ КЛОУН. Ні, воно, звісно, буде веселе, комічне, але це не головне. Воно буде космічне! От бачиш, ти все плутаєш.

РУДИЙ КЛОУН. Я плутаю? Та це ти все плутаєш: то комічне, то трагічне...

БІЛИЙ КЛОУН. Гаразд, кажемо разом.

РАЗОМ: (*скандують*). Сьогодні чарівна Фея полетить запалювати нову зірку! (*Видихають*). Хух.

А яке бажання загадав / загадала ти?

Чи можна вважати пісеньку клоунів оптимістичною? Чому?

Перша пісня клоунів

Чекає свято чарівне
І незвичайне нас.
Всі темні хмари прожене,
Коли настане час.

І шлях у зоряні світи
Це свято прокладе.
Світи нам, зіронька, світи!
Хай кожен путь найде.

Цей шлях до щастя і удач,
і до здійсненних мрій.
Ніколи не тужи, не плач
І не втрачай надій.

Чути голос із динаміка. Клоуни уважно слухають.

Клоуни гукають Фею.

Ідуть до краю сцени, зазирають за завісу.
Раптом з іншого боку на сцену вибігають два космічні Монстри — це М о ц н и й та С п р и т н и й.

СПРИТНИЙ (*тихо*). О, як тут тепло! Здається, це тут... Зачекаємо. Зараз ми їх... (*Показує, як буде чимось обсипати*).

МОЦНИЙ. Либонь. (*Оглядають територію*).

РУДИЙ КЛОУН (*озирається і помічає монстрів, теж тихо*). Ой, поглянь, які чудернацькі істоти... Хто вони такі?

БІЛИЙ КЛОУН (*пошепки*). Не знаю. Може, це і є Феї?

РУДИЙ КЛОУН. Та ти що, з дуба на кактус упав? Ти що, ніколи Фей не бачив?

БІЛИЙ КЛОУН. Не бачив... А ти бачив?

РУДИЙ КЛОУН. Ні… Але я знаю. Феї, вони не такі, а такі (*показує, які саме*) і такі… Гарні…

БІЛИЙ КЛОУН (*тихо*). Слухай, якісь вони підозрілі… Як би чого не накоїли… (*Голосно*). Перепрошую, а хто ви такі й що ви тут робите?

МОЦНИЙ. Ми? Гм…

СПРИТНИЙ. Ми гості здалеку… З тамтої галактики… (*Невиразно показує на небо*). Він Моцний, а я Спритний.

РУДИЙ КЛОУН. Так ви прибульці?

МОЦНИЙ. Авжеж.

СПРИТНИЙ. Чули, сюди скоро прителіпається Фея, так ми її просто мріємо зустріти. Правда, Моцний?

МОЦНИЙ. Угу.

РУДИЙ КЛОУН. А навіщо ви її чекаєте?

СПРИТНИЙ. Як же ж? Ми ж теж хочемо подивитися на таке диво. Як запалюють нову зірочку…

МОЦНИЙ. Авжеж.

БІЛИЙ КЛОУН. А звідки ви знаєте про зірку? Це ж секрет. Ви що, підслуховували?

МОЦНИЙ. Ми? А нащо?

СПРИТНИЙ. Теж мені секрет! Та цей секрет в нашій чорній дірі… тобто, планеті, білій, кожен гуманоїд знає. Правда, Моцний?

МОЦНИЙ. Еге ж.

СПРИТНИЙ. Ми взагалі все знаємо. А Моцний у нас просто ас.

МОЦНИЙ. Авжеж.

РУДИЙ КЛОУН (*відводить убік, тихо Білому Клоуну*). Що робити будемо? Не подобаються мені ці прибульці…

Чи бувало у твоєму житті так, що в очах людини ти бачив / бачила щось недобре? Чи справді очі — дзеркало душі людини?

БІЛИЙ КЛОУН (*тихо*). Мені теж так здається. Очі у них недобрі…

РУДИЙ КЛОУН. Як би їх відправити звідси, поки Фея не прийшла? Віщує моє серце: лиха з ними наберемося…

БІЛИЙ КЛОУН. Так кажете, ви все знаєте і можете?

МОЦНИЙ. Авжеж…

БІЛИЙ КЛОУН. От ми зараз перевіримо, які ви аси. Давайте так: як відгадаєте хоч одну нашу загадку, то лишаєтеся тут, а як ні, то підете і не будете заважати польоту.

СПРИТНИЙ. Та щоб ми загадок не відгадали?

МОЦНИЙ. Хутко.

БІЛИЙ КЛОУН Так, на розгадування дається одна хвилина. (*Загадують одну загадку, починають відлік часу*). Тільки ви, діти, не підказуйте, підказка не зараховується.

СПРИТНИЙ. Що ж це таке може бути?.. А, Моцний?

МОЦНИЙ. Хтозна…

СПРИТНИЙ. З тебе допомоги… як із чорної дірки світла… Діточки, а може, ви допоможете, га? У вас світлі голівоньки. Одразу видно: талант, розум аж із вух лізе… Допоможіть своїм інопланетним братам меншим…

Придумай загадки клоунам. Чому авторка не подає конкретних загадок у тексті?

Клоуни роблять знаки дітям, щоб не підказували. Але монстри не відгадують загадки. Розводять руками. Так тричі клоуни загадують монстрам загадки, і ті не відгадують.

РУДИЙ КЛОУН. От бачите, панове прибульці. Загадок ви не відгадали….

БІЛИЙ КЛОУН. Тож попросимо вас швиденько залишити стартовий майданчик.

Сунуть на монстрів, ті відступають.

СПРИТНИЙ. А ми не дуже то й хотіли, правда, Моцний? (*Шепоче тому щось на вухо*). Подумаєш. У нас тих зірок хоч греблю гати. Пішли звідси геть. (*Виходять*).

Пригадай, що означає фразеологізм «хоч греблю гати».

Клоуни разом із дітьми знову гукають Фею.

Разом з дітьми кличуть Ф е ю, після третього разу вона з'являється — у гарній сукні із чарівною паличкою, разом

із своєю ученицею Ф е ї н к о ю в ковпаку астронома. Феї наближаються. Клоуни вклоняються.

БІЛИЙ КЛОУН. Доброго дня, пані. (*До Феї*). Перепрошую, а ви часом не Фея?

ФЕЯ. Так… Я Зоряна Фея.

РУДИЙ КЛОУН. А ми клоуни. Я Рудик, а він Білик.

ФЕЯ. Дуже приємно. А це моя учениця, Феїнка. Вона ще тільки починає засвоювати чаклунську науку, але вже має успіхи.

ФЕЇНКА. Здрастуйте. (*Присідає в реверансі, нахиляє голову, і з неї падає ковпак*). Ой…

Кидається піднімати ковпак, Рудик також хоче підняти, вони стукаються головами і падають на підлогу, потираючи лобики. Отакої!

БІЛИЙ КЛОУН. Ти що? Чого ти штовхаєшся?

РУДИЙ КЛОУН. Перепрошую, я хотів допомогти підняти шапочку…

ФЕЇНКА (*обурено*). Шапка? Це вам не шапка, а чарівний ковпак, от!

БІЛИЙ КЛОУН (*піднімає ковпак і допомагає підвестися Феїнці, а потім другу*). Вічно ти лізеш поперед батька в пекло! Вибачте, чарівні панни, мого товариша, він такий незграбний…

ФЕЯ. Нічого-нічого, він же хотів допомогти… Феїнка теж буває неуважною… Вона дуже здібна, але така неуважна… От і зараз, попросила її взяти карту місцевості, а вона замість цього взяла карту Марса. От ми і заблукали. Якби не почули ваші голоси, напевно, ще б довго кружляли довкола. Так що ми вам дуже вдячні.

БІЛИЙ КЛОУН. Та це не ми, ми що? Це більше діти допомогли, ми б самі не впоралися…

ФЕЇНКА (*ледь не плаче*). Вона обіцяла — нікому, ніколи…

ФЕЯ. Ох, Феїнко-Феїнко, яка ж ти ще недосвідчена і необережна! Та ж всі знають, що Сорока — найбільша пліткарка! Розказати їй — це все одно, що розповісти усім підряд.

ФЕЇНКА (*плаче*). Вибачте мені, пані, я не хотіла… Я обмовилась…

РУДИЙ КЛОУН. А хіба це погано, що всі будуть знати про таке велике свято? Он діти дуже зраділи, правда?

ФЕЯ. Діти — це добре. Але ж є ще різні злі сили. Вони можуть використати зірку для злих бажань, а то й взагалі стати на заваді. Тому я й хотіла тримати це все в секреті…

БІЛИЙ КЛОУН. Ой, а ми бачили тут якихось дивних істот, вони все ходили, щось винюхували…

РУДИЙ КЛОУН. Але ми придумали, як їх прогнати. І діти нам допомогли, правда… Так що вони пішли собі геть…

ФЕЯ. Феїнко-Феїнко, що ж ти накоїла!

ФЕЇНКА. Нічого, пані Феє! Ми разом, і ми вміємо чаклувати! Що нам якісь істоти, подумаєш!

ФЕЯ. Феїнко, не будь такою безпечною, ти ще дуже недосвідчена.

ФЕЇНКА. Але я вже багато вмію! (*До клоунів*). Не вірите?

БІЛИЙ КЛОУН і **РУДИЙ КЛОУН** (*разом*): Віримо, віримо!

Феїнка переконує, що вміє чаклувати — і у клоунів з'являються… хвости.

ФЕЇНКА. Такі гарні хвостики вийшли, як картинка! А вони вередують! Не подобається їм!

ФЕЯ. Феїнко, не можна тебе і на хвильку залишити саму!

ФЕЇНКА. Я ж хотіла зробити їм приємний сюрприз!

ФЕЯ. Запам'ятай це правило: ***не можна робити когось щасливими силоміць***. Те, що подобається тобі, може не влаштовувати інших. Розчаклуй їх негайно.

ФЕЇНКА. Але ж я це ще не проходила, я не знаю, як…

ФЕЯ. Запам'ятай ще одне правило: ***ніколи не чаклуй, коли не знаєш, як повернути назад***. Обіцяєш мені більше так не робити?

Як ти розумієш виділені вислови?
А ти прислухаєшся до порад учителів? Чому?

ФЕЇНКА. Так, пані вчителько.

ФЕЯ. Гаразд. (*Здіймає паличку*). Карампам-пам-барам!

Знову ефекти чаклування, клоуни хапаються за ті місця, де були хвости, — вони зникли.

Вбігають монстри — і Феї починають чхати й кахикати.

ФЕЯ. Здається, це вірус...

РУДИЙ КЛОУН. Вірус?

ФЕЇНКА. Нас заразили страшним космічним вірусом!

Пригадай поради, як уберігатися від вірусу.

БІЛИЙ КЛОУН. Це все вони, ці прибульці! Я відчував, що вони готують щось лихе!

РУДИЙ КЛОУН. Що ж робити?

ФЕЯ. Не хвилюйтеся, на цей вірус є ліки.

РУДИЙ КЛОУН. А де ж їх дістати?

БІЛИЙ КЛОУН. Що робити? Підкажіть! Ми заради вас все зробимо.

ФЕЯ. Тоді треба летіти в тридесяту галактику на планету Золотого Дракона. На цій планеті росте Чарівна Квітка. Хто вдихне запах цієї квітки, той відразу одужає. Та, на жаль, ми з Феїнкою не можемо летіти...

РУДИЙ КЛОУН. Ми полетимо... Тільки як же ми туди дістанемося?

ФЕЯ. Я дам вам чарівну паличку для подорожі на інші планети. (*Дає паличку*).

ФЕЇНКА. Ось так змахуєте тричі і вказуєте напрямок.

БІЛИЙ КЛОУН. А звідки ж ми дізнаємося, куди летіти?

ФЕЯ (*дістає карту, скручену в рулон*). Ось, тримайте, це зоряна карта.

ФЕЇНКА. Червоним указаний шлях до планети Золотого Дракона.

У цей момент з'являється Спритний, хапає карту, кидає її Моцному, який чекає на іншому боці сцени.

СПРИТНИЙ. Моцний, лови!

МОЦНИЙ. Хутко!

Ловить карту і, розпихуючи всіх, тікає, за ним Спритний, потім клоуни.

ФЕЯ. У небі в нас багато друзів.

ФЕЇНКА. Хто ж вони такі?

ФЕЯ. Сузір'я: Водолій, Стрілець, Одноріг, Велика Ведмедиця... Вони вкажуть дорогу, порадять, а якщо трапиться лихо — допоможуть у біді. Тільки потрібно вивчити чарівне замовляння, як їх кликати. Слухайте:

Край зірок — чудовий край.
Просимо про допомогу.
Нам сузір'я в поміч дай.
Хай покажуть нам дорогу...

ФЕЯ. Зараз ми запитаємо їх, чи вони нас чують?

ГОЛОСИ СУЗІР'ЇВ (*ефект відлуння*). Чуємо, чуємо, чуємо...

ФЕЯ. А чи не підкажете, куди полетіли ці страховиська?

ГОЛОС СУЗІР'ЇВ. В чорну діру, в чорну діру, в чорну діру...

ФЕЯ. Дуже вас просимо, вкажіть дорогу нашим друзям клоунам...

Засвічується прожектор чи щось подібне.

ФЕЯ. Дякуємо вам, любі сузір'я, Поспішайте... Боюся, Монстри вже далеко відлетіли... Пройдіть отуди, на стартовий майданчик для телепортації у відкритий міжзоряний простір. (*До дітей*). Сподіваюся, ви допоможете клоунам у пошуках чарівної квітки? (*Діти відповідають*)...

РУДИЙ КЛОУН. Ми все зробимо, щоб принести вам квітку!

БІЛИЙ КЛОУН. Чекайте, ми скоро-скоро повернемося...

Які сузір'я тобі відомі? Пригадай, частинкою якого сузір'я є Полярна зірка. Як вона допомагає орієнтуватися в темну пору доби?

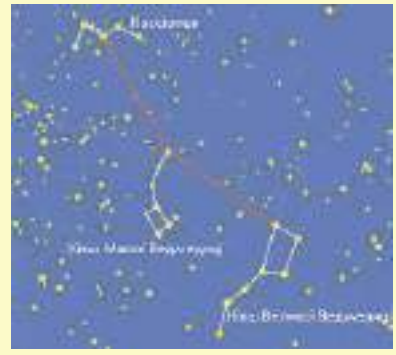

Сузір'я — це ділянки на зоряному небі, де групи найбільш яскравих зірок утворюють обриси різних предметів або істот.

Які сузір'я зображені на малюнку? Що тобі про них відомо?

Феї та клоуни йдуть ховаються за кулісами в різні сторони, чути звук «запуску».

СЦЕНА 1

На сцені зоряне небо. Це міжпланетний простір. З'являється Г о л о в а т и й — шеф космічних монстрів, який дорікає Моцному і Спритному за те, що не зупинили Фею, яка надумала зірку запалювати над барлогом. Тепер ні відпочинку, ні спокою...

Спритний і Моцний швидко підбігають і виструнчуються.

РАЗОМ: Прибули за вашим наказом, пане Головатий!

ГОЛОВАТИЙ. Вільно! Успішно?

МОЦНИЙ. Авжеж.

ГОЛОВАТИЙ. А чого так забарилися?

СПРИТНИЙ. Дозвольте доповісти, пане Головатий?

ГОЛОВАТИЙ. Аякже ж. Доповідайте, мої любенькі.

СПРИТНИЙ. Запуск Феї та її учениці у космос для запалення нової зірки відкладено на невизначений термін у зв'язку з їхнім станом здоров'я.

ГОЛОВАТИЙ. Чудово. І як подіяв наш новий вірус?

МОЦНИЙ. Хутко.

СПРИТНИЙ. Бацили такі спритненькі виявилися: звалили з ніг умить. Лежать з отакенною температурою... Аж термометр зашкалює!

ГОЛОВАТИЙ. Це добре, що зашкалює. Скоро розтануть...

СПРИТНИЙ. Є така цілюща Чарівна Квітка, яка росте на планеті Золотого Дракона аж у тридесятій галактиці.

МОЦНИЙ. Ого-го-го-го де.

ГОЛОВАТИЙ. А як дістануть? У цих же феюшок спільників знаєш скільки? Страх!

СПРИТНИЙ. Є у них, щоправда, помічники, але з них користі на два шаги — й ті щербаті. Клоуни якісь. Та ж без карти ні за що не знайдуть! А карта у Моцного. Покажи, Моцненький. Єдина і неповторна. (*Моцний дістає велику карту*).

МОЦНИЙ (*розгортає, дивиться, яка велика*). Ого!

ГОЛОВАТИЙ. Карту треба знищити!

МОЦНИЙ (*бере карту і рве навпіл, кидає вниз*). Хутко!

ГОЛОВАТИЙ. А ну підніми бігом! (*Той піднімає шматки*). Порвати — мало. А раптом котрісь умільці народні візьмуть та склеять, га? Шматки треба рознести по різних планетах. (*Розглядає їх*). Так, ти, Моцний, візьмеш свій шматочок і полетиш на планету Золотих Бджіл. Там тебе зустріне моя давня приятелька.

ПАСІЧНИК. Страшна чародійка. Презлюча карга. Скажеш, що від мене. Вона тебе зустріне як рідного. Питання є?

МОЦНИЙ. Нема.

СПРИТНИЙ. У мене є. А там бджоли є?

ГОЛОВАТИЙ. Є, а що?..

СПРИТНИЙ. Ну, що не я туди лечу…

ГОЛОВАТИЙ. Нема за чим жаліти, Спритний, бо той мед зачаклований. Хто його поїсть, той стає липучкою і до всього прилипає. Ця планета — пастка для клоунів. Ясно?

МОЦНИЙ. Еге ж.

СПРИТНИЙ. Оце добре! Так їм і треба! Будуть знати, як складні загадки загадувати!

ГОЛОВАТИЙ. Так, а ти, Спритний, полетиш зі своїм шматочком на планету Золотого Сну. Там тебе зустріне Зла Чаклунка, скажеш їй, що від мене, і попросиш заховати той шматочок. І щоб вона підготувалася до гостей непроханих — клоунів...

СПРИТНИЙ. Ясно. А ви ж де будете, пане Головатий?

ГОЛОВАТИЙ. А я полечу на цю саму планету Золотого Дракона, знайду ту квіточку, порву її на пелюсточки і розвію по безкрайніх просторах рідного космосу.

СПРИТНИЙ. А там дракон є?

ГОЛОВАТИЙ. Є.

СПРИТНИЙ. Страшний?

ГОЛОВАТИЙ. Аякже ж. Такий гарненький, страшненький дракончик. Кажуть, він дихає вогнем і любить попоїсти.

МОЦНИЙ. Що?

ГОЛОВАТИЙ. Не що, а кого. Хто трапиться, того і з'їсть.

МОЦНИЙ. Ого...

Розбігаються в різні боки. Чути звуки відльоту, а потім прильоту. На сцені з'являються два клоуни.

РУДИЙ КЛОУН. Ой, і де це ми?

БІЛИЙ КЛОУН. Не знаю. Я так думаю, що в цій самій Чорній Дірі.

РУДИЙ КЛОУН. А де ж тоді поділися монстри?

БІЛИЙ КЛОУН. Мабуть, ми спізнилися...

РУДИЙ КЛОУН. Що ж робити?

БІЛИЙ КЛОУН. Давай у дітей спитаємо, чи були тут монстри?

Діти відповідають.

БІЛИЙ КЛОУН. Бачиш, виявляється, були.

РУДИЙ КЛОУН. А що вони зробили з картою?

Діти відповідають.

РУДИЙ КЛОУН. Що? Розірвали? От негідники! Що ж тепер буде?!

БІЛИЙ КЛОУН. Та не панікуй ти! А уривки куди поділи? Га? Рознесли по планетах?

РУДИЙ КЛОУН. Які? Золотих Бджіл і Золотого Сну? Які дивні назви... Сузір'я, милі, підкажіть нам, де розташовані ці планети?

РУДИЙ КЛОУН. Ми вас дуже просимо! (*Сузір'я висвітлюють, де саме*).

БІЛИЙ КЛОУН. Так, а куди ж тепер вирушати? Туди чи туди? Куди ближче? Зірочки ясні, покажіть нам, яка з цих планет ближче? (*Сузір'я миготять світлом*).

БІЛИЙ КЛОУН. Он, бачиш? Рушаймо!

РУДИЙ КЛОУН. Я б сказав: летімо!

Клоуни вирушають в дорогу, може бути повтор пісні клоунів.

СЦЕНА 2

Планета Золотих Бджіл, чути дзижчання, можливо, танець бджіл та трутнів. Невдовзі на сцені з'являється Спритний, з подивом оглядає планету.

Моцний і Спритний зустрічають Пасічника, який на вигляд — добрий дідусь. Вони просять чарівника нашкодити клоунам.

Чути звук відльоту та прильоту клоунів. Пасічник дослухається і враз ховається разом із картою. Клоуни розглядають планету.

БІЛИЙ КЛОУН. Яка цікава планета, і гарна!

РУДИЙ КЛОУН. А медом як пахне! Перекусити б…

БІЛИЙ КЛОУН. Не відволікайся. Нам карту шукати треба!

Входить Пасічник.

Клоуни розпитують Пасічника про монстрів і карту. Пасічник, звісно ж, удає, що нічого не знає.

БІЛИЙ КЛОУН. Ми не могли наплутати.

ПАСІЧНИК. Тоді шукайте, як вам треба. Хочете там, хочете тут. Може я відвернувся чи пішов у кущі, а той монстрик шмиг-шмиг-шмиг — і туди. (*Показує напрямок*).

БІЛИЙ КЛОУН (*відводить убік Рудого Клоуна, тихо*). Ти знаєш, по-моєму, він шахраює: усе знає, але чомусь приховує. Я відчуваю, що це спільник монстрів.

Досліди технологію виготовлення меду.

Чому цей продукт такий дорогий?

РУДИЙ КЛОУН (*тихо*). Та ну, що ти такий підозріливий? А по-моєму, милий дядечко.

ПАСІЧНИК. Може, поки що спочиньте з дороги, скуштуйте меду, просто чудо, а не мед.

БІЛИЙ КЛОУН (*Пасічнику*). Дякуємо, але ми поспішаємо. (*Рудому*). Так, я піду туди пошукаю, а ти тут продивися. (*На вушко*). І за цим постеж. Тільки не здумай медом ласувати… (*Виходить у пошуках карти, Рудий з насолодою вдихає запах меду*).

Не послухавши настанов Білого клоуна, Рудий, на вмовляння Пасічника, куштує мед. Раптом з Рудим починає коїтися щось недобре: його рухи сповільнюються, стають механічними, неначе вони долають опір повітря.

БІЛИЙ КЛОУН. Щось ніде не видно тієї карти. Раптом ми і справді переплутали... (*Помічає Рудого*). Ой, а чого це ти тут стовбичиш? Чого тримаєшся за вулик? (*Оглядає*). І чого мовчиш? (*Намагається відірвати його від вулика, не може*). Агов, чого ти вчепився? Що з тобою? А-а, ти не можеш відлипнути? (*Помічає посуд від меду*). Що ж із тобою трапилося, друже мій? (*До дітей*). Діти, скажіть, що з ним сталося?... Злипся від меду?... Зачаклований? Казав я тобі, не їж... А хто ж це частував? Пасічник? ... Як дізнатися про розчаклування? О! Здається, придумав. (*Дітям*). Я вдаватиму, ніби теж став липучим і прилипну до Пасічника. І йому доведеться сказати про розчаклування! (*Дітям*). Тільки ви мене не видавайте, добре?..

Входить Пасічник, Білий помічає і починає вдавати, ніби він їсть мед.

ПАСІЧНИК. О, і ви тут, думав вас почастувати гарненько, а ви й самі почастувалися, от і славненько... У нас мед просто золото, їжте, їжте. Я вам ще більшу ложку дам... (*Білий Клоун вдає, що починає злипатися, іде в напрямку до Пасічника, той відступає*). Ой, тільки не підходь близько! Чуєш мене? Не підходь! Я тобі ложку кину. В тебе кину... (*Білий Клоун наздоганяє Пасічника і вдає, що прилипає*). Ой, що ти робиш? А ну відліпися! Негайно.

Ходять по сцені, куди Пасічник, туди і клоун, наступний діалог — під час цього ходіння.

Пасічник зізнається, що мед перестане бути липким, коли він заспіває.

БІЛИЙ КЛОУН. Не можу. Ви самі підсунули нам липучий мед.

ПАСІЧНИК. То й що з того? Я ж не знав, що ти до мене прилипнеш!

БІЛИЙ КЛОУН. Скажіть, як відліпитися. Мені і моєму другу.

ПАСІЧНИК. Не знаю як. От біда мені з вами. І де ви взялися на мою голову!..

БІЛИЙ КЛОУН. Самі винні. Самі зачаклували, самі тепер і розчакловуйте.

ПАСІЧНИК. Та це не я. Я не винен. Це все цей клятий монстр!

БІЛИЙ КЛОУН. Так таки був тут космічний монстр? А ви нам збрехали...

ПАСІЧНИК. Ну був. То й що з того? Чого зразу збрехав? Може, я забув. У мене голова дірява... Ну гаразд, скажу. Мед перестане бути липучим, коли я заспіваю.

БІЛИЙ КЛОУН. То це ж так просто! Заспівайте!

ПАСІЧНИК. Ні, це неможливо. Чуєш, як я хриплю?

БІЛИЙ КЛОУН. Так ви застудилися?

ПАСІЧНИК. Ні, це не застуда! Колись у мене був чудовий голос, як у соловейка. Та одного разу я зірвав його. І врятувати його може тільки особливий мед, захований в одному горщику. Але тут їх безліч! І я ніяк не можу знайти той заповітний мед. Багато років я шукаю його. Я зненавидів мед, з горя став злим, і ця злість отруює весь мед на планеті...

БІЛИЙ КЛОУН. І невже ніхто не знає, як знайти цей горщик з медом?

ПАСІЧНИК. Знає тільки одне сузір'я Велика Ведмеди́ця. Вона весь мед розрізняє за запахом. Але я ж не можу запросити на планету сузір'я...

БІЛИЙ КЛОУН. Я знаю! Знаю, як запросити!

ПАСІЧНИК. Не може бути.

БІЛИЙ КЛОУН. Це чарівне замовляння від Феї.

ПАСІЧНИК. Якщо від Феї, тоді вірю! Клич її.

БІЛИЙ КЛОУН. А ви віддасте нам карту, яку залишив Монстр?

ПАСІЧНИК. Віддам. Звичайно, віддам.

БІЛИЙ КЛОУН. Тоді слухайте: (*Пасічник і діти підхоплюють віршик про сузір'я*). Шановна пані Велика Ведмедиця! Прошу вас, спустіться на цю планету, допоможіть нам!

На сцені з'являється В е л и к а В е д м е д и ц я.

Пасічник куштує мед Великої Ведмедиці, співає. Рудий Клоун відліплюється, клоуни обнімаються, цілують Ведмедицю.

БІЛИЙ КЛОУН. Якщо ви нам вдячні, то давайте скоріше карту.

ПАСІЧНИК (*дістає карту*). Ось, тримайте.

БІЛИЙ КЛОУН. А тепер не можна гаяти ні хвилини. Феї в небезпеці. І невідомо, які ще пастки приготували для нас Монстри.

ПАСІЧНИК. Все, більше ніколи не буду допомагати їм. Це ви справжні друзі! Може, усе-таки скуштуєте меду на дорогу? Він же тепер розчаклований…

ВЕЛИКА ВЕДМЕДИЦЯ. …Летіть скоріше, милі клоуни. Зараз зорі вкажуть вам дорогу до планети Золотих Снів.

Зорі висвітлюють шлях до планети.

А за якими критеріями ти обираєш справжніх друзів?

БІЛИЙ КЛОУН. Рушаймо…

РУДИЙ КЛОУН. Я готовий! До побачення, милі друзі.

ВЕЛИКА ВЕДМЕДИЦЯ (*навздогін*). Тільки будьте дуже обережні! Там живе Зла Чаклунка.

Клоуни вибігають, чути звук відльоту, Велика Ведмедиця повертається, а Пасічник захоплено співає…

Світло міняється, ця планета щезає разом із Пасічником, натомість з'являється знову міжзоряний простір (або це перед сценою). З різних сторін збираються Монстри. Вони в паніці, бо Пасічник віддав частинку карти…

4. Які події у творі можна вважати зав'язкою? Чому?

5. За якими категоріями варто об'єднати героїв твору? Оформ у зошиті цей поділ. Які закономірності простежуються?

6. Яких помилок припустилася учениця Феї? Як це позначилося на долі героїв?

7. Які чарівні предмети та чарівні герої наявні / діють у драміказці? Про що це може свідчити?

8. Пофантазуй, як розгортатимуться події далі. Читаючи твір, вибери той уривок (сценку), який би ти з друзями розіграв / розіграла. Чи легко було обирати ролі? За якими критеріями ти обирав / обирала роль для себе? Розіграйте виставу в класі.

ЕПІЛОГ

Світло змінюється, це знову стартовий майданчик. Клоуни повертаються разом із здоровими Феєю та Феїнкою.

ФЕЯ. Вітаю вас знову. Нарешті ми розпочинаємо наше свято. Клоуни нам такі ліки дістали: всю хворобу, як рукою зняло. Дякуємо вам усім від усієї душі. Тепер усюди: і на землі, і на небі буде веселе свято! (*До залу*). І пам'ятайте: ***якщо є віра в перемогу і справжня дружба, то ніякі перешкоди, ніякі злі підступи, навіть найстрашніших космічних Монстрів вам не страшні.***

З'являються Монстри.

ГОЛОВАТИЙ. І нас візьміть, а то нам сумно без свята!

СПРИТНИЙ. Ми вже все прибрали.

МОЦНИЙ. Чистота — то страшна сила!

ГОЛОВАТИЙ. Ми вже виправилися.

ФЕЯ (*до залу*). Ну що ж, пробачимо їм на перший раз?

ФЕЇНКА. Нехай у всіх буде свято!

МОНСТРИ: Ур-ра-а-а-а!

ГОЛОВАТИЙ. Посвяткуємо хоч раз по-людськи!

СПРИТНИЙ. А монстри що, не люди?!

ФЕЯ. Нам час у дорогу, друзі мої. Запалювати зірку. А ви подумайте, які бажання загадувати. Якщо вони добрі і справедливі, то обов'язково збудуться.

ФЕЇНКА. Адже свято не скінчилося, воно ще тільки починається!

Чути звук запуску, рахунок, запалюється зірка. Фінальна пісня, загальні веселощі.

Чи погоджуєшся ти з думкою Феї?
А ти любиш чистоту?
Чи тримаєш ти своє робоче місце в чистоті?

Спробуй і ти загадати бажання. Поміркуй, що потрібно, аби воно здійснилося.

ЗАВІСА

Драма (драматургічний твір) — твір, призначений для постановки на сцені, інсценізації.

9. Поміркуй, до якого свята можна зіграти цю виставу.

10. Які драматичні особливості ти відстежуєш у творі «Зоряна мандрівка»? А які казкові елементи використала авторка? Доведи, що твір за жанром — «драма-казка».

11. Чому твір має таку назву?

12. Які цінності авторка пропагує у творі?

13. Які персонажі казки-шоу діють у відомих тобі художніх творах? Це чарівні чи реальні герої?

14. Заповни в зошиті таблицю «Реальні й фантастичні герої». Простеж появу чарівних істот у розвитку сюжетної лінії. Поміркуй, яка їх роль. Познач записані в таблиці імена героїв червоним олівцем, якщо вони асоціюються з добром, і чорним — якщо зі злом.

15. Вивчи пісню або уривок драматичного твору напам'ять.

ПОЕТИЧНЕ БАЧЕННЯ СВІТУ

♦ Леся Українка. «Тиша морська»
♦ *Микола Вінграновський*. «Даленіє вечір в бабиному літі…», «Димить стерня над синіми ярами…», «Вже неминуче буде сніг…» (один твір на вибір учителя)
♦ *Ліна Костенко*. «Осінній день, осінній день, осінній!», «Дощ полив» (один твір на вибір учителя)
♦ *Ірина Жиленко*. «Підкова»
♦ *Оксана Радушинська*. «Як дивно пахне перший сніг…», «Гупають яблука — трави толочать…» (один твір на вибір учителя)

Позакласне читання

♦ *Яків Щоголів* «Косарі»
♦ *Іван Франко* «Дрімають села…», «Розвивайся лозо, борзо…», «Червона калино, чого в лузі гнешся?»
♦ *Леся Українка* «Мрії», «Як дитиною, бувало…»
♦ *Максим Рильський* «Дощ» («Благодатний, довгожданий…»), «Осінь-маляр із палітрою пишною…»
♦ *Ігор Калинець* «Стежечка», «Блискавка», «Веселка», «Криничка», «Дим» (зі збірки «Дивосвіт»)
♦ *Ганна Чубач*. «Зустріч з літом», «Трава дитинства»
♦ *Ірина Жиленко* «Жар-птиця»
♦ *Анатолій Мойсієнко* «Весна», «Випурхнули грози», «Вітер», «Хвиля»

Фрагмент малюнка Віри Тезик — майстрині петриківського розпису. 1983 рік

ЛЕСЯ УКРАЇНКА (ЛАРИСА ПЕТРІВНА КОСАЧ-КВІТКА) (1871 – 1913)

Глибоке небо немов промовляло
до моря огнисті слова,
а море співало урочистій ночі
свою могутню, величну, вічну поему.
Леся Українка

Леся Українка прожила 42 роки. Майже **три роки провела в Криму.**

Пригадуєте, у дитинстві Лариса захворіла?

Боротися з хворобою майбутній письменниці доведеться майже все життя... Уперше на лікування в Крим Леся Українка приїхала, коли їй виповнилося 19 років.

«У Саках вона місяць лікувалася, живучи на приватній квартирі. Потім була Євпаторія, Севастополь, Ялта, колишня столиця Кримського ханства *Бахчисарай*. За рік Леся Українка знову повернулася до Криму, а через шість років оселилася в Криму — спочатку на дачі в урочищі Чукурлар, а згодом переїхала в центр Ялти, де мешкала майже рік.

Востаннє Леся з чоловіком Климентом Квіткою побувала в Криму в 1907–1908 рр.: Севастополь, Балаклава, Алупка, Ялта, Євпаторія» *(за Людмилою Кліщук)*.

Пригадай, що тобі відомо про дитинство Лесі Українки.
Який твір, прочитаний у 5 класі, тобі запам'ятався?
Якщо не пригадуєш, звернi увагу на ілюстрацію-підказку.

Леся Українка в Криму

1. Здійсни віртуальну екскурсію до музею Лесі Українки за QR-кодом або покликанням *https://cutt.ly/3wtVH5hw* .

Леся Українка присвятила півострову цикли віршів «Кримські спогади» і «Кримські відгуки».

2. Пригадай, що називають пейзажною лірикою. Що тобі відомо про *мариністичну лірику*?

Пейзажна лірика — вид лірики, у якій ідеться про захоплення природою.

Мариністична лірика — це вид пейзажної лірики з описами моря.

Пам'ятник Лесі Українці в Ялті. 1972 р.

3. Підготуйся до виразного читання поезії. Для цього перейди за покликанням або QR-кодом, які подано в завданні 1, і послухай твір Поля Моріа «Симфонія сонця і моря».

4. Прочитай виразно поезію Лесі Українки під музичний супровід.

ТИША МОРСЬКА

епітети

В час **гарячий полудневий**
Виглядаю у віконце:
Ясне небо, **ясне** море,
Ясні хмарки, **ясне** сонце.

Певно, се країна світла
Та злотистої блакиті,
Певно, тут не чули зроду,
Що була негода в світі!

Спиши першу строфу поезії в зошит та підкресли літери ***с***, ***ц***. *Який звуковий ефект вони зумовлюють?*

Цю строфу тобі хочеться читати голосно чи тихо?

Тиша в морі... ледве-ледве
Колихає море хвилі; *персоніфікація*
Не колишуться од вітру
На човнах вітрила білі.

З тихим плескотом на берег
Рине хвилечка перлиста; *епітет*
Править хтось малим човенцем,
В'ється стежечка
злотиста. *персоніфікація*

Править хтось малим човенцем,
Стиха весла підіймає,
І здається, що з весельця
Щире золото спадає. *метафора*

Як би я тепер хотіла
У мале човенце сісти
І далеко на схід сонця
Золотим шляхом поплисти!

Попливла б я на схід сонця,
А від сходу до заходу,
Тим шляхом, що проложило
Ясне сонце через воду. *персоніфікація*

Не страшні для мене вітри,
Ні підводнії каміння, — *символ*
Я про них би й не згадала
В краю вічного проміння.

«Тиша морська».
Ольга Самчук

Як ти розумієш метафору? Чому вода нагадує щире (тут: справжнє) золото?

Чому, на твою думку, ліричная героїня хоче поплисти далеко? Від чого намагається, можливо, утекти?

Що символізують вітри, підводне каміння? Думку обґрунтуй.

Чи можна стверджувати, що ліричная героїня — сильна особистість? Чому? Яким ти її уявляєш? Чи можна ототожнювати авторку з ліричною героїнею? Чому?

Схарактеризуй образ ліричної героїні.

5. Перейди за покликанням або QR-кодом, які подано в завданні 1 на сторінці 246, і послухай романс «Тиша морська» (слова — Лесі Українки, музика — Валерія Квасневського).

6. Які почуття викликає поезія «Тиша морська»?

7. Пригадай вивчене про риму та римування (за потреби звернися до словника наприкінці підручника).

8. Розглянь схему «Види римування» та прокоментуй її.

Визнач вид римування в поезії Лесі Українки «Тиша морська».

9. Уклади словничок «Морський пейзаж». Для цього випиши з вірша іменники, що стосуються морської тематики, та добери до них епітети (випиши з тексту або придумай власні).

10. Перейди за покликанням або QR-кодом, які подано в завданні 1 на сторінці 246, і розглянь карту Кримського півострова. Проклади маршрут Лесі Українки, назвавши населені пункти, у яких вона проживала чи лікувалася.

11. Відшукай в інтернеті світлини з морським пейзажем. Створи на їх основі відео. Для цього добери відповідну музику та текст. Можна використати твори на морську тематику Лесі Українки або інших авторів. Обов'язково зазнач авторів слів і музики. Якщо не маєш власних світлин, відшукай потрібні ілюстрації в інтернеті.

12. Опрацюй таблицю «Паспорт твору» та доповни прикладами останній рядок.

Назва твору	«Тиша морська»
Автор	Леся Українка (Лариса Петрівна Косач-Квітка)
Рід	Лірика
Жанр	Пейзажна лірика; маріністична лірика
Мотив	Оспівування краси морського пейзажу, утвердження життєвого оптимізму
Засоби художньої виразності	Епітети, персоніфікації, метафори, символи; алітерація

МИКОЛА ВІНГРАНОВСЬКИЙ (1936 – 2004)

Про його вірші варто казати
не «текст», а «твір».
Василь Герасим'юк

Микола Вінграновський не лише поет. Він був і талановитим прозаїком, а також режисером, сценаристом, актором.

Перу Миколи Вінграновського належать і повісті та оповідання для дітей. Найвідоміші з них: «Первінка», «Сіроманець», «Гусенятко» та інші.

У своїх творах письменник поєднував світ людей і тварин. Він майстерно передавав думки, які нібито роїлися в головах звірів. Цей художній прийом зачаровував малечу. До речі, діти для Вінграновського — особлива тема.

Пригадай, який твір цього митця ти вивчав / вивчала в 5 класі на уроках української літератури. Про що він?

У 1984 році письменник за дитячі збірки став лауреатом Державної премії України імені Тараса Шевченка.

У творчому доробку Миколи Вінграновського десять поетичних збірок, дев'ять повістей, один роман. Він зіграв вісім ролей і зняв 14 фільмів.

1. Прочитай вірші Миколи Вінграновського.
Для цього перейди за QR-кодом або покликанням *https://cutt.ly/SwtVmFEn.*
Який настрій вони в тебе створюють?

2. Прочитай виразно поезію.

ВЖЕ НЕМИНУЧЕ БУДЕ СНІГ…

В обіймах снігу.
Худ. Іван Труш

Зверни увагу: перші й останні рядки поезії повторюються. Такий художній прийом називають **обрамленням**.

У творі переважають **зорові (візуальні) образи**: сніг, бадилина, яблуко тощо.

Образ снігу **персоніфікований**. Він нагадує непосидючого бешкетника, який усе встигає.

Вже неминуче буде сніг
З хвилини на хвилину…
Завіє сніг і наш поріг,
І в полі бадилину.

персоніфікація

За ногу вхопить вітер дим,
А сніг і дим завіє,
Ще й білим язиком твердим
Прилиже дим, як вміє.

персоніфікація

персоніфікація

Хвоста розпушить курці сніг
І пожене за вітром,
Останні яблучка із ніг
Зіб'є із віт над світом.

До айстр останніх припаде
Губами сніговими
І тихо їм щось доведе,
І забіліє з ними…

персоніфікація

Під самим садом обрій ліг
На сіру павутину…
Вже неминуче буде сніг
З хвилини на хвилину…

Вірш відрізняється від прози візуально — довжиною рядків. Але не лише довжина рядків характеризує поезію. Це і її особливе звучання.

Віршовий ритм — звучання, що утворюється упорядкованим повторенням складів: послідовно чергуються наголошені й ненаголошені склади.

Схематично віршовий ритм позначають так:

__/_ — наголошений склад; ⏑ — ненаголошений склад.

Під сАмим сАдом Обрій лІг

⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ ⊥

На сІру пАвутИну...

⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ .

Вже нЕминУче бУде снІг

⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ ⊥

З хвилИни нА хвилИну...

⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ ⊥ ⌣ .

У художній мові Миколи Вінграновського різноманітна **словесна палітра кольорів**. Колірні характеристики мають природні явища (сніг, дим, вітер), просторові поняття (небо, обрій, сад), назви флори та фауни (квіти, курка).

Назви білого — кольору снігу — Микола Вінграновський використовує в описах як основу зимових пейзажів.

Порада. *Щоб визначити ритм вірша, спочатку потрібно поставити наголоси в словах (наголошений звук позначений великою літерою). Зверніть увагу: під час визначення ритму можливі два і більше ритмічні наголоси в одному слові. Як же не помилитися? Дуже просто: співайте вірш, найдовший звук і буде наголошеним.*

Звичайно, є вірші, у яких ритмічний малюнок не настільки важливий, як образи твору.

3. Які емоції викликає поезія «Вже неминуче буде сніг…»? Які емоції переживає ліричний герой? Підтвердь текстом.

4. Визнач вид римування в поезії (за потреби звернися до словника наприкінці підручника).

5. Накресли схему віршового ритму другої строфи поезії.

6. За бажання вдома створи персоніфікованих героїв. Для цього намалюй ілюстрації до кожної строфи. Які кольори переважають на твоїх малюнках? Чому?

7. Випиши іменники з епітетами (якщо такі є) на позначення кольорів.

8. Розглянь схему та прокоментуй її.

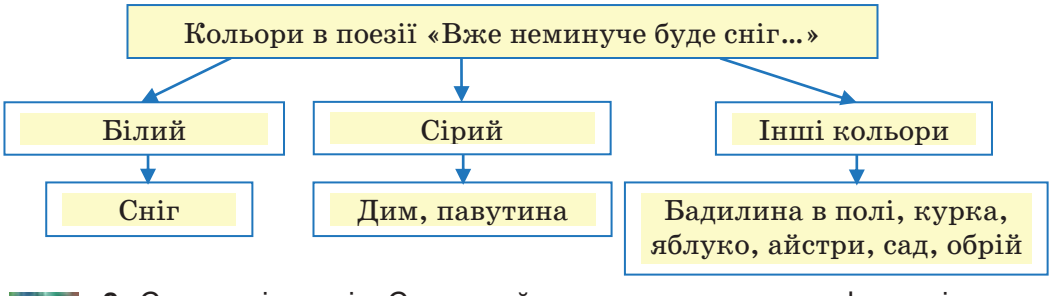

9. Створи відеокліп. Скористайся алгоритмом, що на форзаці.

10. Склади таблицю «Паспорт твору», зазначивши назву, автора, рід, жанр, мотив і засоби художньої виразності.

ЛІНА КОСТЕНКО (народилася 1930 р.)

Людина нібито не літає...
А крила має. А крила має!
Ліна Костенко

Шістдесятники — культурні діячі, які виступали на захист української мови та культури, боролися проти русифікації в 60-х рр. XX ст.

Ліна Костенко — геніальна письменниця, активна учасниця руху шістдесятників. Лауреатка Шевченківської премії, Премії Антоновичів, Ордену Почесного легіону (найвища нагорода Франції).

Ліна Костенко народилася в місті Ржищів, що на Київщині. Її дитинство припало на роки Другої світової війни. Лихоліття загартувало майбутню письменницю. Вона мало розповідає про ті часи, але в поезіях можна натрапити на рядки про «балетну школу» заміненого поля та «дитинство, вбите на війні». Попри все дівчинка була допитливою, жвавою. Бабуся її називала «Шура-Бура», порівнюючи з вітром, що здув комарика з дуба в жартівливій народній пісні.

Непосидюча й життєлюбна Ліна знаходила прихисток на Дніпрі — «річці дитинства». Пейзажі, якими милувалася, згодом втілилися у віршах.

1. Прочитай вірш виразно.

ОСІННІЙ ДЕНЬ, ОСІННІЙ ДЕНЬ, ОСІННІЙ!

Осінній день, осінній день, осінній!
О синій день, о синій день, о синій!
Осанна осені, о сум! Осанна.
Невже це осінь, осінь, о! — та сама. *персоніфікація*
Останні айстри горілиць зайшлися болем. *метафора*
Ген килим, витканий із птиць, летить над полем.
фразеологізм (значення — крадій)
Багдадський злодій літо вкрав, багдадський злодій.
І плаче коник серед трав — нема мелодій...

2. Прослухай романс на слова Ліни Костенко за покликанням *https://cutt.ly/dwtVJxBY* чи QR-кодом.

3. Які емоції викликав у тебе твір? Це прозовий текст чи віршований? Чому?

4. Розглянь репродукції картин Олега Шупляка. Яка з них, на твою думку, може слугувати ілюстрацією до поезії Ліни Костенко?

Паризька осінь

Рудоволоса осінь

5. Визнач, які голосні та приголосні звуки найчастіше повторюються. Яку мелодію вони нагадують? Який настрій створюють?

6. Схарактеризуй образ ліричного героя у творі. Ліричний герой, на твою думку, живе в гармонії з природою? Наведи підтвердження-цитату.

7. Створи схему «Образність поетичної мови», використавши такі поняття: *епітет*, *персоніфікація*, *тавтологія*, *фразеологізм*, *парне римування*.

8. У чому полягає художня довершеність поезії «Осінній день, осінній день, осінній!»?

Тавтологія — засіб художньої виразності, який полягає у повторенні однакових чи спільнокореневих слів.

Есе — невеликий за обсягом твір, довільний за будовою.

9. Проведи експеримент. Заміни слова «осінній», «осінь» на «весняний», «весна». Чи залишиться твір вишуканою поезією? Чому?

10. Напиши творчу роботу в одному із жанрів (на вибір):

1) есе на тему «Поезія — живопис у слові»;

2) поезія про улюблену пору року. Подбай не тільки про зміст і римування, а й про віршовий ритм, засоби художньої виразності.

11–12. Виконай завдання, подані за QR-кодом або за покликанням, які подано у завданні 2 на сторінці 253.

ІРИНА ЖИЛЕНКО (1941 – 2013)

Хай веселі будуть діти!
Хай щасливим буде люд!
Ірина Жиленко

Ірина Жиленко — авторка понад двадцяти поетичних збірок, лауреатка Шевченківської премії та Премії імені Василя Стуса. Перший вірш написала у 8 років.

Навчалася в Київському державному університеті імені Тараса Шевченка.

Обожнювала дітей. Ще в підлітковому віці влаштувалася в дитячий садочок доглядати малечу. Згодом стала вихователькою. Працювала також у редакціях різних видавництв.

Улюблені квіти письменниці — фіалки.

Найвідоміші видання Ірини Жиленко для дітей: повісті «Двічі по два дорівнює кульбабці» і «Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як корисно іноді помилитися номером»; збірників віршів «Достигають колосочки», «Вуличка мого дитинства», «Казки буфетного гнома».

Обкла́динка збірки Ірини Жиленко «Казки буфетного гнома». Художники-ілюстратори — Ніна й Олександр Ковалі

1. Прочитай вірш виразно.

ПІДКОВА

Була зима. Ішов *зелений сніг*. *епітети*
За ним — *рожевий*. Потім — *фіалковий*.
І раптом протрюхикав на коні
Дідусь Мороз. І загубив підкову.

Та не просту. А золоту. Таким,
на місяць схожим, серпиком лежала, —
аж розгубились в небі літаки, *персоніфікація*
кричали: «Мама!» — й крильцями дрижали
А я знайшла. Сказала їй: — Світи
тут, на вікні. Щоб все мені збулося! —
Зійшлися і **роззявили** роти *тавтологія, гіпербола*
сімсот **роззяв.** Стоять вони і досі…
Круг них світився то зелений сніг,
то голубий, то ніжно-фіалковий.
фразеологізм (значення — щоденно)
Вони стояли вперто, **день при дні**, —
зачарувала їх моя підкова.

Що ж, покладу підкову в *чемодан*,
куплю я шубу. А тоді поїду
в Лапландію. Хоч трішки і шкода,
вже так і буть — віддам підкову Діду.

Оце і все. А сніг звичайним став.
Легкий і рівний, пада, пада, пада…
Роти закрили всі сімсот роззяв.
І розійшлись… І полягали спати.

Як ти розумієш вислів «протрюхикав на коні»?

Що тобі відомо про підкову як символ?

Зістав свої міркування з текстом, поданим після останніх рядків вірша.

У центрі поезії Ірини Жиленко — підкова. У народі вважають, що це — **символ успіху і щастя**. У багатьох країнах підкова — символ удачі.

Колись побутувало повір'я, що нечиста сила ходить колами, але дійшовши до кінця підкови (розірваного кола), змушена повернутися без можливості творити зло. Тому підкову вішали скрізь, де нечисть могла проникнути в житло.

Так підкова стала своєрідним оберегом.

1. Створи власну підкову-оберіг, яка виконуватиме ті функції, які потрібні тобі саме зараз і сьогодні. Це може бути ілюстрація, аплікація, виріб із полімерної глини — усе залежить від твоєї уяви.

2. Знайди в інтернеті інформацію про значення символів на підкові.

3. Сформулюй тему та ідею поезії «Підкова».

4. Що, на твою думку, означає «*світити для всіх*»? Як ти гадаєш, чому за підковою спостерігають саме роззяви?

5. Які почуття викликає вірш у тебе?

6. Чому, на твою думку, сніг у творі набуває незвичайних кольорів? Чи можливе таке явище в реальному житті? Чому?

7. Чи можна вважати вчинок ліричної героїні, яка ховає підкову в себе на вікні, егоїстичним? Чому?

8. Поясни, якою ти уявляєш ліричну героїню. Чому вона все-таки вирішує відвезти підкову в Лапландію? Наведи одну цитату на користь своєї думки.

9. Напиши есе про те, що для тебе є щастям.

10. Створи рекламу твору — онлайн-колаж або малюнок.

11. Опрацюй таблицю «Паспорт твору».

Оздоблювали підкови-обереги написами, зображеннями, природними матеріалами.

Кожна деталь, розміщена на такому оберегові, мала приховане значення:

- лікáрські рослини — здоров'я;
- колосся, пташки — символ добробуту;
- дерево — міцність роду;
- гніздечко — родинне вогнище;
- плоди, ягоди — символ родючості роду;
- хата — берегиня домашнього вогнища;
- безсмертник — довголіття;
- переплетіння лози — вірність і розуміння між подружжям;
- насіння — багатство;
- часник, перець — захист від хвороб та лихих сил.

Назва твору	«Підкова»
Автор	Ірина Жиленко
Рід	Лірика
Жанр	Філософська лірика
Мотив	Мрія про здійснення бажань, усвідомлення щастя
Засоби художньої виразності	Епітети, персоніфікації, фразеологізм, тавтологія; асонанс, алітерація

ОКСАНА РАДУШИНСЬКА (народилася 1979 р.)

Спасибі, Господи,
за день, який минає —
Пливе у вічність човником легким.
За те, що є. За те, чого немає.
За те, що сталось, й треба жити з тим.
Оксана Радушинська

Оксана Радушинська — письменниця, режисерка, радіо- і телеведуча, журналістка, громадська діячка, волонтерка, почесна громадянка міста Старокостянтинів Хмельницької області.

Перший вірш Оксана написала ще в дошкільному віці, а першу книжку — у неповних 20 років. Нині творчий доробок письменниці — 30 видань: вірші, казки, оповідання, повісті, навіть роман. А ще — вона власниця багатьох нагород: статуеток та дипломів, які свідчать про перемоги в різних літературних конкурсах.

Оксана Радушинська на презентації своєї книжки «...Коли сонце було стозрячим. Амулет волхва»

Оксана Радушинська напевне знає, що жодні перешкоди не мають зупиняти на шляху до мети. Через проблеми зі здоров'ям письменниця змушена послуговуватися колісним кріслом. Але це не заважає їй вести активний спосіб життя: подорожувати, допомагати іншим, волонтерити й навіть їздити до бійців Збройних сил України на фронт.

1. Прочитай поезію виразно.

ЯК ДИВНО ПАХНЕ ПЕРШИЙ СНІГ…

Як дивно пахне перший сніг —
Солодкуватим духом лісу, *епітет*
А ще — відлигою зі стріх
І чимось, схожим так на пісню. *метафора*

Як зимно пахне перший сніг —
Розбитим глечиком з водою,
На листям метений поріг *епітет*
І чимось, схожим так з журбою.

Як світло пахне перший сніг!
Так пахнуть яблука на сходах —
Тим, що їжак украсти зміг,
І чимось, схожим так на подих…

Як п'янко пахне перший сніг —
Ледь гіркуватим димом-вітром,
Здається — радістю для всіх
І чимось, схожим так на літо…

Перший сніг.
Худ. Костянтин Степанюк

Чи пахне сніг? Чому?

Ти запам'ятовуєш краще звуки чи запахи?

Чи запахи викликають у тебе спогади? Якщо так, які саме?

Запахи можуть викликати емоції, пробуджувати апетит, насторожувати, адже вони тісно пов'язані з пам'яттю. Властивостями пам'яті людини є: закріплення, збереження, відтворення та навіть забування минулого досвіду.

2. Дізнайся з доступних тобі джерел про види пам'яті й способи запам'ятовування. Можна ознайомитися з подібною інформацією за QR-кодом або за покликанням *https://cutt.ly/GwtVN1OE* .

3. Відшукай в інтернеті додаткові відомості про письменницю Оксану Радушинську. Три цікаві факти запиши в зошит та поділися ними в класі.

4. Випиши з твору «Як дивно пахне перший сніг…» усі епітети.

5. Добери до твору Оксани Радушинської музику. Прочитай виразно вірш у супроводі музики. Чи змінюється сприймання поезії? Чому?

6. Сформулюй провідний мотив поезії.

7. Визнач вид римування у вірші.

8. Перепиши першу строфу поезії, постав наголоси та накресли схему віршового ритму.

9. Прочитай ще раз твори Миколи Вінграновського «Вже неминуче буде сніг…» та Оксани Радушинської «Як дивно пахне перший сніг…». Прокоментуй, що в них спільне, а що — відмінне.

10. Накресли таблицю в зошиті та заповни її за підказками.

Порівняльна характеристика творів

Твір	«Тиша морська»	«Вже неминуче буде сніг...»	«Осінній день, осінній день, осінній!»	«Підкова»	«Як дивно пахне перший сніг»
Автор	*Леся Українка*				
Рід		*Лірика*			
Жанр			*Пейзажна лірика*		
Опорні слова*				*Підкова, сімсот розгяв, Лапландія*	

Довідка. ***Опорні слова*** — слова, які є головними для змісту, на які «опирається» та чи та думка.

11. Виконай завдання на вибір за мотивами улюбленої поезії.

А) Напиши творчу роботу (на вибір):

1) есе «Природа не малює поганих картин»;

2) вірш — зразок пейзажної лірики.

Б) Створи відеоролик про улюблену пору року.

12. Вивчи напам'ять дві поезії, які аналізував / аналізувала на уроках.

13. Опрацюй таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Як дивно пахне перший сніг…»
Автор	Оксана Радушинська
Рід	Лірика
Жанр	Пейзажна лірика
Мотив	Замилування красою природи; гармонія людини та природи
Засоби художньої виразності	Епітети, метафори; асонанс, алітерація

14. Перейди за покликанням чи за QR-кодом, які подано у завданні 2 на сторінці 258, і прочитай твір Оксани Радушинської. Який настрій викликає поезія?

ДИТИНСТВО ВИДАТНИХ УКРАЇНЦІВ

♦ *Марина Павленко*. «Янголи для Павлуся Тичини», «Небезпечні польоти Василька Симоненка» (із книжки «Райдуга в решеті. Про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко»)

Позакласне читання

♦ *Оксана Іваненко* «Тарасові шляхи» (розділ «Чорний шлях»)

♦ Євген Білоусов «Лесина пісня»

♦ *Олександр Дерманський* «Дитинство без олівців» (про Волта Діснея)».

♦ *Оксана Лущевська* «Таємниці натураліста. Дитинство Чарльза Дарвіна»

♦ *Олександр та Наталя Шевченки* «Король Фредді (про Фредді Мерк'юрі)»

♦ *Олександр Гаврош* «Останній в'язень. (Дитинство Адальберта Ерделі)»

♦ *Ірина Костюченко* Серія «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей»

Фрагмент малюнка Вікторії Тимошенко — сучасної майстрині петриківського розпису

МАРИНА ПАВЛЕНКО

(народилася 1973 р.)

Людині дано так мало
дитячих років,
але який глибокий слід
залишають вони у долі!
Адже саме з дитинства —
і потяг до знань,
і любов до своєї землі,
і власна гідність,
і всі таланти, якими потім
засвітишся у цьому світі…

Марина Павленко

Марина Павленко — письменниця, художниця і викладачка. Народилася 1973 року на Львівщині в родині вчителів-словесників і теж письменників Ольги та Степана Павленків.

Освіту здобула в Уманському державному педагогічному інституті імені Павла Тичини. Спочатку працювала вчителькою початкових класів в Уманській міській гімназії. Від 2000 року викладає на кафедрі української літератури і українознавства Уманського педуніверситету.

Друкує вірші та прозу від 1990 року. Відтоді видано окремі дитячі книжки: «Домовичок з палітрою», «Домовичок повертається», «Домовичок і купа проблем»; «Півтора бажання», «Миколчині історії», «Моя класнюча дівчинка», а також — серію книжок про Русалоньку із 7-В.

Марина Павленко співпрацює з різними видавництвами, вона — переможниця, лауреатка низки літературних конкурсів, серед яких «Гранослов», «Коронація слова», «Смолоскип» та інші.

Перейди за покликанням https://cutt.ly/7wtVKq4u або QR-кодом та переглянь каталог — відомості про Марину Павленко.

«Райдуга в решеті. Про Павла Тичину, Надію Суровцову, Василя Симоненка, Василя Стуса, Ірину Жиленко» — таку назву має книжка Марини Павленко. Письмен-

ниця поставила собі за мету дати якнайбільше правдивої інформації про своїх героїв — за спогадами, листами, щоденниками, нотатками, художніми творами.

ЯНГОЛИ ДЛЯ ПАВЛУСЯ ТИЧИНИ

(Скорочено)

...Перший янгол двері відчиняє,
другий янгол столи застеляє,
третій янгол
хрещеному нарожденому
рабу Божому щастя
й долі шукає...

Рисунок
Марини Павленко

Від кого Павло Тичина успадкував хист?

Мати
Павла Тичини.
Світлина з вікіпедії

...Тато в Павлуся дуже талановитий. І до музики, й до малярства. Навіть листи до дітей закінчує римою. Здається, що ті таланти й досі болять йому, адже, коли б міг учитись, став би великою людиною.

Але й тато, і мама в нього — найкращі. Ех, як добре, що, крім святого Павла, охороняє хлопчину й любов найрідніших! Гарно мати старших братів і сестер! Павлусь знайшовся в родині Тичин сьомим: після Василя, Проні, Полі, Михайлика, Ірини та Іванка. Потім народились іще Оксанка, Євген, Кость, Олеся, Наталочка й Сергійко...

Усі обдаровані, всі його, Павлуся, люблять. Може, правду кажуть, що сьоме дитя в сім'ї — особливе? Сім барв у веселки, сім нот у пісні, сім днів у тижні... Він так і залишається «мізинчиком»: чи того, що справді худенький та дрібний, чи того, що

«Павло» з латини й перекладається як «маленький»?

Тільки чоло високе та очиська на пів лиця. Під чолом тим усе працює думка, а очиська світ у себе так і вбирають! Гарно ж довкола, Господи!

— Ну, як полізе цієї ночі крадій — хай начувається! — солодко зітхає брат, умощуючись під рядном.

А Павлусеві не дуже хочеться, щоб цієї ночі хтось закрадався. Хоч і кортить дізнатися, чиїх нечистих рук діло!

— Пригадуєш, Павлусю, як я тебе до бурси[1] готував?

— Еж, ткнув мені в руки Священну Історію, замкнув у чулані, а сам гулять повіявся! — усміхнено потягується Павлусь. — А як ти мене водив на заняття до репетитора Голобуцького? Єй же право, і сам не вчився, й мені не давав!

— А що? У Голобуцьких, може ж, і справді хвіртка не одчинялась! Мусили вертатись додому! — виправдовується старший брат.

— ...І гасати у ***квача, в опуки, в гилки чи куці-баби***, еж?!

— Може, хтось скаже, що ти погано вивчився? Прийняли ж. Усі хвалять тебе! І регент[2], і математик Бекаревич!..

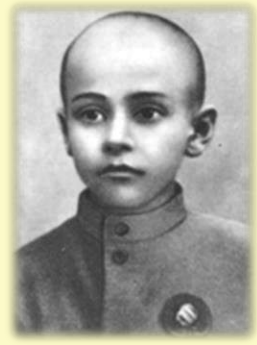

Павло Тичина в 1901 році. Світлина з вікіпедії

Визнач, скільки Павлусеві тут років (народився 1891 р.). Чи схожий хлопчик зі світлини на хлопчика з портрета, який намалювала Марина Павленко (див. рисунок на попередній сторінці)?

[1] *Бурса* — духовне училище або семінарія.

Прочитай за ролями діалог братів. Намагайся відтворити атмосферу щирих взаємин.

Відшукай в інтернеті інформацію про ігри, назви яких виокремлено.

Як розважаєшся зараз ти?

Чи суттєво змінилося дозвілля дітей за понад століття? Чому, на твою думку?

[2] *Регент — тут:* диригент церковного хору.

Григорій Верьовка — талановитий хормейстер, диригент, композитор і дослідник українського музичного фольклору

[3] *Архиєрей* — загальна назва вищих чинів духівництва (єпископа, архиєпископа).

[4] *Дискант* — високий дитячий голос (у хлопчиків).

Відшукай в інтернеті інформацію про згадані в цьому абзаці музичні інструменти.

А ти захоплюєшся грою на музичних інструментах?

Якщо так, то на яких / якому саме?

— Ну, з математики я не дуже, сам знаєш! Бекаревич любить мене за те, що мапи з географії креслив йому та розмальовував і що гарно в хорі співаю!

— А викладачі Соловйов, Львов, Зосимович?! Надто ж — учитель малювання Михайло Жук! За щось же і він, і бурсаки й називають тебе позаочі: «святий Павлусь»! Ядлівський дядько правду казав, що з тебе якийсь архиєрей[3] вийде!

.....

А поки що, справді, Павлусь не лише гарно вчиться і відпрацьовує навчання-проживання незамінним дискантом[4] у бурсацькому хорі.

Ще регент доручає йому підучувати новачків. Понавчав так і Чоботька, і Трубеньова, і Копійку, і меншого брата Євгена (теж у бурсі вже), і Грицька Верьовку (майбутнього видатного композитора). Через уже дорослого брата Мишка прилучається в Чернігові до все нових шедеврів музичних. Ще трохи — й гратиме на кларнеті, гобої, бандурі, фортепіано. А ще — почне складати музику сам, хоч у цьому не признається навіть братам.

.....

Скрізь музики шукав!..

Чого ж тільки музики? Ще змалку Павлусь, умостившись на Полиному сундучку або на печі, брав кольорові олівці й вимальовував на папері «святі місця», які ото позначені на карті Палестини. Зображував і ніколи не бачені сині моря, і рідні пісківські гаї та поля.

.....

Українські книжки Павлусь отримав аж у першому класі Пісківської земської школи — від любої вчительки Серафими Миколаївни Морачевської. За відмінне навчання. «Під землею» Марії Загірної та «Байки» Леоніда Глібова. До цього ж удома на припічку під лампою вже лежали різні церковні календарі й «Тарас Бульба» Миколи Гоголя.

Надихнута Іванком та гарними згадками, Павлусева душа озивається піснею:

— Зоре моя вечірня-а-ая, зійди над горо-о-ою!..

Іванко підхоплює. Пісня бринить, набирає сили, додає смутку й краси і без того прегарній ночі.

— Еж, ми-бо гадали спершу, що це пісня народна, сільська! — згадав Павло, щойно доспівали. — А тоді побачили її в односельця Данила Коцюра в «Кобзарі»!

— ...Тараса Шевченка! — згідливо продовжує брат.

— Книжку дід ховав за сволоком[5] — заборонена...

От би десь у Чернігові таку дістать, привезти, батькам почитать!.. А ще б — Лесю Українку, Івана Франка... І Михайла Коцюбинського — це ж він у Чернігові, недалеко... От би побачити! Хоч краєм ока!

— Ах, як же божественно пахне! — втягує носом яблучний дух Іванко.

— Мудрець Григорій Сковорода, кажуть, теж любив цей запах... І Біблію коло себе...

— Ну, ти таки — святий Павлусь! Не те, що я! Пам'ятаєш, як тато сварився на мене, коли я став бурсаком: «Дві двійки,

Павло Тичина з першою вчителькою Серафимою Морачевською, 1930 рік

Чим запам'яталася твоя перша вчителька? За що ти їй вдячний / вдячна?

Про який епізод із біографії Тараса Шевченка тут згадано?

[5] *Сво́лок* — головна балка, що підтримує стелю в будівлях.

негіднику, привіз!» А ти, малий, зазирав і в корзину плетену, і в кишені мого пальта — все тих «двійок» шукав? — Угу...

.....

Музика й малярство, невід'ємні від юного Тичини, тепер якнайдосконалішим чином втіляться ще й у Слові. А ще через рік напишуться перші справді вартісні твори.

А далі підуть все сонячніші й музичніші, все геніальніші, «сонячно-кларнетні» поезії. Ніби зняті з неба, зіткані з трав, із води зі Святої Криниці за селом, бджолиного хору татової пасіки, з маминої пісні... Чи просто — вихоплені з довколишніх пісківських березових гаїв, суворих сосон, столітніх верб над щаснівськйм шляхом, вікових пісківських лип неподалік майдану... Ті вірші мовби одмічені печаттю Божого Духу. І всі — з Великого Серця, з Великої Любові. До світу, до рідних Пісок, до України. Недарма ж 1910 року великий Михайло Коцюбинський, що його таки зустріне Павлусь, особисто визнає в юнакові Павлові Тичині великого поета!..

...Янголи не відвернуть 1915 року і смерті Павлової мами...

.....

Але, але... Але Третій янгол — таки звеселяє серце! Адже, попри все, Поет не поставить свого підпису під жодним наклепом, він уперто допомагатиме (у тім числі й грошима) молодим поетам, прийматиме у своїй київській квартирі в'язнів совєцьких таборів[6], як-от Надію Суровцову та інших репресованих[7]...

А 1959 року Павло Тичина виявиться єдиним депутатом, що добровільно піде з усіх своїх височенних постів. Бо відмовиться підписувати закон, який дозволяє українцям не вивчати рідної мови.

А розкішне панно́ «Біле і чорне» викладача бурси й семінарії, відомого художника Михайла Жука (він вважатиме Тичину своїм найкращим і найлюднішим учнем) назавжди зафіксує юного Павла Тичину в образі янгола!

[6] *«Совєцькі табори»* — табори й тюрми, де радянська влада ув'язнювала борців за свободу — письменників, художників, священників.

[7] *Репре́сії* — державний примус, покарання.

Юнацькі тичинські вірші довіку нашіптуватимуть людям щонайкращі почуття! Його перша книжка «Сонячні кларнети» — одне з наймузичніших, найживописніших, найсвітліших творінь української та світової поезії.

Панно́ Михайла Жука «Біле і чорне»

Панно велике за розмірами — 207×310 см, виконане мішаною технікою на семи окремих аркушах грубого паперу. Художник використав тут гуаш, пастель, акварель.

У центральній частині загадкова композиція: худорлявий, темноволосий юнак із чорними крилами, що грає на сопілці якусь журну мелодію, і тендітна дівчина з білими крилами ніби повільно проходять повз «велике вікно», що підкреслюється поясним зображенням фігур і темними смугами, *які* поділяють усе панно на чотири частини.

У творі Марини Павленко подано не лише замальовки з дитинства Павла Тичини. Марина Павленко порушує важливі для кожної людини проблеми: становлення особистості, прагнення до здійснення мрії, розвитку таланту, морального вибору.

Художньо-біографічний твір — текст про життєвий шлях конкретної особи з елементами художньої вигадки.

1. Чому, на твою думку, Марина Павленко визначає жанр книжки про дитинство митців як роман у повістинах? *Від якого слова утворено «повістини»? Повістини більше схожі на* повість *чи на* оповідання*? Чому?*

2. Як ти розумієш слова, узяті за епіграф до цього твору?

3. Перекажи текст близько до змісту за одним зі способів:

1) побудуй сюжетний ланцюжок до твору й докладно прокоментуй його;

2) текст твору розбий на уривки — епізоди з біографії Павла Тичини; добери до них назви; докладно передай зміст кожного з уривків.

4. Сформулюй тему та ідею твору.

5. Доведи, що твір «Янголи для Павлуся Тичини» — епічний.

6. На основі ключових слів (поет, художник, музикант, вірші, «Сонячні кларнети», фортепіано, сопілка, гобой) створи схему «Таланти Павла Тичини».

7. Уяви Павла Тичину сучасним підлітком. Добери для нього нікнейм, світлини для публікацій. Склади за текстом кілька дописів для соцмереж.

8. *Проєктна робота «Один день із дитинства видатного українця».* Створи відеоролик за твором. Для цього скористайся додатком на форзаці.

9. Пригадай, який твір Павла Тичини ти вчив / вчила в 5 класі. Про що він?

10. Знайди в інтернеті цитати Василя Симоненка. Яка з них тобі сподобалася найбільше? Поділися нею з однокласниками та однокласницями.

11. Прочитай ще один твір із книжки «Райдуги в решеті…» Марини Павленко. Це — «Небезпечні польоти Василька Симоненка», який ти знайдеш за QR-кодом або покликанням, які подані на сторінці 261.

12. Уважно розглянь подану світлину. Дізнайся, хто зображений на світлині поруч із Васильком Симоненком.

ГУМОР І САТИРА

♦ *Остап Вишня*.
«Як ми колись учились»,
«Перший диктант» (на вибір учителя)
♦ *Олександр Виженко*.
«Небилиця»,
«Велике Цабе» (один твір на вибір учителя)
♦ *Іван Андрусяк*.
«28 днів із життя Бурундука» (скорочено)

Позакласне читання

♦ *Павло Глазовий*
«Кухлик» «Найважча роль»
♦ *Борис Комар* «Диваки»
♦ *Олег Чорногуз*
«Веселі поради»,
«Як вибирати ім'я»

Надія Білокінь. «Весільний потяг»

ОСТАП ВИШНЯ
(1889 – 1956)

Він світив, як сонце,
до нього люди тяглись,
як до сонця.
Він умів і гриміти,
як грім, і того голосу
боялись усі плазуни
й негідники.

Максим Рильський

Остап Вишня — це псевдонім українського письменника Павла Губенка.

«У мене не було жодного сумніву в тому, що я народився, хоч і під час мого появлення на світ білий, — і потім — років, мабуть, із десять підряд — мати казали, що мене витягли з колодязя, коли напували корову Оришку», — так починає гумористичну автобіографію Остап Вишня, що народився на Полтавщині.

У сім'ї Губенків було сімнадцятеро дітей (Павло був другою дитиною).

Старший брат Остапа Вишні — теж став письменником, гумористом. Він відомий як Василь Чечвянський. А наймолодший — Костик — мав лише один рік, коли помер їхній батько, тож його «виводили в люди» брати і сестри, та чи не найбільшу роль у цьому відіграв Павло. Мама їхня на той час також померла. Остап Вишня протягом усього свого життя допомагав людям.

Ще з дитинства любив різних тварин: звірів і птахів. Коли жив у Харкові, мав дога Ця-

За QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/fwtVJCBA прочитай про походження псевдоніма ***Остап Вишня.***

Можна *переглянути й мультфільм «Парасолька на полюванні» (режисер — Тадеуш Павленко), створений за мотивами творів Остапа Вишні.*

Як ти вважаєш, чому таким «вишневим» є псевдонім митця?

цьку, якого навчив сміятися. А згодом — спаніеля Думку, який помер відразу по смерті господаря. На зиму Павло Губенко купував онукам щигликів і синичок, а навесні їх урочисто випускали на волю...

Павло Губенко працював фельдшером[1] у Київській залізничній лікарні. Там його полюбили всі: і персонал, і хворі. Умів підбадьорити, розвеселити смішними історіями, що їх тут же придумував. Але, певно, не судилося Павлові Губенку бути лікарем, хоча, поза сумнівом, і в цій галузі він мав би успіх, бо від природи був талановитою людиною.

[1] *Фельдшер* — помічник лікаря.

Остап Вишня — письменник, який у 20-х роках XX століття заохотив мільйони до читання української літератури. Митця називали «королем українського тиражу». За життя побачило світ понад 100 збірок його творів. Однією з найпопулярніших була збірка «Мисливські усмішки».

Остап Вишня вважав, що **сміх** має лікувальні властивості, тому всі його твори життєдайні, сповнені іскристого гумору. До речі, вплив сміху на здоров'я людини вивчає **сміхотерапія**, або **гелотологія**. Сміх справді зміцнює імунітет і тренує серцевий м'яз. Коли людина сміється, покращується діяльність легенів, збільшується постачання кисню в кров. Тому недарма кажуть: «Смійтеся на здоров'я».

Гумор — це різновид комічного, відтворення смішного в життєвих ситуаціях і людських характерах.

Гумор — доброзичливий сміх. До гумористичних жанрів належать гуморески, усмішки, анекдоти тощо.

Усмішка — гумористичний жанр, який у літературу ввів Остап Вишня. Усмішці притаманні такі ознаки: лаконізм, дотепність, обов'язкова присутність автора, поєднання змалювання побуту з частими авторськими відступами.

Творам Остапа Вишні властивий тонкий ліризм та автобіографізм.

Ліризм — це наявність у творах літератури та мистецтва підвищеної емоційності, щиросердності, схвильованості.

Автобіографізм — відображення в літературному творі відомостей із життя автора.

Автобіографічне оповідання — оповідання, у якому йдеться про справжні події з життя автора.

ПЕРШИЙ ДИКТАНТ

(скорочено)

I

Доведи, що вислів «за царя Опенька» — фразеологізм.

Давно-давно це було.

Було це за тих часів, про які старі наші люди, жартувавши, казали: «Було це за царя Опенька, як була земля тоненька!»

А тоді таки справді був цар, хоч і звався він не Опеньком, а Миколою, і були на нашій землі пани [...]

А жили ми на хуторі, і від хутора до села було тоді верстов зо три, а тепер, значить, кілометрів три з гаком. Хутір — вид сільського населеного пункту. На хуторі було з десяток хатів, а навкруги — ліс, де росли високі ялинки, розложисті клени і могутні, у три-чотири обхвати дуби...

II

На хуторі школи не було, не було на хуторі й церкви...

А як нашим батькам кортіло, — до болю! — щоб ми, їхні діти, вивчилися читати й писати...

Початкова школа. Худ. Магнус Енкель

Ти маєш молодших братів чи сестер?

Яку участь у їх вихованні береш?

Це заважає твоєму навчанню чи дозвіллю?

Вчити дітей! То нічого, що школа далеко, що дітям і в осінні дощі, і в зимові хуртовини доводилося ходити десятки кілометрів туди й сюди!

Пішки — це пів лиха, найбільше лихо, не переборене для більшості батьків, — чоботи!

— От уже на ту зиму Парасі й до школи час, а де ж тих чобіт узяти?

Парасі чоботи таки справили. Померла навесні бабуся, з їхніх старих шкарбанів перетягли на Парасю. Хоч і непоказні, а проте чобітки, а як дьогтем вишмарували, ще й блистять.

.....

Почав, отже, ходити і я до школи.

Вчила нас доброї душі старенька вчителька Марія Андріївна, маленька, роками вже згорблена бабуся, що весь час закутувалася в теплу хустку і все — кахи! кахи! Усе кахикала.

А добра, добра була, ласкава та лагідна.

Любили ми стареньку нашу вчительку Марію Андріївну.

III

Вже третю зиму ходив я до школи. Парася походила до школи тільки дві зими і на тому закінчила свою освіту, бо в нас іще добавилося троє братиків і сестричок, і матері самій годі було з такою оравою впоратися.

Чобітьми ми чергувалися вже з братиком Івасиком. І от одного дня після різдвяних канікул увіходить до класу Марія Андріївна та і звертається до нас, що ходили до школи третю зиму, були, значить, уже в третій групі:

— От що, діти! Почнемо ми з вами тепер щотижня диктовку писати. Я проказуватиму, диктуватиму, а ви пильненько вслухайтеся і пишіть у своїх зошитах те, шо я вам диктуватиму! Вийміть зошити!

— І в книжечку не дивитися? — залунало з усіх парт.

— Не дивитися! На те й диктант! От і дізнаємося, як ви вивчилися писати! Ви ж із книжок списували? Пригадуйте, як у книзі слова напечатані, бо траплятиметься багацько таких слів, що ви їх із книг списували... Не спішіть, думай-

За що любили діти вчительку?

Які твої спогади про першу вчительку?
Чи змінилося ставлення до вчителів зараз?
А до дітей? Як саме?

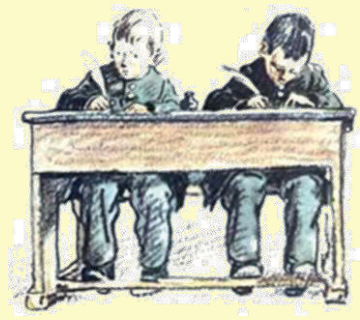

А ти в школі називаєш навчальні предмети «по-особливому»?
Які саме і як?

Чому, на твою думку, за царської влади не відкривали шкіл українською мовою для українців?
Чого боялася влада?

Чи можна стверджувати, що мова — ознака нації?
Аргументуй свою думку.

Які емоції переповнюють учня? Чому?
Чи бувають у тебе низькі оцінки?
Ти їх сприймаєш як проблему чи як спонукання до навчання?

Навколосвітня подорож. Худ. Андре Анрі Даргелас

те… Ну, починаю… Майте на увазі, що навесні будуть для вас випускні іспити (як ми називали — «здаменти»), а на іспитах обов'язково буде диктовка, диктант.

Почала Марія Андріївна диктувати.

Всього першого диктанта я вже не пригадую, але пам'ятаю одну його фразу дуже добре.

Диктувалося російською мовою, бо шкіл рідною українською мовою за царя на Україні не було.

Ось проказала Марія Андріївна:

— «По полю ехала с господами коляска, запряженная четвериком великолепных лошадей. За коляской бежала и лаяла собачка испанской породы».

Прочитала Марія Андріївна це саме і вдруге… Ми зашелестіли зошитами, зашаруділи перами.

На другий день Марія Андріївна принесла перевірені наші зошити з диктантом.

Почала вона говорити про те, що написали ми перший диктант не дуже, сказать, удало, помилок багатенько, а коли згадала про ту коляску з господами та з собачкою «испанской породы», не витримала, зайшлася веселим сміхом, сміх перейшов у кашель, з очей полилися сльози, і вона вже просто впала в крісло, витирала сльози, реготалася й кашляла…

— Ну що ви понаписували?! О господи! І де ви таке чули?

Ми понаїжачувалися…

— Вас шістнадцять учнів, і п'ятнадцять із вас понаписувало: «…За коляской бежала и лаялася собачка из панской породы»… Де ви чули, що є на світі собаки панської чи не пан-

ської породи і щоб вони лаялися? Порода «испанская», єсть таке государство — Іспанія, а собаки не лаються, а «лают», по-нашому «гавкають». Зрозумів? — запитала вона мене.

Пригадай: слова, які звучать однаково, але мають зовсім різне значення, називають ***омонімами****.*

Доведи, що омоніми стали однією з причин помилок у диктанті.

— Та не дуже, Маріє Андріївно! Я собі думав, пани їдуть, то й собака в них панської породи, батько часто говорять, що їх пан та бариня лають, я й думав, що коли пани лаються, то й собаки їхні не кращі за них і теж лаються…

— А воно, бач, і не так! — засміялася Марія Андріївна. — Та в тебе ще й без того багато помилок. Поставила я тобі двійку! Підтягтись треба! Сідай!

Я сів і ледве не заплакав:

— Здохла б вона йому, та собачка, разом із панами!..

1. За яких часів відбувалися події твору? Наведи два докази з тексту на підтвердження своєї думки.

2. Якою була родина головного героя? Що свідчить про нестатки?

3. Як ставилися в родині батьки до дітей? Наведи приклади, добираючи цитати.

4. Чому хуторяни здебільшого були неписьменними?

5. Чому герой твору ходив до школи по черзі із сестрою Парасею?

6. Якою була сільська вчителька Марія Андріївна? Прочитай портретну характеристику образу вчительки.

7. Як учні готувалися до диктанту?

8. Чому вчителька зайшлася веселим сміхом, згадуючи про диктант?

9. Перекажи частину III від імені вчительки. Що змінюється при цьому?

10. Визнач тему та ідею твору.

11. Знайди у творі «Перший диктант» біографічні елементи. Прокоментуй їх.

12. Розглянь репродукцію картини Андре Анрі Даргеласа. Чи можна стверджувати, що ситуація, змальована митцем, гумористична? Чому? Яку роль відіграє дисципліна у твоїй школі?

13. Виконай завдання на вибір: 1) напиши гумористичне есе чи оповідання про випадок зі шкільного життя; 2) напиши гумористичну автобіографію; 3) створи відео за твором Остапа Вишні «Перший диктант».

ОЛЕКСАНДР ВИЖЕНКО (1958–2018)

Всеобновна воскресла весна.

Олександр Виженко

[1] *Тавтограма* — вірш, усі рядки або навіть усі слова якого починаються однією й тією самою буквою.

Як ти розумієш епіграф? Чому автор слів називає весну «всеобновною»? Чи можна стверджувати, що епіграф є зразком тавтограми? Чому?

Олександр Виженко — актор, прозаїк, поет, казкар, відомий за такими книжками: «Історія запорозьких козаків для веселих дітлахів», «Легенди та казки Хортиці», «Абетка для дорослих ще й дітóк, щоби мовний цвів садок» (написана у форматі тавтограми[1]).

Навчався митець у Київському національному університеті театру, кіно і телебачення імені Івана Карпенка-Карого, працював актором, у 1992 році став переможцем Міжнародного конкурсу молодих письменників «Гранослов».

ВЕЛИКЕ ЦАБЕ

Велике Цабе
Вихваляє себе,
Велегучно вихваляє,
Всьому світу сповіщає:
Я — Цабе,
Цабе-Цабище!
Я найкраще!
Я найвище!

Я найдужче
Й найвправніше,
Наймудріше
Й найславніше!.. *епітети*
Я — Най-най, най-най, най-най,
Цабе-Рабе-Тарамбай!!!
Позбігались мацяпури[2].
(Дуже гордії натури) *іронія*
Теж взялися цвенькотіти[3].
Гам такий — не можна жити!
Я — Цабе!..
Ніт — я!..
Ніт — я!...
Де тут правда і чия?
Тільки й чути: «Я — най-най...»
Ґвалт — хоч вуха затуляй.
Ґелґотять усі підряд.
Отакий у них нелад.
Тільки ось що головне.
Хай хоч рік, хоч вік мине,
Не набридне там і сям
Вихвалятись хваліям. *тавтологія*
Незмир, заїдня і бійка — *синоніми*
Наймиліші задавійкам.
Ім хоч вмри, а таки дай
Довести оте «най-най...»
Ми ж з тобою,
Мій читачу,
Посміємось з них добряче.
Носа пнуть — не наше діло. *фразеологізм*
Будем жити радо й сміло.
Пиху́ кинем за плече, *метафора*
То вона і утече.
Творче серце, щире слово —
Миру й злагоди основа.

[2] *Мацапу́ра* — неохайна або незграбна людина.

[3] *Цвенькоті́ти* — тут говорити швидко й багато.

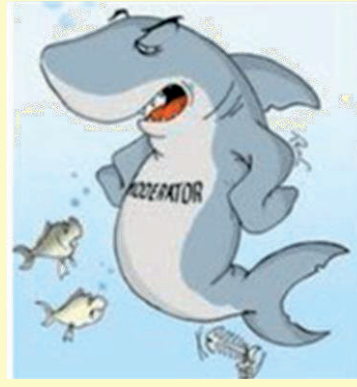

Доведи, що в рядках, виокремлених курсивом, — основна думка твору.

Як ти розумієш останні рядки твору?

Перейди за QR-кодом або покликанням https://cutt.ly/cwtVExhP і прочитай вірш «Небилиця».

Який настрій викликає в тебе цей твір? Чому?

Вислів **«велике цабе»** — фразеологізм, має іронічне забарвлення. Ідеться про зарозумілу та самозакохану особу, яка посідає високу посаду або має великий вплив у суспільстві, у колективі. Фразеологізм має такі синоніми: велика цяця, важлива (важна, велика, непроста, пишна) птиця, знатна птиця, велика риба, птиця високого польоту.

Чи варто себе хвалити? Так, варто. Хвалити себе корисно для здоров'я. Доведено, що неупереджена оцінка своїх досягнень, заслужена похвала себе самого — це корисно для здоров'я. А от якщо лаяти себе постійно, відчувати свою провину і мати низьку самооцінку, то можна й захворіти. Головне — у всьому знати міру.

У творі «Велике Цабе» висміяно людину пихату, зарозумілу — таку, яка, крім себе, нікого й нічого не бачить, бо постійно зайнята «надважливою справою» — самовихваленням. Олександр Виженко засобами гумору, іронії, сатири викриває вади з метою зробити людину кращою.

За жанром твір «Велике Цабе» — гумореска.

Гумореска — це невеликий прозовий або віршований твір жартівливого змісту, що доброзичливо змальовує смішну пригоду чи рису вдачі людини.

1. Прочитай виразно твір «Велике Цабе» за ролями.

2. Розглянь схему «Роди літератури».

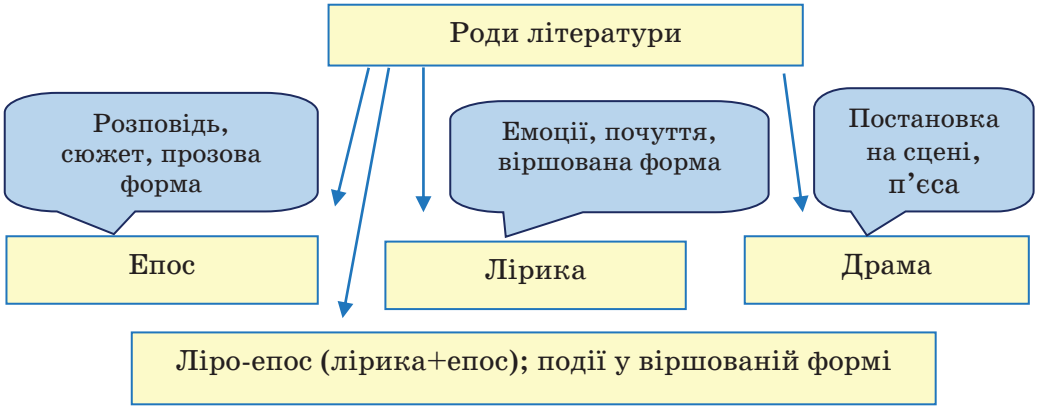

3. До якого літературного роду належить гумореска? Думку обґрунтуй.

4. Ти належиш до людей із завищеною самооцінкою, заниженою чи нормальною? Чому так уважаєш?

5. У творі «Велике Цабе» Олександр Виженко зображує і «мацапур», які наввипередки вихваляються. Чи є такі в повсякденному житті? Ти до них належиш?

6. Навіщо «мацапурам» потрібні щоденні сварки, «незмир, заїдня і бійка»? Вони по-іншому можуть самоствердитися? Чому?

7. Сформулюй тему та ідею твору.

8. Визнач вид римування у виокремленій курсивом строфі.

9. Опрацюй таблицю «Паспорт твору».

Назва твору	«Велике Цабе»
Автор	Олександр Виженко
Рід	Ліро-епос
Жанр	Гумореска
Мотив	Викриття пихатості, зарозумілості
Засоби художньої виразності	Епітети, метафора, символи; фразеологізми, синоніми

11. Прочитай одну з тавтограм Олександра Виженка. Напиши власну тавтограму так, щоб усі слова в ній починалися з першої літери твого імені.

12. Напиши гумореску або байку (на вибір — прозову чи віршовану), в основі якої — висміювання лінощів, відкладання важливих справ на потім.

13. Проведи експеримент. Попроси однокласників та однокласниць на аркуші написати одну-єдину рису їхнього характеру, виражену найяскравіше. Аркуш підписувати не потрібно — нехай кожен згорне і покладе в коробку чи скриньку. А тепер уголос зачитуй риси характерів і полічи, скільки є однотипних. Так можна визначити провідну рису класу.

ІВАН АНДРУСЯК (народився 1968 р.)

...Найголовніше в житті — мати чітку мету і йти до неї, не зважаючи ні на що. Хоч би й мусив продиратися крізь хащі нерозуміння й навіть осуду!

Іван Андрусяк

Іван Андрусяк народився і виріс на Гуцульщині. Після закінчення школи навчався в Івано-Франківському державному педагогічному інституті імені Василя Стефаника.

Перейди за покликанням.
https://cutt.ly/owtVKPJF .

Про які цікаві історії зі шкільного життя письменника Івана Андрусяка ти дізнався / дізналася?

Іван Андрусяк — талановитий журналіст і видавець, головний редактор видавництва «Фонтан казок». Письменника часто запрошують на зустрічі з учнями, адже він майстер розповідати захопливі історії.

Ключовим твором для дітей є його цикл «28 днів із життя Бурундука» (повісті «Вісім днів із життя Бурундука» та «Завдання з фізики», а також низка оповідань).

На сторінках цього підручника ти ознайомишся з пригодами школяра Івася Бондарука, якого в класі прозвали Бурундуком. Наражаючись на постійні кпини, хлопець вирішує вчинити щось незвичайне... Для цього він намагається скористатися стародавнім фольклорним рецептом — вивести собі кишенькового чортика. А що ж було потім?

Щоб дізнатися, прочитай цю захопливу пригодницьку повість.

ВІСІМ ДНІВ ІЗ ЖИТТЯ БУРУНДУКА
(Скорочено)

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ,
у якому забити гол виявляється не так просто, як здавалося

Усе, що я тобі розкажу, хай буде нашою таємницею. І ти пообіцяй — ні, тут же, одразу мені пообіцяй, що це залишиться між нами і що ти не будеш дуже сміятися!

Як тільки фізкультура, так і починається: Бурундук се, Бурундук те... А який я їм Бурундук?! Я Бондарук! Івась Бондарук! От!

Івась — це щоб із татом не плутали. Тато в мене Іван Бондарук, а я — Івась. Зручно, еге ж? І красиво!

А вони — Бурундук...

Ну, та чого гріха таїти — я таки трохи товстенький. Щокастий, як каже мама...

Ага, на чому я зупинився? Звісно, на фізкультурі! Особливо, скажу тобі, капосна штука — лазіння по канату. Бігати — ще куди не йшло: там хоч останнім, а прибіжу. Стрибати — те саме́: у пісок же стрибаєш, а не в калюжу й не через рівчак із крокодилами. От якби через рівчак, то було б непереливки, а так — переживу.

Худ. Ганна Осадко

А ти вмієш тримати таємниці? Поміркуй, чому важливо вміти зберігати секрети.

Яка відмінність між сміхом і насмішкою?

Але ж той клятий канат — це понад мої сили! Підтягнутись на ньому я ще раз чи два можу, та як його там ногами перебирати — це для мене складніше за найскладнішу математику!

Ну, і ще козел... Не той, що рогатий і чоловік кози — то, взагалі, цап. А це гірше — це козел щонайсправжнісінький! Стрибати через нього — яка то для мене мука! Я так ні разу

й не зміг — хіба на нього зверху колінами застрибну, та й усе. Далі буду перелазити, а вони — сміятися...

Але того дня саме п'ятниця була. А в п'ятницю фізкультура в нас останнім уроком. Одразу після математики, на якій — контрольна. І серйозна, скажу тобі, контрольна! Додавання-віднімання дробів — це не жарти. Воно навіть мене іноді напружує, а всі наші взагалі «в шоці»!

Насправді я математику не дуже люблю, мені більше мова-література подобається, — але й у дробах, якщо розібратись, нічого аж такого страшного нема. Головне: сісти, подумати спокійно, одне з одним зв'язати — і воно ніби само́ вирішується, часом навіть цікаво буває.

Худ. Ганна Осадко

А який твій улюблений урок? Чому?

Як ти ставишся до списування? Чому списувати небезпечно?

Що тобі відомо про ***академічну доброчесність****? Розпитай про цей термін у вчителя / вчительки.*

Але то мені — а всі наші аж тремтять на перерві. Хто в підручник утупився, щось в останню мить звідти запам'ятати намагається, хто шпаргалки пише, а хто практичніший — той біля відмінників моститься, добираючи способу, як списати. Он уже й позад мене Іванюк усівся.

— Ти, — каже, — коли писатимеш, то сідай трохи боком, щоби я в тебе з-за плеча зошит бачив...

Не встиг я відповісти Іванюкові, як тут Коза на дверях:

— Діти, Емілія Миколаївна захворіла, на фізкультурі будете самі. Хлопці хай у футбол грають, а дівчата можуть у класики пострибати чи через ґумочки, як собі хочете. Тільки щоб усі на стадіоні були, я з вікна бачитиму!

Отакої — навіть спортсмени, виявляється, хворіють...

Усі тут, звісно, загукали «ура», але якось млявенько — до фізкультури ще дожити треба.

А я тим часом до Іванюка розвернувся:

— Дам, — кажу, — тобі списати, якщо в команду візьмеш.

Іванюк — найкращий футболіст у класі, а може, й у цілій школі. З математикою він не дружить, зате з м'ячем такі фінти виробляє, що замилу́єшся! Усі хочуть грати в тій команді, де Іванюк, та не кожного він бере. Ну, але цього разу мене візьме — ніде не дінеться...

— І не воротарем! — додаю. Бо воротарем слави не здобудеш.

У футболі ж як? Гол забив — і герой. А воротар голів не забиває. Воротар їх, так би мовити, навпаки...

Глянув на мене Іванюк так підозріло.

— Гаразд, — каже. — Будеш захисником. Правим. Тільки дивись мені, зошита клади так, щоби я все бачив.

Я покладу — хіба мені важко...

...Грати без м'яча — дуже непроста справа. Це у справжніх футболістів не завжди виходить, а в мене й поготів.

Хлопці, звісно, м'яча мені не дають — він у мене в ногах не тримається. Мушу відбирати сам, на те я й захисник. Ну, та нічого, прорвемось...

Чи відчуваєш ти красу, читаючи художні твори? От, наприклад, зараз?

Спробуй і ти знайти красу в повсякденних речах. Наприклад, зазнач позитивні сторони того навчального предмета, який тобі не подобається.

Доведи цитатами з твору, що Івась не опускає рук, а намагається завоювати авторитет.

Треба дочекатися свого шансу — і тоді я їм покажу, чого вартий Івась Бондарук! А шанс буде, неодмінно буде — це ж футбол, тут усе можливе!

Те, що я не люблю фізкультури, ще не означає, що мушу не любити спорт. Тим паче футбол — хіба можна його не любити?! Це ж як у літературі: лише там кайфуєш від того, як красиво сказано, а тут — як красиво полетів м'яч. А краса — вона скрізь краса, навіть у математиці щось від неї є. Тільки там ухекаєшся, доки до краси доберешся...

Ну, в футболі ще дужче вхекаєшся! Я вже і так, і сяк бігаю, а шансу все нема та й нема...

А гра тим часом затяглася. Ось уже вся школа й на перерву висипала, хлопці з паралельних класів обступили поле, вболівають. Навіть дівчата декотрі зацікавились. Ой, і ота задерихвістка, кісочки-бантики-сюсі-пусі, теж стоїть за чужими воротами... Оце так!

Урок закінчився, а в нас ніяк до розв'язки не дійде. Рахунок 3:3, і нікому не хочеться без перемоги додому йти. Затялись — і край!

Ото саме тоді мені й випав шанс.

Я побіг уперед, до чужих воріт — дарма, що стою в захисті. Ні, не тому, що там ця задерихвістка — просто побіг. Ну, гра так складалася, розумієш?!

Одне слово, побіг — і їхні захисники мене пропустили... Воротар їхній лишився далеко зліва — саме м'яча вкидав. А Іванюк того м'яча й відібрав! І так швидко, що воротар не встигав у ворота повернутися...

Окинув Іванюк оком поле і — дивлюсь — бачить мене! Бачить — і вагається: пасувати чи ні? Я піднімаю руку, як ото справжні футболісти — пасуй, мовляв, я готовий прийняти.

Ну, тут Іванюк і пасонув...

Ото був, скажу тобі, пас!

Ти ніколи в житті не бачив такого пасу!

Краса!

Лялечка, а не пас!

Ідеальний, вивірений до міліметра...

Що Іванюк зробив би в такій ситуації? Звісно, легеньким фінтом зупинив би м'яча перед самими воротами, покрасувався б — часу на це було достатньо, воротареві цілих дві, а може, й три секунди знадобилося б, щоби до нього добігти, — а тоді в останню мить із-під самісінького носа воротаря, знущаючись, закотив би м'яча у ворота...

А я...

Я вирішив зробити інакше — пальнути зльоту, ефектно, так, щоб у воротах лиш сітка затріпотіла.

Та ні, не тому, що саме за сіткою ота задерихвістка стояла. Просто вирішив так — і все...

І пальнув зльоту...

І...

Не знаю, як воно так вийшло...

Одне слово, мимо м'яча я пальнув!

А м'яч повільнюсінько так, красивенько за лінію й покотився — я його не зачепив навіть...

Ну, хлопці тут, звісно, біжать, лаються.

— Геть з поля! — кричать. — Ти, Бурундуку...

Ну, я й пішов геть з поля, ні на кого не дивлячись.

Бо що мені залишалось?..

1. Чи подобається тобі повість? Чим?

2. Від чийого імені ведеться розповідь у творі?

3. Чому Івася називали Бурундуком?

4. Як навчався головний герой твору?

5. Чому Івась не зміг забити гол у ворота суперника?

6. Зіскануй QR-код чи перейди за покликанням, які наведені на сторінці 280. Прослухай відеопрезентацію книжки «Вісім днів із життя Бурундука». Поділися враженнями з учителями, рідними, близькими. Що цікавого ти дізнався / дізналася від автора?

РОЗДІЛ ДРУГИЙ,
у якому я знаходжу яєчко не просте і не золоте, а значно цікавіше

Удома Івась дізнається, що вони з рідними їдуть у село до бабусі! Проте думки про незабитий гол не дають спокою...

...Ні, як себе не відволікай, скільки не думай про приємне, а думки все на поле повертаються. І треба ж було якомусь лисому й бородатому чортові принести задерихвістку до тих клятих воріт! Ну, що вона там забула?! Та їй до футболу, як свині до... нашої морської свинки! Аж ні — приперлася, баньки повитріщала, кісочки в різні боки старчать, і бантики на них жовтенькі, мов прапорці... Як тут по м'ячу

Худ. Ганна Осадко

Що тобі відомо про Андрія Шевченка?

За що українці поважають цю людину?

вцілити, коли вона вперлася в тебе очима й посміхається! Тут і Андрій Шевченко поковзнеться й грьопнеться в штрафному майданчику, як ото він уміє.

А ці... партнери: «Бурундуку! Геть з поля!»

Який я їм Бурундук?!

Коли списати, то мало не Івась Іванович, — а коли не влучив, то вже й усі ґулі на мене...

Образливо!

Ну подумаєш — не влучив... Не дуже й хотілося!..

— О, Йвасю, добре, що ти вже вдома. Перевдягайся, мий руки і швидко йди обідати, за десять хвилин вирушаємо...

Що не кажи, а мати молодшу сестричку — це іноді добре. Вона всю увагу на себе перебирає.

Виїхали не по-маминому й не по-моєму — за пів години.

Тато, звісно, звернув увагу, що зі мною щось негаразд, але «доколупуватись» не став. Він у мене молодець — знає, що коли мені треба буде поговорити, я сам підійду. Лише «п'ятачка» показав — мовляв, носа вище — та й усе.

А мамі було ніколи, мама всю дорогу Любу вгамовувала. Усе ж іноді добре, коли молодша сестричка вереда — на передньому сидінні можна їздити, поруч із татом, а не позаду, як малявка...

Коли приїхали в село, то бабуся, як завжди, бідкалася, що вечеря ще не готова, і послала мене в курник забрати яйця, що їх кури нанесли за день. Мовляв, свіженької яєшеньки ще зготує...

Надворі вже посутеніло, але бабусине подвір'я я знав як свої п'ять пальців. Тож у курник мені й заходити не треба

було — досить просунути руку поза дверцята ліворуч і намацати гніздо.

Ага, ось воно! Одне яєчко, друге, третє, четверте... А котре тут покладок?

Щоб визначити покладок, треба яйцем покалатати над вухом — і котре всередині бовтається, те їсти не можна, його слід назад у гніздо покласти, щоб кури знали, де їм нестися. Це їм знак, бо так вони не пам'ятають — у них пам'ять куряча...

Згадай твір, українську народну казку, у якій яйце теж мало чудодійні властивості.

Чому яйце заслуговує такої уваги не лише українського, а й інших народів?

Ой, а в гнізді ще щось є! Ніби яєчко, але маленьке таке... Заберу — роздивлюсь на світлі....

— От молодець, Івасю! — це бабуся. — Занось до хати, зараз я їх на сковорідку з сальцем... А курника прикрив, щоб лисиця не влізла?

— Прикрив, бабусю. А що це за яєчко в гнізді було? Дивне таке, маленьке...

— Гм... — узяла до рук, піднесла до очей, роздивилась на світло. — То зніще[1], онучку. Або ще кажуть: зносок. Я тобі потім розповім...

Дивне яєчко я одразу ж заховав до кишені — ну, бо Любі його тільки покажи, то вже буде по ньому. Може, я за нього в когось із сільських хлопців справжнє пташине яйце виманю чи ще яку цікавинку. Хтозна, для чого воно в селі годиться...

Бабуся розповідає казку про дивне яйце, яке зніщем називають. Наголошує, що старі люди казали, що зі зніща можна дідька вивести, який нібито у всьому допомагати буде. Але не так просто його висидіти, як здається! Бо людина ж не курка — вона не може на гнізді сидіти...

---

[1] *Зніще, зносок* — останнє, найменше яйце, знесене куркою.

Казали старі люди, — продовжувала бабуся, — що треба отаке зніщє сім днів під лівою пахвою носити — вигрівати. А головне: ні до кого за ці сім днів і словом не обмовитись. Якщо ж заговорив, то все — пиши пропало...

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ,
у якому зринає рятівна ідея і ухвалюється непросте рішення

Бабуся в сні тихенько похропувала, Люба легенько сопіла, а до мене сон усе не приходив. Я лежав у темряві, дивився на осінні зірки за вікном і перебирав у пам'яті всі події цієї капосної п'ятниці — добре, що вона, врешті-решт, закінчилася.

Звісно, за суботу-неділю ще багато чого може трапитися, через що про мою ганьбу всі забудуть, — але це чомусь мало втішало. Бо ж ганьба на те й ганьба, що змити її можна хіба... Ні, не кров'ю, а чимось таким...

Ну таким...

Одне слово, подвигом.

Забити команді Іванюка п'ять голів! Залізти догори ногами по тому клятому канату аж під стелю! Перестрибнути через дурного козла з переворотом у повітрі! Бодай хоч загриміти в кабінет директора з якимось особливо екзотичним порушенням...

А що, як спробувати?!

Та ні, це ж казка... В житті так не буває, щоби сім днів помовчав, висидів собі антипка і всі проблеми вирішив. У житті треба тренуватися, пролити сім пудів солі, докласти всіх зусиль — і аж тоді буде за це нагорода у вигляді хай бездарненького, хай сякого-такого, хай геть нікудишнього, та все ж справжнього гола. Нудна, скажу тобі, штука — це життя!

Хоча — чому, власне кажучи, не буває? Хіба я пробував? Ні — я скнів за підручниками (правду кажучи, все навпаки, вчитись мені подобається, — та нехай буде «скнів», так красивіше), а життя тим часом котилося мимо, як м'яч повз ворота...

І взагалі: сім днів — це скільки? Якщо завтра почати, то буде субота-неділя-понеділок-вівторок... Ого! Вже наступної суботи я матиму власного чортика, і життя піде на лад! Саме на канікули, які того дня й почнуться...

Навіть якщо припустити, що на таку авантюру вдасться вмовити домашніх, — а це вже́ фантастика, — то що ж ти робитимеш у школі? Як викручуватимешся, коли тебе викличуть до дошки?.. Як силкуватимешся стрибнути через дурного козла чи лізтимеш по дурному канату з яйцем під пахвою?..

Які думки не дають спокою Івасеві?

Чи погоджуєшся ти з виділеними словами? Чому?

Отак завжди: ***найкращі мрії розбиваються об дрібну банальщину!*** Об будень — так, здається, писалося в якійсь книжці...

...Ну, та якщо все ж спробувати — що тоді? Тато казав, що найголовніше в житті — ***мати чітку мету і йти до неї, не зважаючи ні на що***. Хоч би й мусив продиратися крізь хащі нерозуміння й навіть осуду! Щоправда, це стосувалося не чортика, а навчання — коли я йому зізнався, що мене не дуже люблять у класі, вважаючи зау́чком.

Але чому все, що мені кажуть, — добре, а що я вирішую для себе сам, — погане? Це несправедливо! Нехай хоч раз буде по-моєму!

Один тиждень «доколупувань», «діставань» і знущань витерпіти можна, якщо маєш мету! Якщо знаєш, що потім усі твої бажання виконуватимуться автоматично й жоден із тих знущальників тобі й слова кривого сказати не посміє!

Я тихенько, щоб не розбудити Любу, піднявся з ліжка, дістав із горнятка на верхній полиці бабусиного буфету своє зніще (там я його заховав, щоб Люба не дотяглася), так само на пальчиках повернувся до ліжка й спробував примостити яєчко собі під пахву...

Щоправда, не розмовляти ще не вдалося...

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ,
у якому починаються випробування, але все закінчується сміхом

Свою сестричку, попри всі її капризи, я, звісно, дуже люблю, але в неї є одна серйозна вада — вона дівчинка!

Я такого не замовляв, та що тут удієш... *Сестричка — це на все життя, й нікого не обходить*, капосна чи ні. Хоч як, а мусиш миритися!

...Ну, так — я замовляв братика. Малий ще був, років зо п'ять, певно, мав — принаймні до школи й не збирався. І мені страшенно хотілося братика, щоби я був не сам, а мав із ким у футбол грати.

Але тоді я ще не знав, звідки беруться діти.

Авжеж, тепер я геть усе про це знаю! А тоді ще вірив усяким казкам, які нам батьки розказують, — ніби лелека їх у капусту приносить, і все таке...

Одразу після сніданку тато зібрався ремонтувати дах сараю й узяв мене до себе за підручного. Ясна річ, загорнуте у вату зніщє довелося знову заховати в горнятко на верхній полиці бабусиного буфету — бо з такою роботою воно майже неодмінно розбилося б.

У всьому, що стосується комп'ютерів, мій тато — справжній ас. Проте ремонтник дахів із нього, між нами кажучи, посередній. Тим паче, що він — як і я — боїться висоти.

Ну, та коли треба — то треба...

— Тату... Чуєш, та, мені треба кілька днів помовчати. Як ти гадаєш, вийде?

— ***Якщо дуже захочеш, то вийде***... Чекай! Як помовчати?

— Ну, просто помовчати. Не озиватися ні до кого. Розумієш, ми з Іванюком побилися об заклад, хто довше промовчить...

— На уроках?!

— Ні, уроків це не стосується.

— Все одно дурнуваті у вас забави. Хоча... ***Грайся. Але не загравайся — умій вчасно зупинитися***...

Із мамою було складніше.

Чи то вона своїх дитячих капостей не пам'ятала, чи справді була така правильна — хтозна. Зрештою, вона ж дівчинка, а в дівчаток усе як не в людей...

— Вам у школі зайнятися нічим? Чи справа в чомусь іншому? — одразу ж здогадалася вона. — Ану признавайся! Не викручуйся, бо я все одно дізнаюся правду.

— Та ні, ма, все гаразд... Ну, ми просто посперечалися... І я слово дав — що ж мені тепер, від власного слова відмовлятися?!

З цієї хвилини я починаю боротьбу за здійснення всіх своїх бажань! Це буде нелегка боротьба — але я вийду з неї переможцем!

Я дістав прихопленого із собою «П'ятнадцятирічного капітана» Жуля Верна (не лише кайф, а ще й за програмою прочитати треба) і весь поринув у карколомні пригоди Діка Сенда, примірюючи їх до себе й відчуваючи певність у тому, що в складних ситуаціях я теж би не розгубився. Ще б пак: адже я зважився на те, на що не зважувався ніхто протягом кількох сотень років!

Коли всі повернулись, я вдав, що сплю.

І незчувся, як і справді заснув...

Зранку ми вже від'їжджали, тому нічого не говорити виявилося дуже навіть легко — бабуся, мама й Люба говорили так багато, що нам із татом не залишалося нічого іншого, як мовчати. Я лише міцно-міцно обняв бабусю правою рукою і від усієї душі поцілував у щоку...

А по дорозі додому Люба мене «здала».

А ти теж вільний час проводиш, читаючи книжки?

Чи читав / читала ти твори Жуля Верна?

Чи можна вважати Діка Сенда (героя твору «П'ятнадцятирічний капітан») прикладом лідера, сильної духом молодої людини?

А тебе розуміють дорослі? Як ти гадаєш, чому?

Виказала все — і про зніщє, і про служницю, яка нагодувала антипка солоним молоком, і про сім днів мовчанки...

Ніби ж і спала вона вже тоді, коли я допитувався в бабусі про найголовніше, — та виявилося, що й крізь сон усе чула.

Як це не дивно, батьки не розсердились, а розреготалися!

Звісно, всю дорогу я вислуховував на свою адресу доброзичливі кпини — але мені було добре-добре...

Бо хіба може бути погано, коли тебе розуміють?..

7. Як називала бабуся маленьке яйце, що знайшов Івась? Чи мало воно чудодійну силу? У чому ця сила виявлялася?

8. Як називали щось, що вилуплювалося з того яйця, якщо його висидіти? Чи віриш ти в такі перетворення? Чому?

9. Про який секрет розповіла бабуся онукові? Із якою метою Івась вирішив почуту інформацію від бабусі втілити в дійсність?

10. Які взаємини в родині Бурундуків? Доведи цитатами із твору.

11. Напиши власне висловлення на тему *«У житті варто мати чітку мету і йти до неї, не зважаючи ні на що».* Скористайся алгоритмом, поданим у Додатку на форзаці.

РОЗДІЛ ШОСТИЙ, у якому напруга зростає, а Оленка Зайко виявляє надмірну пильність

Усе йшло ніби й гаразд...

Досі я навіть не підозрював, що людей, яких я знаю особисто, — себто, тих, із якими при зустрічі треба принаймні вітатись, — аж так багато! ..

І я мусив ухилятися, перечікувати, уникати цих зустрічей, робити вигляд, що мене раптом щось дуже зацікавило з протилежного боку дороги чи за рогом найближчого будинку...

Як багато сил економить людині мова!!!

Напиши в зошит три докази того, що мова в житті людини виконує надзвичайно важливу роль.

Чи є в тебе друзі, із якими можна поділитися секретами?

Щоразу Бурундук щось вигадує: то записку від мами із проханням відпустити класній керівничці приносить, то Оленку Зайко посмикає за косички, щоб та відчепилася і не надокучала запитаннями...

Ну, та нічого — уроки якось відсидів... Ось якби був у мене надійний друг, якому можна було б відкритись, — він би мені допомагав. А так... Кому я відкриюсь? І в який спосіб?

Ото ж бо й воно...

РОЗДІЛ СЬОМИЙ,
у якому геть усі виходять із себе

Прийшовши в школу, Івась запримітив, що на нього всі дивно зиркають, перешіптуються між собою...

Далі була фізкультура....Зітхнув і, взявши пакет із формою й кедами, пішов у роздягальню спортзалу.

Там, як мені здалося, всі хлопці тільки й чекали на мене.

Наперед вийшов Іванюк:

— Бурундуку, а покажи, що це в тебе отам, під лівою пахвою!

Я затулився й позадкував, мотаючи головою:

— Ммм... — не покажу, мовляв.

— Покажеш! — вигукнув Іванюк. — А ні, то ми самі подивимось!

Вихід перекрили — я міг задкувати хіба в куток.

Став, стиснув кулаки, закусив зуби.

Вигляд у мене, певно, був кумедний, бо всі розсміялись.

Я зиркав спідлоба то на одного, то на іншого.

І тут Іванюк стрибнув! Просто на ліве плече!

Я в останню мить устиг припідняти лікоть і — падаючи — відчув, як зніще посунулося до грудей.

Так — тепер згрупуватись...

обличчям униз...

коліна й лікті під себе...

Зверху на мені утворилась купа мала — першим Іванюк, а відтак і всі інші навалилися, борюкались, намагалися відірвати мене від підлоги...

І раптом: ХРУСЬ!

Здається, не лише я почув цей звук — Іванюк теж...

— Стій! — закричав він. — Усі відійшли!

І всі вони справді відійшли...

І тут я збагнув, що кляте яйце — загорнуте у вату яйце — зачаєний десь під серцем дурний курячий зносок — ціле-цілісіньке!!!

А хруснув — зуб...

Корінний зуб...

Молочний...

Я схопився за щоку, висунув язиком зуба собі на долоню — й побачив кров...

Усі дивилися на мене великими страшними очима, і ніхто не знав, що робити.

Івась побіг до умивальника...

...Удома я найперше заховав зніщє в одне потаємне місце. Чому я аж тепер про те місце згадав — і сам не знаю...

Ні-ні, я навіть тобі не скажу, що то за місце. То мій тайник!

Відтак я роздягнувся, звалився в ліжко і знову заснув.

...Увечері все з'ясувалося.

Виявляється, отой Максим Зайко, який найкраще в садочку б'ється і з яким через це дружить наша Любочка, — молодший братик Оленки Зайко.

І Люба під великим секретом розказала Максимові про те, що я виношую під пахвою золоте яєчко, з якого має вилупитися маленький чортик. А Максим під великим секретом розповів це своїй старшій сестрі. Теж мені — хлопчик називається...

Ну, а Оленка — вже всім іншим!

І сьогодні нашій мамі зателефонувала спершу мама Оленки й Максима, а відтак — Коза, себто, Любов Григорівна...

Одне слово, вечір у мене був найстрашніший у житті.

Мама спершу говорила зі мною лагідно, тоді сердилася, відтак кричала...

Далі прийшов із роботи тато — і все повторилось...

Я мовчав.

Тоді всі шукали в моїй кімнаті зніщє.

Але не знайшли...

Мені не було ні соромно, ні страшно, ні кривдно — одне слово, ні добре, ні зле. Мені було ніяк...

Я просто мовчав і чекав, коли все закінчиться.

Ну не може це тривати вічно!

Не може!!!

Рано чи пізно цьому ж настане кінець — правда?..

Коли всі нарешті вляглися, мене прорвало. Сльози самі побігли з очей...

І разом із тими слізьми я, нарешті, зрозумів, у чому справа. У чортові!

Недарма бабуся казала: «Він людині на цьому світі у всьому допомагає — а вже що буде на тому світі, то хіба Бог святий зна...»

Якщо на цьому світі з ним так, коли він іще навіть не вилупився, — то що буде далі?!!...

Адже всі ці дні я не молився — навіть перед сном! Я не думав про свого янгола-охоронця, не говорив із ним подумки, не питався в нього поради...

Я всі ці дні жив із чортом під пахвою — а сьогодні він навіть стрибнув мені за пазуху, щоб Іванюк його не розчавив!

Живучі вони, чорти...

То що ж це виходить? Що всі, хто сьогодні намагався відібрати в мене зніщє й кричав на мене, — насправді мене рятували? Що всі вони — хороші?

Певно ж, не всі... Та принаймні батьки — точно хороші!

А те, що кричали...

Погані люди кричать тоді, коли їм кричиться; а добрі — коли їм бракує слів.

Янголе-охоронцю, не сердься на мене! Я багато хотів — лиш не знав, якою ціною...

Поміркуй, чому так важливо, щоб тебе розуміли дорослі.
До кого варто звертатися по допомогу?

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ,
у якому гол я так і не забиваю

Коли я прокинувся, вдома вже нікого не було. На моєму письмовому столі лежала записка:

Івасю!

До школи сьогодні не йди. Ми повернемося по обіді й усі поїдемо в село до бабусі. На свіжому повітрі тобі стане краще. Ми тебе любимо!

Мама й тато

Я дістав із пенала ручку й написав відповідь:

Дорогі мамо й тату!

Я теж вас дуже люблю!

Вибачте мені!!! До школи все ж піду, там мені теж в декого треба попросити вибачення.

Ваш Івась

Відтак я вдягнувся, зібрав наплічник, підсипав зерна нашій морській свинці, яка «захрюкала», побачивши мене, — і вже у дверях згадав про зніщє.

Дістав його зі сховку. Воно було тепле й кумедне. До шкаралущі прилипли брудні шматочки вати...

Усміхнувшись, загорнув у вату й тицьнув під куртку, під ліве плече — наостанок іще пожартую...

По дорозі мені не зустрівся ніхто. Себто, ніхто знайомий. Мені так хотілося побажати комусь доброго ранку — чи то пак, уже доброго дня, — та не було кому. Незнайомих, ясна річ, зачіпати не слід. А ці... Коли їх не хочеш бачити — вони сунуть цілими косяками, а коли прагнеш — хоч би хто!...

Аж ось піднімаюся по сходах на «наш» другий поверх — а назустріч мені...

Хто б ти думав?

Звісно, та задерихвістка — кісочки-бантики-сюсі-пусі!

Підійшла, усміхнулась.

— А ти класний, Іване, — каже. — Я й не думала...

Відкрив я рота, щоби їй щось приємне у відповідь сказати, — та не встиг...

Чую: під лівим плечем у мене тільки: ХРУСЬ!

А кісочки-бантики вже внизу майорять...

Завернув я до туалету, дістав тріснуте яйце — добре, що у вату загорнуте, бо куртку б заляпало, — викинув його в унітаз і спустив воду.

А тоді добре вимив руки й рушив у клас.

Усі, звісно, повитріщались на мене. Найдужче — Оленка Зайко. Вже на своє місце повернулася...

Першим отямився Іванюк:

— О! Бондарук! Як добре, що ти прийшов! Сьогодні на фізкультурі граємо проти сьомого «Б». Ти в команді! Правим захисником.

І подав руку... Звісно, ми виграли — 3:0.

Ні, гол я так і не забив. Але ж це не справа правого захисника — голи забивати. Для цього в нас нападник є.

А до бабусі я того разу так і не поїхав. Усі канікули в ліжку провалявся. Кляте морозиво все ж «спрацювало» — наздогнала мене ангіна по дорозі додому. Така люта була, що я ледве міг говорити!

Ну, та що вдієш — за все в житті платити треба. Я ще легко відбувся...

Гумористична повість — повість, у якій персонажі, події та описи зображені в беззлобно-добродушному, жартівливому тоні.

12. Випиши ознаки гумористичної повісті «Вісім днів із життя Бурундука» в зошит. Чим цікаві гумористичні твори?

13. Коли ти вперше прочитав / прочитала назву повісті, про що подумав / подумала? Яким уявив / уявила сюжет? Чи змінилася твоя думка після прочитання твору?

14. Які мрії були в головного героя? На які випробування вирішив піти Івась заради здійснення мрій?

15. Чим закінчилася історія носіння зніща під пахвою?

16. Як батьки поставилися до цієї ситуації?

17. Чого навчає історія Бурундука?

18. Завдяки чому Івась зрозумів, що йому не потрібен антипко (чорт)?

19. Які слова бабусі згадав хлопчик? Знайди і прочитай.

20. Чи справді людині потрібно мати чортеня-антипка для досягнення мети? Напиши в зошит поради, як досягати мети без антипка.

21. У творі попри реальні події багато вигадки. Які фантастичні елементи використав Іван Андрусяк? У чому могла б бути суперсила героя? Пофантазуй! У чому була б твоя чарівна сила?

22. Прочитай уважно епіграф. Як ти розумієш ці слова? Чи захочеш прочитати інші книжки Івана Андрусяка? Які? Наша порада: обов'язково прочитай улітку!

АВТОРИ НАЙЦІКАВІШИХ ЛІТЕРАТУРНИХ НОВИНОК

Знайди в інтернеті інформацію про проєкт «Живі письменники».

Що нового ти дізнався / дізналася? Як ти вважаєш, чи корисним буде цей ресурс для розширення твого світогляду? Чому?

Наша література надзвичайно багата та розмаїта. Сучасним читачам є що читати. Головне — не загубитися в книжковому океані.

Своєрідною підказкою у виборі літератури може стати проєкт «Живі письменники».

Його організував Український інститут книги, щоб популяризувати читання серед дітей. Через відео письменники розповідають про своє дитинство та героїв своїх книжок, про історії створення їх, а також читають уривки й розповідають про улюблені дитячі книжки.

Ми також пропонуємо невелику добірку книжок для дітей за порадами українських дитячих письменників.

ВОЛОДИМИР АРЄНЄВ
«Порох із драконових кісток»

Історія про старшокласницю Марту на прізвисько Відьма. Вона залишилася жити вдвох із мачухою після того, як батько поїхав на заробітки. Дівчина потай викопує кістки драконів.

Скарбничка історій

«Скарбничка історій» — захоплива повість, у якій пригоди чекають на тебе на кожній сторінці, а ще — чудовий посібник із написання не менш захопливих історій з практичними порадами та завданнями.

ВОЛОДИМИР РУТКІВСЬКИЙ
«Джури»

Книжка про пригоди українських козаків. Динамічні пригодницькі історії в кількох книжках.

ОЛЕКСАНДР ГАВРОШ
«Пригоди тричі славного розбійника Пинті»

Повість, сюжет якої ґрунтується на народних переказах про легендарних опришків.

САША КОЧУБЕЙ
«Сім нескладух Говорухи»

Весела історія про однокласників Єву й Андрія Говоруху, на прізвисько Андроїд. Через образу Єва напророкувала Андрію сім неприємностей, після чого він раз у раз потрапляв у кумедні ситуації.

ГАЛИНА ВДОВИЧЕНКО
«36 і 6 котів»

Майже всі люблять котиків.

Але коли їх 36 і 6 — це вже схоже на вторгнення! Саме така кількість хвостатих героїв оселилася одного дощового вечора в помешканні пані Крепової всупереч її бажанню. Але киця-сфінкс Баронеса зуміла прихилити серце непоступливої до котів-безхатьків господині.

ВАЛЕНТИНА КОХАН
«Країна неслухняних дітей»

Після сварки з батьками Данилка засмоктало в портал, що відчинився прямісінько в його кімнаті.

Дивно? Можливо.

От тільки Данилкові нема коли про це думати. Адже його перенесло в дивовижний світ, де можна досхочу кататися на атракціонах і їсти солодощі, де немає дорослих та їхніх набридливих правил...

Створи свій рекомендаційний список для читання влітку та поділися ним з однокласниками / однокласницями.

Разом з учителем / учителькою ти можеш обрати будь-який сучасний твір.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИЙ СЛОВНИЧОК

Алего́рія — утілення загальних понять («добро / зло», «вірність / зрада», «чесність / обман») в конкретних образах: «хитрість — лисиця»; «боягузливість — заєць» тощо.

Акровірш — віршована за́гадка, відгадку на яку можна прочитати за першими літерами кожного рядка.

Анафора (єдиний початок) — повтори однакових слів та словосполучень на початку віршованих рядків, строф або речень. Зазвичай анафору використовують для піднесення емоційної сили вірша.

Байка — короткий (переважно віршований) алегоричний повчально-гумористичний чи сатиричний твір. Зазвичай байка складається з оповідної частини та висновку-повчання, яке часто називають «мораль» (у Григорія Сковороди — «сила»). Іноді мораль є на початку твору. «Батьком» світової байки вважають давнього грека Езопа. Популярними українськими байкарями були Григорій Сковорода, Леонід Глібов, Микита Годованець та ін.

Весня́нки — це обрядові пісні, якими закликали весну, прославляли її прихід та оспівували пробудження весняної природи, висловлюючи сподівання на добрий урожай.

Віршована мова — ритмічно впорядкований текст, у якому рядки зазвичай римуються.

Віршови́й ритм — закономірне чергування певних елементів вірша (наголосів, складів, рядків тощо). Головне в ритмі – постійна повторюваність цих елементів.

Гімн (славень) — це урочиста пісня переважно на честь держави, яку виконують під час свят, офіційних прийомів, військових парадів, спортивних змагань тощо.

Гіпербола — художній прийом, який полягає в навмисному перебільшенні (*рис людини, властивостей та ознак певного предмета чи явища тощо*) для надання зображуваному виразності.

Гумор — доброзичливий сміх, спосіб передачі комічного.

Гумористична повість — повість (див. нижче «повість»), у якій персонажі, події та описи зображені в беззлобно-добродушному, жартівливому тоні.

Гумореска — невеликий художній твір про смішну пригоду чи рису характеру людини.

Громадянська (патріотична) лірика — поетичні твори, присвячені актуальним проблемам суспільного життя.

Детектив — різновид пригодницької літератури; твори про загадкові злочини та їх розкриття.

Драма (драматичний твір) — твір, призначений для постановки на сцені, інсценізації.

Епітет — художнє означення; означення в переносному значенні.

Епічний твір — зазвичай прозовий твір, у якому описані певні події, явища, характери (казка, оповідання, повість тощо).

Загадка — малий жанр фольклору, дотепне запитання, часто у віршованій формі, яке потребує відповіді (відгадки).

Ідея твору — головна думка (чи емоція), яку автор утілює у своєму творі.

Інтер'єр (у літературі) — вид опису, змалювання приміщень зсередини та предметів, які оточують персонажів твору.

Історичне оповідання — оповідання на історичну тематику (про історичні події, історичних персонажів тощо).

Казка — народний або авторський художній твір про вигадані події, вигаданих осіб, іноді за участю фантастичних сил.

Казка-притча — це твір, у якому поєднані ознаки як казки (*див.* «казка», так і притчі (*див.* «притча»).

Календарно-обрядові пісні — ті пісні, які виконували під час обрядів відповідно до календарних свят.

Коля́дка — це величальна календарно-обрядова пісня, яку виконували мелодійно, прославляючи народження Ісуса Христа.

Композиція твору — побудова літературного твору, що включає сюжетні (зав'язка, розвиток подій, кульмінація, розв'язка) та позасюжетні (інтер'єр, портрет, пейзаж, внутрішній монолог тощо) елементи.

Конфлікт — зіткнення протилежних сил, героїв тощо. *Головний конфлікт* казки — це боротьба добра зі злом (зазвичай добро перемагає зло).

Легенда — невелика оповідка про якісь події, людей, богів, походження географічних назв тощо, у якій правда поєднана з вигадкою.

Лірика (від назви муз. інструмента «ліри») — сукупність творів (переважно віршованих), що не мають чітко окреслених сюжетів, подій. Їм притаманні емоційність, схвильованість, особлива задушевність.

Ліричний герой — образ, що виникає в уяві читача під враженням утілених у творі почуттів, переживань, роздумів. Ліричний герой не обов'язково тотожний з автором.

Ліричний відступ — прийом у ліро-епічному творі, коли автор безпосередньо висловлює свої міркування щодо композиції або сюжетних ліній цього твору, учинків або характеристики героїв, певних явищ, асоційованих із зображуваними подіями.

Ліричний твір — поетичний текст, що належить до лірики (див. вище «лірика).

Ліро-епічний твір — художній твір, у якому поєднано епічне (розповідь) і ліричне (почуття) зображення життя.

Література — слово «література» походить із латинської мови (від «litera» — «літера, буква») й означає «те, що написане літерами» (див. нижче «художня література»). Художня література — це вид мистецтва, що відтворює дійсність у художніх образах, засобами образного слова створює нову художню реальність. Вона втілюється в прозових, поетичних або драматичних творах.

Літературна (авторська) казка — казка, написана конкретним автором, письменником (на відміну від народної / фольклорної казки, створеної народом).

Літературний твір — текст, що належить до художньої літератури (фольклору): прислів'я, приказка, за́гадка, казка, вірш, оповідання тощо.

Літо́пис — твір, у якому оповідь ведуть за роками («літами»).

Міф — *(від грецького слова mythos — розповідь, оповідка)* — прадавні уявлення про походження та закони життя Всесвіту й людства.

Метафора — слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності чи контрасту: «*комп'ютерна мишка*», «*ніс човна*» тощо.

Мистецтво — вид людської діяльності, що відображає дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів.

Мова автора — мова оповідача в художньому творі.

Мова дійових осіб — мова персонажів літературного твору.

Мотив (у літературному творі) — 1) те саме, що й тема; 2) складова теми.

Мораль байки (сила) — її повчальний зміст (див. вище «байка»).

Народний переказ — оповідка про визначні історичні події та їхніх героїв. Хоча за змістом переказ нагадує легенду, він містить менше казково-фантастичних та алегоричних елементів.

Оповідання — невеликий прозовий твір, у якому йдеться про одну або кілька подій із життя одного чи кількох головних персонажів протягом обмеженого проміжку часу.

Пейзаж — зображення природи, довкілля в художньому творі.

Пейзажна лірика — ліричний твір, у якому зображено пейзаж (див. вище «пейзаж»).

Персонаж твору — дійова особа художнього твору (книжки, спектаклю, кінофільму, гри тощо).

Персоніфікація (різновид метафори) — перенесення властивостей людини на предмети чи явища природи. Наприклад: *сонечко всміхається, тінь лягає, час іде.*

Пісня — невеликий словесно-музичний твір, призначений для співу.

Повість — твір, у якому йдеться про історію одного людського життя чи його значної частини, яка обов'язково перетинається з долями інших людей (персонажів).

Повість-казка — твір, у якому поєднані риси казки *(див.* «казка») й повісті (*див.* «повість»).

Поема — один із жанрів ліро-епосу; великий віршований твір, у якому порушуються важливі проблеми минулого, сучасного чи майбутнього.

Порівня́ння — пояснення одного предмета або явища за допомогою зіставлення з іншим, схожим на нього.

Портрет — у літературі: опис зовнішності персонажів художніх творів.

Пригодницька науково-фантастична повість — повість, у якій зображено пригоди (часто небезпечні) літературних персонажів та фантастика.

Прика́зка — стислий крилатий народний вислів (іноді вкорочене прислів'я, але без властивого йому повчання): *як рак на горі свисне*; *як моє не в лад — я зі своїм назад* тощо.

Прислів'я — короткий ритмічно організований вислів із повчальним змістом: *Життя без книжок — мов небо без зірок. Вудити без гачка і вчитися без книги — даремна праця.*

Притча — невеличка оповідка з глибоким повчальним змістом, яка містить якусь моральну настанову в алегоричній (прихованій, непрямій) формі.

Прозо́ва мова — ритмічно невпорядкована мова (на відміну від віршованої).

Рефрен — приспів у пісні, постійно повторюваний фрагмент вірша.

Рима — співзвучність, суголосся закінчень рядків у вірші: *красива — невгасима, Україна — солов'їна.*

Різдвяне оповідання (різдвяна повість, казка тощо) — художній твір, дія якого відбувається напередодні та під час Різдва та який має щасливу розв'язку, тісно пов'язану із суттю та духом цього свята. Яскравими прикладами різдвяних творів є «Різдвяна пісня в прозі» Ч. Дікенса, «Сосонка» Олени Пчілки, «Ніч перед Різдвом» М. Гоголя, «Вертеп маленького хлопчика» І. Калинця.

Сатира — 1) різкий, викривальний сміх; 2) художні твори різних жанрів, у яких різке викриття зображуваного поєднане з гострим осміянням, глумлінням; спосіб передавання комічного.

Символ — умовне позначення якогось явища, поняття, предмета. Наприклад, у поемі Миколи Вороного «Євшан-зілля» гіркуватий запах цього зілля (полину) не лише нагадує юнакові про половецький степ, а й символізує любов до Батьківщини.

Сюжет твору — події літературного твору, подані в певній послідовності. Основні елементи сюжету: експозиція, зав'язка, розвиток дії, кульмінація, розв'язка.

Тема твору — те, про що йдеться, що автор розповідає читачам, найголовніше питання, розкрите у творі.

Усна народна творчість (фольклор) — колективні (народні) твори, які передавали з уст в уста (усно); фольклором називають словесну творчість певного народу: український фольклор, англійський фольклор, японський фольклор тощо.

Усмішка — різновид гуморески (див. вище «гумореска»), уведений до української літератури Остапом Вишнею. Своєрідність жанру усмішки полягає в поєднанні іронічних побутових замальовок та авторських відступів.

Фантастична драма-казка — драматургічний твір, у якому наявні ознаки казки (*див.* «казка») та драми (*див.* «драма»), а події вигадані уявою, фантазуванням людини.

Фантастичне у творі — те, чого немає в реальному житті, щось вигадане, витворене фантазуванням, уявою людини (здатність істот перетворюватися на якісь предмети, розмова тварин тощо).

Художня література (мистецтво слова) — це сукупність написаних (усних) художніх творів певного народу (напр., українська література, англійська література тощо), епохи (напр., антична література) та всього людства (світова література).

Художньо-біографічні твори — це твори, побудовані на матеріалах життя та творчості якоїсь видатної особи, письменника (напр., Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Бориса Грінченка, Павла Тичини, Василя Симоненка та ін.).

Художній образ — це втілення загального уявлення про життя, природу, людину та людські стосунки в конкретних предметах, явищах, описаних у художньому творі.

Художня деталь — виразна подробиця у творі, що несе значне змістове й ідейно-емоційне навантаження.

Щедрі́вка — давні обрядові величальні пісні, які виконують у Щедрий вечір.

Навчальне видання

КАЛИНИЧ Олеся Василівна
ДЯЧОК Світлана Олександрівна

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 6 класу
закладів загальної середньої освіти

За редакцією проф. Юрія Ковбасенка

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено.

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам
«Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

У виданні автори послуговуються з навчальною метою матеріалами (зокрема ілюстраціями, відео- та аудіозаписами) з інтернет-видань, що розміщені у вільному доступі, із зазначенням джерел.

Головний редактор *Іван Білах*
Літературна редакторка *Ірина Дворницька*
Комп'ютерне верстання *Марії Жук, Мар'яни Тераз*
Обкладинка *Любомира Бейгера*

Друк офсетний. Формат 70×100/16. Ум. друк. арк 24,624. Обл.-вид. арк. 17,30.
Наклад 84 590 прим.

ТзОВ «Видавництво Астон» 46006, м. Тернопіль, вул. Гайова, 8
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ТР №28 від 09.06.2005 р.
www.aston.te.ua, e-mail: tovaston@gmail.com

АЛГОРИТМ НАПИСАННЯ ПРОЄКТНОЇ РОБОТИ

- Самооцінювання
- Презентація проєкту
- Реалізація проєкту
- Планування проєктної роботи
- Визначення ідей
- Визначення мети

1. Сформулюй тему проєктної роботи.
2. Озвуч її мету та завдання.
3. Розкажи про особливості проєктної роботи, визначивши успіхи та недоліки.
4. Сформулюй висновки.

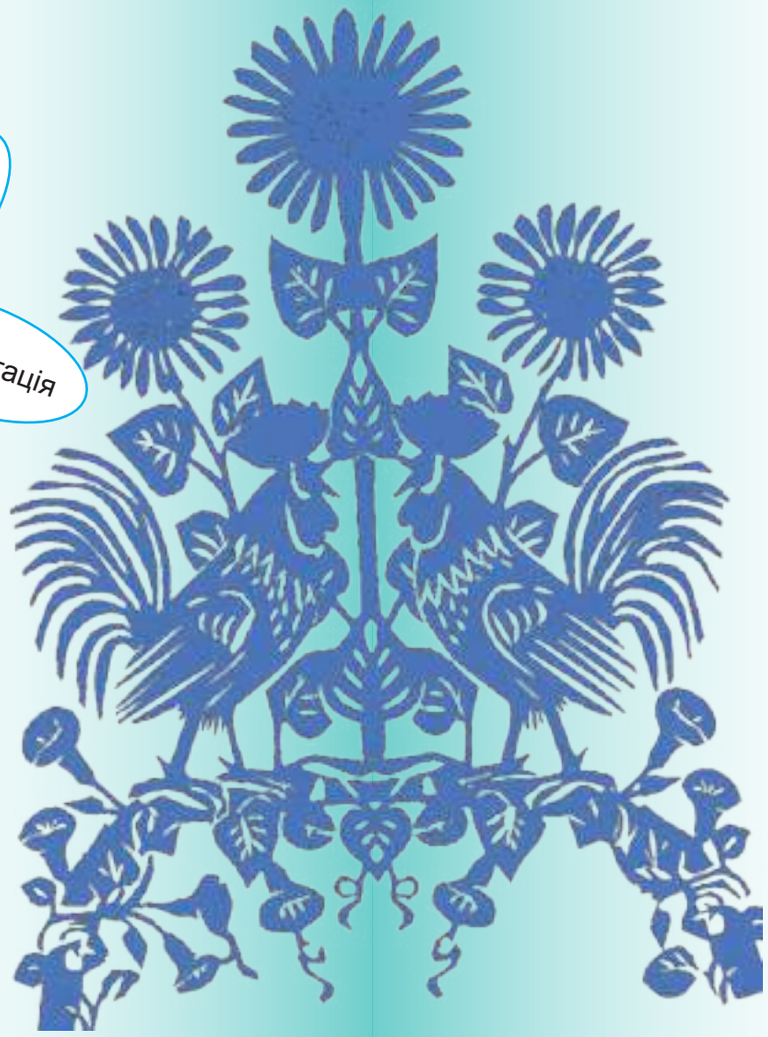

АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ ВІДЕОРОЛИКА

1. Визнач цільову аудиторію.
2. . Склади сценарій майбутнього відео.
3. Вибери мікрофон (озвучення). Створи аудіофайл, прочитавши виразно вірш (дотримуй інтонації, пауз).
4. Вибери місце знімання.
5. Вистав освітлення.
6. Записуй відео частинами.
7. Змонтуй відео за допомогою обраної програми для монтування.

АЛГОРИТМ СТВОРЕННЯ ВЛАСНОГО ВИСЛОВЛЕННЯ

ВСТУП → ТЕЗА *Я вважаю, що...* → АРГУМЕНТ НА КОРИСТЬ ТЕЗИ: ... → НАВЕДЕННЯ ПРИКЛАДУ, ЩО ІЛЮСТРУЄ АРГУМЕНТ ... → ВИСНОВОК *Отже, ...*

Обґрунтування тези

РОДИ ТА ЖАНРИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

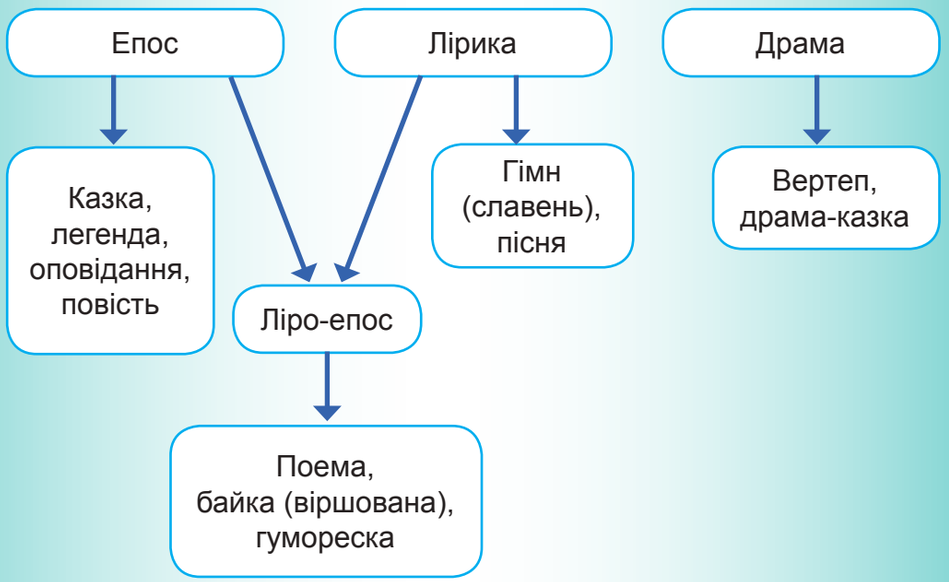

СЮЖЕТ ТВОРУ

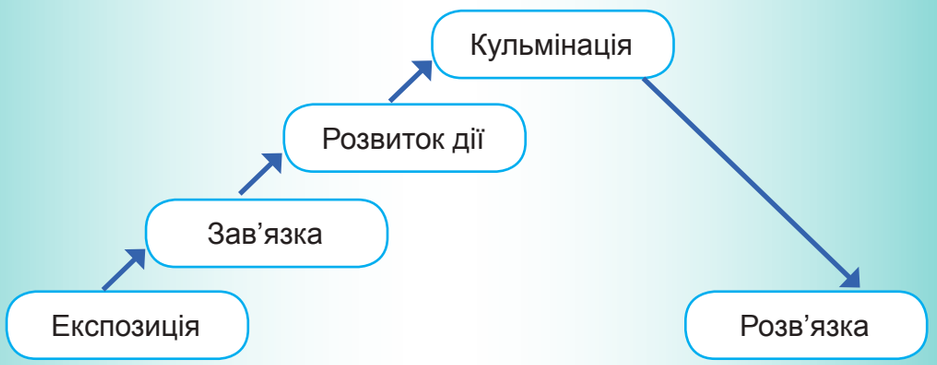

ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ

Засіб художньої виразності	Коротке пояснення
Епітет	Художнє означення
Метафора	Перенесення ознак за подібністю
Персоніфікація	«Олюднення»
Гіпербола	Художнє перебільшення
Порівняння	Співвіднесення за схожістю («як, мов, ніби, наче…»)

АЛГОРИТМ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В ІНТЕРНЕТІ

1. Визнач ключові слова або словосполучення, за якими здійснюватимеш пошук.
2. Відкрий у вікні браузера вебсторінку пошукової системи (наприклад, Google).
3. Уведи ключові слова або словосполучення в поле пошуку на сторінці пошукової системи.
4. Вибери опцію Пошук або натисни клавішу Enter.
5. Уважно переглянь запропоновані пошуковою системою покликання та обери потрібне тобі.
6. Проаналізуй і добери достовірну інформацію.